

ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΑΡ. ΜΑΛΕΣΗΣ

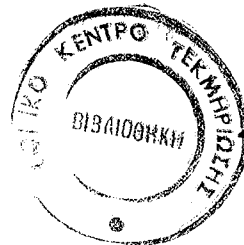
**Ο ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΣΤΡΑΤΟΣ ΣΤΗΝ ΠΡΩΤΗ
ΟΘΩΝΙΚΗ ΔΕΚΑΕΤΙΑ (1833-1843)**

Πολιτική οργάνωση και πελατειακές σχέσεις

ΔΙΔΑΚΤΟΡΙΚΗ ΔΙΑΤΡΙΒΗ

ΑΘΗΝΑ 1992

ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΑΡ. ΜΑΛΕΣΗΣ

**Ο ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΣΤΡΑΤΟΣ ΣΤΗΝ ΠΡΩΤΗ
ΟΘΩΝΙΚΗ ΔΕΚΑΕΤΙΑ (1833-1843)**

Πολιτική οργάνωση και πελατειακές σχέσεις

ΔΙΔΑΚΤΟΡΙΚΗ ΔΙΑΤΡΙΒΗ

ΑΘΗΝΑ 1992

"Η έγκριση διδακτορικής διατριβής από το Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών δεν υποδηλοί αποδοχή των γνώμων του συγγραφέα. Ν. 5343, αρ. 202".

Στους γονείς μου

"Διόρισαν και την επιτροπή να δικαιώση τους αγωνιστάς και να τους βαθμολογήση. Ηταν φίλοι οι περισσότεροι του Μαυροκορδάτου και του Κωλέτη και βαθμολογούσαν πολλούς φίλους τους με χωρίς δικαιώματα. Και γεννήθηκαν πλήθος παράπονα δια την αδικία όπου κάμαν εις τούς αγωνιστάς πολλούς".

I. Μακρυγιάννη, "Μακρυγιάννη"

"Γιατί εκτός από τη φυσική αντίδραση των Ελλήνων μπροστά σε κάθε καινούριο μέτρο, προσκρούαμε τώρα και στα αντίθετα συμφέροντα των πρώην αρχηγών των παληκαριών".

Γκέοργκ Λούντβιχ Μάουρερ, "Ο ελληνικός λαός"

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

	Σελ.
ΠΡΟΛΟΓΟΣ.....	9

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ

1. Εισαγωγή: Το κοινωνικό και πολιτικό πλαίσιο	15
2. Η κατάσταση του στρατού στην περίοδο της "Αναρχίας" (1831-1833).....	45
3. Η Συνθήκη "περί αποστολής βαυαρικού επικουρικού σώματος" (1832).....	53

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ: Η οργάνωση του στρατού.....	81
1. Διάλυση των "ατάκτων"	81
2. Η ηγεσία του στρατού.....	91
3. Πεζικό.....	97
4. Πυροβολικό	115
5. Ιππικό	131
6. Εθνοφυλακή.....	143
7. Λόχος των Απομάχων.....	151
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ: Τρία σώματα με ιδιαίτερη σημασία	155
1. Μηχανικό	157
2. Χωροφυλακή	173
3. Βασιλική Φάλαγξ.....	193
3.α. Προικοδοτημένη Φάλαγξ	204

ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟ

1. Στρατιωτική Δικαιοσύνη. Εκτακτα δικαστήρια	219
2. Στρατιωτική Εκπαίδευση. Η Σχολή Ευελπίδων.....	227
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ.....	251
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΕΓΓΡΑΦΩΝ	261
ΠΗΓΕΣ - ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	291

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Στη μελέτη αυτή επιχειρείται η καταγραφή και η ερμηνεία της στρατιωτικής πολιτικής κατά την περίοδο της Απόλυτης Μοναρχίας του Οθωνος (1833-1843). Η περίοδος αυτή είναι εξαιρετικής σημασίας, από την άποψη ότι τίθενται τότε, τα πρώτα οργανωτικά θεσμικά πλαίσια λειτουργίας του νεοελληνικού κράτους, που χαρακτηρίζουν ολόκληρο τον 19ο αιώνα.

Στη μέχρι τώρα βιβλιογραφία, που αφορά την οθωνική περίοδο (1833-1862), ενώ έχουν υπάρξει μελέτες περί διαφόρων κοινωνικών και πολιτικών ζητημάτων της εποχής, δεν έχει γίνει καμία συστηματική αναφορά και ερμηνεία μιας τόσο σημαντικής πτυχής όπως είναι η στρατιωτική πολιτική και από την άποψη αυτή, η παρούσα μελέτη σκοπό έχει να συνεισφέρει στην καλύτερη κατανόηση αυτού του προβλήματος, που έπρεπε να αντιμετωπίσει η νέα κεντρική εξουσία.

Σε πολλές από τις μέχρι τώρα μελέτες, που αναφέρονται στην τριακονταετή βασιλεία του Οθωνος διακρίνει κανείς μία έντονη ιδεολογικοπολιτική φόρτιση στον τρόπο προσέγγισης και στην ερμηνεία των γεγονότων, ιδιαίτερα, μάλιστα σε ζητήματα που αφορούν την τύχη των αγωνιστών της εθνικοαπελευθερωτικής επανάστασης του 1821. Έτσι, άλλοι καταγγέλλουν την πολιτική των Βαυαρών ως "ανθελληνική" ή ως "αντιδημοκρατική" και άλλοι αισθάνονται την ανάγκη να υπερασπισθούν το θρόνο και τις πολιτικές επιλογές του Μονάρχη, μετατοπίζοντας έτσι το πρόβλημα στις σύγχρονες ιδεολογικοπολιτικές διαμάχες και εκτιμήσεις. Κάτι τέτοιο, όμως, εκτός του ότι αποτελεί μία επικίνδυνη, επιστημονικά, ιστορική αφαίρεση, αγνοεί τις ιδιαίτερες οικονομικές, κοινωνικές και πολιτικές συντεταγμένες των πρώτων, μετά την ανεξαρτησία, χρόνων του ελληνικού κράτους. Υπό την έννοια αυτή, θα πρέπει να θεωρήσουμε ότι χαρακτηρισμοί "αντιμοναρχικό δημοκρατικό κίνημα" από τη μία ή "πολιτική Αναμορφωτού της Ελλάδος" (Σκανδάμης) από την άλλη, όταν αναφερόμαστε στον πρώτο εστεμμένο του ελληνικού κράτους, δεν προσφέρει τίποτα στην ανάλυσή μας.

Η εργασία είναι χωρισμένη σε τρία μέρη. Στο πρώτο μέρος, προηγείται ένα εισαγωγικό κεφάλαιο, στο οποίο αναλύεται το κοινωνικό και πολιτικό πλαίσιο της υπό εξέταση περιόδου. Πιο συγκεκριμένα, εξετάζεται ο χαρακτήρας της ταξικής διαστρωμάτωσης όπως αποκρυσταλλώθηκε στην ύστερη φάση της τουρκοκρατίας, καθώς και οι προσδοκίες των συγκεκριμένων κοινωνικών τάξεων μέσα στις συνθήκες λειτουργίας του νεοσύστατου κράτους. Στο ίδιο κεφάλαιο εξετάζεται το ζήτημα που αφορά τις πολιτικές επαγγελίες των Βαυαρών, τον τρόπο, δηλαδή, της οργάνωσης του κράτους που θέλουν να δώσουν και την απήχηση και εφαρμογή που έχουν αυτές οι δυτικογενείς αντιλήψεις, που κομίζουν, στην κοινωνία. Κάτω από το πρίσμα της

αντιπαράθεσης μεταξύ κράτους και κοινωνίας, εξετάζεται, στο ίδιο κεφάλαιο, η σύμπληξη και η σημασία των σχέσεων "πελατείας - προστασίας" που διατρέχουν ολόκληρο τον κοινωνικό ιστό.

Η εξέταση της κατάστασης του στρατού κατά την περίοδο της "Αναρχίας" (1831-1833), καθώς και η σημασία της Συνθήκης του Νοεμβρίου του 1832 "περί της αποστολής βαυαρικού επικουρικού στρατιωτικού σώματος", καθίσταται επιβεβλημένη, δεδομένου ότι μπορούν να γίνουν έτσι ευκολότερα κατανοητές οι δυσκολίες της οργάνωσης και λειτουργίας του ελληνικού στρατού από τους Βαυαρούς. Στην ουσία το δεύτερο προϋποθέτει το πρώτο, αφού η έλευση του βαυαρικού επικουρικού στρατού, υπάκουε στη λογική της άμεσης στήριξης της Απόλυτης Μοναρχίας και της κάλυψης του κενού εξουσίας, λόγω του καταστρεπτικού εμφυλίου που προηγήθηκε και της έλλειψης θεσμοθετημένης πολιτικής Αρχής.

Στο δεύτερο μέρος γίνεται ανάλυση αυτής καθ' εαυτής της στρατιωτικής πολιτικής, με την αναφορά στον τρόπο σύστασης και λειτουργίας όλων των στρατιωτικών σωμάτων. Στο πρώτο κεφάλαιο, αυτού του μέρους, περιοριζόμαστε στην καταγραφή της οργάνωσης των περισσότερων στρατιωτικών σωμάτων, ενώ στο δεύτερο κεφάλαιο, επιχειρείται διεξοδικότερη ανάλυση και διαφορετική προσέγγιση σε τρία σώματα, τα οποία κρίνουμε ότι έχουν περισσότερο ενδιαφέρον. Πιο συγκεκριμένα, η ανάλυση του τρόπου οργάνωσης και λειτουργίας του Μηχανικού, της Χωροφυλακής και της Βασιλικής Φάλαγγας, μας παρέχει όλα τα δυνατά ερμηνευτικά σχήματα της στρατιωτικής πολιτικής των Βαυαρών: δημιουργία στοιχειωδών πολιτικών και στρατιωτικών έργων υποδομής από καταρτισμένους και εξειδικευμένους τεχνίτες (Μηχανικό), δύναμη κρατικής καταστολής και στήριξης των επιλογών του θρόνου (Χωροφυλακή), τιμητική περιθωριοποίηση και ενσωμάτωση των παλαιών οπλαρχηγών της Επανάστασης στον κρατικό μηχανισμό (Βασιλική Φάλαγγ), ήταν οι κύριοι άξονες της στρατιωτικής πολιτικής των Βαυαρών. Κρίθηκε, συνεπώς, σκόπιμο να μη γίνει αναλυτική αναφορά στα υπόλοιπα στρατιωτικά σώματα, αφού κάτι τέτοιο δε θα πρόσφερε τίποτα περισσότερο στην ερμηνεία και την κατανόηση του ζητήματος της στρατιωτικής πολιτικής.

Στο κεφάλαιο που αναφέρεται η οργάνωση και ο ρόλος της Χωροφυλακής, κρίθηκε αναγκαία η (συν)εξέταση του προβλήματος της ληστείας, που άπτεται άμεσα της στρατιωτικής πολιτικής. Σε ότι αφορά τη Βασιλική Φάλαγγα και ιδιαίτερα την "Προικοδοτημένη", μπορούν να γίνουν αντιληπτές κάποιες πτυχές του αγροτικού ζητήματος κατά την οθωνική περίοδο.

Στο τρίτο μέρος της μελέτης εξετάζονται δύο ζητήματα που, ενώ δεν αφορούν την οργάνωση κάποιου στρατιωτικού σώματος, αποτελούν μέρος της στρατιωτικής

πολιτικής των Βαυαρών. Το πρώτο ζήτημα αναφέρεται στη στρατιωτική δικαιοσύνη και τα έκτακτα δικαστήρια, ως μέσων αντιμετώπισης του ληστρικού φαινομένου και των εν γένει ανταρσιών των ενόπλων, που προέκριναν τη λύση της ρήξης με το κράτος. Το δεύτερο ζήτημα αφορά την οργάνωση της στρατιωτικής εκπαίδευσης, μέσω της νεοσυσταθείσης, από το κράτος, Σχολής Ευελπίδων, επισημαίνεται η σημασία της λειτουργίας της και επιχειρείται η ερμηνεία των δυσλειτουργιών που παρουσίασε.

Η συγγραφή της μελέτης στηρίχθηκε σε μεγάλο μέρος στην έρευνα των πρωτογενών κα δημοσίευτων αρχειακών πηγών. Αναφερόμαστε στους φακέλους των Γενικών Αρχείων του Κράτους (Γ.Α.Κ.) και πιο συγκεκριμένα στο ογκωδέστατο υλικό των φακέλων του Υπουργείου ("Γραμματείας") των Στρατιωτικών. Στο σημείο αυτό θα ήθελα να εκφράσω τις θερμές μου ευχαριστίες στην κ. Αλκηστη Μόρντο για την άοκνη βοήθεια που μου πρόσφερε κατά τη διάρκεια της μελέτης μου στα Γ.Α.Κ. Πολύτιμη πηγή άντλησης στοιχείων για την έρευνα στάθηκε, επίσης, η μελέτη της αρθρογραφίας των εφημερίδων της εποχής, καθώς και των περιοδικών. Μερικά από τα τελευταία αφορούν αποκλειστικά στρατιωτική θεματογραφία, εκδόθηκαν τον περασμένο αιώνα και η χρησιμοποίησή τους στην επιστημονική έρευνα γίνεται για πρώτη φορά. Σχετικά με τη βιβλιογραφία -όπως εξάλλου και με τις πηγές- κρίθηκε σκόπιμο να αναφερθούν εκείνα μόνο τα έργα στα οποία έχουν γίνει παραπομπές.

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Το κοινωνικό και πολιτικό πλαίσιο

Στη μελέτη αυτή καταβάλλεται προσπάθεια για να προσεγγισθεί ο χαρακτήρας της στρατιωτικής πολιτικής της πρώτης οθωνικής δεκαετίας, 1833-1843. Συγκεκριμένα, γίνεται προσπάθεια να ανιχνευθεί ο τρόπος με τον οποίο οργανώθηκε ο ελληνικός στρατός τη συγκεκριμένη δεκαετία, εξετάζεται η λειτουργία του μέσα στο νεοσύστατο κράτος, οι επιδιωκόμενοι στόχοι της κεντρικής εξουσίας (Απόλυτη Μοναρχία) και των κυβερνητικών σχημάτων, όπως αυτοί απέρρεαν από την άσκηση της στρατιωτικής πολιτικής, τα εμπόδια που συνάντησε αυτό το εγχείρημα, καθώς και η επισήμανση και ερμηνεία των πελατειακών σχέσεων, στο βαθμό που υπάρχουν και χαρακτηρίζουν τη λειτουργία του στρατιωτικού μηχανισμού μέσα στη συγκεκριμένη κοινωνικοπολιτική συγκυρία. Ακόμη, τίθεται αναπόφευκτα ένα άλλο ερώτημα: ποιά η στάση των αξιωματικών έναντι του νεοπαγούς κράτους και του πολιτικού γίνεσθαι εν γένει και πως αντιλαμβάνονται την παρουσία τους μέσα στα νέα θεσμοθετημένα πλαίσια, τι επιδιώκουν και αντίστροφα: πως το κράτος αντιμετωπίζει το σώμα των Ελλήνων αξιωματικών στα πρώτα βήματα της συγκρότησής του.

Η περίοδος μελέτης της στρατιωτικής πολιτικής αφορά τη δεκαετία της Απόλυτης Μοναρχίας (1833-1843) και τούτο γιατί η σύγχρονη ιστοριογραφία θεωρεί αυτήν ακριβώς τη δεκαετία ως την περίοδο¹, που τίθενται τα θεμέλια της οργάνωσης του νεοελληνικού κράτους. Από την άποψη αυτή στη συγκεκριμένη δεκαετία σηματοδοτείται η περαιτέρω εξέλιξη της οργάνωσης του κράτους, επειδή ακριβώς "δημιουργήθηκαν οι προϋποθέσεις για να κάνουν την εμφάνισή τους σχηματισμοί που χαρακτήρισαν έκτοτε την νεοελληνική ιστορία"². Εξάλλου, η στρατιωτική πολιτική που χαρακτήρηκε εκείνη την πρώτη δεκαετία, παρά τις, έτσι κι αλλιώς επουσιώδεις, αλλαγές που σημειώθηκαν στα επόμενα χρόνια, χαρακτηρίζει ολόκληρη την οθωνική περίοδο.

Η μελέτη και η συστηματική ανάλυση του τρόπου λειτουργίας του στρατού, ενός θεσμού, δηλαδή, που θα αποτελούσε το μέσο στήριξης της νέας, κεντρικής αυτή τη φορά, εξουσίας στην πολιτική της εναντίον των φυγόκεντρων τάσεων και του ισχυρού τοπικισμού, είναι καθοριστικής σημασίας για την κατανόηση ολόκληρης της οθωνικής περιόδου. Γιατί η εισαγωγή νέων, δυτικογενών, θεσμικών πλαισίων από τους Βαυαρούς σε όλες τις εκφάνσεις του ελληνικού κράτους (δημόσια διοίκηση³, Δικαιοσύνη⁴, Εκκλησία⁵, Παιδεία⁶ κ.λ.π), προϋπέθετε τη δύναμη επιβολής και, μάλιστα ισχυρής, δεδομένου ότι στον ελληνικό κοινωνικό σχηματισμό τα ερείσματα

των δυνάμεων του τοπικισμού, όπως εκφράζονταν από τα προϋχοντικά στοιχεία της κάθε περιοχής, φαίνονταν ακλόνητα από τη μακρόχρονη παράδοση που είχε τις ρίζες της στο σύστημα διοίκησης του οθωμανικού κράτους⁷. Αν, μάλιστα, ληφθεί υπόψη ότι στη διαδρομή του βίου του νεολληνικού κράτους ο ρόλος του στρατού στα πολιτικά δρώμενα ήταν σημαντικός και ότι η αναγνώριση της νομικότητας (legitimacy) "δεν τηρήθηκε ικανοποιητικά"⁸ εκ μέρους των στρατιωτικών, το ενδιαφέρον για τη συγκρότηση, τη δομή και τη λειτουργία του πρώτου εθνικού, τακτικού πλέον, στρατού, με ενοποιημένη στρατιωτική διοίκηση, σε συνθήκες εμπεδωμένης πειθαρχίας, φαίνεται μεγάλο.

Το όλο πρόβλημα τίθεται στη βάση της αντιπαλότητας της συγκεντρωτικής εξουσίας, όπως αυτή εκφραζόταν από το παλάτι (Αντιβασιλεία -1833 έως 1835- και Οθων) και τις εξαρτημένες απ' αυτό κυβερνήσεις αφενός και τον πολυκεντρισμό της εξουσίας με την κατά τόπους οικονομική, κοινωνική, πολιτική, στρατιωτική ισχύ των παραδοσιακών ηγέτιδων ομάδων αφετέρου. Αυτή η κοινωνικοπολιτική αντιπαλότητα διαφάνηκε ήδη στα χρόνια της καποδιστριακής διακυβέρνησης (1828-1831) και από τη σύγκρουση αυτή εξήλθαν νικηφόρες οι παραδοσιακές δυνάμεις του τοπικισμού. Η δολοφονία του Κυβερνήτη (Σεπτέμβριος 1831) ήταν το βαρύ τίμημα της φιλόδοξης όσο και της καινοτόμου πολιτικής του.

Κάτω απ' αυτές τις συνθήκες, η σημασία ενός ενιαίου και πειθαρχημένου στην κεντρική εξουσία στρατού ήταν διττής σημασίας: αφενός φόρτιζε με κύρος, έδινε περιεχόμενο και ενσάρκωνε τη νομιμότητα της νέας θεσμοθετημένης εξουσίας· αφετέρου αποτελούσε την ασφαλέστερη εγγύηση για την καταστολή των φυγόκεντρων δυνάμεων του τοπικισμού. Παντού στην Ευρώπη, η οπλική ισχύς μέσω της οργανώσεως τακτικού στρατού απετέλεσε τον *sine qua non* όρο για τα καθεστώτα της Απόλυτης Μοναρχίας την περίοδο που ακολούθησε τη φεουδαρχική κρίση στην Ευρώπη του 16^{ου} αιώνα⁹. Ο σημαντικός ρόλος του στρατού στη διαμόρφωση του απολυταρχικού κρατικού μηχανισμού¹⁰, είχε ήδη τονισθεί από τον Νικόλο Μακιαβέλι, ο οποίος έχοντας συλλάβει την έννοια "του κράτους σαν οργανωμένης δύναμης"¹¹, θεωρούσε ότι έπρεπε να "(...) συνδέεται με την πολιτική της κεντρικής εξουσίας στο εσωτερικό του νεοσύστατου εθνικού κράτους, για την εξουδετέρωση των φεουδαρχικών προνομίων ή αυθαιρεσιών"¹². Δύο αιώνες αργότερα, ο Ανταμ Σμιθ, στο "An inquiry into the nature and causes of the wealth of nations", αναφερόμενος στα έξοδα του κράτους, δίνει προτεραιότητα στις στρατιωτικές δαπάνες θεωρώντας ότι ο τακτικός στρατός ήταν η εγγύηση για τη διατήρηση της σταθερότητας και της συνοχής του κράτους¹³.

Καθ' όλη τη διάρκεια της οθωμανικής περιόδου η ύπαρξη του τακτικού στρατού δεν επέιχε τη σημασία της προετοιμασίας για την υλοποίηση κάποιων στόχων για

λύση του αλυτρωτικού ζητήματος εναντίον της οθωμανικής αυτοκρατορίας, δεδομένου ότι η "Μεγάλη Ιδέα" χρησιμοποιήθηκε μάλλον για λόγους εσωτερικής πολιτικής κατανάλωσης, παρά ως σοβαρό ζήτημα άμεσης προτεραιότητας και υλοποίησης¹⁴.

Στον εθνικοαπελευθερωτικό αγώνα του 1821 η "προοπτική της απελευθέρωσης έθεσε από μόνη της το πρόβλημα της οργάνωσης της κοινωνίας του νέου κράτους"¹⁵. Έτσι, ο τρόπος οργάνωσης του κράτους απέτελεσε την αιτία για τη δημιουργία αντίπαλων κοινωνικών και πολιτικών συσσωματώσεων, που ήρθαν σε ρήξη ήδη κατά τη διάρκεια της επανάστασης (εμφύλιοι 1821-1827)¹⁶.

Η κοινωνική διαστρωμάτωση στην τελευταία φάση της τουρκοκρατίας είχε εδραιώσει στην κορυφή της κοινωνικής ιεράρχησης του ελληνισμού την τάξη των προυχόντων, τον ανώτερο κλήρο, καθώς και διάφορα "παρακοινωνικά"¹⁷ στοιχεία που αντλούσαν τη δύναμή τους από τον αρματολισμό. Ακόμη, υπήρχαν ως ενδιάμεσα τα αστικοποιημένα στρώματα των παροικιών, ενώ ο αγροτικός πληθυσμός, που αποτελούσε τη συντριπτική πλειοψηφία του υπόδουλου ελληνισμού ήταν το χαμηλότερο στρώμα αυτής της κοινωνικής διαστρωμάτωσης.

Μέσα στα πλαίσια της αγροτικής κοινωνίας η παγίωση της οικονομικοκοινωνικής ισχύος των προυχοντικών στοιχείων στηριζόταν στην κατοχή μεγάλης έκτασης γης, δημιουργώντας μία γαιοκτητική ολιγαρχία που έλεγχε την παραγωγική διαδικασία αλλά, παράλληλα, "σε πολύ μεγάλο βαθμό ήλεγχε και τη μεσολάβηση, την εμπορία των βασικών τουλάχιστον γεωργικών προϊόντων, δηλαδή βασικά του εμπορεύσιμου τμήματος της γεωργικής παραγωγής"¹⁸. Η προυχοντική αυτή τάξη μέσα στο οθωμανικό κράτος διασφάλιζε αφενός μεν την εύρυθμη λειτουργία των δημοσιονομικών πραγμάτων κι αφετέρου λειτουργούσε ως νομιμοποιητικός συντελεστής της οθωμανικής κυριαρχίας στα πλαίσια της πολιτικής του κοινοτισμού. Διαθέτοντας τόσο "εξωπαραγωγικά ερείσματα" με τη διαχείριση των δημοσιονομικών υποθέσεων, όσο και "εξωκοινοτικά", με τη συμμετοχή του στις κοινωνικές και πολιτικές διεργασίες στην ευρύτερη χριστιανική και οθωμανική περιοχή απέκτησε μεγάλη προσωπική δύναμη και σημαντικές αρμοδιότητες¹⁹, ερχόμενη πολλές φορές σε αντίθεση με την ίδια την υπόδουλη κοινωνία. Η διατήρηση των σημαντικών αυτών προνομίων ήταν για την παραδοσιακά αυτή άρχουσα τάξη, μετά την απελευθέρωση αλλά και πριν απ'αυτήν, ζήτημα άμεσης προτεραιότητας, δεδομένου ότι διασφάλιζε την αναπαραγωγή της ταξικής της κυριαρχίας, μέσα στις νέες διαμορφούμενες συνθήκες²⁰.

Ο ανώτερος κλήρος -Πατριάρχες, Επίσκοποι- αντλώντας δύναμη από το καθεστώς των προνομίων που παρεχώρησε το οθωμανικό κράτος, ασκούσε μεγάλη επιρροή και εξουσιαστικό έλεγχο μεταξύ του υπόδουλου ορθόδοξου πληθυσμού. Η

πολιτική και ιδεολογική ισχύς της ορθόδοξης εκκλησίας επί των ομοθρήσκων πληθυσμών, παρείχε στον, ανώτερο ιδιαίτερα, κλήρο, που φαινόταν ως "ο εγκυρότερος διαχειρισμός των εσωτερικών πραγμάτων"²¹, αποφασιστικές αρμοδιότητες και ρυθμιστικές λειτουργίες. Η πανθομολογούμενη αυτή πολιτισμική ισχύς της ορθόδοξης εκκλησίας, υποχρέωσε από νωρίς (1833) την κρατική εξουσία να επιχειρήσει τον περιορισμό της και, σε τελευταία ανάλυση, την καθυποταγή της, σύμφωνα με τα βαυαρικά πρότυπα του προτεστάντισμού και του καθολικισμού²². Ωστόσο, η κρατική πολιτική στον ευαίσθητο αυτό τομέα, μέσα στα πλαίσια της παραδοσιακής ελληνική κοινωνίας, θα πυροδοτήσει αντιδράσεις και εξεγέρσεις, που προσέλαβαν κοινωνικοπολιτικές διαστάσεις²³.

Μία ιδιαίτερη κοινωνική κατηγορία συνιστούσαν οι ένοπλες ομάδες, οι αρματολοί και οι κλέφτες. Οι ένοπλοι της προεπαναστατικής περιόδου έχοντας μεγάλη δύναμη και απήχηση ανάμεσα στον ελληνικό αγροτικό πληθυσμό²⁴, έκαναν αισθητή την παρουσία τους μέσα στο οθωμανικό κράτος, δημιουργώντας ένα "παρακοινωνικό" φαινόμενο, δηλαδή κάποιες "κοινωνικές οντότητες που εμφανίζουν μία δομική, ιδεολογική και ηθική αυτονομία απέναντι στις φρόνιμες κοινωνίες, χωρίς εντούτοις να συγκροτούν αυτοτελείς κοινωνικούς σχηματισμούς"²⁵. Η συγκρότηση αυτών των ομάδων εδραζόταν σ'ένα σύστημα πελατειακών σχέσεων, το δίκτυο των οποίων περιελάμβανε τόσο την οθωμανική τοπική αρχή (πασάδες) όσο και την ελληνική προυχοντική, μέσα στα πλαίσια αμοιβαίων εξυπηρετήσεων και διευκολύνσεων.

Τα ένοπλα αυτά σώματα, απετέλεσαν τη βάση του ελληνικού στρατού κατά τη διάρκεια της επανάστασης του 1821, αλλά γρήγορα, έχοντας διαφορετικές προσδοκίες και προσανατολισμούς για το υπό διαμόρφωση ανεξάρτητο ελληνικό κράτος, στράφηκαν εναντίον των παραδοσιακών ηγετικών ομάδων (προύχοντες, πολιτικοί)²⁶. Τα δικαιώματα που θα διεκδικήσουν μετά την ανεξαρτησία, σχετίζονται άμεσα με την επαγγελματική τους αποκατάσταση. Κι αφού το μόνο επάγγελμα που μπορούσαν να ακολουθήσουν ήταν αυτό του στρατιωτικού και ουσιαστικά, κανένα άλλο, μόνιμη επιδίωξή τους ήταν η ένταξη στον νεοσυσταθέντα από τους Βαυαρούς τακτικό ελληνικό στρατό. Ωστόσο, η διαφορετική εκτίμηση που είχε η νέα Αρχή για το στρατιωτικό ζήτημα, γρήγορα δημιούργησε μεγάλες οξύτητες και συγκρούσεις, όπως θα δούμε παρακάτω.

Η σημασία και ο ρόλος της μεταπρατικής αστικής τάξης των παροικιών του ελληνισμού έχουν επισημανθεί ήδη από πολλούς μελετητές²⁷. Αυτό που θα πρέπει να τονισθεί εδώ είναι ότι οι Έλληνες των παροικιών κατάφεραν, ιδιαίτερα την περίοδο μετά το 1750, να αποκτήσουν μία σημαντική οικονομική υπόσταση, χάρη στις εμπορομεσολαβητικές και πολιτικές τους δραστηριότητες, και να γίνουν οι ίδιοι

εξαιτίας της επαφής τους με τη Δύση, φορείς του νεωτερικού πνεύματος του Ευρωπαϊκού Διαφωτισμού. Με την κήρυξη της ανεξαρτησίας του ελληνικού κράτους, ορισμένοι απ' αυτούς παραμένουν στα παροικιακά κέντρα και συνδέονται με τη μητροπολιτική Ελλάδα μέσω των δωρεών που κάνουν για ίδρυση επιστημονικών και φιλανθρωπικών ιδρυμάτων και άλλοι από νωρίς καταφθάνουν στην επαναστατημένη ή μετεπαναστατική Ελλάδα, κομίζοντας το φιλελεύθερο πνεύμα της δυτικοευρωπαϊκής διανόησης, ασκώντας σημαντικούς, πολιτικούς κυρίως, ρόλους. Γαλουχημένοι στο δυτικοευρωπαϊκό πνεύμα του Διαφωτισμού, υιοθέτησαν ανάλογες ιδέες και πολιτική συμπεριφορά, προσβλέποντας μονίμως στην κατοχή δημοσίων αξιωμάτων και στην πρόσβαση στους εξουσιαστικούς μηχανισμούς του κράτους, με κύριο αρωγό τις Μεγάλες Δυνάμεις της Δύσης. Αντιπαρατιθέμενοι με τα εγχώρια παραδοσιακά στρώματα και αγνοώντας ή μάλλον προσαρμόζοντας τις επείσακτες φιλελεύθερες αντιλήψεις στον προαστικό ελληνικό κοινωνικό σχηματισμό, επεχείρησαν "τον εκσυγχρονισμό και την εκλογίκευση της διοικητικής, δικαστικής και δημοσιονομικής μηχανής"²⁸, προσανατολισμένοι σταθερά και ουσιαστικά, υποτασσόμενοι, στην όλως διάφορη δυτικοευρωπαϊκή πραγματικότητα. Ωστόσο, η ανυπαρξία συνύφανσης οργανικών και λειτουργικών σχέσεων των δυτικογενών θεσμικών προτύπων με το ελληνικό κοινωνικό γίγνεσθαι, δημιούργησε, αναπόφευκτα, μία δυσπροσαρμοστικότητα μπροστά στο "νέο". Η ιδιομορφία της διάθλασης των φιλελεύθερων αυτών προτύπων μέσα στον ελληνικό κοινωνικό σχηματισμό, αναιρούσε στην ουσία τον μεταρρυθμιστικό τους χαρακτήρα. Αυτοί οι ίδιοι οι φορείς, γίνονται συντόμως εκφραστές μιας κενής, από ουσιαστικό περιεχόμενο, πολιτικής και η συμπεριφορά τους ποδηγετείται από τη μόνιμη αγωνία τους για την κατοχή και τη διαχείριση της κρατικής μηχανής, προς εξυπηρέτηση των πολιτικών τους ωφελημάτων και των κομματικών τους πελατών.

Στον αντίποδα των κυρίαρχων αυτών κοινωνικών κατηγοριών, υπήρχε ο αγροτικός πληθυσμός, ο οποίος διείδε μέσα από την αποτίναξη του οθωμανικού ζυγού και την κοινωνική του απελευθέρωση, με την έννοια ότι οι παραδοσιακά εξουσιαστικοί μηχανισμοί, όπως αυτοί αποκρυσταλλώθηκαν κατά την τουρκοκρατία με την κατά τόπους επικυριαρχία των προυχόντων, θα μετατεθούν και θα μετασχηματισθούν προς όφελός τους σε έναν νέο κρατικό μηχανισμό. Αυτό, βέβαια, δε σημαίνει ότι για τις ευρύτερες λαϊκές μάζες "το πρόβλημα της συνολικής οργάνωσης του κράτους ως την Επανάσταση [απετέλεσε] πρόκριμα άμεσης προτεραιότητας"²⁹.

Η επανάσταση του 1821 δεν οδήγησε σε καμία περίπτωση σε συνθήκες διαφοροποίησης και ανατροπής της κοινωνικής πυραμίδας. Η διατήρηση των κοινωνικοοικονομικών προνομίων εκ μέρους των ιθυνόντων προυχοντικών

στρωμάτων συνοδεύτηκε, ωστόσο, για δεκαετίες από κοινωνικούς αγώνες που πήραν λανθάνουσα και συγκεχυμένη μορφή³⁰. Από την άλλη, η παγίωση ενός νέου καθεστώτος, το οποίο ως κύριο άξονα άσκησης της πολιτικής θα είχε την, όσο το δυνατό μεγαλύτερη συγκέντρωση της εξουσίας στα χέρια της θεσμοθετημένης Αρχής, γινόταν παράλληλα με μία συστηματική προσπάθεια μεταφύτευσης θεσμικών πλαισίων δυτικοευρωπαϊκής προέλευσης.

Μέσα σ' αυτές τις συνθήκες της οικονομικοκοινωνικής καθυστέρησης αυτό το οποίο φαίνεται να υπεραναπτύσσεται είναι η πολιτική. Πράγματι, καθ'όλο το 19ο αιώνα κύριο γνώρισμα της ελληνικής κοινωνίας είναι μία υπερπολιτικοποίηση, ένα τεράστιο ενδιαφέρον για την πολιτική εκ μέρους των Ελλήνων, μέσα σε πολιτικά θεσμικά πλαίσια (δικαίωμα ψήφου, κοινοβουλευτισμός, ελευτεροτυπία κ.λ.π.) πρωτοποριακά για την Ευρώπη της εποχής. Το ζητούμενο είναι να κατανοηθεί αυτή η ιδιαιτερότητα του ελληνικού πολιτικού γίνεσθαι και δη να ερμηνευθεί η πολιτική τόσο της κεντρικής εξουσίας, όπως αυτή εκφραζόταν από την Αντιβασιλεία και τη Μοναρχία, όσο και από τις ανταγωνιζόμενες για τη συμμετοχή στις εξουσιαστικές διαδικασίες του κράτους πολιτικές ομάδες. Κατ' αρχάς, ποιά είναι η κύρια επιδίωξη της νέας Αρχής; Ποιό μοντέλο κρατικής οργάνωσης επαγγέλεται και ποιά μέσα χρησιμοποιεί για την υλοποίηση των στόχων της;

Στις 25 Ιανουαρίου (6 Φεβρουαρίου) του 1833, αμέσως μετά την άφιξη του ανήλικου Μονάρχη και της πενταμελούς Αντιβασιλείας (Αρμανσπεργκ, πρόεδρος, Μάουερ, Εϋντεκ -τα τρία βασικά μέλη- και Γραίνερ, Αβελ ως συμπληρωματικά), με διάγγελμά του ο Οθων, το οποίο υπέγραψαν οι τρεις πρώτοι Αντιβασιλείς, έκανε γνωστές τις προθέσεις της πολιτικής που θα ακολουθούσε ο θρόνος στο νέο κράτος. Το διάγγελμα³¹ αυτό είναι δηλωτικό των προθέσεων της πολιτικής βούλησης των Βαυαρών, καθώς, όπως, βεβαιώνει και ο Μάουερ: "... η πρόκήρυξη αυτή στάθηκε ο οδηγός μας για τη μελλοντική μας διοίκηση, και ποτέ δεν ξεφύγαμε έστω και κατά γράμμα, απ' εκείνο το δρόμο"³². Στην αρχή του διαγγέλματός του ο Οθων αναφέρεται στο ρόλο των Μεγάλων Δυνάμεων προκειμένου να αναλάβει τον ελληνικό θρόνο, θεωρώντας ότι η ανάληψη της εξουσίας είναι αποτέλεσμα της θέλησης τόσο "των ενδόξων και μεγαλοψύχων μεσιτών", όσο και της "ιδίας ελευθέρας εκλογής" των Ελλήνων. Δύο παρατηρήσεις: Πρώτο, γίνεται σαφής υπαινιγμός για την πρωτοβουλία των Μεγάλων Δυνάμεων και, κυρίως, για τις δεσμεύσεις που είχε έναντι αυτών, λόγω της "εμπιστοσύνης" με την οποία περιέλαβαν. Δεύτερο, αποπειράται, μετά την επίκληση της νόμιμης ανάρρησης ως Μονάρχη στον ελληνικό θρόνο, να αποσπάσει και τη νομιμοποίηση εκ μέρους των υπηκόων του. Η "ελευθέρα εκλογή" των Ελλήνων δεν είναι άλλη από την επικύρωση της εκλογής του Οθωνος από την "κατά συνέχειαν Δ' Εθνική των Ελλήνων Συνέλευσιν"³³. (Πρόνοια, 27 Ιουλίου

1832). Ωστόσο, πρέπει να επισημανθεί η αντιφατικότητα των Βαυαρών στην προκειμένη περίπτωση, δεδομένου ότι η Εθνοσυνέλευση αυτή δεν αναγνωρίστηκε από τους ίδιους, με το πρόσχημα ότι θα "μεροληπτούσαν" υπέρ κάποιας πολιτικής παράταξης³⁴. Η εξασφάλιση της νομιμοποίησης και των συναινετικών διαδικασιών θα αναζητούνται μονίμως από τον Οθωνα καθ' όλη τη διάρκεια της βασιλείας του. Χωρίς την εξασφάλιση αυτών των προϋποθέσεων κάθε απόπειρα θεμελίωσης και συνάρθρωσης των οργανωτικών δομών του κράτους, μέσα στα πλαίσια της παραδοσιακής ελληνικής κοινωνίας, κινδύνευε από πλήρη αποτυχία, καθώς θα εμπόδιζε την αφομοίωση και την ενσωμάτωση των κάθε είδους κοινωνικών αντιθέσεων και αμφισβητήσεων, γεγονός που μακροπρόθεσμα θα έθετε εν αμφιβόλω την ίδια την ύπαρξη του Οθωνος ως Μονάρχη.

Ερχόμενοι οι Βαυαροί στην Ελλάδα το 1833 γνώριζαν επακριβώς την κατάσταση της γενικής ερήμωσης στην οποία βρισκόταν η χώρα³⁵. Περιγράφοντας την στο διάγγελμα σπεύδουν να την αιτιολογήσουν: "Τον τόπον του δεσποτισμού κατέλαβεν η αναρχία, η οποία πλήττει τα νώτα σας απανθρώπως με την αιμοσταγή μάστιγά της". Συνεπώς, πρώτιστο ζήτημα τίθεται η επίτευξη της "κοινής ευταξίας" για να εξαληφθούν "τα πολυάριθμα των προτέρων και εσχάτων δυστυχημάτων ίχνη". Απώτερος στόχος το "κοινόν καλόν".

Στο χομπσιανής εμπνεύσεως διάγγελμα οι Βαυαροί εμπνεόμενοι εξ ολοκλήρου από τις αρχές της "Ελέω Θεού" απόλυτης Μοναρχίας δεν αφήνουν κανένα περιθώριο, ούτε καν υπαινικτικά, για την παραχώρηση Συντάγματος ή πολιτικών δικαιωμάτων³⁶. Το, από τον 17ο αιώνα, διατυπωμένο "bellum omnium contra omnes", αναγόμενο στην μετεπαναστατική ελληνική κοινωνία³⁷ τους υποχρεώνει ή τους εξυπηρετεί στο να αναζητήσουν λύσεις στην ex Deo Απόλυτη Μοναρχία, όπου θα επιτυγχανόταν "η πραγματική ενοποίηση όλων σ' ένα και το αυτό πρόσωπο", δηλαδή στον Μονάρχη, ο οποίος θα μπορούσε "να κατευθύνει τη βούληση όλων προς τους σκοπούς της εσωτερικής ειρήνης"³⁸. Το χομπσιανό μοντέλο της κρατικής οργάνωσης, η "Πολιτική Κοινότητα" (Civitas), προϋπέθετε κυρίαρχη εξουσία, η οποία μπορούσε να αποκτηθεί με δύο τρόπους: "Ή με "φυσική βία" ή με αμοιβαία συμφωνία των ανθρώπων να υποταχθούν εθελοντικά σε κάποιο άτομο ή συνέλευση ατόμων πιστεύοντας ότι θα τους προστατεύει έναντι όλων των άλλων"³⁹. Στο διάγγελμα ο νέος Μονάρχης απεύχεται να περιέλθει στην "θλιβεράγανάγκη του να κάμει να καταδιωχθώσι με όλην την αυστηρότητα των νόμων οι ταραττοντες την κοινήν ησυχίαν και οι αποστάται". Βέβαιως, προσδοκά, παράλληλα, ότι "έκαστος [εκ των Ελλήνων] θα αποδώσει εις το έθνος την προσήκουσαν υποταγήν εις τους νόμους και εις τας αρχάς τας επιτετραμμένας την τούτων εκτέλεσιν και να επιστρέψη ειρηνικώς εις την εστίαν του".

Είναι φανερό η πρόθεση της κεντρικής εξουσίας από την πρώτη στιγμή να κάνει επίδειξη δύναμης, προκειμένου να παγιωθεί ως η μόνη νόμιμη, σε μία κοινωνία με έντονα πολυκεντρικό χαρακτήρα. Στην προκειμένη περίπτωση, το "κοινόν καλόν" ταυτιζόταν πλήρως με τη συγκρότηση ισχυρού, απόλυτα συγκεντρωτικού κράτους, στο οποίο ο Μονάρχης προσωποποιούσε αυτή την ενότητα ως αρχηγός της εκάστοτε κυβέρνησης και, σύμφωνα με την εγγελιανή θεώρηση, "σπονδυλική στήλη του κράτους, [ήταν] οι διαχειριστές του, οι δημιουργοί της γραφειοκρατίας και [οι] εκπρόσωποι της ιεραρχικής κρατικής κυριαρχίας"⁴⁰. Αλλά η καθυποταγή των επιμέρους ατομικών βουλήσεων και των κοινωνικοπολιτικών παράκεντρων εξουσίας, για την επίτευξη του "κοινού καλού", γινόταν στη μία και αδιαίρετη εξουσία, στο Μονάρχη, ο οποίος στηριγμένος στην ύφανση περίξ αυτού μιας γραφειοκρατικής elite νομοθετούσε (*auctoritas facit legem*).

Δεν επρόκειται, λοιπόν, για την εγγελιανού τύπου Συνταγματική Μοναρχία (αναφερόμαστε στην πρώτη δεκαετία, 1833-1843), όπου στους νόμους και στο Σύνταγμα υποτάσσονταν οι ιδιαίτερες ατομικές θελήσεις και το κράτος απολυτοποιημένο λειτουργούσε ως επιδιαιτητής των αντιτιθεμένων κοινωνικών συμφερόντων για την εξυπηρέτηση του γενικού συμφέροντος⁴¹ (η πεμπτουσία του εγγελιανού κράτους, όπως εκφραζόταν από το "ιερό" πρωσικό κράτος), αλλά για χομπσιανής εμπνεύσεως κρατική συγκρότηση (*Leviathan*), όπου η θέσμιση της εξουσίας και η παραχώρηση αλλά και το είδος των δικαιωμάτων ήταν αρμοδιότητες εκχωρημένες στο Μονάρχη⁴².

Οποιοδήποτε, οι πολιτικές αντιλήψεις των Βαυαρών και οι επιδιώξεις τους για την οργάνωση του κράτους θα πρέπει να ενταχθούν μέσα στο ευρωπαϊκό πολιτικό πλαίσιο της εποχής και στη συγκυρία κατά την οποία επιδιώκουν να εφαρμόσουν τα σχέδια τους στην Ελλάδα. Μετά την επαναστατική πλημμυρίδα του τέλους του 18^{ου} αιώνα και των αρχών του 19^{ου} ακολουθεί παντού η αντεπαναστατική άμπωτις. Ήδη στα 1815 η οργάνωση της δημόσιας εξουσίας στα ευρωπαϊκά κράτη στηρίζεται ξανά στην απόλυτη μοναρχία, στην αριστοκρατική ολιγαρχία, που διατηρεί τα σημαντικά της προνόμια και στη γραφειοκρατία⁴³. Ο Οθων και η Αντιβασιλεία εκφράζουν αυτό το πνεύμα του ευρωπαϊκού απολυταρχισμού, πόσο μάλλον όταν είναι γνώστες των ανώμαλων κοινωνιών και πολιτικών συνθηκών που επικρατούσαν στην μετεπαναστατική Ελλάδα. Ήταν η "περίοδος της Αναρχίας" που ακολούθησε τη δολοφονία του Καποδίστρια και στην οποία, όπως θα αναλύσουμε σε επόμενο κεφάλαιο, υπήρξε παντελής έλλειψη κρατικής εξουσίας, ενώ η χώρα, μέσα σε συνθήκες έντονης πολιτικής διαπάλης από τις διάφορες φατρίες, παρουσίαζε εικόνα γενικής διάλυσης. Ο Οθων ήδη από τον Νοέμβριο του 1832 πληροφορείται από τον Εύνάρδο, που γνωρίζει τα ελληνικά πράγματα, ότι "αι πληγαί της Ελλάδος είναι οι

αρχηγοί της. Απαντες έχουν γλώσσαν χρυσωμένην. Ασχολούνται (κατά το πλείστον τουλάχιστον) αποκλειστικώς με τα ιδιαίτερα συμφέροντά των. Και τούτο υπό το πρόσχημα του αγνοτέρου πατριωτισμού". Η γνώμη του Εϋνάρδου, πράγματι, δεν απείχε καθόλου από την πραγματικότητα. Οι διάφορες στρατιωτικοπολιτικές φατρίες είχαν αποδυθεί σε έναν ολετήριο για τη χώρα ανταγωνισμό, προκειμένου να ελέγξουν την πολιτική εξουσία. Το ζητούμενο, συνεπώς, για τη νέα Αρχή ήταν πως θα ελέγξει αυτές τις πολιτικές δυνάμεις έτσι ώστε να επιβληθεί ως αδιαμφησβήτητη και μοναδική πολιτική εξουσία.

Δύο χρόνια μετά την έλευσή του στην Ελλάδα (Απρίλιος 1835) ο Οθων δέχεται τις πατρικές συμβουλές του Λουδοβίκου του Α', βασιλιά της Βαυαρίας: "Οι Έλληνες ακόμη δεν είναι κατάλληλοι δια την χορήγησιν Συντάγματος. Διότι αν γίνη τούτο τα ήνοιγον διάπλατα αι θύραι δια να εγκατασταθή η εσωτερική και εξωτερική προπέτεια και αυθάδεια (...). Αι προερχόμεναι εκ του Συντάγματος συνέπειαι είναι ανεξιχνίαστοι και απρόβλεπτοι. Τόσον η Ρωσία, όσον και η Αυστρία θα ήσαν αντίθετοι προς χορήγησιν Συντάγματος και η αντίθεσίς των αύτη θα επέδρα πιθανώς όχι μόνον εις το να παραμένη διαρκώς μικρά η Ελλάς, αλλά θα ετίθετο εν αμφιβόλω και αυτή η ύπαρξις της"⁴⁵. Δηλαδή, ο Λουδοβίκος ο Α', εκτός από τις εσωτερικές συνθήκες, θεωρεί και τη διεθνή συγκυρία ως ανασχετική και απαγορευτική για την παραχώρηση Συντάγματος. Η παρουσία των Μεγάλων Δυνάμεων και η ανάμειξή τους στο πολιτικό γίνεσθαι ήταν άμεση και καταλυτική. Ακόμη και μετά την αλλαγή της 3ης Σεπτεμβρίου, ο Οθων σε επιστολή προς τον πατέρα του αισθάνεται την ανάγκη να απολογηθεί για την παραχώρηση Συντάγματος και ζητάει "οι Πρέσβεις [να] επιδράσουν δια καλών συμβουλών, εμφανίσουν δε εν ανάγκη ως δυνατήν και επέμβασιν των Δυνάμεων"⁴⁶. Η επέμβαση αυτή των Μεγάλων Δυνάμεων αφορούσε την κατάρτιση και το περιεχόμενο του Συντάγματος, έτσι ώστε ο παραχωρηθείς Καταστατικός χάρτης της χώρας να μη δημιουργούσε συνθήκες παρέκκλισης από τα διεθνώς παραδεδεγμένα πολιτικά πλαίσια της απόλυτης Μοναρχίας. Συνεπώς, η πολιτική που υιοθέτησαν οι Βαυαροί για τη διακυβέρνηση της χώρας ήταν απολύτως εναρμονισμένη με τα αυταρχικά καθεστώτα της Ευρώπης, όπως αυτά παγιώθηκαν μετά το 1815⁴⁷, και τις επιταγές των Μεγάλων Δυνάμεων, γεγονός που διεσφάλιζε την έξωθεν καλή μαρτυρία και τη νομιμοποίηση της πολιτικής τους προς εκείνους ακριβώς που τους είχαν ορίσει στον Ελληνικό θρόνο.

Από τις πρώτες μέρες, ωστόσο, της Αντιβασιλείας, οι Βαυαροί, όχι ο ίδιος ο Οθων, θα βρεθούν αντιμέτωποι με μία συνεχώς διογκούμενη δυσαρέσκεια (αρχικά) και αντίδραση (αργότερα) από τον γηγενή πληθυσμό. Από τους πρώτους που αντέδρασαν στην πολιτική των Βαυαρών ήσαν οι στρατιωτικοί, οι πολεμιστές της Επανάστασης, οι οποίοι είχαν περιέλθει, άεργοι, σε κατάσταση εξαθλίωσης (Αργος,

Μαΐος 1833). Αλλά η Βαυαρική απολυταρχία είχε να αντιμετωπίσει και κάποιες άλλες κοινωνικές δυνάμεις: εκείνες που αντλούσαν την ισχύ τους από έναν παραδοσιακό πολυκεντρισμό της εξουσίας και οι οποίες ήδη κατά την καποδιστριακή διακυβέρνηση ήσαν αντίθετες σε οποιαδήποτε πολιτική, που συρρικνώνοντας τα κεκτημένα δικαιώματά τους όπως αυτά απέρρεαν από την τοπικού χαρακτήρα κυριαρχία τους, θα ενίσχυε την κεντρική εξουσία, καθιστώντας την πραγματικό και μοναδικό φορέα πολιτικής ισχύος.

Ο προαστικός χαρακτήρας της ελληνικής κοινωνίας επέτρεψε στην ηγέτιδα τάξη, που ήταν, κατά μείζονα λόγο, η γαιοκτητική ολιγαρχία, να προσαρμόσει τη στάση της έναντι της πολιτικής εξουσίας με τρόπο ώστε να διατηρήσει σταθερές προσβάσεις στον κρατικό μηχανισμό. Πρόκειται, πράγματι, για μία "επιτυχέστατη στο σύνολό της αναδίπλωση των ταξικών [της] επιδιώξεων, [η οποία] μπορεί να συνοψιστεί στη συστηματική προσπάθειά τους να "αλώσουν" και να χρησιμοποιήσουν για ίδιον όφελος τον κρατικό μηχανισμό"⁴⁸, με δεδομένη, ταυτοχρόνως, την αδυναμία αναπαραγωγής της ταξικής τους ισχύος μέσω της παγιώσεως μεγάλης ιδιοκτησίας γης για την απόσπαση του υπερπροϊόντος. Και τούτο, γιατί η εθνικοποίηση της γής από τον Καποδίστρια (1828) και η περιορισμένης έστω εκτάσεως, αναδιανεμητική πολιτική της Αντιβασιλείας (1834), λειτούργησαν ανασχετικά, όσον αφορά τη δημιουργία μεγάλης γαιοκτησίας⁴⁹. Αυτή η πολιτική, καθώς και οι νέοι συσχετισμοί δυνάμεων που άρχισαν να διαμορφώνονται, υπόχρεωσαν την κατεστημένη προυχοντική ολιγαρχία να μετέλθει άλλα μέσα για την επίτευξη της αναπαραγωγής της ταξικής της κυριαρχίας. Διατηρώντας υψηλότατο προσωπικό και οικογενειακό κύρος, στράφηκε επιτυχώς προς τον κρατικό μηχανισμό, δια του οποίου θα ήταν σε θέση να συνυφάνει το απαραίτητο πλέγμα συμφερόντων, που θα της επέτρεπε την ιδιοποίηση των κοινωνικοπολιτικών προνομίων βάσει της προσοδικής κατανομής των κρατικών πόρων. Κύριο μέσο απετέλεσε, προκειμένου να επιτευχθεί αυτός ο στόχος, το ευρύτατο διαδεδομένο σύστημα προστασίας-πελατείας, το οποίο ήδη από την ύστερη φάση της τουρκοκρατίας διέτρεχε ολόκληρο τον κοινωνικό ιστό.

Ως πελατειακό σύστημα μπορεί να ορισθεί μία "σχέση εκούσιας διπολικής ανταλλαγής ανάμεσα σε κοινωνικούς φορείς άνισης κοινωνικής και οικονομικής ισχύος, που συνοψίζεται στην αμοιβαία ανάληψη υποχρεώσεων παροχής ορισμένων διαφορετικών υπηρεσιών, χωρίς το πλέγμα αυτό των αμοιβαίων υποχρεώσεων να εντάσσεται σ'ένα δεδομένο έννομο ή οπωσδήποτε θεσμοποιημένο σύστημα αξιολογικών κανόνων συμπεριφοράς και αντίστοιχων κυρώσεων"⁵⁰. Στην ελληνική κοινωνία η εκ των άνω επιβολή των θεσμικών πλαισίων, ξένων προς την κοινωνική πραγματικότητα, από την κεντρική εξουσία, υποχρέωσε το σύνολο σχεδόν του

κοινωνικού σώματος να ενταχθεί μέσα σε κάποιο πελατειακό δίκτυο, αυτοπροστατευόμενο, ενώπιον της αυθαιρεσίας, όπως εκείνο εννοούσε την κρατική πολιτική. Από την άλλη πλευρά το ίδιο το κράτος γρήγορα υποχρεώθηκε, με τη σειρά του, να προσαρμόσει εν μέρει την πολιτική του σύμφωνα με τα παραδοσιακά καθιερωμένα πλαίσια και να λειτουργήσει κι αυτό ως προστάτης, και μάλιστα ο "ισχυρότερος", όσων κατέφευγαν στην υπηρεσία του⁵¹. Αυτή, ακριβώς, η εξωθεσμικού χαρακτήρα σύμπλεξη συμφερόντων ήταν η άμυνα τόσο των πατρώνων, όσο και των πελατών μέσα στις νέες συνθήκες που διαμορφώθηκαν. Οι μεν πρώτοι, γιατί χάρη στην υποστήριξη των πελατών τους μπορούσαν να έχουν τα ερείσματα εκείνα που τους επέτρεπαν τη διεκδίκηση των υψηλών κρατικών λειτουργημάτων, οι δε πελάτες, γιατί η ένταξή τους σε ένα δίκτυο πελατείας-προστασίας τούς παρείχε ασφάλεια και ελπίδες για την ικανοποίηση των προσδοκιών τους, προσωπικών και οικογενειακών ωφελημάτων κάθε μορφής⁵², άμεσα συνδεδεμένων με τη θετική ή αρνητική λειτουργία του κράτους. Σε έναν κοινωνικό σχηματισμό με αδιάρθρωτη αστική βάση, με ανυπαρξία της "κοινωνίας των πολιτών", η συνύφανση των ιδιωτικών συμφερόντων με την ανταποδοτική-προσοδική λειτουργία του κράτους καθιστούσε αδύνατη την αυτονομία της κοινωνίας έναντι της κρατικής ισχύος.

Τα δίκτυα πελατείας-προστασίας λειτούργησαν και στο στρατό. Από το Μάρτιο του 1833 όταν η Αντιβασιλεία αποφάσισε τη διάλυση των ατάκτων στρατευμάτων και τέθηκε επιτακτικά για τους περισσότερους αγωνιστές του '21 το ζήτημα της επαγγελματικής τους αποκατάστασης, άρχισε να διαμορφώνεται ένα συνεχώς διογκούμενο κοινωνικό πρόβλημα που σύντομα πήρε μεγάλες διαστάσεις. Ένα μέρος των στρατιωτικών, αδυνατώντας να επιβιώσει επαγγελματικά μέσα στις νέες συνθήκες, στράφηκε γρήγορα σ'αυτό που πολύ καλά γνώριζε από την προεπαναστατική περίοδο: την παρανομία. Ο ληστρικός βίος απετέλεσε τη διέξοδο για μία μεγάλη μερίδα στρατιωτικών από τη στιγμή που αδυνατούσαν να βιώσουν τη νέα πραγματικότητα που επέβαλε η θεσμοθετημένη Αρχή. Άλλοι πάλι στρατιωτικοί, μπόρεσαν να εκμεταλλευθούν τις νέες συνθήκες και να γίνουν λειτουργοί του νεοσύστατου κράτους καταλαμβάνοντας σημαντικές θέσεις είτε στο στρατιωτικό μηχανισμό είτε στον διοικητικό και πολιτικό⁵³. Η προνομιακή κατάταξη των στρατιωτικών στο νεοσυσταθέντα τακτικό στρατό και η επαγγελματική τους αποκατάσταση ήταν αποτέλεσμα της λειτουργίας αυτών ακριβώς των δικτύων πελατείας-προστασίας, μέσα στα οποία συνυφαίνονταν πολυποίκιλα πολιτικοστρατιωτικά συμφέροντα. Πιο συγκεκριμένα, από τη στιγμή που το κράτος είχε το προνόμιο της απονομής αξιωμάτων, χρησιμοποιούσε αυτό το πλεονέκτημα ούτως ώστε να αποσπάσει τη συναίνεση και την πειθαρχία, εκείνων των στοιχείων, που διέθεταν την οπλική ισχύ και ήταν σε θέση να δημιουργήσουν σοβαρά

προσκόμματα στη συγκεντρωτική πολιτική του κράτους. Κατ'αυτό τον τρόπο η κρατική μηχανή και πιο συγκεκριμένα ο τακτικός στρατός λειτουργούσε ως μηχανισμός ενσωμάτωσης των πλέον επικίνδυνων για την εμπέδωση της τάξης στοιχείων. Η διπολική αυτή σχέση κράτους-προστάτη και στρατιωτικών - πελατών αρθρωνόταν με τρόπο πυραμοειδή, έχοντας ως βάση τους χαμηλόβαθμους στρατιωτικούς και καταλήγοντας στους πρώην οπλαρχηγούς, που αποτελούσαν την κορυφή της ιεραρχίας και συνδιαλέγονταν άμεσα είτε με το κράτος είτε με τους πολιτικούς. Συνεπώς, είναι ορθότερο να αναφερόμαστε σε τριπολική σχέση: κράτος - πολιτικοί - στρατιωτικοί συνέπρατταν σε κάποιες άτυπες, εξωθεσμικές, σχέσεις για την εξυπηρέτηση των προσωπικών και πελατειακών τους συμφερόντων. Η συμμετοχή στις διακοινωνιακές αυτές σχέσεις δεν χαρακτηριζόταν από κάποια σταθερότητα. Αντιθέτως, παρουσιαζόταν μία μεγάλη κινητικότητα, καθώς δυσареστημένοι στρατιωτικοί-πελάτες κατέφευγαν σε άλλους προστάτες, όταν δεν εκπληρωνόταν ο στόχος τους ή ακολουθούσαν επιλογές ρήξης καταφεύγοντας στη ληστεία και θέτοντας εκ νέου από θέση (οπλικής) ισχύος όρους επανένταξης στο σύστημα. Στη διελκυστίνδα αυτή των διαπραγματεύσεων συμμετείχαν για να αποσπάσουν κομματικά ωφέλη οι πολιτικοί, οι οποίοι "εχρησιμοποιούν τους κακοποιούς εκείνους [ενν. τους ληστές] ως όργανα πίεσεως κατά του κράτους δι' ανηθικούς πολιτικές επιδιώξεις"⁵⁴. Παρατηρήθηκε έτσι το γεγονός στρατιωτικοί είτε επειδή θεωρούσαν τον εαυτό τους αδικημένο μέσα στον τακτικό στρατό είτε επειδή προσδοκούσαν μεγαλύτερα ωφέλη, να παίξουν ρόλο εναλλασσόμενο, πότε ως υπερασπιστές της κρατικής πολιτικής, ως διώκτες της ληστείας και πότε μετατρέπονταν οι ίδιοι σε ληστές. Επρόκειτο για μία σχέση κράτους - προστάτη και στρατιωτικών - πελατών που στηριζόταν σε αμοιβαία συμφέροντα και γινόταν άλλοτε ανταγωνιστική και άλλοτε επικουρική⁵⁵. Η επιλογή του κράτους να συνεργάζεται με στρατιωτικούς, οι οποίοι μέχρι προ τινος είχαν καταφύγει στο ληστρικό βίο, ήταν αναγκαία, όχι μόνο διότι έτσι καθιέρωνε ένα μηχανισμό ενσωμάτωσης στο σύστημα των πλέον επικίνδυνων στοιχείων, αλλά και γιατί κατ'αυτό τον τρόπο ήταν σε θέση να καταφέρει αποφασιστικά χτυπήματα στις ληστρικές συμμορίες. Δε δίσταζε, μάλιστα, το κράτος να απονέμει αφειδώς είτε τιμητικά παράσημα⁵⁶ ("Μεγαλόσταυρος τάγματος του Σωτήρος") είτε γαίες⁵⁷ είτε, ακόμη, να παρέχει αμνηστία⁵⁸ σε πολλούς που ενώ, προηγουμένως, είχαν καταφύγει στον ληστρικό βίο, κατόπιν επανέκαμπταν στη νομιμότητα.

Αναφέρουμε, χαρακτηριστικά, το παράδειγμα του Φαρμάκη, ο οποίος ως "χάρη στα αμνηστευτικά διατάγματα βρίσκεται το 1848 από αρχηγός του ενόπλου κινήματος της προηγούμενης χρονιάς στη θέση του διώκτη αποσπασματάρχη"⁵⁹.

Οι πελατειακές σχέσεις και η (αναγκαστική) ένταξη των στρατιωτικών σ'αυτές θα πρέπει να ερμηνευτούν βάσει των κοινωνικών και των οικονομικών ωφελημάτων που συνεπαγόταν η ένταξη. Μόνον έτσι θα μπορούσε να γίνει κατανοητός ο τρόπος με τον οποίο συμπεριφέρονται οι στρατιωτικοί και επιλέγουν τον τρόπο δράσης τους είτε μέσα στον κρατικό μηχανισμό είτε έξω απ'αυτόν. Συνεπώς, τα πελατειακά δίκτυα είναι, μάλλον, οι απαραίτητοι δίαυλοι επικοινωνίας με την πολιτική εξουσία ως ενισχυτές και όχι ως δημιουργοί των κοινωνικών και των οικονομικών αντιθέσεων, που ενυπάρχουν μέσα στον ελληνικό κοινωνικό σχηματισμό⁶⁰. Σε καμία περίπτωση η επιλογή για ένταξη σ' ένα συγκεκριμένο πελατειακό δίκτυο δεν ενέχει το στοιχείο κάποιου ιδεολογικοπολιτικού προσανατολισμού, παρά μόνον υπαγορεύεται από τη διασφάλιση των προσωπικών οικονομικών συμφερόντων. "Αν ρωτούσες", γράφει σε ένα άρθρο η εφημερίδα "Ηλιος" της 11ης Ιουλίου 1833, "ένα στρατιώτη γιατί ανήκε στο λεγόμενο κόμμα του Κολοκοτρώνη, θα σου απαντούσε" γιατί πληρώνομαι από τον Κολοκοτρώνη ως στρατιώτης που ανήκει στο προσωπικό τους στρατό"⁶¹.

Η κοινωνική και οικονομική υπανάπτυξη της Ελλάδας δεν εμπόδισε καθόλου, όμως, την ανάπτυξη της πολιτικής, ως διαδικασίας συμπύκνωσης των αντιθέσεων για τον έλεγχο της εξουσίας και της οργάνωσης της Πολιτείας. Αντιθέτως μάλιστα. Το ελληνικό πολιτικό γίνεσθαι χαρακτηρίσθηκε από τους πρώτους ήδη χρόνους της ανεξαρτησίας από μία υπερπολιτικοποίηση. Οι πολιτικές αντιπαραθέσεις και συγκρούσεις εστιάζονταν, κατά κύριο λόγο, στην οργάνωση και στη διοίκηση του κράτους, με τις αντιμαχόμενες πολιτικές φατρίες να διεκδικούν κάθε μία για λογαριασμό της τις δυνατότητες πρόσβασης και ελέγχου στην κρατική μηχανή. Η στάση των πολιτικών φατριών έναντι της εξουσίας θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως αμφίθυμη: αφενός αρνητική και επομένως υπομονευτική από τη στιγμή που δε συμμετείχαν στους εξουσιαστικούς μηχανισμούς κι αφετέρου θετική όταν τους κατείχαν προσπορίζοντας στενά κομματικά ωφέλη από τα προνόμια της εξουσίας. Για τις πολιτικές φατρίες η εξουσία ήταν αυτοσκοπός αλλά και μέσο επιβίωσης τους, στο βαθμό που αποτελούσαν δυνάμει τον μοναδικό διαμεσολαβητικό ιμάντα με την εξουσία. Σε μία κοινωνία με ισχνούς έως ανύπαρκτους όρους ταξικών, οριζόντιων και αποπροσωποποιημένων αντιθέσεων, ευδοκίμησαν οι, πυραμοειδούς μορφής, κάθετες και υποκειμενικοποιημένες πελατειακές σχέσεις, που εξυπηρετούσαν τις παραδοσιακά κατεστημένες ομάδες που είχαν διεισδύσει στον κρατικό μηχανισμό. Η παράλληλη έλλειψη της "κοινωνίας των πολιτών" (Gramsci) και της "απρόσωπης γραφειοκρατικής δομής" (M. Weber) δημιούργησε τις προϋποθέσεις μίας χρόνιας πολιτικής υπανάπτυξης, μέσα σε συνθήκες υπερπολιτικοποίησης. Οι, αστικοδημοκρατικού χαρακτήρα, "κατακτήσεις", όπως το Σύνταγμα του 1844 ("απομίμηση ιδίως του γαλλικού χάρτη του 1830")⁶², η καθολική ψηφοφορία

(ουσιαστικά από το 1844)⁶³, η ελευθεροτυπία κ.α. μόνον ως φενάκη μπορούν να ειδωθούν κάτω απ'αυτές τις συνθήκες.

Αλλά και κάτι άλλο σημαντικότερο: ως δικλείδα ασφαλείας του συστήματος για την αναπαραγωγή της ταξικής κυριαρχίας των κρατικοδίαιτων και "νόθων" αστικοποιημένων elite. Έτσι, η ανορθολογικά οργανωμένη δομή της κοινωνίας μπορούσε να εξασφαλίσει αποτελεσματικότερα τους όρους της κοινωνικής συναίνεσης. Αυτό επιτυγχανόταν σε πολιτικό επίπεδο με τις νομιμοποιητικές για το σύστημα διαδικασίες των επείσακτων αστικών θεσμικών πλαισίων, που επιβλήθηκαν σχετικά νωρίς και σε οικονομικό επίπεδο με την πρωτοβουλία του κράτους να γίνει το ίδιο ιδιοκτήτης του μεγαλύτερου μέρους της γης, επιδιώκοντας όπως έχουμε προαναφέρει, την οικονομική ενσωμάτωση των εξαρτημένων απ'αυτό αγροτικών στρωμάτων. Οι πρόωρες, σχετικά με την Ευρώπη, συνθήκες μιας τυπικά θεσμοθετημένης συναίνεσης, στην πράξη αναιρούνταν από μία άλλη ρύθμιση: ρύθμιση έξω-συμβολαιακή, διάφορη της κλασικής αστικής, όπου αντί των αντικειμενικοποιημένων σχέσεων, εμπεδώνονταν οι πελατειακές, προαστικές και παραδοσιακές.

Σχετικό με την πολιτική διαπάλη της εποχής είναι και το ζήτημα που αφορά την απήχηση που είχε ο θεσμός της Μοναρχίας ανάμεσα στο λαό και στις ποικιλώνυμες στρατιωτικοπολιτικές ομάδες και τη μορφή που θα έπρεπε να πάρει η οργάνωση του εξουσιαστικού πλέγματος μετά την ανεξαρτησία. Ζήτημα, που θα πρέπει να ερμηνευθεί εκ νέου, καθ'όσον η επικρατούσα μέχρι τώρα αντίληψη ανάμεσα στους μελετητές της περιόδου αποδίδει στο λαό και στην ηγεσία του μία αντιμοναρχική, "δημοκρατική" στάση, καθώς όλοι οι δυσαρεστημένοι από την πολιτική του θρόνου φέρονται να εμφορούνται από "δημοκρατικά" ιδεώδη.

Όλες οι εκδηλώσεις αντίδρασης προς την πολιτική των Βαυαρών θα πρέπει να ερμηνευθούν βάσει ιδιοτελών και εν πάση περιπτώσει μικροκομματικών συμφερόντων. Με εξαίρεση την ύστερη φάση της οθωνικής περιόδου, οπότε οι εξελίξεις οδήγησαν στην εκθρόνιση του Βαυαρού Μονάρχη (1862), κανείς δεν αμφισβητεί σοβαρά ούτε το θεσμό της Μοναρχίας ούτε τον φυσικό της φορέα, τον Οθωνα. Το ζήτημα ήταν αν η Μοναρχία θα ήταν συνταγματική ή όχι. Και ακόμη: Ποιοί θα μπορούσαν μέσα στο νέο κράτος να γίνουν λειτουργοί του και να προσπορισθούν αξιώματα. Αν υπήρξε μία αντίδραση, και μάλιστα συνεχώς διογκούμενη, αυτή αφορούσε μάλλον τη βαυαροκρατία, τη "βασιλική καμαρίλα", η ύπαρξη της οποίας λειτουργούσε ανασχετικά για τις κοινωνικές και πολιτικές προσδοκίες των αυτοχθόνων. Στρατιωτικοί και πολιτικοί βάλλουν συλλήβδην κατά της Αντιβασιλείας μέχρι το 1835, οπότε η ενηλικίωση του νεαρού Μονάρχη θα αποκαθιστούσε στο επίπεδο της εξουσίας τις ισορροπίες. Όταν διαψεύδονται αυτές οι ελπίδες τα πυρά

στρέφονται κατά των Βαυαρών που περιστοιχίζουν τον Οθωνα και λυμαίνονται τον κρατικό μηχανισμό. Για όλα τα κακώς κείμενα του νεοσύστατου κράτους υποδεικνύονται οι Βαυαροί και η γραφειοκρατία που είχαν παγιώσει, σε καμία περίπτωση, όμως ο ίδιος ο Οθων. Το αίτημα για παραχώρηση Συντάγματος το προωθούσαν ετερόκλητες από κοινωνική και ιδεολογική άποψη ομάδες που απέβλεπαν στην καθιέρωση της Συνταγματικής Μοναρχίας και του κοινοβουλευτισμού ως μέσων για την επίτευξη των κομματικών τους επιδιώξεων, οι οποίες εξαντλούνταν στην εξυπηρέτηση των πολιτικών τους πελατών.

Ο, πιστός στο θρόνο πολιτικός, Σπυρίδων Τρικούπης, από τους πλέον ένθερμους υποστηρικτές της συνταγματικής μοναρχίας, εισηγήθηκε στον Οθωνα την παραχώρηση Συντάγματος, όχι μόνον διότι ο ίδιος ως αγγλόφιλος είχε πρότυπο την Αγγλία και τους θεσμούς της αλλά, κυρίως, "γιατί νόμιζε ότι μόνο με την υιοθέτησή τους θα προλαμβάνονταν ταραχές αναπότρεπτες"⁶⁴. Ο πρωτεργάτης του κινήματος της 3ης Σεπτεμβρίου, συνταγματάρχης του Ιππικού Δημήτρης Καλλέργης, απολογούμενος σε επιστολή του προς τον πρέσβη της Βαυαρίας στη Βιέννη, του γράφει ότι το κίνημα δεν ήταν επανάσταση, "διότι δεν εχρειάσθησαν ουδέ μίαν πυροβόλου βολήν". Για το Καλλέργη το "κίνημα δεν διευθύνθη παντελώς κατά της Βασιλείας, αλλ' εξ εναντίας εγένετο υπέρ αυτής, και αναλαβών την διοίκησιν αυτού, νομίζω ότι έδωκα δείγματα πατριωτισμού και μοναρχικής αφοσιώσεως"⁶⁵. Μετά το κίνημα της 3ης Σεπτεμβρίου ο Δ. Καλλέργης προβιβάστηκε σε υποστράτηγο, διετέλεσε υπασπιστής του Οθωνος, υπουργός των Στρατιωτικών και πρεσβευτής στο Παρίσι⁶⁶. Ο Δ. Καλλέργης διέθετε πράγματι, προσόντα τέτοια που να του επιτρέπουν αυτή την λαμπρή ανέλιξη στον κρατικό μηχανισμό, αφού και σπουδές είχε στην Πετρούπολη και τη Βιέννη (ιατρική σχολή) και πολύ μεγάλη συνεισφορά στον εθνικοαπελευθερωτικό αγώνα του 1821. Ωστόσο, η αυθεντική αυτή μαρτυρία του καταδεικνύει το χαρακτήρα του, σημαντικότερου πριν την έξωση του Οθωνος, κινήματος και δια του οποίου εξαναγκάστηκε ο Μονάρχης να παραχωρήσει Σύνταγμα.

Στα 1848 ο αντίλαλος από τον επαναστατικό αναβρασμό της Ευρώπης φθάνει και στην Ελλάδα. Αν και σε περιορισμένη κλίμακα και πάντως με άλλο χαρακτήρα, παρατηρήθηκαν και στην Ελλάδα εξεργήσεις και στάσεις. Είναι χαρακτηριστικό, στην προκειμένη περίπτωση, ότι οι κινηματίες ποτέ δεν έθεσαν θέμα απομακρύνσεως του Οθωνος αλλά κατάγγειλαν τη διαφθορά των πολιτικών και ζητούσαν την "απομάκρυνσιν όλων των προσώπων των περιστοιχούντων επιβούλως τον θρόνον και υποστηριζόντων το φθοροποιόν εκείνο σύστημα το μόλυναν το έθνος δια της διαφθοράς και το εκκενώσαν το ταμείον δια της καταχρήσεως και της σπατάλης του δημοσίου πλούτου"⁶⁷. Αποκαλυπτική και ενδεικτική για να γίνει κατανοητό πόσο λίγο

απείχαν τα όρια της νόμιμης δράσης και της υπηρεσίας προς το κράτος από την έκνομη δράση και την ανταρσία, είναι η συμπεριφορά του Ιωάννη Βελέντζα⁶⁸: αφού έλαβε μέρος από την αρχή στην Επανάσταση, γρήγορα συνθηκολόγησε (1823) με τον Κιουταχή υπό τον όρο να του δοθεί ο έλεγχος της περιοχής του Αλμυρού της Θεσσαλίας απ'όπου και η καταγωγή του. Σύντομα, όμως, επανέλαβε την επαναστατική δράση του και επί Καποδίστρια ονομάσθηκε χιλίαρχος. Το 1832 τίθεται επικεφαλής ατάκτων παίρνοντας το βαθμό του στρατηγού. Το 1834 κατατάσσεται στη χωροφυλακή και υπηρετεί το κράτος ως διώκτης της ληστείας. Μετά το 1839, όμως, πέρασε ξανά στην παρανομία και διακρίθηκε σε εξεγέρσεις κατά της απολυταρχικής διακυβέρνησης του Οθωνος. Το 1844 εκλέγεται μέλος της Εθνοσυνέλευσης, αλλά τον Απρίλιο του 1848 γίνεται αρχηγός μικρής ομάδας ενόπλων ατάκτων, που εξηγείρονται κατά της "Βαυαροκρατίας". Στις προκηρύξεις τους οι εξεγερμένοι βάλλουν κατά της διαφθοράς της πολιτικής και τους κύκλου του παλατιού, σε καμιά περίπτωση, όμως, δεν θίγουν το θεσμό της Μοναρχίας και τον ίδιο τον Οθωνα. Απαιτούν τη μη καταστρατήγηση και καταπάτηση του Συντάγματος και την προκήρυξη έντιμων εκλογών⁶⁹. Να σημειωθεί στο σημείο αυτό σε όλες τις εκλογικές αναμετρήσεις κατά την οθωμανική περίοδο η νοθεία του εκλογικού αποτελέσματος και ο αθέμιτος πολιτικός ανταγωνισμός ήταν τα κύρια μέσα που μετέρχονταν αυτοί οι ίδιοι οι υποστηρικτές των συνταγματικών ελευθεριών και των πολιτικών δικαιωμάτων. Το κίνημα αυτό του Ι. Βελέντζα κατεστάλη όπως, εξάλλου κατεστάλησαν, σχετικά σύντομα, και τα προηγούμενα και αυτά που ακολούθησαν, μέχρι τη γενικευμένη εξέγερση του 1862, οπότε ο Οθων εξαναγκάστηκε να παραιτηθεί του θρόνου και να αποχωρήσει από την Ελλάδα. Εκείνο, όμως, το στοιχείο που χαρακτηρίζει όλες αυτές τις στάσεις και εξεγέρσεις και διαφωτίζει τα κίνητρα των κινηματιών είναι η προσήλωσή τους στο θεσμό της βασιλείας, με χαρακτήρα, όμως, συνταγματικό, υπό την έννοια ότι θα γίνονταν σεβαστές οι συνταγματικές διατάξεις και ο ρόλος του Οθωνος θα ήταν ουδέτερος στο πολιτικό γίγνεσθαι και με παράλληλη ικανοποίηση των προσωπικών και κομματικών - πελατειακών τους στόχων. Να υπογραμμίσουμε ξανά τον συχνά εναλλασσόμενο ρόλο των στρατιωτικών, άλλοτε ως υπερασπιστές της κρατικής νομιμότητας κι άλλοτε ως παράνομοι, εφόσον αυτό υπαγόρευαν οι προσωπικές τους φιλοδοξίες. Παράλληλα με το στοιχείο της προσωπικής και κομματικής ιδιοτέλειας, η αντίδραση στην πολιτική του Οθωνος ενέχει κι ένα άλλο στοιχείο το οποίο συμπυκνωνόταν σε ένα σύμφυρμα από παραδοσιακά, ανορθολογικά και, σε κάθε περίπτωση, προαστικά αιτήματα, όπως αντίθεση σε οτιδήποτε δυτικόφερτο, στην υπεράσπιση της παραδοσιακής φορεσίας και στην καταγγελία των "στενών", στη απόκρουση των κινδύνων που διέτρεχε η ορθόδοξη χριστιανική παράδοση από τους καθολικούς και

τους προτεστάντες κ.λ.π. Όλα αυτά τα αιτήματα έβρισκαν κοινή σκέψη και απόληξη στο αίτημα για παραχώρηση Συντάγματος και αστικών ελευθεριών. Ενδεικτική είναι στην προκειμένη περίπτωση η συμπεριφορά του στρατηγού Ιωάννη Μακρυγιάννη. Ο Ρουμελιώτης οπλαρχηγός αναδείχθηκε "μέσα από την υπηρεσία του προς το ελληνικό κράτος. Χωρίς την κρατική παρουσία είναι αμφίβολο αν θα ήταν σε θέση να διακριθεί με τους όρους που είχε θεσπίσει η ισχυρή καθεστηκυία τάξη των παλαιών αρματολών"⁷⁰. Το πως αντιλαμβάνεται το Σύνταγμα και τον κοινοβουλευτισμό ο Μακρυγιάννης, το σύμβολο, για πολλούς, του αντιοθωνισμού μας το μαρτυράει ο ίδιος. Γράφει, λοιπόν, ο γηραιός στρατηγός ότι το Σύνταγμα "είναι δώρον του Θεού, και δια κείνο δεν μάτωσε μύτη κανενού. ο κόσμος εργαζόταν και ο Θεός μας έκαμεν Σύνταμα, να σώσει πατρίδα, θρησκεία και βασιλέα"⁷¹. Για τον Μακρυγιάννη το Σύνταγμα είναι "το ευαγγέλιο του Θεού"⁷², ενώ οι Αγίοι "διόρθωσαν όλα τα Βουλής και άλλες διοτέλειες όπου 'χαν τα κόμματα"⁷³. Όπως υποστηρίζεται, "η ιδεολογική λειτουργία του Συντάγματος, όπως την καταλαβαίνει ο Μακρυγιάννης, αντιστρέφει την ιστορικότητα του θεσμού και του συμβόλου και από στοιχείο της εκκοσμίκευσης και τους εξορθολογισμού της εξουσίας μεταβάλλεται σε παράγοντα θρησκευτικού ελέγχου και εξαγνισμού. Το σύνταγμα συμβόλιζε τη θεία παρέμβαση που θα εξασφάλιζε τη δικαιοσύνη την οποία δεν μπόρεσαν να επιτύχουν οι άνθρωποι"⁷⁴.

Από την άλλη μεριά, το ίδιο το κράτος, αδυνατώντας να αντιμετωπίσει αποτελεσματικά τις φυγόκεντρες και διαλυτικές για το σύστημα τάσεις, αναγκάστηκε συχνά να μετέλθει μέσα παραδοσιακά: η συνδιαλλαγή με τους ένοπλους αντιφρονούντες και η χορήγηση αμνηστειών απέβλεπε στην άμβλυση των αντιθέσεων και στη δημιουργία σχέσεων πελατείας-προστασίας μέσω των οποίων οι πελάτες στρατιωτικοί μεταβάλλονταν στους πλέον πιστούς υπηρέτες με το νεό θεσμοθετημένο ρόλο που ανελάμβαναν. Σε μία κοινωνία, ωστόσο, με προαστικές δομές η αναγκαστική (ανα)προσαρμογή της συμπεριφοράς από τους ίδιους τους φορείς της κρατικής εξουσίας ακύρωνε, ανέστελε ή, στην καλύτερη περίπτωση, καθυστερούσε, την εκσυγχρονιστική τομή. Πόσο μάλλον όταν αυτό το εκσυγχρονιστικό εγχείρημα δε συναρθρωνόταν αρμονικά και δημιουργικά με τις καθιερωμένες λειτουργίες της κοινωνικής πραγματικότητας αλλά, αντιθέτως, τις αγνοούσε στο όνομα κάποιας αυθεντίας, πεφωτισμένης ή μη. Πάντως, αυτά τα διαστρεβλωτικά και παθογενή χαρακτηριστικά της ελληνικής κοινωνίας ορίζονται ως τέτοια σε σχέση με την εξέλιξη των κρατών της καπιταλιστικής δυτικοευρωπαϊκής πραγματικότητας, που ακολούθησαν τελείως διαφορετικούς τρόπους -τόσο ποιοτικούς, όσο και ποσοτικούς- ανάπτυξης. Εδώ ακριβώς ελλοχεύει ο κίνδυνος μιας φορμαλιστικής μεταφοράς εννοιών όπως εκσυγχρονισμός, αστικοποίηση, συσσώρευση κεφαλαίων, "κράτος νυχτοφύλακας" κ.λ.π., που, αρκετές φορές,

διαμορφώνει την εικόνα της "στρεβλής" ή "νόθας" εξέλιξης. Ο τρόπος με τον οποίο οι επείσακτοι θεσμοί αντανακλώνται μέσα σε μία νέα κοινωνική πραγματικότητα και η μορφή της συνάρθρωσης που θα πάρουν τα "νέα" στοιχεία με τα "παραδοσιακά", οριοθετούν το πρόβλημα της δυσλειτουργίας και της απόκλισης από ορισμένα πρότυπα εκ μέρους ενός νεότευκτου κράτους, όπως ήταν τότε το ελληνικό. Αυτό το ζήτημα αποτελεί, ίσως, και την πεμπτούσια του προβλήματος: της σύζευξης, δηλαδή, μιας νέας ιδεολογικής και πρακτικής, όπως ήταν ο τακτικός στρατός που επιχείρησαν να οργανώσουν οι Βαυαροί και της παραδοσιακής τοιαύτης, καθώς τα αυτόχθονα στοιχεία και οι ποικιλώνυμοι εκπρόσωποί τους εκδήλωναν μονίμως μία στάση αντιπαράθεσης και αυτοπροσδιορισμού σε σχέση με το "νέο". Σε καμιά περίπτωση πάντως δε θα πρέπει να αγνοήσουμε τον στενό συσχετισμό και την αλληλεπίδραση συγκεκριμένων υλικών παραγόντων -των παραδοσιακά κατοχυρωμένων απολαβών και προνομίων που κινδύνευαν ή συρρικνώνονταν πολλές φορές μέχρι αφανισμού για τις εγχώριες κατεστημένες κοινωνικές δυνάμεις- με τα εξωοικονομικά - ιδεολογικά στοιχεία. Η συναρμογή ιδεολογικών και υλικών στοιχείων απετέλεσε τη βάση για την εκδήλωση αντιδράσεων σε συγκεκριμένα κυβερνητικά μέτρα και ρυθμίσεις.

Η αντίδραση προς την πολιτική του συγκεντρωτισμού των Βαυαρών ήταν για την παραδοσιακή προυχοντική ολιγαρχία η εύστοχη αναδίπλωση και η αναζήτηση τρόπων για την αναπαραγωγή της ταξικής τους κυριαρχίας μέσω του κρατικού μηχανισμού και της πολιτικής⁷⁵, ενώ για τα ένοπλα στοιχεία η παράλληλη επιδίωξη επαγγελματικής αποκατάστασης ως λειτουργών του νεοσύστατου τακτικού στρατού με το πλεονέκτημα της διαπραγμάτευσης με το κράτος που απέρριε από την οπλική τους ισχύ. Κάτω απ'αυτές τις συνθήκες ο Οθων είχε καταφέρει να αποσπάσει τη συναίνεση και οι αντιδράσεις στην πολιτική του κράτους, λιγότερο ή περισσότερο βίαιες, δεν οδήγησαν σε κατάσταση ανατροπής του, παρά μόνον κατά τη γενικευμένη εξέγερση του 1862. Τα αίτια της εκθρονίσεως του Οθωνος συνοψίζονται σε μία πρόταση του Γενναίου Κολοκοτρώνη, ο οποίος είχε παραμείνει πιστός μέχρι τέλους στον Οθωνα και διετέλεσε τελευταίος αυλικός πρωθυπουργός της πρώτης ελληνικής Μοναρχίας: "Δυναστεία απωλέσασα την αγάπην του λαού, δεν πρέπει να υποστηρίζεται εν Ελλάδι δια της βίας". Ήταν προφανές ότι μετά από εικοσιεννέα χρόνια βασιλείας και ενεργούς ανάμειξης στην πολιτική ο Οθων είχε απωλέσει, πλέον τη λαϊκή συναίνεση αλλά και την υποστήριξη σημαντικού μέρους των στρωτιωτικών. Χωρίς κανένα, ουσιαστικά, έρεισμα και έλλειψει της απαραίτητης συναίνεσης αναγκάστηκε να παραιτηθεί. Οι Μεγάλες Δυνάμεις και κυρίως η Αγγλία⁷⁶ αρνήθηκαν να παράσχουν οποιαδήποτε υποστήριξη στον Μονάρχη, τη στιγμή μάλιστα που η επαναστατική επιτροπή του Ναυπλίου, όπου και ο πυρήνας της

εξέγερσης, διαβεβαίωνε του πρεσβευτές τους ότι η εξέγερση "(...) ουδόλως τείνει εις προσβολήν της δια συνθηκών καθιερωθείσης και υφισταμένης εν Ελλάδι μοναρχικής και Συνταγματικής τάξεως, ή των διεθνών σχέσεων, ουδέ το παράπαν αντίκειται εις τους υψηλούς περί της Ανατολής σκοπούς των Μεγάλων Δυνάμεων (...)”⁷⁷.

Τελικά, αν θεωρήσουμε την προσπάθεια των Βαυαρών τόσο στον στρατιωτικό τομέα, όσο και στους άλλους τομείς, ως εκσυγχρονιστική, μέσα σε μία κοινωνία προαστική με έντονα τα σημάδια της οικονομικής, πολιτικής και κοινωνικής υπανάπτυξης, τότε μας δίνεται ολόκληρο το εύρος των δυσκολιών και των αντιφάσεων που παρουσιάσθηκαν, προκειμένου να επιβληθεί η πολιτικής την νόμιμης, κεντρικής πλέον, εξουσίας. Κι αν ακόμη λάβουμε υπόψη ότι "ο εκσυγχρονισμός που κατευθύνεται από ένα σαφώς προσδιορισμένο κέντρο το οποίο ελέγχει τον κρατικό μηχανισμό, έχει πολύ μεγαλύτερες πιθανότητες επιτυχίας από, παρόμοια προσπάθεια ατόμων, τα οποία δρουν χωρίς ή ακόμη κι εναντίον της κυβερνητικής συναίνεσης ξεκινώντας από πολλαπλά και διάσπαρτα κέντρα δράσης"⁷⁸, δεν μπορούμε να αγνοήσουμε και το γεγονός ότι η εισδοχή νέων θεσμικών πλαισίων "από πάνω", από τον θεσμοθετημένο εξουσιαστικό φορέα, χωρίς την ύπαρξη αντιστοιχίας με τον κοινωνικό χώρο, ενέχει από μόνη της τον κίνδυνο της δυσπροσαρμοστικότητας και της δυσλειτουργίας.

Σχετική με την προβληματική αυτή είναι η περίπτωση της καποδιστριακής διακυβέρνησης. Ο Καποδίστριας με την πολιτική του (1828-1831) απέβλεπε στην οργάνωση ενός κράτους αστικού τύπου, κατ'ανάγκη συγκεντρωτικού, με νέους θεσμοποιημένους όρους κρατικής οργάνωσης και λειτουργίας, κάτι που προϋπέθετε την αποδυνάμωση των τοπικών εξουσιαστικών κέντρων.

Ο Κυβερνήτης αντιμετώπισε με διορατικότητα το στρατιωτικό ζήτημα και διείδε την ανάγκη οργάνωσης πειθαρχημένου στην κυβέρνησή του στρατού για δύο βασικούς λόγους: πρώτο, επειδή υπήρχε "θέμα απελευθέρωσης εθνικών εδαφών" και δεύτερο, επειδή ήταν απαραίτητη η ύπαρξη μέσου επιβολής για την "επιβίωση και διατήρηση της κυβέρνησής του και του κυβερνητικού του προγράμματος"⁷⁹. Ο Καποδίστριας είχε να αντιμετωπίσει τη μακρόχρονη παράδοση του ατάκτου στρατού, κάτι που λειτούργησε ανασχετικά στα σχέδιά του. Αυτή ακριβώς η μακρόχρονη παράδοση καθιστούσε δύσκολη την προσπάθειά του, επειδή οι δεσμοί των παληκαριών με τους καπεταναίους κατά τη διάρκεια του Αγώνα και ιδιαίτερα στη φάση των εμφυλίων πολέμων, φαίνονταν ακλόνητοι. Το σύστημα των διαπροσωπικών σχέσεων πελατείας-προστασίας, όπως εκτέθηκε παραπάνω, μέσα στα ελληνικά στρατεύματα, παρείχε εγγυήσεις ασφάλειας. Ωστόσο, ακολουθώντας μία ευέλικτη πολιτική στο στρατιωτικό ζήτημα κατάφερε σταδιακά να οργανώσει τακτικό στρατό,

πιστό στην κυβέρνησή του⁸⁰, αφού προηγουμένως είχε μετασχηματίσει τις Χιλιαρχίες σε Ελαφρά Τάγματα.

Η προσπάθεια του Καποδίστρια να οικοδομήσει ένα σύγχρονο κράτος έπρεπε, εκτός από τη δύναμη επιβολής, όπως αυτή εκφραζόταν από τον τακτικό στρατό, να διαθέτει και ισχυρά κοινωνικά ερείσματα. Η έλλειψη αυτών των ερεισμάτων (π.χ. συγκροτημένη μεσαία τάξη) και η συνακόλουθη έλλειψη συναίνεσης, νομιμοποιητικής για την πολιτική του, από τις κατεστημένες κοινωνικές δυνάμεις του ισχυρού τοπικισμού, που θα στήριζαν και θα εδραίωναν τις επιλογές, είχε ως αναπόδραστο αποτέλεσμα τη φυσική και πολιτική του εξόντωση από μία ετερόκλητη συμμαχία: από τη μία, "άτομα και ομάδες που (...) ήλθαν να αντιπροτείνουν άλλη στρατηγική με βάση τα δυτικά συνταγματικά πρότυπα" και απ' την άλλη, οι "παραδοσιακές ομάδες" του πραχοντισμού⁸¹. Οι καταστρεπτικές εμφύλιες συγκρούσεις, που ακολούθησαν τη δολοφονία του, αποσύνθεσαν πλήρως το κράτος και, φυσικά, τον στρατό, ο οποίος έγινε έρμαιο και υποχείριο των διαφόρων πολιτικών και στρατιωτικών φατριών.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Σχετικά με το ζήτημα της περιοδολόγησης στη μελέτη του ιστορικού και κοινωνικού γίνεσθαι, πρέπει να σημειωθεί ότι, βεβαίως, η επιλογή που κάναμε στο θέμα μας εμπεριέχει κάποια συγκεκριμένη αντίληψη και μέθοδο μελέτης (μικροϊστορία). Ωστόσο, μία συνολική αντιμετώπιση της οθωνικής περιόδου (1833-1862), καθιστά εκ των πραγμάτων αδήριτη την ανάγκη για την επισήμανση του κυρίαρχου γεγονότος, που προσδιορίζει αποφασιστικά την επόμενη περίοδο.
2. Βλ. **Ι.Α. Πετρόπουλος - Αικ. Κουμαριανού**, "Η θεμελίωση του ελληνικού κράτους - οθωνική περίοδος 1833-1843", εκδ. Παπαζήσης, Αθήνα, σ. 10.
3. Για την οργάνωση της κρατικής εξουσίας, της επαρχιακής και δημοτικής διοίκησης και του δημόσιου οργανισμού γενικά, **βλ. Γκέοργκ Λούντβιχ Μάουρερ**, "Ο ελληνικός λαός - Δημόσιο, ιδιωτικό και εκκλησιαστικό δίκαιο από την έναρξη του Αγώνα για την ανεξαρτησία ως την 31 Ιουλίου 1834", εκδ. ΑΦΩΝ Τολίδη, Αθήνα 1976, ιδιαίτερα στις σ. 455-498.
4. Βλ. στο ίδιο σ. 606-732, καθώς και **Gustav Geib**, "Παρουσίαση της κατάστασης του δικαίου, στην Ελλάδα στη διάρκεια της τουρκοκρατίας και ως τον ερχομό του βασιλιά Οθωνα του Α", πρόλογος Νικόλαος Ι. Πανταζόπουλος, εκδόσεις Γκοβόστη, 1990.
5. Βλ. **Charles A. Frazee**, "The Orthodox Church and Independent Greece, 1821-1852", Cambridge University Press, 1969. Επίσης, **Γιάννης Αναστασίου**, "Οι σχέσεις Εκκλησίας και Κράτους - η εποχή της Αντιβασιλείας και της απόλυτης Μοναρχίας του Οθωνα", στο "Ελλάδα: Ιστορία και πολιτισμός" τ. 7ος, εκδ. Μαλλιάρης, Παιδεία, 1982, σ. 122-127. Ακόμη, Γκ. Λ. Μάουρερ, ο.π. σ. 499-524. Από όλους τους μελετητές του εκκλησιαστικού ζητήματος επισημαίνεται η επίμονη προσπάθεια των Βαυαρών να καθυποτάξουν την ελλαδική ορθόδοξη Εκκλησία στο κράτος, σύμφωνα με τα πρότυπα της Καθολικής και Προτεσταντικής Εκκλησίας της Δύσης.
6. Η προσπάθεια μεταφύτευσης δυτικών προτύπων οργάνωσης και λειτουργίας εμφανίζεται και στην παιδεία. Βλ. σχετικά, **Σιδηρούλα Ζιώγου - Καραστεργίου**, "Η Μέση Εκπαίδευση των κοριτσιών στην Ελλάδα (1830-1893)", εκδ. Ιστορικό Αρχείο Ελληνικής Νεολαίας (Ι.Α.Ε.Ν), Γενική Γραμματεία Νέας Γενιάς, Αθήνα 1986: "Η δομή της Μέσης Εκπαίδευσης ακολουθεί το γερμανικό πρότυπο και οργανώνεται με βάση το βαυαρικό εκπαιδευτικό σύστημα (...)", σ. 68-69. Επίσης, **Ελένη Φουρναράκη** "Εκπαίδευση και Αγωγή των κοριτσιών - ελληνικοί

- προβληματισμοί (1830-1910), εκδ. Ι.Α.Ε.Ν. Αθήνα 1987. ιδιαίτερα σ. 13-31. Ακόμη, **Δαβίδ Αντωνίου**, "Τα προγράμματα της Μέσης Εκπαίδευσης (1833-1929)", εκδ. Ι.Α.Ε.Ν., Αθήνα 1988, τ.2ος, σ. 9-41, όπου και τα προγράμματα των διδασκαλείων του κράτους.
7. Βλ. περισσότερα, **Γιώργος Δ. Κοντογιώργης**, "Κοινωνική δυναμική και πολιτική αυτοδιοίκηση -οι ελληνικές κοινότητες της τουρκοκρατίας", εκδ. Νέα Σύνορα, 1981, σ. 43-65· και του **Ιδίου**, "Οι ελλαδικές κοινωνικές και πολιτικές συνθήκες στην ύστερη τουρκοκρατία. Οι συνθήκες πάλης και οι μεταπελευθερωτικές συνέπειες", στο "Κοινωνικές και πολιτικές δυνάμεις στην Ελλάδα" (επιμ. **Γ. Κοντογιώργης**), εκδ. Εξάντας, 1977, σ. 3-31.
 8. Βλ. **Θάνος Βερέμης**, "Σκέψεις γύρω από τον τακτικό στρατό και το σώμα των Ελλήνων αξιωματικών (1828-1935)", ανάπτυπο από το βιβλίο, "Η πολιτική στη σύγχρονη Μεσόγειο", Αθήνα 1981, σ. 5.
 9. "Η συγκεντρωτική κρατική εξουσία με τα πανταχού παρόντα όργανά της - τον τακτικό στρατό, την αστυνομία (...) - κατάγεται από τον καιρό της απόλυτης μοναρχίας, όπου χρησίμευε στην αστική κοινωνία που γεννιόταν, σαν ισχυρό όπλο στους αγώνες της ενάντια στη φεουδαρχία", **Κάρλ Μάρξ**, "Ο εμφύλιος πόλεμος στη Γαλλία", εκδ. Στοχαστής, Αθήνα 1976, σ. 75.
 10. Βλ. περισσότερα, **Νίκος Α. Πουланτζάς**, "Πολιτική εξουσία και κοινωνικές τάξεις", τ.α', εκδ. Θεμέλιο, Αθήνα χ.χ., σ. 229-230, όπου επισημαίνονται οι "ιδιαίτερες λειτουργίες του στρατού και της γραφειοκρατίας στη μεταβατική περίοδο από το φεουδαρχικό στον καπιταλισμό".
 11. Βλ. **G.H. Sabine**, "Ιστορία των πολιτικών θεωριών" εκδ. Ατλαντίς, Αθήνα χ.χ., σ. 384.
 12. Βλ. **Παναγιώτη Νούτσου**, "Niccolo Machiavelli: πολιτικός σχεδιασμός και φιλοσοφία της Ιστορίας", εκδ. Ζαχαρόπουλος, Αθήνα χ.χ., σ. 53. Βλ. επίσης, για το ρόλο του στρατού μέσα στο απολυταρχικό κράτος της απόψεις του ίδιου του φλωρεντινού στοχαστή, "Η τέχνη του πολέμου", στο **Niccolo Machiavelli**, "Εργα", τ.Β' εκδ. Κάλβος, Αθήνα 1973, σ. 31-123. Για το ίδιο θέμα, **Πέρυ Αντερσον**, "Το απολυταρχικό κράτος", εκδ. Οδυσσέας, Αθήνα 1986, σ. 12-13.
 13. Βλ. **Adam Smith L.L.D.**, "An inquire into the nature and causes of the wealth of nations", London, ed. G. Bell and sons, 1925, vol. II, p. 208-227.
 14. Βλ. **Ελλη Σκοπετέα**, "Το "πρότυπο Βασίλειο" και η Μεγάλη Ιδέα - όψεις του εθνικού προβλήματος στην Ελλάδα (1830-1880)", εκδ. Πολύτυπο, Αθήνα 1988. Ακόμη, **Θάνος Βερέμης**, "Οι επεμβάσεις του στρατού στην ελληνική πολιτική, 1916-1936", εκδ. Εξάντας, Αθήνα 1977, σ. 17: "Παρά τις δυσανάλογες προς τις δυνατότητες του κράτους φιλοδοξίες εθνικής ολοκλήρωσης, ο στρατός ως το

1882 δεν ήταν ικανός παρά μόνο για να καταδιώκει τους ληστές (με τη βοήθεια της οροφυλακής) και να καταστέλλει στάσεις (με τη σύμπραξη της χωροφυλακής και εθνοφυλακής). Η προετοιμασία για το ενδεχόμενο πολέμου ήταν συνήθως περιστασιακή και γι'αυτό σπασμωδική: Το 1854 κατά τη διάρκεια του κριμαϊκού πολέμου, το 1867 με αφορμή την κρητική επανάσταση (...).

15. **Γιώργος Δ. Κοντογιώργης**, " Η τοπική αυτοδιοίκηση στο κράτος", πανεπιστημιακές παραδόσεις, Αθήνα 1985, καθώς και του ίδιου (Επιμ.), "Κοινωνικές και πολιτικές...", ο.π. σ. 32-38.
16. Βλ. **Τάκης Αργ. Σταματόπουλος**, "Ο εσωτερικός αγώνας - πριν και κατά την επανάσταση του 1821", εκδ. Κάλβος, χ.χ., τ. 1, 2, 3, 4.
17. Βλ. Γιώργος Δ. Κοντογιώργης, "Κοινωνική δυναμική..." ο.π., σ. 351-369 (II. " Η οπλική διάσταση της κοινοτικής πολιτικής και η δυναμική της πολιτικής αυτονομίας"): του ίδιου, "Η ελλαδική λαϊκή ιδεολογία - πολιτικοκοινωνική μελέτη του Δημοτικού τραγουδιού" Ν. Σύνορα, σ. 103.
18. Βλ. Β. Φίλιας, "Κοινωνικές δομές στην Ελλάδα του 19ου αιώνα", στο **Δ.Γ. Τσαούση**, (επιμ.) "Οψεις της ελληνικής κοινωνίας του 19ου αιώνα", εκδ. Εστία, 1984, σ. 13. Επίσης, **Βασίλη Ι. Φίλια**, "Κοινωνία και εξουσία στην Ελλάδα· Ι. η νόθα αστικοποίηση, 1800-1864", εκδ. σύγχρονα κείμενα, 1974, σ. 20-23.
19. Βλ. σχετικά, Γιώργος Δ. Κοντογιώργης, "Κοινωνική δυναμική...", ο.π., σ. 254-264.
20. στο ίδιο.
21. στο ίδιο, σ. 278 και πιο αναλυτικά από σ. 277-295 (" Η Εκκλησία ως κοινοτικός θεσμός και ως παράγοντας της κοινοτικής πολιτικής ζωής"). Για το ίδιο ζήτημα βλ. ακόμη, **Δημοσθένης Δανιηλίδης**, "Η νεοελληνική κοινωνία και οικονομία", εκδ. Ν. Σύνορα, σ. 245-253. Επίσης, Γκ. Λ. Μάουρερ, ο.τ. σ. 262-283.
22. Β.λ. Charles A. Frazee, ο.π., σ. 139.
23. Πρβ. **Καίτη Αρώνη - Τσίχλη**, "Αγροτικές εξεγέρσεις στην Παλιά Ελλάδα, 1833-1881", εκδ. Παπαζήση 1989, ιδιαίτερα σ. 313-377.
24. Βλ. **Νικολάου Κ. Κασσομούλη**, "Ημερολόγιο - εξ αγνώστου και το πρώτον νυν εκδιδόμενου χειρογράφου", επιμέλεια, εισαγωγή,σχόλια Εμμ. Γ. Πρωτοψάλτη, εκδ. Ε.Γ. Βαγιονάκη, Αθήναι 1968, σ. 13: "[ο αρματολισμός και η κλεφτουριά]... ήσκησαν ακαταμάχητον έλξιν και γοητείαν επί του υποδούλου και εκυριάρχησαν εις την φαντασίαν του ως ηρωϊκόν παράδειγμα προς μίμησιν".
25. Βλ. υποσ. (17), "Η ελλαδική...".
26. Βλ. Βασίλης Ι. Φίλιας, "Κοινωνία και εξουσία..." ο.π., σ. 57-62.
27. Βλ. ενδεικτικά: **Κωστής Μοσκόφ**, "Εισαγωγικά στην ιστορία του κινήματος της εργατικής τάξης. -Η διαμόρφωση της εθνικής και κοινωνικής συνείδησης στην

Ελλάδα", Θεσσαλονίκη 1979, σ. 77-118. **Κωνσταντίνος Τσουκαλάς**, "Κοινωνική ανάπτυξη και κράτος.- Η συγκρότηση του δημόσιου χώρου στην Ελλάδα", Θεμέλιο 1981, σ. 117-180. **του ίδιου**, "Εξάρτηση και αναπαραγωγή - ο κοινωνικός ρόλος των εκπαιδευτικών μηχανισμών στην Ελλάδα (1830-1922)", Θεμέλιο, β' έκδοση 1979, σ. 338-371. **Α.Θ. Χουμανίδη**, "Οικονομική Ιστορία της Ελλάδος", τ. 2^{ος} ("από της Τουρκοκρατίας μέχρι του έτους 1935"), εκδ. Παπαζήση, Αθήναι 1990, σ. 171-179. Βασίλη Ι. Φίλια, "Κοινωνία και εξουσία...", ο.π., σ. 42-44. (Επίσης, **Βασίλης Κρεμμυδάς**, "Εισαγωγή στην ιστορία της νεοελληνικής κοινωνίας (1700-1821)", εκδ. Εξάντας, Αθήνα 1988, σ. 196-202. Ο συγγραφέας, σε αντίθεση με τους Κ. Μοσκώφ και Β. Φίλια, δέχεται ότι και από "κοινωνική" και από "οικονομική" άποψη υφίσταται πριν την Επανάσταση ελληνική αστική τάξη, οι προσπάθειες της οποίας, όμως, λόγω της οθωμανικής κυριαρχίας παρέμειναν "ανολοκλήρωτες".

28. Κ. Μοσκώφ, ο.π., σ. 104.
29. Βλ. Γ. Κοντογιώργης, "Η τοπική αυτοδιοίκηση...", ο.π., σ. 34-35.
30. Βλ. Κωνσταντίνος Τσουκαλάς, "Κοινωνική ανάπτυξη...", ο.π., σ. 263-292.
31. Βλ. όλο το διάγγελμα στο, **Παύλος Β. Πετρίδης**, "Νεοελληνική πολιτική ιστορία, 1828-1843", τ. Α', τεύχος II, 4η έκδοση, Παρατηρητής, Θεσσαλονίκη 1985, σ. 488-491.
32. Βλ. Γκ. Λ. Μάουρερ, ο.π., σ. 447.
33. Βλ. Π. Πετρίδης, ο.π., σ. 470.
34. Γκ. Μάουρερ, ο.π., σ. 444.
35. Γκ. Λ. Μάουρερ, ο.π., Ο Βαυαρός Αντιβασιλέας στο πολύτιμο αυτό έργο του αναλύει με ενάργεια, εκτός από την πολιτική της Αντιβασιλείας κατά την πρώτη διετία (1833-1834), την κατάσταση της ελληνικής κοινωνίας τόσο προεπαναστατικά, όσο και κατά την Επανάσταση, μέχρι την άφιξη του Οθωνος και της Αντιβασιλείας τον Ιανουάριο του 1833. Και παρά το γεγονός ότι επικαλείται την "άγνοια της ελληνικής πραγματικότητας" (σ. 408-409) η επισταμένη ανάλυση των προβλημάτων της ελληνικής κοινωνίας που προηγείται στο βιβλίο του, φανερώνει ακριβώς το αντίθετο από τον ανώτερο ισχυρισμό του. Ο ισχυρισμός αυτός είναι ακριβής, εφόσον και μόνο χρησιμοποιηθεί για να εξηγήσει τις (όποιες) αποτυχίες των Βαυαρών στη χάραξη της πολιτικής τους στους επιμέρους τομείς άσκησης της εξουσίας. Αλλά αυτό σαν δικαιολογία.
36. Βλ. Γεωργίου Π. **Νάκου**, "Το πολιτειακόν καθεστώς της Ελλάδος επί Οθωνος μέχρι του Συντάγματος του 1844 - εκ των δημοκρατικών ιδεωδών της επαναστάσεως του 1821 εις την Απόλυτον Μοναρχίαν", διατριβή επί

- διδακτορία, Θεσσαλονίκη 1974, επιστημονική Επετηρίς Σχολής Νομικών και Οικονομικών Επιστημών, τ. ΙΖ', εκδ. Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, σ. 113.
37. Για παράδειγμα ο Μάουρερ, ο.π., σ. 402-404, περιγράφει με τα μελανότερα χρώματα τις έριδες και τα αλληλοσυγκρουόμενα συμφέροντα μεταξύ των πολιτικών φατριών.
38. **Τόμας Χομπς**, "Λεβιάθαν ή Υλη, Μορφή και Εξουσία μιας Εκκλησιαστικής και Λαϊκής Πολιτικής Κοινότητας", εισαγωγή Αιμίλιος Μεταξόπουλος, εκδ. "Γνώση", Αθήνα 1989, τ. Α' σ. 241.
39. στο ίδιο, σ. 242.
40. Βλ. **Στέφανος Π. Παναγεωργίου**, "Ειδικά θέματα ευρωπαϊκής ιστορίας, 1789-1830", πανεπιστημιακές σημειώσεις, Αθήνα 1984, σ. 85. Πλέκοντας το εγκώμιο του πρωσικού κράτους ο ίδιος ο Hegel, γράφει: "Η κυβέρνηση στηρίζεται στην οργάνωση των δημοσίων υπαλλήλων, και στην κορυφή, υπάρχει η προσωπική απόφαση του μονάρχη, γιατί μία ανώτατη απόφαση είναι απόλυτα αναγκαία", **Γ. Χέγκελ**, "Φιλοσοφία της Ιστορίας", εκδ. Αναγνωστίδης, χ.χ., σ. 455.
41. Γ. Χέγκελ, ο.π. σ. 448.
42. Τόμας Χόμπς, ο.π., σ. 243-253.
43. Βλ. **F.G. Dreyfus, Roland Marx, Raymond Poidevin**, "Η Ευρώπη από το 1789 μέχρι το 1848", εκδ. Παπαζήσης, Αθήνα 1984, σ. 102-109.
44. Βλ. Επιστολή Ευνάρδου προς τον Βασιλέα Οθωνα (18/30 Νοεμβρίου 1832) στο, Π.Πετρίδης, ο.π., σ. 481.
45. Βλ. **Α.Σ. Σκανδάμη**, "Η τριακονταετία της Βασιλείας του Οθωνος", Αθήναι 1961, σ. 927. Στις διαπραγματεύσεις, εξάλλου των Μεγάλων Δυνάμεων με τη Βαυαρία ο Λουδοβίκος ήταν αρνητικός στην ιδέα να παραχωρηθεί Σύνταγμα στους Έλληνες: "Η Α.Μ. δεν επιθυμεί να τεθή ο υιός της εις θέσιν ήτις δύναται να διακινδυνεύση τα πάντα. Εξαιτείται άρα από τας Δυνάμεις να διατάξωσι τους Πρακτοράς των να αντισταθώσιν όσον δύνανται εις την καθίδρυσιν ενός Συντάγματος, το οποίον ήθελεν αφαιρέσει από τον νέον Μονάρχη τα μέσα εκείνα της ενεργείας όσων έχει ανάγκην δια να καταστήση την Κυβέρνησίν του", βλ. **Ανωνύμου**, "Αι περί Συντάγματος και περί των κατά την Ελλάδα Βαυαρών πράξεις της Συμμαχίας και της Αυλής του Μονάρχου", εν Αθήναις 184, Εθνική Βιβλιοθήκη της Ελλάδος, σ. 26.
46. στο ίδιο, σ. 939, επιστολή της 25 Οκτωβρίου/6 Νοεμβρίου 1843.
47. Βλ. σχετικά, **Ι.Σ. Κολιόπουλος**, "Νεώτερη Ευρωπαϊκή Ιστορία, 1789-1945- από τη γαλλική επανάσταση μέχρι τον Β' Παγκόσμιο πόλεμο", εκδ. Βάνιας, Θεσσαλονίκη 1987, σ. 111-171.

48. Βλ. Κωνσταντίνος Τσουκαλάς, "Κοινωνική ανάπτυξη...", ο.π., σ. 283.
49. Βλ. σχετικά, Κώστας Βεργόπουλος, "Το αγροτικό ζήτημα στην Ελλάδα - η κοινωνική ενσωμάτωση της γεωργίας", γ' έκδοση, Εξαντας 1975, ιδιαίτερα σ. 104-115. Βλ. ακόμη, Εύη Καρούζου, "Ζητήματα κατοχής εθνικών γαιών (1833-1871)", στο περ. "Μνήμων", εκδ. Εταιρείας Μελέτης Νέου Ελληνισμού, τ. 12^{ος}, Αθήνα 1989, σ. 149-161, όπου επισημαίνεται, μεταξύ των άλλων, η πρόθεση της Αντιβασιλείας να ασκήσει μέσω της πολιτικής γης κοινωνική πολιτική, ανεξαρτήτως του πενιχρού τελικού αποτελέσματος. Σε παρόμοια συμπεράσματα καταλήγει για το ίδιο ζήτημα και ο John A. Petropoulos, "The Greek economy during the first decade of Othonian rule", στο περ. "Δελτίον την ιστορικής και εθνολογικής εταιρείας της Ελλάδος", τ. 24^{ος}, Αθήναι 1981, σ. 142-228.
50. Βλ. Κωνσταντίνος Τσουκαλάς, "Κοινωνική ανάπτυξη...", ο.π., σ. 324, καθώς και του ίδιου, "Το πρόβλημα της πολιτικής πελατείας στην Ελλάδα του 19^{ου} αιώνα", στο Γ. Κουντογιώργης (επιμ.), "Κοινωνικές και πολιτικές...", ο.π., σ. 76. Ορισμός από J.D. Powell, "Peasant Society and clientelistic politics", στο "American Political Science Review", 1970, vol. 64, No 2. σ. 411 κ. επ.
51. Βλ. Στέφανου Π. Παπαγεωργίου, Ιωάννας Μίνογλου Πεπελάση, "Τιμές και Αγαθά στην Αθήνα (1834) - Κοινωνική συμπεριφορά και κοινωνικός ορθολογισμός της οικογένειας Βάσου Μαυροβανιώτη", εκδ. Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, Αθήνα 1988, σ. 32-34. Βλ. ακόμη, Γιώργου Δημ. Κοντογιώργη, "Πολιτικό σύστημα και πολιτική", εκδ. Πολύτυπο, Αθήνα 1985, σ. 93-97, όπου ο συγγραφέας θεωρεί ότι "η προσαρμογή στην πελατειακή λογική" γίνεται "από τη στιγμή που το κράτος λειτουργεί ως κύριος εργοδότης και ευρύτερα ως ένα είδος παραγωγικής μηχανής".
52. Βλ. σχετικά, James Scott, "Patronage or exploitation?" στο "Patrons and Clients in Mediterranean societies", σ. 22 κ.επ. ed Ernest Gellner and John Waterburn, Duckworth in association with the center for Mediterranean Studies of American Universities field staff, όπου αναλύονται οι σχέσεις και η βάση συναλλαγής πατρώνων και πελατών.
53. Βλ. Στέφανος Π. Παπαγεωργίου, "Το Αρχείο Σπυρομήλιου", στο "Δελτίον της Ιστορικής και Εθνολογικής Εταιρείας της Ελλάδος" τ. 24^{ος}, Αθήνα 1981, σ. 38-39.
54. Βλ. Χριστοφόρου Νέεζερ, "Απομνημονεύματα", σ. 30 και Νικολάου Κ. Κασομούλη, ο.π. σ. 20.
55. Βλ. Γιάννης Κολιόπουλος, "Ληστές - η κεντρική Ελλάδα στα μέσα του 19^{ου} αιώνα", εκδ. Ερμής, Αθήνα 1979, σ. 19-20.

56. Βρίθουν, πράγματι, τα Φ.Ε.Κ. από διατάγματα με τα οποία απονέμονται τιμητικά μετάλλια και διακρίσεις σε στρατιωτικούς για την προσφορά τους στον Αγώνα του '21. Αναφέρουμε χαρακτηριστικά: στις 25 Απριλίου (7 Μαΐου) 1836, Φ.Ε.Κ. αρ. 26, στις 20 Μαΐου (1 Ιουνίου) 1837, Φ.Ε.Κ. αρ. 20, στις 1(13) Ιανουαρίου 1838, Φ.Ε.Κ. αρ. 1, στις 25 Ιανουαρίου (6 Φεβρουαρίου) 1839 Φ.Ε.Κ. αρ. 4, στις 25 Σεπτεμβρίου (7 Οκτωβρίου) 1840, Φ.Ε.Κ. αρ 19 και στις 25 Ιανουαρίου (6 Φεβρουαρίου) 1841, Φ.Ε.Κ. αρ. 3.
57. Βλ. σχετικά Β.Δ.: 20 Μαΐου (1 Ιουνίου) 1834, Φ.Ε.Κ. αρ 22 και 1(3) Ιανουαρίου 1838, Φ.Ε.Κ. αρ. 1.
58. Η χορήγηση αμνηστίας ήταν συχνό φαινόμενο και αφορούσε είτε στρατιωτικούς που λειποτάκτησαν είτε όσους είχαν πρωτοστατήσει σε εξεγέρσεις. Αναφέρουμε χαρακτηριστικά: 13(25) Αυγούστου 1834, Φ.Ε.Κ. αρ. 30, 1(13) Μαρτίου 1837, Φ.Ε.Κ. αρ. 40, 10(22) Μαΐου 1838, Φ.Ε.Κ. αρ. 17.
59. Βλ **Edmond About**, "Ο βασιλιάς των ορέων", με εισαγωγική μελέτη του **Τάσου Βουρνά**, "Η ληστοκρατία σαν πρόβλημα των πρώτων φάσεων του ελεύθερου εθνικού μας βίου", εκδ. Αφών Τολίδη, Αθήνα 1990, σ. 26.
60. Βλ. **Γιώργος Δερτιλής**, "Κοινωνικός μετασχηματισμός και στρατιωτική επέμβαση, 1880-1909", εκδ. Εξάντας, γ' έκδοση, Αθήνα 1985, ιδιαίτερα, "Πατρωνεία και στρατιωτικές επεμβάσεις: πολιτειολογικός λειτουργισμός, σ. 31-35.
61. Βλ. **John Petropoulos**, "Πολιτική και συγκρότηση κράτους στο ελληνικό βασίλειο (1833-1843)", εκδ. Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, Αθήνα 1985, τ. Α.', σ. 17-18 και εφ. "Ήλιος", αρ. 6, 11/7/1833.
62. Βλ. **Αριστόβουλος Μάνεσης**, "Η εξέλιξη των πολιτικών θεσμών στην Ελλάδα: αναζητώντας μία δύσκολη νομιμοποίηση", στο **Les Temps Modernes**, "Η Ελλάδα σε εξέλιξη", ελλ. έκδοση Εξάντας, 1986, σ. 21.
63. Βλ. **Ν.Π. Διαμαντούρος**, "Η εγκαθίδρυση του κοινοβουλευτισμού στην Ελλάδα και η λειτουργία του κατά τον 19^ο αιώνα" στο "Όψεις της Ελληνικής κοινωνίας του 19^{ου} αιώνα", Δ.Γ. Τσαούση (επιμ.), ο.π., σ. 55-71.
64. Βλ. **Αντζελα Λαμπίρη**, "Ο Σπ. Τρικούπης εισηγείται στον Οθωνα την παραχώρηση Συντάγματος (Ανέκδοτο υπόμνημα του 1835)", στο περ. Μνήμων, τ. 6^{ος}, σ. 118-119.
65. Βλ. **Δημητρίου Καλλέργη**, "Διάφορα έγγραφα και προκηρύξεις του στρατιωτικού της πρωτεύουσας Διοικητού Δημητρίου Καλλέργη (εκδίδονται παρ' υπαλλήλου τινος του στρατιωτικού Διοικητού, και δια δαπάνης ενός των φίλων του υποστρατήγου Καλλέργη)", εν Αθήναις, εκ του τυπογραφείου της

- Ελπίδος, 1844, σ. 33. Υπάρχει στη συλλογή Βλαχογιάννη, στα Γ.Α.Κ., κωδ. Δ 47.
66. Βλ. Χρ. Α. Στασινόπουλου, "Λεξικό της ελληνικής επανάστασης του 1821", εκδ. Δεδεμάδη, τ. Β', σ. 262.
67. Βλ. εφ. "Αιών" της 28/4/1848, αρ. 866.
68. Βλ. εγκυκλοπαίδεια "Πάπυρος - Λαρούς - Μπριτάνικα", τ. 13^{ος}, σ. 436.
69. Βλ. Τάσος Βουρνάς, "Το ελληνικό 1848- αγώνες για κοινωνικό και πολιτικό μετασχηματισμό στην Ελλάδα κάτω από την επίδραση των ευρωπαϊκών αστικοδημοκρατικών εξεργήσεων", εκδ. Αφών Τολίδη, Αθήνα 1983, σ. 66-76.
70. Βλ. Θάνος Βερέμης - Στέφανος Παπαγεωργίου, "Μακρυγιάννης: Ο ένοπλος στην υπηρεσία του κράτους", στο περ. "Διαβάζω", αρ. 101, 5 Σεπτεμβρίου 1984, σ. 43.
71. Βλ. Στρατηγού Μακρυγιάννη, "Οράματα και Θάματα", εισαγωγή, κείμενο, σημειώσεις Αγγελου Ν. Παπακώστα, Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, Αθήνα 1983, σ. 173.
72. στο ίδιο, σ. 51.
73. στο ίδιο, σ. 78.
74. Βλ. Πασχάλης Μ. Κιτρομηλίδης, "Η πολιτική στάση του Μακρυγιάννη - η σημασία της μαρτυρίας του έργου Οράματα και Θάματα", περ. "Διαβάζω", ο.π., σ. 48.
75. Για τις κοινωνικές αντιθέσεις στην μετεπαναστατική περίοδο και τη διαμόρφωση του συσχετισμού των κοινωνικών δυνάμεων, βλ. Κώστας Βεργόπουλος, "Η δυναμική του 1821", στο περ. "Θεωρία και Κοινωνία - επιθεώρηση των επιστημών του ανθρώπου", τευχ. 2, Σεπτέμβριος 1990, εκδ. Γνώση, σ. 75-99.
76. Βλ. Γεωργίου Κ. Ασπρέα, "Πολιτική ιστορία της νεωτέρας Ελλάδος, 1821-1921", εν Αθήναις 1992, έκδοσις Α', σ. 258.
77. Βλ. Τάσος Βουρνάς, "Ιστορία της νεώτερης Ελλάδας από την επανάσταση του 1821 ως το κίνημα του Γουδί (1909)", εκδ. Αφών Τολίδη, Αθήνα, Χ.Χ., σ. 401.
78. Βλ. Peter F. Sugar, "Μερικές σκέψεις για τις προϋποθέσεις εκσυγχρονισμού και τη δυνατότητα εφαρμογής τους στις ευρωπαϊκές επαρχίες της οθωμανικής αυτοκρατορίας" στο, Grothusen, Da Silva κ.α., "Εκσυγχρονισμός και βιομηχανική επανάσταση στα Βαλκάνια τον 19ο αιώνα", εκδ. Θεμέλιο 1980, σ. 70.
79. Βλ. Στέφανος Π. Παπαγεωργίου, "Η στρατιωτική πολιτική του Καποδίστρια - δομή, οργάνωση και λειτουργία του στρατού ξηράς της καποδιστριακής περιόδου" (πρόλογος Θ. Βερέμης), εκδ. Εστία, Αθήνα 1986, σ. 38.

80. "Ο τακτικός στρατός λειτουργούσε κατά κάποιο τρόπο σαν ιδιωτικός στρατός του Κυβερνήτη", στο ίδιο, σ. 209.
81. Βλ. Χρήστος Κ. Λούκος, "Η αντιπολίτευση κατά του Κυβερνήτη Ι. Καποδίστρια, 1828-1831" εκδ. Θεμέλιο, Αθήνα 1984, σ. 375-376" του ίδιου, "Ο Κυβερνήτης Ιω. Καποδίστριας και οι Μαυρομιχαλαίοι, στο Περ. "Μνήμων", τ. 4^{ος}, Αθήνα 1974, σ. 1-110, επίσης του ίδιου, "Η ενσωμάτωση μιας παραδοσιακής αρχοντικής οικογένειας στο νέο ελληνικό κράτος: η περίπτωση των Μαυρομιχαλαίων", στο περ. "Τα Ιστορικά", τευχ. 2^ο, τ. 1^{ος}, Δεκέμβριος 1984, σ. 283-296. Για την κοινωνική διαπάλη κατά την καποδιστριακή περίοδο, βλ. Νικόλαος Ι. Πανταζόπουλος, "Η έννοια της αυθαιρεσίας και ο Καποδίστριας", στο "Δελτίο της Εταιρείας σπουδών νεοελληνικού πολιτισμού και γενικής παιδείας", εκδ. Σχολής Μωραΐτη, Αθήνα 1986, σ. 101-107.

2. Η ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΤΟΥ ΣΤΡΑΤΟΥ ΣΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ ΤΗΣ ΑΝΑΡΧΙΑΣ ΜΕΧΡΙ ΤΟ 1833

"Τότε διαιρεθήκαμεν. Αυτείνοι μυστικώς κάναν άνομους πληρεξούσιους με ψεύτικες υπογραφές - κ' ετοίμαζαν και τα στρατεύματα και κανόνια. Τότε εγώ άφηνα τους δυσαρεστημένους· έκαμα ενγράφως περίτου από χίλιους και πήρα κι όλη την φρουρά του Αυγουστίνου".

Μακρυγιάννη, "Απομνημονεύματα"¹

Όπως προαναφέρθηκε, ο Καποδίστριας πέτυχε να δημιουργήσει στρατό τακτικό, ο οποίος έμεινε πιστός στον ίδιο και την κυβέρνησή του μέχρι τη δολοφονία του (Σεπτέμβριος 1831). Ενώσω διαρκούσε η καποδιστριακή διακυβέρνηση, η αντιπολίτευση μη έχοντας σοβαρά ερείσματα μεταξύ των ενόπλων, εφ' όσον λειτουργούσε σχετικά κανονικά το μισθοδοτικό πρόγραμμα, απέτυχε να δημιουργήσει το απαραίτητο πελατειακό δίκτυο και να προξενήσει εμπόδια στη στρατιωτική πολιτική². Αξιοσημείωτη στρατιωτική αντίδραση υπήρξε μόνο ένα κίνημα ελαφρού τάγματος υπό τον Τσάμη Καρατάσο (1^η Μαΐου 1831), το οποίο γρήγορα οδηγήθηκε σε αποτυχία³. Το κίνημα αυτό, μάλιστα, έγινε με σκοπό την απόσπαση κάποιας "προνομιακής μεταχείρισης"⁴, παρά ως αντίδραση στην κυβερνητική πολιτική. Άλλες βίαιες αντιδράσεις, όπως αυτή του Πόρου και της Υδρας⁵, δεν είχαν άμεση σχέση με τον στρατό.

Δυσκολίες αντιμετώπισε ο Καποδίστριας, όχι όμως μεγάλες, από το γεγονός ότι η εκθρόνιση του βασιλιά της Γαλλίας Καρόλου Ι' σήμανε παράλληλα την ανάκληση μεγάλου αριθμού Γάλλων αξιωματικών και στρατιωτών που υπηρετούσαν στην Ελλάδα με σκοπό τη διαφύλαξη της τάξης. Οι Γάλλοι αυτοί είχαν σταλεί από τις Μεγάλες Δυνάμεις ήδη από το 1827 γι' αυτό τον λόγο και εκτός από τις προσπάθειες που κατέβαλαν για τη διαφύλαξη της τάξης, προσέφεραν υπηρεσίες και στη δημιουργία στρατιωτικών έργων, χάρη στις τεχνικές γνώσεις που κατείχαν⁶. Η ανάκληση των Γάλλων συνοδεύτηκε και από τη στέρηση της υλικής και ηθικής βοήθειας που παρείχε μέχρι τότε η Γαλλία προς την κυβέρνηση του Καποδίστρια και τα αποτελέσματα θα φανούν αργότερα, ιδίως μετά τη δολοφονία του Κυβερνήτη, όταν επικράτησε πλήρης αταξία και τελική διάλυση του στρατού. Πράγματι, η έλλειψη χρηματικών πόρων που αντιμετώπισε ο Αυγουστίνος Καποδίστριας

επιτάχυνε ακόμη περισσότερο τις διαλυτικές τάσεις στον στρατό, καθώς οι στρατιώτες δεν έπαιρναν ούτε μισθούς ούτε σιτηρέσια⁷.

Ακόμη, το επαναστατικό ρεύμα που σάρωνε την Ευρώπη το 1830⁸, εκτός από την αλλαγή της Γαλλίας στην πολιτική απέναντι στην Ελλάδα, είχε επίπτωση και στον ιδεολογικό τομέα, καθώς τα μηνύματα του φιλελευθερισμού έφθασαν και στην Ελλάδα, με αποτέλεσμα οι οπαδοί "της συνταγματικής αντιπολιτεύσεως ν' αρχίσουν ανοικτό και συστηματικό πόλεμο κατά των αυθαιρέτων μέτρων του (σ.σ. του Καποδίστρια)"⁹.

Πάντως, για κάποιο χρονικό διάστημα μετά την εξόντωση του Ι. Καποδίστρια διατηρήθηκε σε ικανοποιητικό βαθμό η συνοχή και η πειθαρχία στον στρατό¹⁰.

Τη διοίκηση του τακτικού στρατού ανέλαβε μετά την αποχώρηση των Γάλλων ο "Γραμματέας της Επικρατείας επί των Στρατιωτικών" Π.Γ. Ρόδιος¹¹. Η τάξη στο Ναύπλιο διατηρήθηκε χάρη στις άοκνες προσπάθειες του φρουράρχου Αλμείδα, αλλά όλα έδειχναν ότι η χώρα όδευε προς ένα νέο εμφύλιο πόλεμο, καθώς η τριμελής Κυβερνητική Επιτροπή που σχηματίστηκε από τον Αυγουστίνο Καποδίστρια, τον Θεόδωρο Κολοκοτρώνη και τον Ιωάννη Κωλέττη, άρχισε να αμφισβητείται ολοένα και περισσότερο τόσο από πολιτικούς, όσο και από στρατιωτικούς. Τελικά, η κρίση δεν αποσοβήθηκε και η Ελλάδα χωρίστηκε σε δύο στρατόπεδα: στο "κυβερνητικό", με έδρα το Ναύπλιο και το "συνταγματικό", με έδρα τα Μέγαρα και την Περαχώρα. Τότε σημειώθηκαν οι πρώτες σοβαρές λιποταξίες απ' το στράτευμα, με σημαντικότερη εκείνη του Θεωδώρακη Γρίβα, που τάχθηκε στο πλευρό του "συνταγματικού" Κωλέττη. Λόγω των πελατειακών σχέσεων και των διαπροσωπικών εξαρτήσεων, τον Θεωδώρακη Γρίβα ακολούθησαν τα παληκάρια του προσδοκώντας καλύτερη τύχη. Τον Απρίλιο του 1832 οι "συνταγματικοί" εισέβαλαν στο Ναύπλιο και κατέλυσαν την επίσημη κυβερνητική εξουσία, αναγκάζοντας έτσι και τον Αυγουστίνο Καποδίστρια να αποχωρήσει στην Κέρκυρα, παραιτούμενος οριστικά της πολιτικής.

Ο σχηματισμός επταμελούς κυβέρνησης με συμμετοχή μελών και από τις δύο παρατάξεις, μετά από παρέμβαση των Μεγάλων Δυνάμεων, δεν απέφερε κανένα απολύτως αποτέλεσμα. Η χώρα είχε περάσει στην "Περίοδο της Αναρχίας"¹², με άμεσο αποτέλεσμα να διαλυθούν τόσο τα υπάρχοντα ελαφρά τάγματα, όσο και ο τακτικός στρατός που είχε απομείνει, μετά τις αλληπάλληλες λιποταξίες. Οι ένοπλοι στο σύνολό τους τέθηκαν ξανά υπό την καθοδήγηση των παραδοσιακών αρχηγών τους, των καπετάνιων, οι οποίοι με τη σειρά τους επανασυνδέθηκαν με τις αντιμαχόμενες πολιτικές φατρίες στα πλαίσια της εξυπηρέτησης αμοιβαίων συμφερόντων. Βασικός λόγος για τη διάλυση των στρατευμάτων υπήρξε η έλλειψη των απαραίτητων, για τη μισθοδοσία και τη συντήρηση των στρατιωτών, πόρων. Η

κυβέρνηση αδυνατώντας να βρει χρήματα, έχασε πλήρως τον έλεγχο των στρατιωτικών, παρά τις διοικητικές μεταβολές που επέφερε. Ο διορισμός του φιλέλληνα Συνταγματάρχη Γαλλιάρδ, αντί του υποστρατήγου Γεράρδ¹³, που απεχώρησε ή ο διορισμός του Συνταγματάρχη Ρέινεκ ως διοικητή της Σχολής των Ευελπίδων¹⁴, δεν απέδωσαν καθόλου, καθώς ούτε ο Γαλλιάρδ μπορούσε να επιβληθεί ελλείψει πόρων.

Για τη συγκεκριμένη περίοδο 1831-1833 δεν μπορούμε να μιλήσουμε για εθνικό στρατό, με ορισμένη διοίκηση και στόχους, παρά μόνον για "στίφη", που κινούνταν για την εξυπηρέτηση ιδιοτελών σκοπών. Οπως σημειώνει ο Γεώργιος Λασσάνης, "(...) αν παρατηρητής (...) πατήση κατά την εποχήν ταύτην το έδαφος της Ελλάδος (...) εις μάτην θα περιστρέψη τους οφθαλμούς του να ίδη καν σκιάν οργανισμένου στρατού! Αντί τούτου θ' απαντήση αγέλας οπλοφορούντων ανθρώπων, οδηγημένων από θηριώδεις αρχηγούς, λεηλατούντων πόλεις μόλις ανεγειρομένας εκ των ερειπίων των, κατερημονόντων ολοκλήρους επαρχίας, πυρπολούντων πολίσματα, διαρπαζόντων αφειδώς τα θρέμματα, βασανιζόντων ανιλώς αθώους πολίτας, καταστρεφόντων, αργυρολογούντων, εις ένα λόγον φερόντων φρίκην και τρόμον καθ' όλην την επικράτειαν και αναγκαζόντων τους δυστυχείς κατοίκους να ζητώσιν άσυλον εις τους Τούρκους"¹⁵.

Ένα παράδειγμα, που περισσότερο από οτιδήποτε άλλο, δείχνει τον τρόπο με τον οποίο λειτουργούσαν οι ένοπλοι στην περίοδο της Αναρχίας είναι κι αυτό που αναφέρει ο Φίνλεϋ¹⁶: μια ομάδα ενόπλων με επικεφαλής τον Κριεζώτη, απαιτώντας τους καθυστερημένους μισθούς και τα σιτηρέσια, εισέβαλαν στην αίθουσα συνεδριάσεων της Δ' Εθνοσυνέλευσης, που διεξαγόταν στην Πρόνοια, προάστειο του Ναυπλίου, για λόγους ασφαλείας, διέκοψαν τις εργασίες και απείλησαν ότι θα αιχμαλωτίσουν τους πληρεξούσιους, εάν δεν ικανοποιούσαν τα αιτήματά τους. Μετά από διαπραγματεύσεις δόθηκε δεκαήμερη προθεσμία έως ότου βρεθούν τα χρήματα. Η προθεσμία, όμως, παρήλθε χωρίς την ικανοποίηση του αιτήματος και τότε τα "ένοπλα στίφη" του Κριεζώτη με επιδρομή στο οίκημα της Εθνοσυνέλευσης, κακοποίησαν πολλούς πληρεξούσιους και τελικά συνέλαβαν επτά από αυτούς, τους πλουσιότερους, καθώς και τον πρόεδρο της Εθνοσυνέλευσης, ογδοντάχρονο Νοταρά. Τους απήγαγαν, μάλιστα, σε όρη όπου είχαν τα λημέρια τους και τους κράτησαν ως ομήρους μέχρι που πληρώθηκαν ένα μέρος απ' όσα ζητούσαν, εκατό χιλιάδες γρόσια συνολικά.

Το περιστατικό αυτό, που δείχνει την αντιπαλότητα μεταξύ στρατιωτικών και πολιτικών αλλά και τη δύναμη που διέθεταν οι πρώτοι για να επιβάλουν τις απόψεις τους, αποτέλεσε την απαρχή για να σημειωθούν παρόμοια κρούσματα στη συνέχεια, εξαιτίας της εφεκτικής, λόγω αδυναμίας, στάσης που τήρησαν τα κυβερνητικά

σχήματα της προοθωνικής περιόδου. Συχνά ένοπλες ομάδες προέβαιναν σε επιδρομές και δηώσεις απαιτώντας την καταβολή χρηματικών ποσών από την κυβέρνηση του Σπυρίδωνος Τρικούπη, η οποία, ωστόσο, δεν διέθετε πόρους για να ανταποκριθεί. Έτσι οι Κυβερνήσεις έγιναν έρμαιο των διαθέσεων των ενόπλων, κυρίως ορεσίβιων, οι οποίοι ικανοποιούσαν τις οικονομικές τους ανάγκες με τρόπο ληστρικό, τις περισσότερες φορές σε βάρος του άμαχου πληθυσμού της υπαίθρου. Η κυβέρνηση των "συνταγματικών" υπό τον Κωλέττη προκειμένου να ανταποκριθεί στις ανάγκες για την ικανοποίηση των στρατιωτικών της πελατών, παρέσχε το δικαίωμα στους "ημέτερους ηγαπητούς καπιταναίους" να εισπράττουν αυτοί αντί των νομίμων φοροεισπρακτόρων τις προσόδους¹⁶. Οι ατασθαλίες ήταν πολύ μεγαλύτερες στην πώληση της δεκάτης, καθώς δημιουργήθηκε ολόκληρο πλέγμα συμφερόντων μεταξύ οπλαρχηγών, πολιτικών, ανώτερων κρατικών υπαλλήλων και ο προσδιορισμός της φορολογίας γινόταν μετά από διαπραγματεύσεις μέσα σε κλίμα πρωτοφανούς ευνοιοκρατίας¹⁷. Οι περισσότερο ευνοημένοι από αυτήν την κατάσταση ήταν ορισμένοι οπλαρχηγοί, ενώ τα οικονομικά του κράτους περιήλθαν σε δυσχερέστατη θέση.

Οι εμφύλιες συγκρούσεις κορυφώθηκαν με τις φοβερές μάχες του Αργους, όπου ήρθαν αντιμέτωπα τα "κυβερνητικά" στρατεύματα με επικεφαλής τον Θεόδωράκη Γρίβα με τους οπλισμένους οπαδούς του Θ. Κολοκοτρώνη. Στις μάχες αυτές σκοτώθηκαν περίπου 160 Έλληνες και 40 Γάλλοι από τους εναπομείναντες στην Ελλάδα, που είχαν σπεύσει σε βοήθεια των "συνταγματικών" του Κωλέττη και του Θ. Γρίβα. Τελικά, υπερίσχυσε ο Θ. Κολοκοτρώνης που, έχοντας μεγαλύτερη απήχηση στην Πελοπόννησο απ' τους Ρουμελιώτες του Θ. Γρίβα, κατάφερε να συγκεντρώσει 8.000 άνδρες και να απειλήσει εισβολή στο Ναύπλιο. Μπροστά σε αυτό το ενδεχόμενο έγιναν δεκτοί οι όροι του Κολοκοτρώνη "περί καταθέσεως της Αρχής" και σχηματίστηκε νέα Τριμελής Διοικητική Επιτροπή από τους Κωλέττη, Ζαΐμη, Μεταξά, με την ανοχή του Κολοκοτρώνη. Η Επιτροπή αυτή, που έλαβε χαρακτήρα οικουμενικής κυβέρνησης, καθώς εκπροσωπούνταν όλες οι πολιτικές τάσεις, με τη βοήθεια δύο συνταγμάτων γαλλικού στρατού και δύο λόχων αγγλικού, άσκησε προσωρινά την εξουσία μέχρι την άφιξη του Οθωνος και της Αντιβασιλείας.

Συμπερασματικά, η περίοδος μετά τη δολοφονία του Καποδίστρια (Σεπτέμβριος 1831) μέχρι την άφιξη των Βαυαρών (Ιανουάριος 1833) δίνει απτά δείγματα των προβλημάτων που είχε να αντιμετωπίσει η νέα Αρχή, που αναμενόταν ως "θεόπεμπτος σωτήρας"¹⁸. Ο μεσιανισμός αυτός φαινόταν να λειτουργεί υπέρ των Βαυαρών, ενείχε, όμως και πολλές δυσκολίες για την αποστολή τους και πιο συγκεκριμένα για τον τρόπο με τον οποίο θα υλοποιούσαν τις προσδοκίες των υπηκόων τους. Οι προσδοκίες αυτές διέφεραν πολύ μεταξύ τους, δεδομένου ότι η

κάθε πλευρά αντιλαμβανόταν με ιδιαίτερο τρόπο τη θέσπιση του κράτους. Εν τω μεταξύ κατά τη διάρκεια του εμφυλίου 1831-1833 είχε προκληθεί μια ανεπανόρθωτη ζημιά:

Η διάλυση της Εθνοσυνέλευσης από τις ένοπλες ομάδες του Κριεζώτη, στερούσε από τους Έλληνες την ύπαρξη ενός ενοποιημένου αντιπροσωπευτικού σώματος το οποίο θα μπορούσε, σε πρώτη φάση και εφ' όσον το ανέχονταν οι Βαυαροί και οι Μεγάλες Δυνάμεις, να ασκήσει την επιρροή του για την πολιτική στρατηγική και τον τρόπο διοίκησης του κράτους.

Όσον αφορά τον στρατό, η περίοδος αυτή επιτρέπει την, ακόμη περισσότερο, σύνδεσή του με τις πολιτικές φατρίες¹⁹, για την προστασία των συμφερόντων τους και την άντληση προσωπικών ωφελημάτων από τον προστάτη πολιτικό. Παράλληλα, όμως, καθιερώνεται ο ρόλος του στρατού ως δύναμη αυτόνομου πόλου εξουσίας, όταν μέσω των πελατειακών διασυνδέσεων με τους πολιτικούς δεν εκπληρώνονταν οι φιλοδοξίες τους και μπορούσαν κάποιοι από τους οπλαρχηγούς χρησιμοποιώντας την οπλική τους ισχύ να διαπραγματεύονται και να επιβάλλουν τη θέλησή τους. Η εμπλοκή των στρατιωτικών σε φατριαστικές συνωμοσίες, η επίδειξη ισχύος κάθε φορά που έκριναν ότι αδικούνται, παρέπεμπαν στην προκαποδιστριακή περίοδο, όταν ελλείψει τακτικού και οργανωμένου στρατού, ο κάθε οπλαρχηγός έχοντας υπό την καθοδήγησή του έναν αριθμό παληκαριών ενεργούσε αυτόνομα.

Οι λιγοστές δυνάμεις του γαλλικού στρατού που απέμειναν στην Ελλάδα, απόδειξη του διηνεκούς ενδιαφέροντος της Γαλλίας αλλά και των άλλων Μεγάλων Δυνάμεων για τα τεκταινόμενα της Ελλάδας, ήταν αδύνατο να διαφυλάξουν την τάξη και την πειθαρχία μεταξύ των στρατιωτικών και σε κάθε περίπτωση επιβαλόταν το δίκαιο του ισχυρότερου. Η οργάνωση του στρατού έπρεπε να αρχίσει από την αρχή και, μάλιστα, όπως έκρινε ο Λουδοβίκος Α' της Βαυαρίας, τη βάση έπρεπε να αποτελέσουν, στην πρώτη τουλάχιστον περίοδο, Βαυαροί εθελοντές, οι οποίοι δε θα είχαν ανάμιξη στις εμφύλιες διαμάχες και, συνεπώς, θα μπορούσαν να σταθούν αποτελεσματικά έξω από τα συγκρουόμενα συμφέροντα των διαφόρων πολιτικών και στρατιωτικών ομάδων, ως στήριγμα του νέου καθεστώτος. Η στρατιωτική πολιτική θα ήταν από τις βασικές προτεραιότητες της πολιτικής των Βαυαρών αλλά και οι δυσκολίες που αντιμετώπισαν για την υλοποίησή της, όπως θα φανεί στη συνέχεια, μεγάλες. Σ' αυτό βάραινε και η βαριά κληρονομιά που άφηνε ο εμφύλιος που προηγήθηκε.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. **Μακρυγιάννη**, "Απομνημονεύματα", εκδ. Πέλλα, χ.χ. τ. Β', σ. 37. "(...) άξηνα τους δυσαρεστημένους": εδώ ο Μακρυγιάννης εννοεί ότι αύξησε τον αριθμό των δυσαρεστημένων κατά του Αυγουστίνου Καποδίστρια, αδελφού του Ιωάννη, που διαδέχθηκε στη διακυβέρνηση της χώρας.
2. Σύμφωνα με τον **Απόστολο Βακαλόπουλο**, "Τα ελληνικά στρατεύματα του 1821 - οργάνωση, ηγεσία, τακτική, ήθη, ψυχολογία", Θεσσαλονίκη 1948, σ. 251-257, σημειώθηκαν αντιδράσεις από στρατιωτικούς είτε επειδή ορισμένοι δεν έγιναν δεκτοί στη νέα οργάνωση που δημιουργήσε ο Καποδίστριας είτε επειδή τους υποκινούσαν οι πολιτικοί αντίπαλοι του Κυβερνήτη. Ακόμη, αντιδράσεις από τη μεριά των στρατιωτικών εκδηλώθηκαν εξαιτίας της καθυστέρησης της πληρωμής τους. Θεωρούμε, ωστόσο, ότι οι αντιδράσεις αυτές κι άλλες που σημειώθηκαν κατά την τριετή καποδιστριακή διακυβέρνηση, ήσαν περιορισμένης έντασης και έκτασης και, εν πάσει περιπτώσει, η εμπέδωση της πειθαρχίας των στρατευμάτων που επιτεύχθηκε κάτω από τις ιδιαίτερα δύσκολες συνθήκες της μεταπελευθερωτικής περιόδου ήταν σχεδόν απόλυτη.
3. Βλ. **Κ. Μαργαρίτη**, "Σύντομα τινά απομνημονεύματα της ιστορίας της Αναγεννηθείσης Ελλάδος από του 1821-1833", Αθήνησι, τύποις Κωνσταντίνου Αντωνιάδου 1853, σ. 166.
4. Βλ. **Στέφανου Π. Παπαγεωργίου**, "Η στρατιωτική πολιτική ...", ό.π., σ. 174.
5. Ως εκδήλωση δυσαρέσκειας για την πολιτική του Καποδίστρια, οι "συνταγματικοί" της Υδρας έστειλαν τον ναύαρχο Ανδρέα Μιαούλη για να καταλάβει στον Πόρο τα πλοία που ήταν αγκυροβολημένα εκεί. Στην πίεση του κυβερνητικού απεσταλμένου αντιναύαρχου της Ρωσσίας Ρικάρντ, να παραδόσει ο Μιαούλης τα πλοία, ο τελευταίος προτίμησε να πυρπολήσει τη φρεγάτα "Ελλάς" και να αναχωρήσει για την Υδρα. Βλ. σχετικά, **Κ. Μαργαρίτη**, ό.π. σ. 163-164, καθώς και **Απόστολου Βακαλόπουλου**, "Τα ελληνικά ...", ό.π., σ. 284.
6. **Γκέοργκ Λούντβιχ Μάουρερ**, ό.π., σ. 404.
7. Βλ. **Χρήστου Σ. Βυζάντιου**, "Ιστορία του τακτικού στρατού της Ελλάδος από της πρώτης συστάσεώς του κατά το 1821 μέχρι το 1832", εν Αθήναις, εκ της τυπογραφίας Κ. Ράλλη, 1837, σ. 168.
8. Βλ. **E.J. Hobsbawm**, "Η εποχή των Επαναστάσεων, 1789-1848", εκδ. Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, Αθήνα 1990, σ. 150-177· ακόμη, **Charles**

- Tilly, Louise Tilly and Richard Tilly**, "The Rebellious Century, 1830-1930", ed. J.M. Dent and Sons Ltd, Harvard 1975.
9. **Γεώργιος Φίνλεϋ**, "Ιστορία της ελληνικής επανάστασεως", εκδ. Τολίδη, Αθήνα 1971, τ. Β', σ. 220.
 10. Σχετικά αναφέρει ο Μακρυγιάννης: "Σκοτώνοντας ο Κυβερνήτης, κανένας εις τ' Ανάπλι δεν ανακατώθη ούτε πολίτης, ούτε στρατιωτικός", "Απομνημονεύματα", ό.π., τ. Β' σ. 34. Βλ. ακόμη, **Αωνύμου**, "Περίληψις των συμβάντων του τακτικού σώματος - απ' αρχής της πρώτης συστάσεως αυτού, Μέχρι της ελεύσεως της Α.Μ. του Σεβαστού ημών ΑΝΑΚΤΟΣ", εν Ναυπλίω 1841, σ. 29: "Κατά την αυτήν εποχήν, κατά την οποίαν συνέβη ο φόνος του Κυβερνήτου εις την καθέδραν της Κυβερνήσεως, το Ναύπλιον, το εις αυτό φρουρούν μέρος του Τακτικού Σώματος έδειξε τα μέγιστα δείγματα της ευταξίας και πειθαρχίας".
 11. Στο ίδιο.
 12. Για την περίοδο των εμφύλιων συγκρούσεων της περιόδου 1831-1833, βλ.: **Κωνσταντίνος Α. Βακαλόπουλος**, "Η περίοδος της Αναρχίας, 1831-1833, εσωτερικός διχασμός και ξένες επεμβάσεις κατά τη μετακαποδιστριακή περίοδο", εκδ. Παρατηρητής, Θεσσαλονίκη 1984, καθώς και του ίδιου, στην "Ιστορία του Ελληνικού Έθνους", τόμος ΙΒ', σ. 563-575, Εκδοτική Αθηνών 1975. Ακόμη, Α.Σ. Σκανδάμης, "Η τριακονταετία της Βασιλείας του Οθωνος", τ. Α', Αθήναι 1961, σ. 63-74.
 13. Αωνύμου, "Περίληψις ...", ό.π., σ. 30.
 14. Βλ. **Ε.Κ. Στασινόπουλου**, "Η ιστορία της Σχολής Ευελπίδων - εποχή Καποδίστρια και Οθωνος", Αθήναι 1933, σ. 43. Ο συγγραφέας, πάντως, δέχεται ότι "(...) από τη μοίρα αυτή της διαλύσεως, μπόρεσε εν τούτοις να ξεφύγη το Σχολείο των Ευελπίδων".
 15. Βλ. **Κωνσταντίνου Απ. Βακαλόπουλου**, "Τρία ανέκδοτα ιστορικά δοκίμια του φιλικού Γεωργίου Λασσάνη", δημοσιεύματα της Εταιρείας Μακεδονικών Σπουδών, Θεσσαλονίκη 1973, σ. 139.
 16. Βλ. George Finlay, "History of the Greek Revolution", William Blackwood and Sons, Edinburgh and London, MDCCCLXI, vol. II, p. 279.
 17. Βλ. Γιώργη Κατσούλη, Μάριου Νικολινάκου, Βασίλη Φίλια, "Οικονομική ιστορία της νεώτερης Ελλάδας - από το 1453 - μέχρι το 1830", τόμος Α', εκδ. Παπαζήση, 1985, σ. 521.
 18. Στο ίδιο, σ. 522, καθώς και Τάκης Αργ. Σταματόπουλος, ό.π., σ. 513.
 19. Γεωργίου Κ. Ασπρέα, ό.π., σ. 126.

20. Χρήστου Βυζάντιου, ό.π., σ. 169: "αξιωματικοί τινες άφησαν τας σημαίας των δια να προσκολληθώσιν εις στασιώδη κόμματα".

3. Η ΣΥΝΘΗΚΗ "ΠΕΡΙ ΑΠΟΣΤΟΛΗΣ ΒΑΥΑΡΙΚΟΥ ΕΠΙΚΟΥΡΙΚΟΥ ΣΩΜΑΤΟΣ" (1832)

"Σχετικά μ'αυτό το στρατό, πολλά ειπώθηκαν αργότερα: ότι τα ξένα στρατεύματα μάλλον κακό έκαναν παρά καλό, ότι θα έπρεπε να δημιουργηθεί από την αρχή μόνο εθνικός στρατός, ότι καταπιέζεται κατ' αυτό τον τρόπο η ελληνική εθνότητα και άλλα πολλά παρόμοια. Οσοι όμως τα λένε αυτά, ξεχνούν για ποιά εποχή μιλούν. Βρισκόμασταν τότε στα 1831,Κι αυτό που μπορεί να γίνει σήμερα (το 1835) και επιβάλλεται να γίνει, ήταν αδύνατο να εφαρμοστεί τότε, σύμφωνα άλλωστε και με τη γνώμη όλων εκείνων που είχαν μελετήσει βαθειά την ελληνική πραγματικότητα".

Γκέοργκ Λούντβιχ Μάουρερ
"Ο ελληνικός λαός", σ. 401

Η επίσημη εκλογή του Οθωνος ως βασιλιά της Ελλάδας έγινε στις 13 Φεβρουαρίου του 1832 στο Λονδίνο μετά από συζητήσεις και διαπραγματεύσεις¹ που διεξήγαγαν οι αντιπρόσωποι των Μεγάλων Δυνάμεων. Στη διακήρυξη της συμμαχικής διάσκεψης που ακολούθησε (18/30 Αυγούστου 1832) τονιζόταν, μεταξύ άλλων, ότι "[ο Βασιλεύς της Ελλάδος] φέρει προς [το ελληνικόν έθνος] την δικαίαν ελπίδα ασφαλεστέρων και πλέον εκτεταμένων ορίων, μεγάλους χρηματικούς πόρους, όλα τα στοιχεία μιας φωτισμένης διοικήσεως, όλα τα στοιχεία καλής στρατιωτικής οργανώσεως, επομένως όλα τα εχέγγυα της ειρήνης και της ευδαιμονίας της νέας πατρίδος του"².

Ο Λουδοβίκος ο Α' της Βαυαρίας αποδεχόμενος την εκλογή του γιου του ως βασιλιά της Ελλάδας, είχε φροντίσει έγκαιρα να υποβάλλει υπόμνημα προς τις Μεγάλες Δυνάμεις με το οποίο έθετε ορισμένους όρους, που θεωρούσε αναγκαίους για την, όσο το δυνατό, απρόσκοπτη και ασφαλέστερη διακυβέρνηση από τον νεαρό Μονάρχη, σε μία χώρα που, εν τω μεταξύ, σπαρασσόταν από εμφύλιους πολέμους. Μεταξύ αυτών των όρων περιλαμβανόταν η χορήγηση δανείου εξήντα εκατομμυρίων φράγκων (δεδομένης της άθλιας οικονομικής κατάστασης της Ελλάδας), ο διορισμός τριμελούς Αντιβασιλείας μέχρι την ενηλικίωση του Μονάρχη και η αποστολή 3.500

ανδρών βαυαρικού στρατού. Σχεδόν όλοι οι όροι έγιναν δεκτοί και μεταξύ αυτών και οι τρεις που προαναφέρθηκαν. Ετσι, στις 25 Απριλίου (7 Μαΐου 1832) υπογράφηκε στο Λονδίνο η συνθήκη με την οποία διακηρυσσόταν η ίδρυση του ελληνικού βασιλείου³. Ο 14ος όρος της Συνθήκης όριζε τα εξής: "Η Α.Μ. ο Βασιλεύς της Βαυαρίας θέλει διευκολύνει προς τον πρίγκηπα Οθωνα τα μέσα του να στρατολογήση εν Βαυαρία και να παραλάβη εις την υπηρεσίαν αυτού ως Βασιλεύς της Ελλάδος, σώμα στρατιωτικόν μέχρι τριών χιλιάδων πεντακοσίων ανδρών, του οποίου τον οπλισμόν, την αποσκευήν και μισθοδοσίαν θέλει χορήγηση το Ελληνικόν κράτος. Το σώμα τούτο θέλει αποσταλή αυτόσε όσο τάχιστα, δια να αντικαταστήση τα μέχρι τούδε διατελούν τα συμμαχικά στρατεύματα. Αλλ' ο τελευταίος ούτος στρατός θέλει διαμένει εις την διάθεσιν της Α.Μ. του Βασιλέως της Ελλάδος μέχρι τής αφίξεως του ανωτέρου σώματος".

Με βάση αυτών τον 14ο όρο υπογράφηκε χωριστή συνθήκη μεταξύ Βαυαρίας και Ελλάδας για την αποστολή τους επικουρικού βαυαρικού σώματος⁴. Η συνθήκη περιελάμβανε 43 άρθρα και την υπέγραψαν οι πληρεξούσιοι της βαυαρίας Φίλιππος ντε Φλαδ και για την ελληνική πλευρά ένας άλλος Βαυαρός, το συμπληρωματικό μέλος της Αντιβασιλείας Κάρολος Αβελ. Τα 43 άρθρα της συνθήκης διατυπώνουν λεπτομερειακά τη δύναμη του επικουρικού σώματος και το όλο καθεστώς που θα διείπε τη λειτουργία του. Από τη μελέτη των άρθρων της συνθήκης θα μπορούσαμε να διακρίνουμε τρεις βασικές θεματικές ενότητες: στην πρώτη ενότητα (άρθρα 2-4) αναφέρεται η συνολική δύναμη του βαυαρικού επικουρικού σώματος, προβλέπεται ο εφοδιασμός της μοίρας του ιππικού από την ελληνική κυβέρνηση με τα αναγκαία άλογα κι ακόμη η εκπαίδευση και η οργάνωση του ελληνικού στρατού από Βαυαρούς αξιωματικούς, όταν αυτό καταστεί δυνατό. Το επικουρικό σώμα της Βαυαρίας περιελάμβανε:

- 4 τάγματα πεζικού
- 2 ίλες ιππικού
- 1 κανονοστιχία (batterie) της γραμμής που θα κατείχε πεζό πυροβολικό σώμα τους αναγκαίους Επιτελείς

Πιο αναλυτικά, το πυροβολικό περιελάμβανε:

- 1 Λοχαγό.
- 1 Υπολοχαγό.
- 2 Ανθυπασπιστές.
- 1 Επιλοχία.
- 5 Λοχίες.
- 10 Δεκανείς
- 2 Σαλπιστές και

150 κανονιοβολιστές.

Η κανονοστιχία θα περιείχε:

4 οβούζια των 7 λίτρων.

2 κανόνια των 6 λίτρων.

2 κανόνια των 3 λίτρων.

Ακόμη, αποστέλλονταν τεχνίτες (ξυλουργοί, πυρουργοί) και οι αναγκαίοι ζευγίτες, επειδή παρουσιαζόταν ως άμεση ανάγκη η επισκευή ορισμένων φρουρίων.

Μία άλλη θεματική ενότητα της Συνθήκης αποτελούσαν τα άρθρα 5-8, βάσει των οποίων καθοριζόταν ο χρόνος παραμονής του βαυαρικού σώματος στην Ελλάδα, οριζόταν η ηγεσία του και προβλεπόταν ότι οι κανονισμοί που θα διείπαν την οργάνωση και λειτουργία του θα ήταν βαυαρικοί. Ως προς τον χρόνο παραμονής του σώματος, οριζόταν η παραμονή του στην Ελλάδα μέχρι την αντικατάστασή του από αντίστοιχα σώματα που θα στελέχωναν Έλληνες, θέτοντας ως ανώτατη προθεσμία για αυτήν την αντικατάσταση την 1^η Ιανουαρίου 1836, οπότε οι Βαυαροί εθελοντές θα επέστρεφαν στην πατρίδα τους. Επικεφαλής του σώματος ετίθετο Βαυαρός Αντιστράτηγος (General major) και οι αναγκαίοι επιτελείς, όλοι διορισμένοι από τον Λουδοβίκο της Βαυαρίας.

Τα περισσότερα άρθρα της Συνθήκης (10-42) αναφέρονται, με λεπτομερέστατο τρόπο, στα έξοδα της αποστολής του σώματος, στον τρόπο πληρωμής των ανδρών και των εν γένει αποζημιώσεών τους. Χαρακτηριστικά, αναφέρουμε ότι το άρθρο 10 προέβλεπε ότι "δια τα έξοδα της πρώτης εφοπλίσεως του σώματος" η ελληνική κυβέρνηση όφειλε να καταβάλλει στη βαυαρική κυβέρνηση, περίπου 86.439 φιορίνια. Για τη συντήρηση των πυροβόλων και των λοιπών στρατιωτικών μέσων υπολογιζόταν (άρθρο 11) η καταβολή από την ελληνική κυβέρνηση 4.166 φιορινιών μηνιαίως (50.000 περίπου το χρόνο) και το επιπλέον ποσό, εφόσον τα έξοδα ξεπερνούσαν αυτόν τον προϋπολογισμό.

Είναι φανερό ότι οι Βαυαροί διέβλεψαν εγκαίρως τη μεγάλη σημασία που είχε για τη νέα Αρχή, η ύπαρξη ενός πειθαρχημένου στρατιωτικού σώματος, της απόλυτης εμπιστοσύνης του θρόνου, που θα στήριζε στα πρώτα χρόνια τις επιλογές του Μονάρχη. Πόσο μάλλον όταν η Ελλάδα έβγαινε από εμφύλιο πόλεμο, με στρατό πλήρως αποδιοργανωμένο και, κυρίως, υποχείριο των κομματικών φατριών και των παροδοσιακών στρατιωτικών ηγετών. Το ίδιο ενδιαφέρον για το ζήτημα του τακτικού στρατού και της αποστολής σε πρώτη φάση Βαυαρών εθελοντών, εκδήλωσαν και οι Μεγάλες Δυνάμεις. Σε "απόρρητη απάντηση" της Συνέλευσης του Λονδίνου (Μάιος 1832) προς το Βαυαρικόν πληρεξούσιον" τονιζόταν ότι "(...). Αι δε τρεις Αυλαί περί πλείστου ποιούνται το να μορφωθεί άνευ ουδεμίας αναβολής το σώμα τούτο (σ.σ. "Σώμα στρατευμάτων Βαυαρικόν"), και να σταλή εις την Ελλάδα όσον ένεστι

τάχιον⁵". Η πρόβλεψη, μάλιστα, του 14^{ου} άρθρου της συνθήκης της 25^{ης} Απριλίου (7 Μαΐου του 1832), για παραμονή των λίγων εναπομεινάντων συμμαχικών στρατευμάτων μέχρι την άφιξη του βαυαρικού επικουρικού σώματος, ήταν δηλωτική της γνώσης που είχαν οι βαυαροί για την έκρυθμη κατάσταση που επικρατούσε στην Ελλάδα και της ανασφάλειας που τους διακατείχε προ του κενού εξουσίας που στην πραγματικότητα υπήρχε στη χώρα.

Ωστόσο η έλευση του βαυαρικού επικουρικού σώματος συγκέντρωσε γρήγορα τα πυρά της αντιπολίτευσης και τη δυσaréσκεια πολλών Ελλήνων στρατιωτικών. Η κριτική αυτή εστιαζόταν σε τρία βασικά σημεία: α) στις υψηλές δαπάνες που απαιτούσε η συντήρηση των Βαυαρών εθελοντών β) στην ποιότητα του χαρακτήρα αλλά και των γνώσεων που διέθεταν οι άνδρες του σώματος προκειμένου να βοηθήσουν στην οργάνωση τους ελληνικού στρατού γ) στην εύνοια που έτυχαν εκ μέρους του κράτους και τον παράλληλο παραγκωνισμό των Ελλήνων στρατιωτικών.

Το ζήτημα των δαπανών που αφορούσαν το βαυαρικό επικουρικό σώμα απασχόλησε για δεκαετίες την ελληνική πολιτική ζωή του 19^{ου} αιώνα και στάθηκε αφορμή για έντονες αντεγκλήσεις και κομματικές αντιπαραθέσεις. Ο ακριβής ορισμός των δαπανών αυτών είναι μάλλον αδύνατος, καθώς τα στοιχεία ποικίλλουν, ανάλογα με τα συμφέροντα ή την οπτική γωνία που καθένας ερμηνεύει το πρόβλημα. Το σίγουρο πάντως είναι ότι δημιουργήθηκε οξύτατο ζήτημα, κυρίως από την πλευρά των στρατιωτικών, πολλοί από τους οποίους θεώρησαν ότι αδικούνται, όταν αντί για τη δική τους επαγγελματική αποκατάσταση στον νεοσυσταθέντα στρατό, είδαν Βαυαρούς να καταλαμβάνουν σημαντικές θέσεις. Μάλιστα, ο αριθμός των Βαυαρών στρατιωτικών αυξανόταν: το 1834 υπολογίζεται ότι είχαν φθάσει τους 5.000, αντί των 3.500 που προέβλεπε η Συνθήκη του Μαΐου του 1832. Οι απόψεις των ιστορικών για το ζήτημα της δαπάνης συντηρήσεως του βαυαρικού σώματος συμπιπτουν: τα έξοδα, πράγματι, ήταν δυσβάσταχτα για την ελληνική οικονομία και τις δυνατότητες που τότε διέθετε. Τα έξοδα περιλάμβαναν⁶: α) μετάβαση στην Ελλάδα, β) τους μισθούς καθ'όλον το διάστημα της παραμονής των Βαυαρών στην Ελλάδα, γ) τις δαπάνες για την επιστροφή τους στη Βαυαρία, δ) τη συνέχιση της πληρωμής τους μετά την επάνοδο στην Βαυαρία, ε) τις συντάξεις για τις οικογένειες όσων απεβίωσαν στην Ελλάδα και, τέλος στ) "όσα άλλα έξοδα προήλθαν εις την Κυβέρνησιν εκ της παρουσίας των Βαυαρικών στρατευμάτων μέχρι του 1843".

Σταχυολογούμε κάποιες από τις θέσεις ιστορικών, σχετικά με αυτό το πρόβλημα. Ο Τρύφων Ευαγγελίδης αναφέρει ότι "οι μεγάλοι μισθοί των αξιωματικών και στρατηγών, η στρατολόγησις εθελοντών και η μισθοδοσία του Βαυαρικού Επικουρικού σώματος απερρόφησαν σπουδαιότατον μέρος των μετά κόπου ληφθέντων χρημάτων του δανείου των 60.000 δραχμών"⁷. Ο Αναστάσιος Γούδας

αναφέρει ότι "είναι μυθώδη και απίστευτα τα επιμίσθια και οδοιπορικά και έκτακτα έξοδα, άτινα ελάμβανον μόνον οι εκ Βαυαρίας, ελθόντες τότε, η δε χώρα, ουχί μόνον ωφελήθη το παράπαν ούτε εκ του δανείου, ούτε εκ της ιδρύσεως της βασιλείας, αλλά μάλιστα εβλάβητη μεγάλως"⁸. Σε επιστολή του ο Σπυρίδων Τρικούπης προς τον Νικόλαο Δραγούμη ανέφερε σχετικά: "[οι ξένοι σύμβουλοι] άρπασαν το ψωμί από το στόμα των πεινόντων Ελλήνων και το παρεχώρησαν εις τους ξένους, (...) ένδυσαν τας ελληνικάς τιμάς τους ξένους, (...) εν ενί λόγω ηθέλησαν να νομίσουν την Ελλάδα επαρχίαν τινά της Γερμανίας και κτήμα της Βαυαρίας"⁹. Την πιο εμπειριστατωμένη πηγή για το ζήτημα αποτελεί, πάντως, το έργο του Ανδρέα Ανδρεάδη που αναφέρεται στη σύναψη των δανείων. Ο συγγραφέας αντλεί τις πληροφορίες του από το βιβλίο του Γάλλου C. Leconte, "Etude Economique de la Grece" (εκδ. 1847). Οπως γράφει ο Ανδρεάδης, "ο πρώτος (σ.σ. ο βαυαρικός στρατός) εκ 3.500 ανδρών συγκείμενος ήκιστα χρήσιμος εδείχθη, και εκτός των δαπανών της συντηρήσεως εστοίχισε και ουκ ολίγα δια κάθοδον εις Ελλάδα και επιστροφήν εις Βαυαρίαν, απορροφήσας εν συνόλω 4.748.000 δρ. Μετά δε την αναχώρησίν του υπήρξε προς στιγμήν ελπίς σημαντικής βελτιώσεως της καταστάσεως, αποφασισθείσης της συγκροτήσεως στρατού εξ Ελλήνων απαρτιζομένου, ού την διοργάνωσιν έμελλον ν' αλλάβωσι Βαυαροί"¹⁰. Επεξηγώντας τα έξοδα των 4.748.000 δρ. παραθέτει έκθεση του Ανδρέα Μεταξά, σύμφωνα με την οποία τα έξοδα από 1ης Οκτωβρίου 1832 έως την 30η Σεπτεμβρίου 1833 αφορούσαν¹¹:

1.	Για οπλισμό, συντήρηση, μισθούς και έξοδα μεταφοράς κατά την έλευση:	2.746.067
2.	Για συντήρηση για ετήσια παραμονή στην Ελλάδα:	1.784.283
3.	Για έξοδα μεταφοράς κατά την επιστροφή ¹² :	217.700
		Σύνολο: 4.748.050

Ο Σπ. Β. Μαρκεζίνης με βάση υπόμνημα του Αλεξάνδρου Ραγκαβή της 28 Ιουλίου 1856, αναφέρει ότι τα έξοδα συνολικά για το βαυαρικό σώμα ανήλθαν στα 11.500.000 δραχμές¹³.

Οι υψηλές δαπάνες για τη συντήρηση των Βαυαρών στρατιωτικών φαίνονται κι από την επίσημη αναφορά του επί των Στρατιωτικών Γραμματέα Κρίστιαν Σμάλτς προς τον Οθωνα στις 5 Δεκεμβρίου 1836. Παραθέτει και σχετικό πίνακα του συνόλου των εξόδων "της στρατιωτικής υπηρεσίας κατά τας χρήσεις 1833, 1834 και 1835" για να δικαιολογηθεί η υπέρβαση των εξόδων στις στρατιωτικές δαπάνες, μεταξύ δε των υψηλοτέρων δαπανών ήταν και αυτές που αφορούσαν τη στρατολογία στη Βαυαρία (2.796.424 δρχ) και τη συντήρηση των ανδρών (4.624.133 δρχ)¹⁴.

Ακριβής προσδιορισμός του συνόλου των δαπανών για τον βαυαρικό στρατό δεν μπορεί να γίνει, δεδομένου ότι τα στοιχεία αποκλίνουν μεταξύ τους. Όταν το

Υπουργείο των Οικονομικών (Υπουργός Ανδρέας Μεταξάς) ζήτησε στις 3 Μαΐου 1845 από το Υπουργείο Στρατιωτικών λεπτομερή κατάλογο για τα έξοδα που επιβάρυναν το ελληνικό κράτος οι Βαυαροί εθελοντές, το Υπουργείο Στρατιωτικών αδυνατώντας να δώσει επαρκείς πληροφορίες, παρέπεμπε στο Ελεγκτικό Συνέδριο, παραθέτοντας το ποσό των 4.748.050 δρχ. που προαναφέραμε¹⁵. Εξάλλου, αυτό που έχει σημασία δεν είναι ο ακριβής προσδιορισμός του ύψους των δαπανών, όσο το, πράγματι, υπέρογκο, για τις γλίσχρες οικονομικές δυνατότητες της Ελλάδας ποσό. Σ' αυτή τη διαπίστωση συμφωνούν όλες οι πηγές. Ακόμη και εκείνοι που υποστηρίζουν τη στρατιωτική πολιτική των Βαυαρών, είτε παραβλέπουν τελείως αυτό το ζήτημα¹⁶ είτε αναγνωρίζουν το δίκιο της άλλης πλευράς¹⁷. Αλλά η πολυδάπανη συντήρηση του βαυαρικού στρατού, με τις πολλές και έντονες αιτιάσεις που δημιούργησε, αποδεικνύει τη μεγάλη σημασία που είχε για την κεντρική εξουσία η ύπαρξη αυτού του πιστού και πειθαρχημένου στρατιωτικού σώματος, του κύριου στηρίγματος στην πολιτική της. Σε οριακές περιπτώσεις η κριτική της αντιπολίτευσης για το βαυαρικό επικουρικό σώμα, συνδεόταν όχι τόσο με τη στρατιωτική οργάνωση, όσο με οικονομικές ατασθαλίες εκ μέρους του Οθωνος και του πατέρα του Λουδοβίκου του Α'. Σε ανυπόγραφο άρθρο της εφημερίδας "Η Ελπίς" (15 Μαΐου 1849), που απηχεί τις απόψεις του σφόδρα αντικυβερνητικού διευθυντή και εκδότη της Κωνσταντίνου Λεβίδη, καταγγέλεται ότι "όλος ο σκοπός της αποστολής του Βαυαρικού τούτου στρατού, δεν απέβλεπε, παρά να χορηγήσει εις τον βασιλέα της Βαυαρίας, Λουδοβίκον, τρόπον να σφετερισθή πολλά εκατομμύρια"¹⁸. Παρά το γεγονός ότι στις αρχικές συνομιλίες των αντιπροσώπων των Μεγάλων Δυνάμεων και της Βαυαρικής Αυλής προσυμφωνήθηκε ότι "(...) οι έμπειροι ούτοι (σ.σ του επικουρικού σώματος) αξιωματικοί θέλουσιν έχει μέσα υπάρξεως ανεξάρτητα, χωρίς να είναι διόλου εις βάρος (...) του ελληνικού θησαυρού"¹⁹ και τελικά συμπεριέλαβε άλλα η τελική Συνθήκη σε βάρος του ελληνικού δημοσίου, η κριτική του Λεβίδη, κινούμενη από καθαρά αντιπολιτευόμενο μένος²⁰, παραβλέπει τον κύριο λόγο της παρουσίας των Βαυαρών στρατιωτικών στην Ελλάδα, δηλαδή το μέσο στήριξης της Μοναρχίας αναγκαστικά από προσωπικό στρατό του Μονάρχη.

Μία άλλη πτυχή της κριτικής που ασκήθηκε για το βαυαρικό επικουρικό σώμα, αφορούσε την ποιότητα των ανδρών του. Από τους επικριτές του θεωρήθηκε ότι επρόκειτο για τους χειρότερους που θα μπορούσαν να στρατολογηθούν και ότι πολλοί απ'αυτούς δε διέθεταν τα κατάλληλα προσόντα. Ο Χριστόφορος Νέεζερ αναφέρει χαρακτηριστικά ότι "(...) εκ τους συρφετού εκείνου, που κατά το μεγαλύτερον μέρος του απετελέσθη εξ αλητών, κατηρτίσθη στρατός" και ότι "(...) μετά της αντιβασιλείας είχαν έλθει διάφοροι αξιωματικοί, είχαν δε εισβάλει και πολλοί τυχодиώκτες"²¹. Μέσα από το παλάτι η Χριστιάνα Λύτ παρατηρούσε: " Η

Βαυαρία είχε χαρίσει στη χώρα ένα βασιλιά. Τι πιο λογικό από το να χαρίσει η Ελλάδα [στους Βαυαρούς] μία ζωή, όσο γίνεται πιο άνετη. Οι περισσότεροι κατάφεραν να βρουν αυτό που ήθελαν. Εκείνοι που δεν μπόρεσαν να κάνουν τίποτα έβριζαν τη χώρα και το λαό, δεν έφευγαν όμως γιατί δεν μπορούσαν να κινούνται πιο ελεύθεροι στη Βαυαρία, όπου έπρεπε να υποταχθούν σε αυστηρούς νόμους²². Ο Αναστάσιος Γούδας χαρακτηρίζει τους Βαυαρούς εθελοντές ως "σμήνος άπειρον τυχοδιωκτών πάσης της Βαυαρίας"²³. Οι αιτιάσεις αυτές ίσως να φθάνουν στην υπερβολή. Υπάρχουν, όμως, περιπτώσεις αξιωματικών Βαυαρών, χαμηλόβαθμων πάντως, οι οποίοι ενόσω έμεναν στη Βαυαρία ασκούσαν επαγγέλματα τελείως άσχετα με το στρατό, όπως ζυθοπώλης, ηθοποιός, παντοπώλης²⁴ κ.λ.π. Ο αρθρογράφος της "Εποχής" αναρωτιέται στις 13 Ιανουαρίου 1835: "(...) έχομεν εθνικόν στρατόν; όχι βέβαια· έχομεν μόνον ξένους τινάς συναθροισμένους από τα διάφορα εργοστάσια της Γερμανίας (εκτός τινών αξιωματικών, οίτινες αλληθώς δεν υπάγονται εις την τάξιν τούτων)"²⁵. Η ακαταλληλότητα έτσι πολλών ανδρών του βαυαρικού επικουρικού σώματος επέτεινε τη δυσαρέσκεια και όξυνε τις σχέσεις τους με τους Έλληνες στρατιωτικούς. Πόσο μάλλον όταν οι Βαυαροί εθελοντές συμπεριφέρονταν συχνά με τρόπο αλαζονικό και περιφρονητικό προς τους Έλληνες²⁶. Η οίηση αυτή των Βαυαρών στρατιωτικών εξηγείται από το γεγονός ότι είχαν την ψυχολογία του ανώτερου, θεωρούσαν τον εαυτό τους φορέα πολιτισμού που άφησαν την πατρίδα τους για να υπηρετήσουν μία απολίτιστη και καθυστερημένη χώρα. Πολλοί απ'αυτούς κινήθηκαν καθαρά από τυχοδιωκτικές φιλοδοξίες, πιστεύοντας ότι στην Ελλάδα θα μπορούσαν να πετύχουν κάποια επαγγελματική καταξίωση.

Από την άλλη πλευρά, ο Μάουρερ εκθειάζει τις ικανότητες των εθελοντών συμπατριωτών του και τονίζει το σημαντικό ρόλο τους: "Από τη Βαυαρία επιδιώκαμε να στρατολογήσουμε κυρίως τεχνίτες, γιατί η Ελλάδα τους είχε απόλυτη ανάγκη. Έτσι κατορθώσαμε να στρατολογήσουμε πάνω από χίλιους τεχνίτες που χρησιμοποιήθηκαν σε κατασκευές δημοσίων κτιρίων, ιδιωτικών σπιτιών, καθώς και κεραμοουργεία στις αγροτικές καλλιέργειες της Τίρυνθας, και όπου γενικά υπήρχε ανάγκη"²⁷. Εδώ ο Βαυαρός Αντιβασιλέας κάνει άμεση αναφορά στις τεχνικές γνώσεις των εθελοντών, που, πράγματι, θα βοηθήσουν στη δημιουργία των πρώτων έργων και στη σύσταση και λειτουργία του Μηχανικού σώματος, όπως θα δείξουμε σε επόμενο κεφάλαιο. Συνεχίζοντας ο Μάουρερ εκφράζει τη βεβαιότητα ότι οι στρατιωτικοί που έφυγαν από την πατρίδα τους για να βοηθήσουν την αντιβασιλεία στο έργο τους, θα μπορούσαν να συμβιώσουν με τους Έλληνες και να βρουν στο νέο βασίλειο μία νέα πατρίδα. Η λειτουργική ενσωμάτωση, όμως, και η οργανική συνύπαρξη Βαυαρών και Ελλήνων δεν επιτεύχθηκε, πλην ελαχίστων εξαιρέσεων, καθώς η μία πλευρά υπέβλεπε την άλλη και η σχέση τους κατέστη μάλλον

ανταγωνιστική. Ο Μάουρερ θεωρούσε, έχοντας υπόψη του τη Συνθήκη του 1832, ότι η παρουσία, του βαυαρικού σώματος είχε προσωρινό χαρακτήρα και αφορούσε αποκλειστικά τη στήριξη, στο πρώτο διάστημα, της πολιτικής του κράτους και την οργάνωση του ελληνικού στρατού²⁸. Ανεξάρτητα, όμως, από την καταλληλότητα ή μη των Βαυαρών εθελοντών και τη Συνθήκη του 1832 που προέβλεπε την προσωρινή παραμονή του επικουρικού σώματος στην Ελλάδα, ο Οθων φρόντισε για τη μεγαλύτερη, από το προβλεπόμενο, παραμονή²⁹ για λόγους που αφορούσαν στην οργάνωση του ελληνικού στρατού και στην ασφάλεια του θρόνου του.

Ένα άλλο στοιχείο που δημιούργησε τριβές και οξύτατες εντάσεις ήταν η έλλειψη αξιοκρατίας στις τάξεις του στρατού. Ευνοημένοι φαίνονται οι Βαυαροί και όσοι από τους Έλληνες αξιωματικούς κατάφεραν να αποσπάσουν την εύνοια του θρόνου. Οι υπόλοιποι θεωρώντας τον εαυτό τους αδικούμενο, έστρεψαν τα πυρά της κριτικής τους προς τη βαυαροκρατία και τους Βαυαρούς στρατιωτικούς, οι οποίοι αποτελούσαν εμπόδιο για την επαγγελματική τους αποκατάσταση. Οι αιτιάσεις για αναξιοκρατία και αδικίες πρέπει να ήταν βάσιμες. Ο Εϋντεκ, μάλιστα, ο υπεύθυνος της Αντιβασιλείας για τα στρατιωτικά, δε φρόντισε ποτέ να δημοσιευθεί επετηρίδα. Ο Γ. Φίνλεϋ σημειώνει χαρακτηριστικά ότι "(...) οι φατριασμοί και ο χρηματισμός γρήγορα διαφθείρανε την οργάνωση [του στρατού]. Η αντιβασιλεία ντρεπότανε να δημοσιεύσει επετηρίδα. Οι προαγωγές είχανε δοθεί αφειδώς σε νεαρούς Βαυαρούς, ενώ Έλληνες και Φιλλέλληνες με μακρά υπερησία έμειναν αχρησιμοποίητοι"³⁰. Αρκετά χρόνια μετά την απομάκρυνση των Βαυαρών από την Ελλάδα, ο Ιωάννης Ζυμβρακάκης αγορεύοντας στη Βουλή (Νοέμβριος 1863) γινόταν σαφέστερος: "Ήσαν ολίγοι λοχαγοί του Βαυαρικού στρατού (...). Ολοι οι λοιποί ήσαν ανθυπασπισταί οι οποίοι από τον Βαυαρικόν στρατόν κατετάχθησαν κατά την συνθήκη ανθυπολοχαγοί εις τον επικουρικόν στρατόν, κατά δε τον διάπλουν έγιναν υπολοχαγοί, ελθόντες δε εις την Ελλάδα μετά 2 ή 3 μήνες έγιναν λοχαγοί"³¹. Η εφημερίδα "Αιών"³² το 1842 σημειώνει ότι ο Αντισυγματάρχης Επιτελών Σπης, με μηνιαίο μισθό 460 δραχμών, στη Βαυαρία ήταν μόλις Ανθυπολοχαγός του Μηχανικού "υπερπηδήσαν την αρχαιότητα βαθμών", όμως υποσκέλισε τους Ταγματάρχες Δημήτριο Σταυρίδη³³ και τον Λεωνίδα Σμολένσκη³⁴ οι οποίοι ελάμβαναν 360 δραχμές μηνιαίο μισθό, αν και ήσαν "αρχαιότεροι" στο στρατό. Η συμπολιτευόμενη "Εποχή" καταγγέλει τις διακρίσεις τον Ιανουάριο του 1835 γράφοντας: "Οι παλαιοί μισθοί του τακτικού σώματος όχι μόνον δεν επληρώθησαν, μονολότι πλέον των 50 εκατομμυρίων εξήλθον του ταμείου, αλλ' έριψαν του αξιωματικούς εις τας πλέον ουτιδανάς θέσεις (...) ή καταστήσαντες αυτούς διαθεσίμους, ο εστί με άλλες λέξεις επαίτας"³⁵. Αυτή η πανθομολογούμενη εύνοια του Οθωνος προς τους Βαυαρούς εθελοντές, εξηγεί πάλι τη μεγάλη σημασία που έδινε στην ύπαρξη και τη λειτουργία της ως σώματος

στρατιωτικού, απόλυτα αφοσιωμένου στην κρατική πολιτική. Η Μοναρχία ένωθε ανασφαλής στηριζόμενη μόνον στις υπηρεσίες των Ελλήνων στρατιωτικών. Αυτό αποδεικνύεται, εξάλλου, από τον τρόπο που απαρτιζόταν το κάθε τάγμα, 3 ελληνικοί - 3 βαυαρικοί λόχοι ανάμεικτοι τα πρώτα χρόνια, γεγονός που "σήμαινε ότι οι βαυαρικοί λόχοι θα χρησίμευαν για να επιτηρούν τους ελληνικούς, αν υπήρχε ανάγκη"³⁶. Και το σπουδαιότερο: οι Βαυαροί είχαν τοποθετηθεί σε καίριες στρατιωτικές θέσεις έτσι ώστε ο έλεγχος του στρατού να είναι απόλυτος. Έτσι, ο Lesuire έγινε Γραμματέας της Επικρατείας επί των Στρατιωτικών, ο Christian. Schmaltz γενικός επιθεωρητής του στρατού, ο Fuchs γενικός διοικητής φρουρίων και ναυστάθμων, ο Zech διοικητής του σώματος των Μηχανικών και ο Luders διοικητής του πυροβολικού. Ο Άγγλος φιλέλληνας Thomas Gordon τοποθετήθηκε αρχηγός του γενικού επιτελείου και ο Γάλλος Francis Graibland αρχηγός της Χωροφυλακής³⁷ τα πρώτα χρόνια της Απόλυτης Μοναρχίας. Σύμφωνα με στοιχεία που παραθέτει ο Επ. Κυριακίδης³⁸ το καλοκαίρι του 1835 η κατάσταση στο στρατό είχε ως εξής:

Τακτικός: 5.142 στρατιώτες.

Ατακτοί: 1.463 άνδρες.

Εθνοφυλακή: 1.463.

Συνολικός αριθμός με τους αξιωματικούς των επιτελών των φρουρίων: 8.208 άνδρες.

Ανώτεροι αξιωματικοί: 30

Βαυαροί: 23

Ελληνες και φιλέλληνες: 7

Κατώτεροι αξιωματικοί: 258.

Βαυαροί: 139.

Ελληνες: 119.

Υπαξιωματικοί και στρατιώτες: 4860.

Βαυαροί: 3.250.

Ελληνες: 1.610, οι περισσότεροι του άτακτου.

Προκύπτει, συνεπώς, μία σαφής αριθμητική υπεροχή των Βαυαρών έναντι των Ελλήνων.

Έτσι η ύπαρξη του βαυαρικού επικουρικού σώματος σε συνδυασμό με τον παραγκωνισμό των "παληκαριών", προκάλεσε τις πρώτες αντιδράσεις, που γρήγορα εξελίχθηκαν σε εξεγέρσεις. Αναφέρουμε τα επεισόδια στο Αργος τον Μάιο του 1833, που προκάλεσαν δυσαρεστημένοι άτακτοι, ζητώντας οικονομική ενίσχυση και αποκατάσταση στις τάξεις του στρατού³⁹ και ακόμη την προσπάθεια άλλων ατάκτων να προσεταιρισθούν τον Τούρκο Ταφίλ Μπούζη για να χτυπήσουν από κοινού τον

βαυαρικό στρατό⁴⁰, εξορμώντας από τη Θεσσαλία, λίγες μέρες μετά το Διάταγμα για τη διάλυση των ατάκτων (Μάρτιος 1833).

Αλλά παρά τη συνεχώς διογκούμενη δυσарέσκεια των Ελλήνων στρατιωτικών, η Μοναρχία συνέχισε να αντιμετωπίζει με ευμένεια τους Βαυαρούς εθελοντές και να τους θεωρεί απαραίτητους στην Ελλάδα. Ήδη από το 1837, όταν έληγε η θητεία 800 Βαυαρών στρατιωτικών, η κυβέρνηση αύξησε την αμοιβή τους κατά μισή πένα την ημέρα για να τους δελεάσει να ανακαταταθούν⁴¹. Τον ίδιο χρόνο με "Διαταγή της Ημέρας δια τον Βασιλικόν Ελληνικόν Στρατόν" της 18 Σεπτεμβρίου⁴² ο Οθων εξυμνούσε την αφοσίωση των Βαυαρών εθελοντών προς το πρόσωπό του, εξέφραζε την "ευαρέσκεία" του απονέμοντας νομισματοόσημο και την πρόθεση να διατηρήσει τα σώματα "εις την παρούσαν των δύναμιν", ενώ απέκρουσε "τας συκοφαντίας και προσβολάς" κατά των συμπατριωτών τους εθελοντών.

Ετσι, παρά τις εκούσιες αποχωρήσεις ορισμένων Βαυαρών, ένας σχετικά μεγάλος αριθμός παρέμεινε στην Ελλάδα για περισσότερα, από τα προβλεπόμενα χρόνια. Το 1842, σύμφωνα με επίσημο κατάλογο⁴³ που είδε το φως της δημοσιότητας, ο αριθμός των Βαυαρών έφθανε τους 181 άνδρες κατανεμημένους στα διάφορα σώματα ως εξής:

Πυροβολικό:	25.
Μηχανικό:	19
Πεζικό:	29
Ιππικό:	7
Οικονομικός κλάδος ή καταλυματίες:	27
Φρουρά Ναυπλίου:	6
Ιατροί:	33
Γεωμετρικός κλάδος:	16
Δασονομικός κλάδος:	11
Αρχιτέκτονες:	8

Το 1841, μέσα σε συνθήκες μεγάλης οικονομικής καχεξίας και δυσλειτουργίας του κρατικού μηχανισμού, ο Οθων κάλεσε τον Αλέξανδρο Μαυροκορδάτο να αναλάβει την πρωθυπουργία εγκαταλείποντας τη θέση του πρεσβευτή στο Λονδίνο. Αποδεχόμενος την πρόταση ο Μαυροκορδάτος υπέβαλε παράλληλα ορισμένες προτάσεις - όρους προς τον Οθωνα για την ανάληψη της κυβερνήσεως. Οι όροι αυτοί του Μαυροκορδάτου συνοψίζονται στα εξής σημεία⁴⁴:

1. Να διαλυθεί το Ανακτοβούλιο, κοινώς "καμπίλα".

2. Να δοθεί στο Συμβούλιο της Επικρατείας ψήφος αποφασιστική και όχι μόνο συμβουλευτική επί των οικονομικών και ιδιαίτερα φορολογικών νόμων.
3. Ανεξαρτησία των υπουργών και οι ίδιοι να είναι υπεύθυνοι για τις πολιτικές τους πράξεις.
4. Αντί για τον Μονάρχη να τίθεται επικεφαλής του υπουργικού συμβουλίου και να προεδρεύει ο πρωθυπουργός.
5. Να διορισθεί Έλληνας υπουργός των Στρατιωτικών.
6. Να αποχωρήσουν σταδιακά όλοι οι Βαυαροί αξιωματούχοι και στρατιωτικοί.

Μία πρώτη παρατήρηση είναι ότι για πρώτη φορά πολιτικός έθεσε όρους πριν αναλάβει την κυβέρνηση. Κι ακόμη ότι οι όροι 1, 5 και 6 απηχούν το αντιβαυαρικό λαϊκό αίσθημα, που είχε κορυφωθεί εκείνη την περίοδο. Ο Μαυροκορδάτος ήταν πεπεισμένος ότι τη λύση στα πολιτικά προβλήματα της χώρας θα μπορούσε να δώσει αυτό που ο ίδιος ονόμαζε "Συγκερασμένη Μοναρχία". Σε αντίθεση με άλλους "συνταγματικούς" που τάσσονταν αναφανδόν υπέρ της "Συνταγματικής Μοναρχίας", ο Μαυροκορδάτος πίστευε ότι η λύση που πρότεινε θα αποτελούσε τον (αναγκαστικό) προθάλαμο για τη σταδιακή επικράτηση του κοινοβουλευτισμού και τη βαθμιαία παραίτηση του Μονάρχη από τις απεριόριστες εξουσίες του.

Παρακάμπτοντας τις δύο ακραίες μεταξύ τους θέσεις, Απόλυτη Μοναρχία και Συνταγματική Μοναρχία, υποστήριζε τον περιορισμό των εξουσιών του θρόνου και την αναβολή της παραχώρησης Συντάγματος για αρ γότερα. Την παραχώρηση Συντάγματος τη θεωρούσε πρόωρη και, κυρίως επικίνδυνη για δύο λόγους: πρώτο, γιατί το συνταγματικό καθεστώς θα μπορούσε να αποτελέσει το μέσο για να εκφρασθούν και να επιβληθούν οι πλέον παραδοσιακές και προαστικές δυνάμεις, οι οποίες θα χρησιμοποιούσαν το νέο πολιτικό θεσμικό πλαίσιο για την καταστρατήγηση του ίδιου του συνταγματικού πνεύματος, όπως είχε δείξει η μέχρι τότε εξέλιξη από την επανάσταση και εντεύθεν.

Δεύτερο, με πολιτική οξυδέρκεια και διορατικότητα επεχείρησε να αποτρέψει τη βίαιη και από "τα κάτω" επιβολή του Συντάγματος με κάποια λαϊκή εξέγερση, που θα μπορούσε να δημιουργήσει ανεξέλεγκτες καταστάσεις.

Το εξουσιαστικό θεσμικό πλαίσιο μέχρι τότε είχε προσλάβει το χαρακτήρα ενός τριπολικού σχήματος: Απόλυτη Μοναρχία, Πρωθυπουργός, Υπουργικό Συμβούλιο, όπου ο πρώτος πόλος αποτελούσε το κομβικό σημείο συγκρότησης της θεσμοθετημένης εξουσίας και οι άλλοι δύο είχαν παραπληρωματικό ρόλο, ανεξάρτητοι, πολλές φορές, μεταξύ τους, εξαρτώμενοι, όμως, απολύτως από τον Μονάρχη. Ο Μαυροκορδάτος υποσκελίζοντας τους ακραιφώς "συνταγματικούς" επεχείρησε μία σταδιακή μετατόπιση του κέντρου βάρους της εξουσίας σε βάρος της Μοναρχίας και υπέρ της εκάστοτε κυβέρνησης και στους καθ' ύλην αρμόδιους

υπουργούς. Στην ουσία αποπειράθηκε τη διάρρηξη του ομφάλιου λώρου που συνέδεε τη μοναρχική παντοδυναμία με την κυβέρνηση, χωρίς να προτείνει την κλασική διάκριση των τριών εξουσιών. Η μετατόπιση αυτή του εξουσιαστικού κέντρου βάρους θα επιτυγχανόταν ευκολότερα με την κατάργηση του παραεξουσιαστικού κέντρου του Ανακτοβουλίου (όρος 1), αναδεικνύοντας έτσι την κυβέρνηση ως υπεύθυνη πολιτική δύναμη άσκησης της εξουσίας. Ο περιορισμός της αυθαιρεσίας του θρόνου, προϋπέθετε και την αποποίηση εκ μέρους του Οθωνος του ασφυκτικού ελέγχου επί του στρατού με την απομάκρυνση των Βαυαρών -υπουργού και στρατιωτικών- που λειτουργούσαν ως δικλείδα ασφαλείας για τις πολιτικές του επιλογές (όροι 5 και 6). Η μόνη υποχώρηση τελικά, του Οθωνος ήταν η αποδοχή του όρου 5 και παρά τις αρχικές του αντιρρήσεις διόρισε, αντί του Σμάλτς, υπουργό των Στρατιωτικών τον Ανδρέα Μεταξά. Τους Βαυαρούς εθελοντές τους θεωρούσε ακόμη "αναγκαίους"⁴⁵, οχτώ χρόνια μετά την ανάρρησή του στο θρόνο. Το εκσυγχρονιστικό πρόγραμμα του Μαυροκορδάτου δεν έγινε αποδεκτό από τον Οθωνα και οι μεταρρυθμίσεις που εισηγήθηκε έμειναν κενό γράμμα.

Η επιμονή αυτή του Μονάρχη ερμηνεύει αλλά και ενισχύει την άποψη που έχουμε ήδη διατυπώσει για τη μεγάλη, δηλαδή, σημασία που είχε το επικουρικό αυτό σώμα για την πολιτική της κεντρικής εξουσίας, δεδομένου ότι "η θέση του στρατού του απολυταρχικού Κράτους μέσα στον κρατικό μηχανισμό προσδιορίζεται από την κεντρική εξουσία" και ότι "αυτή η εξουσία διατηρεί δικό της στρατό (...) μισθοφορικό στην υπηρεσία της πολιτικής εξουσίας"⁴⁶, θα ήταν παρακινδυνευμένο για τη Μοναρχία να μη γίνει πρόβλεψη για τη σύσταση και την αποστολή του επικουρικού αυτού σώματος. Τόσο οι Μεγάλες Δυνάμεις, όσο και ο Λουδοβίκος της Βαυαρίας "υποχρέωσαν" την Αντιβασιλεία να "δεσμευθεί"⁴⁷ στην τήρηση της σχετικής συνθήκης. Όπως έγραφε ο Κ. Μάρξ στη "Neue Rheinische Zeitung, στις 3 Ιουλίου 1848, ασκώντας κριτική στην πολιτική των Μεγάλων Δυνάμεων έναντι των μικρών κρατών, "ακόμα κι ίσαμε την Ελλάδα στάλθηκαν ασκέρια Γερμανών μισθοφόρων επιφορτισμένα να στηρίξουν τον θρόνισκο του καλού μας Οθωνα..."⁴⁸.

Η άποψη που υποστηρίζει ότι η Αντιβασιλεία και ο Οθων θα έπρεπε να στηριχθούν στον "εθνικό στρατό, παραγνωρίζει το γεγονός ότι "τα "παληκάρια" -ο μοναδικός τότε εθνικός στρατός- ήσαν κι αυτοί ενταγμένοι σε κόμμα, και το αντίπαλο κόμμα τους μισούσε"⁴⁹, όπως εύστοχα σημείωνε ο Μάουρερ. Πράγματι, η χρησιμοποίηση Ελλήνων στρατιωτικών ως κύριου στηρίγματος του θρόνου, εκτός της ανασφάλειας που δημιουργούσε στον νεοεκλεγέντα Μονάρχη, θα μπορούσε να θεωρηθεί ως εύνοια προς ορισμένα πρόσωπα και παρατάξεις, κάτι που τον πρώτο καιρό οι Βαυαροί ήθελαν να αποφύγουν. Με την τακτική που ακολουθήθηκε οι Βαυαροί απέβλεπαν στο να αποστερήσουν από τις διάφορες στρατιωτικοπολιτικές

φατρίες μέρος της ισχύος τους, δεδομένου ότι από τη μία μεριά εχρησιμοποιούντο σε καίριες θέσεις Βαυαροί στρατιωτικοί της απόλυτης εμπιστοσύνης του θρόνου, και από την άλλη, η χρησιμοποίηση μέρος των Ελλήνων στρατιωτικών στον τακτικό στρατό προκαλούσε ρήξη στα δίκτυα πελατείας - προστασίας. Να επισημανθεί, επίσης, ότι τα πρώτα χρόνια της Αντιβασιλείας "η στρατολογία ήτο σχεδόν αδύνατος"⁵⁰, όπως τόνιζε σε απαντητικό της άρθρο προς την εφημερίδα "Αθηνά" ο φιλοκυβερνητικός "Σωτήρ".

Αντικείμενο προβληματισμού και στοιχείο πολιτικής όξυνσης υπήρξε το ερώτημα αν η Συνθήκη του Μαΐου του 1832 με την οποία εστάλη στην Ελλάδα το Βαυαρικό επικουρικό σώμα, ήταν νόμιμη ή όχι. Το ερώτημα αυτό τέθηκε με επίταση τη δεύτερη δεκαετία της οθωνικής μοναρχίας, όταν το ελληνικό κράτος όφειλε ακόμη να αποζημιώσει τους Βαυαρούς εθελοντές και να τακτοποιήσει τις εκκρεμότητες των συντάξεών τους. Σε ένα νομικά τεκμηριωμένο άρθρο του στην εφημερίδα "Η Ελπίς"⁵¹, ο εκδότης της Κ. Λεβίδης, εστιάζει την κριτική του σε τέσσερα σημεία:

- α) Η Αντιβασιλεία δεν είχε το διακαίωμα να συνάψει τη Συνθήκη, γιατί δεν ήταν εγκατεστημένη ακόμη στην Ελλάδα και συνεπώς δεν εκπροσωπούσε την ελληνική πλευρά.
- β) Η Συνθήκη αντέβαινε στο βαυαρικό Σύνταγμα (Τιτλ. ΙΧ παράγραφοι 1 και 6), γιατί οι Βαυαροί στρατιώτες δεν μπορούσαν να υπηρετήσουν έξω από την πατρίδα τους.
- γ) Ελλειπε το στοιχείο της συναίνεσης εκ μέρους των Ελλήνων, δεδομένου ότι το Σύνταγμα της Τροιζήνας (αρθ. 97) προέβλεπε ότι για κάθε συνθήκη χρειαζόταν η σύμφωνη γνώμη της Γερουσίας.
- δ) Η βαυαρική Αυλή απέστειλε στην Ελλάδα στρατιώτες πέραν των 3.500 που αρχικά προέβλεπε η Συνθήκη.

Αντί σχολιασμού αυτής της κριτικής παραθέτουμε την απάντηση που έμμεσα δίνει ο ίδιος ο αρθρογράφος: "(...) αι σύμμαχοι Δυνάμεις ενήργησαν δυνάμει του δικαιώματος του ισχυρωτέρου, εις το οποίον εκούσαι άκουσαι υποκύπτουσιν αι ασθενείς επικράτειαι".

Για τους Έλληνες οι Βαυαροί εθελοντές ήταν ένα σώμα ξένο, επείσακτο δια της βίας σε μία κοινωνία εξ ολοκλήρου διάφορη από τις δυτικές. Τη σχέση Βαυαρών και Ελλήνων τη διέκρινε μία αμοιβαία προκατάληψη, η οποία διαφάνηκε, από τη μεριά των Βαυαρών τουλάχιστον, από την πρώτη στιγμή, από τη στιγμή που ο Οθων με τη συνοδεία του έφθασαν στην Ελλάδα. Κατά την υποδοχή⁵² στο Ναύπλιο οι Βαυαροί φάνηκαν δύσπιστοι απέναντι στο πλήθος που τους υποδέχτηκε και οι επίσημοι περίμεναν την παράταξη του βαυαρικού στρατού για να αποβιβασθούν.

Εκτός, όμως της εθιμοτυπίας που, πιθανόν, να δικαιολογούσε μία τέτοια στάση, ο Ν.Δραγούμης μεταφέροντας το πνεύμα που επικρατούσε μεταξύ των Βαυαρών σημείωνε ότι τον Θ. Κολοκοτρώνη τον έβλεπαν ως "άλλον κύκλωπα μονόφθαλμον, ρώμην έχοντα ακαταμάχητον ή σατανά κερκοφόρον, δυνάμενον να πατάξει, δια της ουράς σύμπασαν την βαυαρική στρατιάν και να καταβυθίση εις τα βάθη του πόντου"⁵³.

Το χάσμα αυτό μεταξύ Ελλήνων και Βαυαρών στρατιωτικών δε γεφυρώθηκε στην πραγματικότητα ποτέ. Με την πάροδο του χρόνου οι αντιδράσεις πύκνωναν, αφού για τους Έλληνες οι Βαυαροί ήταν "ξένοι ως προς την Ελλάδα, ξένοι ως προς την γλώσσα, τη ήθη και την νεωτέραν ιστορίαν μας, δεν εγνώρισαν ή δεν ηθέλησαν να γνωρίσουν εισέτι, εν έθνος αφιερωθέν καλή, πίστει εις τας υποσχέσεις(...)"⁵⁴. Για τους Έλληνες στρατιωτικούς οι μνήμες από τον εθνικοαπελευθερωτικό Αγώνα του 1821 ήταν ακόμη νωπές. Τους συνέχει η μνήμη αυτού του Αγώνα και γιορτάζουν την επέτειο της 25^{ης} Μαρτίου, μόνοι τους, χωρίς να επιθυμούν να μοιραστούν με τους Βαυαρούς συναδέλφους τους, στα 1842, αυτή την εθνική γιορτή. Προκλήθηκαν, μάλιστα και σοβαρά επεισόδια, γεγονός που υποχρέωσε το Υπουργείο να προβεί σε ανακρίσεις⁵⁵.

Μετά από τις συνεχιζόμενες πιέσεις και αφού μεσολάβησε η εξέγερση της 3ης Σεπτεμβρίου του 1843, απολύθηκαν ορισμένοι Βαυαροί στρατιωτικοί ως "μη ανήκοντες εις την τάξιν των ελθόντων εις την Ελλάδα δυνάμει της στρατολογικής συνθήκης"⁵⁶. Οι αξιωματικοί αυτοί, 20 συνολικά, με το χρόνο υπηρεσίας τους στην Ελλάδα και την ειδικότητα που είχαν, ήταν οι εξής:

ΒΑΘΜΟΣ	ΟΝΟΜΑΤΕΠΩΝΥΜΟ	ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΑΠΟ:
Ανώτερος επιμελητής στρατού	Γκερέν Αύγουστος	1830, 13 Μαΐου
Ταγματάρχης, Ε.Ε	Χάιντζ Αλέξανδρος	1828, 22 Αυγούστου
Λοχαγός, Ε.Ε.	Πικκαλούγκας Εφφίγιος	1828, 1 Ιουνίου
Λοχαγός Πυροβολικού	Βήσσελ Μπούρχαρδ	1828, 22 Αυγούστου
Ιλαρχος, Ε.Ε	Σεδαίζ Ανατόλιος	1828, 15 Οκτωβρίου
Λοχαγός 2ας τάξεως, Ε.Ε	Μαρτίν Ιωάννης	1829, 23 Δεκεμβρίου
Υπομοίραρχος Χωροφυλακής	Περετιέ Αντώνιος	1832, 27 Οκτωβρίου
Υπολοχαγός Μηχανικού	Βιλλάνης Καίσαρ	1833, 1 Δεκεμβρίου
Υπολοχαγός Πυροβολικού, Ε.Ε	Σχούλτζε Φρειδερίκος	1834, 29 Μαΐου
Ιατρός Ταγματάρχης 1ης τάξεως	Χύβελ Φρειδερίκος	1839, 12 Μαΐου
Ιατρός Ταγματάρχης 1ης τάξεως	Μύλλερ Αντώνιος	1837, 26 Ιουλίου
Ιατρός Ταγματάρχης 1ης τάξεως	Ερνσταίν Βερνάδρος	1837, 13 Νοεμβρίου
Ιατρός Ταγματάρχης 1ης τάξεως	Λούντζ Γουσταύος	1837, 1 Δεκεμβρίου
Ιατρός Ταγματάρχης 2ης τάξεως	Γιούγκ Φρειδερίκος	1837, 18 Σεπτεμβρίου
Ιατρός Ταγματάρχης 2ης τάξεως	Καίνιγκ Γεώργιος	1839, 25 Φεβρουαρίου
Ιατρός Ταγματάρχης 1ης τάξεως	Αλτμαν Ματθαίος	1839, 28 Απριλίου
Ανθυπασπιστής πυροβολικού	Κιρχμπίερ Ιωσήφ	1841, 18 Σεπτεμβρίου
Πρακτικός φαρμακοποιός	Βίδγαν Αλβέρτος	1839, 5 Σεπτεμβρίου
Καταλυματίας, υπό σύνταξη	Δήμερ Κηλιανός	1834, 15 Ιουνίου
Καθηγητής Στρ. Σχ Ευελπίδων	Καίπεν Ιούλιος	1835, 16 Νοεμβρίου

Ε.Ε: Εκτός ενεργείας

Όπως φαίνεται από τον πίνακα, οκτώ από τους αξιωματικούς υπηρετούσαν στην Ελλάδα πριν το 1833, ενώ οι άλλοι ήλθαν πολύ αργότερα από την Αντιβασιλεία και τον Οθωνα. Ήδη πέντε απ'αυτούς ήταν εκτός ενεργείας, ενώ ένας τελούσε υπό συνταξιοδότηση.

Πρέπει να σημειωθεί ότι κατά τη διάρκεια της υπηρεσίας τους πολλοί Βαυαροί, χαμηλόβαθμοι ή στρατιώτες, λιποτάκτησαν. Αν λάβουμε υπόψη ένα περιστατικό που αναφέρει ο Εϊχτάλ⁵⁷, όπου τρεις Βαυαροί λιποτάκτησαν, αφού προηγουμένης έκλειψαν τους αξιωματικούς τους, η εξήγηση για τις λιποταξίες πρέπει να δοθεί με βάση την κακή ποιότητα του χαρακτήρα και τον τυχοδιωκτισμό ορισμένων Βαυαρών εθελοντών, κάτι για το οποίο είχαν ακουστεί πολλές καταγγελίες. Παράλληλα, όμως, με τις αθρόες αιτήσεις⁵⁸ που υποβάλλονταν από τους Βαυαρούς αξιωματικούς για παραίτηση από τα καθήκοντα στην Ελλάδα και δικαίωμα επανόδου στη Βαυαρία, θα πρέπει να επισημανθεί και ένας άλλος λόγος που υποχρέωνε τους Βαυαρούς να εγκαταλείψουν, νόμιμα ή παράνομα, τις υπηρεσίες τους. Σύμφωνα με άρθρο της "Εποχής" μερικοί ήταν "αδύνατον να ανθέξουν εις το κλίμα και πολύ πλέον εις την δραστηριότητα την οποία απαιτεί η νέα των θέσις"⁵⁹. Ενας άλλος λόγος για να εξηγηθεί αυτή η συμπεριφορά είναι και η διάψευση των ελπίδων για ορισμένους, καθώς τους "παρέστησαν την Ελλάδα ως

τόπον των μακάρων και πηγὴν πλούτου ανεξάντλητον (...) ἔδωκαν πρὸς αὐτοὺς υποσχέσεις μεγάλας, καὶ ὅτι οὗτοι δὲν ἄφησαν τὴν πατρίδα εἰμὴ στηριζόμενοι εἰς ἐλπίδας λαμπράς⁶⁰.

Συμπερασματικά, ἡ ἀποστολὴ τοῦ βαυαρικοῦ ἐπικουρικοῦ σώματος στὴν Ελλάδα τὴ συγκεκριμένη περίοδο ἐξυπηρετοῦσε διττὸ σκοπὸ: ἀφ'ενός ἀποτελοῦσε τὸ κύριο στήριγμα τοῦ θρόνου καὶ τῶν κυβερνητικῶν ἐπιλογῶν⁶¹ κι ἀφετέρου συνέβαλε στὴν παροχὴ γνώσεων καὶ ἐμπειριῶν τεχνικοῦ χαρακτήρα στὸν ὑπὸ οργάνωση ἐθνικὸ τακτικὸ στρατό. Αὐτό, ἐξάλλου, υποδήλωνε καὶ ὁ προσωρινὸς χαρακτήρας τῆς ἀποστολῆς, σύμφωνα με τὴ Συνθήκη, ἀσχέτως ἀν δὲν τηρήθηκε τὸ χρονοδιάγραμμα παραμονῆς. Ἡ παράταση, μάλιστα τῆς παραμονῆς τοὺς ἐνισχύει τὴν ἀποψη γιὰ τὴ μεγάλη σημασία πὺ εἶχε γιὰ τὴν κεντρικὴ ἐξουσία. Τὸ βαυαρικὸ ἐπικουρικὸ σῶμα πέτυχε, σε γενικὲς γραμμές, καὶ τοὺς δύο στόχους γιὰ τοὺς οἰοῖους ἦρθε, στὴν Ελλάδα. Στὶς πρῶτες σοβαρὲς ἐξεγέρσεις πὺ ἐκδηλώθηκαν μετὰ τὸ 1833, τὸν κύριο κατασταλτικὸ μηχανισμό ἀπετέλεσε τὸ βαυαρικὸ σῶμα. Ἡ ἀδυναμία τοῦ σε ορισμένες περιπτώσεις ὅπως αὐτὴ τῆς Μάνης τοῦ 1834⁶² οφείλεται στὴν λάθος ἐκτίμηση τῆς κεντρικῆς ἐξουσίας καὶ στὴν ἀγνοία τῶν ἰδιομορφιῶν πὺ παρουσίαζε ἡ περίπτωση τῶν Μανιατῶν με τὴν παραδοσιακὰ διαμορφωμένη τοπικὴ τοὺς ἰσχὺ⁶³. Ὅσον ἀφορὰ τὴν οργάνωση καὶ τὴν ἐκπαίδευση τοῦ ἐλληνικοῦ στρατοῦ, ἡ ἐκτίμηση εἶναι ὅτι, παρά τὶς δυσκολίες, ἐγίνε πραγματικότητα ἡ οργάνωση καὶ ἡ ἐκπαίδευσή τοὺς ἀπὸ τὴν ἀνυπαρξία πὺ μέχρι τότε υπήρχε, ἰδιαίτερα μάλιστα σε ορισμένα σώματα πὺ χρειαζόταν γνώσεις ὅπως τὸ Μηχανικὸ καὶ τὸ Πυροβολικὸ. Ὅπως σημείωνε ὁ Μάουρερ, "μέσα σε λίγους μῆνες τὸ ἐθνικὸ ἐλληνικὸ πεζικὸ, τὸ ἰππικὸ καὶ τὸ πυροβολικὸ, κατόρθωσε κι ἔμαθε νὰ παρελαύνει, νὰ ελίσσεται καὶ νὰ μάχεται ἐξίσου καλὰ ὅσο καὶ ὁ στρατὸς πὺ εἶχε στρατολογηθεῖ στὴ Βαυαρία γιὰ τὴν Ελλάδα"⁶⁴. Ὁι ἀντίθετες ἀπόψεις⁶⁵, ἐνῶ ἐπισημαίνουν τοὺς πράγματι ἐπαχθεῖς γιὰ τὴν Ελλάδα ὄρους τῆς Συνθήκης τοῦ 1832, παραγνωρίζουν τὴ χρησιμότητα τῶν Βαυαρῶν στρατιωτικῶν, χωρὶς τὴν παρουσία τῶν οἰοῖων, ὅμως δε θα μπορούσε ἡ κεντρικὴ ἐξουσία νὰ σταθεῖ, ἐνῶ παράλληλα ἡ ἐξυπαρχῆς οργάνωση καὶ πειθαρχία τοῦ ἐλληνικοῦ στρατοῦ θα ἦταν σχεδὸν ἀδύνατη, ἐξαιτίας τῆς μακρόχρονης παράδοσης τοῦ φατριασμοῦ καὶ τῆς ἀταξίας πὺ τὸν διέκρινε.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Σ. Λάσκαρις, "Διπλωματική Ιστορία της Ελλάδος, 1821-1914", Αθήναι 1948, σ. 45-48.
2. Βλ. Παύλος Β.Πετρίδης, ο.ο., σ. 479.
3. Ολόκληρη τη συνθήκη , βλ. **Επαμεινώνδα Κυριακίδου**, "Ιστορία του σύγχρονου ελληνισμού -από τις ιδρύσεως του Βασιλείου της Ελλάδος μέχρι των ημερών μας, 1832-1892", Εν Αθήναις 1892, σ. 216-219, υποσημείωση 1.
4. Βλ Φ.Ε.Κ., της 10ης Ιουλίου 1833, αρ. 22, όπου και τα 43 άρθρα της συνθήκης "περί αποστολής επικουρικού σώματος".
5. Βλ. Ανώνυμος, "Αι περί Συντάγματος και ...", ο.π., II, σ. 40. Πρόκειται για πράξεις που είδαν το φως της δημοσιότητας το 1843, άγνωστο από ποιον, όταν τυπώθηκαν σε ένα μικρό ανυπόγραφο βιβλίο. Υπάρχει στην Εθνική Βιβλιοθήκη της Ελλάδος.
6. Γ.Α.Κ., Υπουργείο Στρατιωτικών, ΜΒ, φ. 40, απάντηση του Υπουργείου Οικονομικών προς το Υπουργείο Στρατιωτικών "Περί εξόδων εις τα επικουρικά Βαυαρικά Στρατεύματα" της 3ης Μαΐου 1845.
7. Βλ. **Τρύφων Ευαγγελίδης**, "Ιστορία του Εθνους", εν Αθήναις 1893, σ. 47.
8. **Α. Γούδας**, "Βίοι παράλληλοι, Οθων", τ.Ζ', Αθήναι 1875, σ. 59.
9. **Ν. Δραγούμη**, "Ιστορικά αναμνήσεις", Αθήναι 1925, έκδοσις 3η, τ. Β', σ. 20.
10. **Ανδρ. Μιχ. Ανδρεάδου**, "Ιστορία των Εθνικών Δανείων - τα δάνεια της ανεξαρτησίας (1824-1825). Το δημόσιον χρέος επί της Βαυαρικής δυναστείας", μέρος Α', εν Αθήναις 1904, σ. 88.
11. στο ίδιο.
12. Να σημειωθεί ότι με Βασιλικό Διάταγμα της 31 Οκτωβρίου 1843, οριζόταν το ποσό που εδικαιούτο κάθε ξένος στρατιωτικός, όχι μόνον Βαυαρός, που υπηρετούσε από το 1828 στην Ελλάδα, για την επιστροφή του στη χώρα από την οποία ήλθε. Ετσι οριζόταν ότι όσοι υπηρέτησαν από την 1η Ιουλίου 1828 μέχρι την 23 Δεκεμβρίου 1829 ελάμβαναν 600 δραχμές, οι υπηρετήσαντες από 12 Μαΐου 1830 μέχρι 29 Μαΐου 1834, 500 δραχμές και από 15 Ιουνίου 1834 μέχρι 2 Σεπτεμβρίου 1842, 400 δραχμές. Βλ.Γ.Α.Κ., Υπουργείο Στρατιωτικών, ΜΒ, φ. 44.
13. **Σπ. Β. Μαρκεζίνης**, "Πολιτική Ιστορία της νεωτέρας Ελλάδος - 1. Η αναγέννησις της Ελλάδος, 1828-1862", εκδ. Πάπυρος 1966, τ. 1ος σ. 122, υποσημείωση 57.
14. Βλ. Φ.Ε.Κ., αναφορά της 5ης Δεκεμβρίου 1836, σ. 491.

15. Γ.Α.Κ., Υπουργείο Στρατιωτικών, ΜΒ, φ. 40.
16. Βλ. σχετικά, Γκ. Μάουρερ, ο.π. σ. 402, 405. Τ. Πιπινέλης, "Η Μοναρχία εν Ελλάδα, 1833-1843", Αθήναι 1932, σ. 26-28. Α. Σκανδάμης, ο.π., σ. 519-520.
17. Πρβ. Επαμεινώνδας Στασινόπουλος, "Ο στρατός της πρώτης..." Αθήναι 1935, σ. 38, όπου παρατίθεται και σχετικός πίνακας για τη δεκαετία 1833-1834.

Προϋπολογισμός Υπ. Στρατιωτικών	Στρατολογία στη Βαυαρία	Συντήρηση βαυαρικών στρ.
1833: 7.028.207	1.220.582	2.786.067
1834: 8.505.208	1.371.431	1.740.282

18. Βλ. εφ. "Η Ελπίς" Αθήναι 15 Μαΐου 1849, σ. 2101.
19. Ανώνυμος, "Αι περί Συντάγματος...", ο.π., Ι, "Διακοίνωσις του Βαυαρικού Πληρεξουσίου. Αντικείμενα κανονισθησόμενα παρά του Πληρεξουσίου της Βαυαρίας και των Πληρεξουσίων των τριών Αυλών, ως προς την εκλογήν της Α.Β.Υ. του Οθωνος της Βαυαρίας, ως Βασιλέως της Ελλάδος", άρθρο 8.
20. "Η Ελπίς", 1836-1837 και 1843-1868, εφ. του Κωνσταντίνου Λεβίδη ήταν από τις εφημερίδες που ασκούσαν δριμύτατη κριτική στο θρόνο και τις επιλογές του, με αποτέλεσμα το Νοέμβριο του 1837 να διακοπεί βίαια η έκδοσή της να φυλακισθεί ο εκδότης της. Μετά την επανέκδοσή της κυκλοφόρησε με υπότιτλο "Εφημερίς των αρχών της Γ' Σεπτεμβρίου", Από το πρώτο της φύλλο απαίτησε συνταγματικές ελευθερίες και απομάκρυνση των Βαυαρών στρατιωτικών με την παράλληλη σύσταση αμιγώς εθνικού στρατού.
21. Χριστόφορος Νέεζερ, ο.π.,σ. 20. Οι υπογραμμίσεις δικές μας.
22. Βλ. Χριστιάνα Λύτ, "Μία Δανέζα στην Αυλή του Οθωνα - μαρτυρία της εποχής", Β' έκδοση, Ερμής, Αθήνα 1988, σ. 34. Η Χ. Λύτ ήταν η σύζυγος του προσωπικού ιερέα της βασίλισσας Αμαλίας, Asmus Heinrich Friedrich Luth, που έζησε στην Ελλάδα από το 1839 έως το 1852. Η μαρτυρία της δίνει πλήθος από ενδιαφέρουσες πληροφορίες για την οθωνική περίοδο.
23. Αναστάσιος Γούδας, "Υπόμνημα Δεύτερον προς τας προστάτιδας της Ελλάδος Δυνάμεις και προς άπαντα τον πεπολιτισμένον κόσμον", εν Κερκύρα 1862, στα Γ.Α.Κ., Αρχεία Συλλογής Βλαχογιάννη, Κυτίον Δ45.
24. Βλ. κατάλογο, σ. 74.
25. Βλ. εφ. "Η Εποχή", 13 Ιανουαρίου 1835, αρ. 30. Πρόκειται για βραχύβια εφημερίδα (27 Σεπτεμβρίου 1834 - 21 Μαρτίου 1835) με συνολική έκδοση 47 φύλλων. Ο πολιτικός προσανατολισμός της είναι δύσκολο να προσδιοριστεί αλλά αναγνωρίζει την αναγκαιότητα της Μοναρχίας και, μάλιστα, στηρίζει

συγκρατημένα και την Αντιβασιλεία. Ένα από τα θέματα που απασχολούν τους αρθογράφους της είναι και το στρατιωτικό και πολλές φορές γίνεται δέκτης των παραπόνων των Ελλήνων στρατιωτικών. Βλ και **Τόνια Κιουσοπούλου**, "Η εφημερίδα Εποχή. Ναύπλιο 1834-1835", εκδ. Εταιρεία Μελέτης Νέου Ελληνισμού, παράρτημα του περιοδικού Μνήμων αρ. 3, Αθήνα 1986.

26. Επ. Κυριακίδου, ο.π., σ. 272.
27. Γκ. Λ. Μάρουερ, ο.π., σ. 562.
28. στο ίδιο, σ. 561, καθώς και υποσημείωση 11, όπου και απόσπασμα από την εφ. "Σωτήρ": "Εξ άλλου ουδείς αγνοεί ότι οι Βαυαροί δεν είναι εδώ ειμή μόνον δια την διδασκαλίαν των Ελληνικών στρατευμάτων, και ουδεμία διαβολή θα ήτο ικανή να κάμη τινά να υποθέση ότι άλλη είναι η αιτία της παρουσίας των εν Ελλάδι".
29. Βλ. Γεωργίου Κ. Ασπρέα, ο.π., σ. 150-151, υποσημείωση.
30. Γ. Φίνλεϋ, ο.π., τ. Β', σ. 281.
31. Ιωάννης Ζυμβρακάκης, "Αι αγορεύσεις του Ελληνικού Κοινοβουλίου", σ. 72.
32. Βλ. εφ. "Αιών", Απρίλιος 1842, αρ. 351.
33. Πρόκειται για τον καθηγητή της Σχολής Ευελπίδων και μετέπειτα (1855-1856) διοικητή της. Βλ. Κεφ. για την "Σχολή Ευελπίδων".
34. Βλ. παρακάτω, κεφ. "Μηχανικό", σημ. (17).
35. Βλ. εφ. "Η Εποχή", 31 Ιανουαρίου 1835, αρ. 34.
36. John A. Petropoulos, "Πολιτική και συγκρότηση...", ο.π., τ. Α', σ. 196.
37. στο ίδιο, σ. 196, υποσημείωση 27. Για το ίδιο ζήτημα ο Επ. Κυριακίδης, ο.π., σ. 271, γράφει σχετικά: "εις Βαυαρούς αξιωματικούς παρείχοντο αι ανώτεροι στρατιωτικάί θέσεις, εις Βαυαρούς τυχοδιώκτας εργολαβίαι και αποστολαί άνευ λόγου, εις Βαυαρούς πάλιν αι πολιτικάί και διοικητικάί θέσεις".
38. στο ίδιο, σ. 293.
39. Βλ. Μακρυγιάννη, "Απομνημονεύματα", ο.π., τ. Β', σ. 66 και Μάουερ, ο.π., σ. 452-453.
40. Ν. Δραγούμη, ο.π. τ. Β' σ. 17, καθώς και Α.Σ. Σκανδάμη, ο.π., σ. 100-101.
41. Βλ. J. Petropoulos, "Πολιτική και συγκρότηση..." τ. Α', σ. 454, υποσ. 17.
42. Βλ. Φ.Ε.Κ. 22 Σεπτεμβρίου 1837, αρ. 32, καθώς και Γ.Α.Κ., Υπουργείον Στρατιωτικών ΜΒ, φ. 148. Βλ. και παράρτημα.
43. Βλ. κατάλογο, σ. 74.
44. Βλ. περισσότερα για το θέμα, **Μιχαήλ Δ. Στασινοπούλου**, "Το πρώτον σχέδιον καταστατικής μεταρρυθμίσεως της Μοναρχίας του Οθωνος", Αθήναι 1968. του ίδιου, "Σελίδες από την πολιτική ιστορία του νεώτερου ελληνισμού", εκδ. Εστία 1978, σ. 19-122. Επίσης για το ίδιο θέμα, **Θεόδωρου Ε. Θεοδώρου**, "Η

- κοινωνική διάσταση της πολιτικής διαφωνίας Οθωνα και Μαυροκορδάτου το 1841", εκδ. Αφοι Τολίδη, Αθήνα 1978, σ. 117-189.
45. Βλ. επιστολή Μαυροκορδάτου προς Σπ. Τρικούπη (17/29 Σεπτεμβρίου 1841), στο, Επ. Κυριακίδου, ο.π., σ. 357-365, υποσημείωση 1.
 46. Νίκος Α. Πουλιαντζάς, "Πολιτικής εξουσία", ο.π., σ. 230.
 47. Γκ., Λ. Μάουρερ, ο.π., σ. 404. Ο Βαυαρός Αντιβασιλέας κατ'αυτό τον τρόπο δικαιολόγησε την παρουσία του επικουρικού βαυαρικού σώματος, απολογούμενος για την δυσaréσκεια που προκαλούσε στους Έλληνες το συγκεκριμένο ζήτημα.
 48. Βλ. **Κ.Μάρξ - Φρ.Ενγκελς**, "Η Ελλάδα, η Τουρκία και το Ανατολικό Ζήτημα". Πρόκειται για συλλογή άρθρων τους από τον τύπο της εποχής και την αλληλογραφία τους, που συνέλεξε, επιμελήθηκε και μετάφρασε ο Παναγιώτης Κονδύλης. Εκδ. Γνώση, Αθήνα 1985, σ. 82.
 49. Γκ. Λ. Μάουρερ, ο.π., σ. 403.
 50. Βλ. εφ. "Σωτήρ", 12 Ιουλίου 1834, αρ. 50. Για το ίδιο θέμα ο Τ. Πιπινέλης σημειώνει ότι "δεν υπήρχε άλλη διέξοδος ειμή αυτή: προσωρινώς την φρουράν της τάξεως θα απετέλουν προ παντός τα βαυαρικά στρατεύματα", ο.π., σ. 26 βλ. και παράρτημα.
 51. Βλ. παραπάνω, υποσημείωση (18).
 52. "Τη 22 Ιανουαρίου [1833] απεβιβάση ο βαυαρικός στρατός, όστις, ένεκα μεγάλου σφάλματος, ήλθε μετά του Βασιλέως, ίνα διαδεχθή τ' αποχωρούντα γαλλικά στρατεύματα, και τη 25 Ιανουαρίου εν μέσω των κανονιοβολισμών των φρουρίων και των αδιαλείπτων ζητωκραυγών του πλήθους, το πρώτον επάτη το Ελληνικόν έδαφος ο Οθων", βλ. Επ. Κυριακίδου, ο.π., σ. 240-242. Για την υποδοχή του Οθωνος βλ. ακόμη, εφ. "Αθηνά" της 25 Ιανουαρίου 1833' John Petropoulos, ο.π., τ. Α' σ. 185-186 και σ. 410 υποσημείωση*Α. Σκανδάμη, ο.π., σ. 292. Όλες οι πηγές συμφωνούν ότι η υποδοχή του νεαρού Μονάρχη υπήρξε θερμή από τους Έλληνες που συνέρρευσαν στο σημείο της αποβίβασης των Βαυαρών, τρέφοντας προσδοκίες για καλύτερο μέλλον. Είναι χαρακτηριστικό αυτό που έγραφε ο Μακρυγιάννης: "Σήμερα ξαναγεννιέται η πατρίδα κι αναστέται, οπού ήταν τόσον καιρό χαμένη και σβυσμένη. Σήμερα αναστένονται οι αγωνισταί, πολιτικοί, θρησκευτικοί και στρατιωτικοί, ότι ήρθε ο Βασιλέας μας, όπου αποχτήσαμεν με την δύναμη του Θεού", ο.π., τ.Β' σ. 57. Παρόμοιες εκτιμήσεις εκφράζει, ακόμη, και ο **Λουδοβίκος Ρος**, "Αναμνήσεις και ανακοινώσεις από την Ελλάδα, 1823-1833" Αθήνα 1975, σ. 68-70.
 53. Ν. Δραγούμης, ο.π., τ. Α', σ. 216.
 54. Βλ. εφ. "Η Εποχή", 2 Δεκεμβρίου 1834, αρ. 20.

55. Βλ. εφ. "Αιών", 17 Απριλίου 1842, αρ. 347-348.
56. Β.Δ. 3 Σεπτεμβρίου 1843, Γ.Α.Κ., Υπουργείο Στρατιωτικών, ΜΒ, φ. 44.
57. Βλ. G. Eihthal, "Οικονομική και κοινωνική κατάσταση στην Ελλάδα μεά το 1821", εκδ. Μπάουρον, 3η έκδοση, Χ.Χ., σ. 65, 66, 70, 78.
58. Βλ. Γ.Α.Κ., ΜΒ φ. 34, 35, 36, 37, 38 και ΜΑ φ. 337, 338.
59. Βλ. εφ. "Η Εποχή", 13 Ιανουαρίου 1835, αρ. 30.
60. Βλ. εφ. "Η Εποχή", 9 Δεκεμβρίου 1834, αρ. 22.
61. Δεν είναι τυχαίο το γεγονός ότι το βαυαρικό επικουρικό σώμα είχε ως έδρα του την Αθήνα και αποτελούσε με τμήμα των ελληνικών τακτικών στρατευμάτων τη φρουρά της πρωτεύουσας. Βλ. Εκθεση Αυγούστου 1835, σε έγγραφο του Foreign Office 32/52/207(91), από "Μνημεία της Ελληνικής Ιστορίας" 9, επιτομαί εγγράφων του βρετανικού υπουργείου των Εξωτερικών - Γενική Αλληλογραφία/Ελλάς, τόμος Β' εκδ. Γραφείον Δημοσιευμάτων της Ακαδημίας Αθηνών, Αθήναι 1979, αρ. 1315.
62. Βλ. σχετικά, Καίτη Αρώνη-Τσίχλη, "Η Μεσσηνιακή εξέγερση του 1834 - Αντιπολίτευση του ρωσικού κόμματος στην αντιβασιλεία του Οθωνα" (διδακτορική διατριβή), Αθήνα 1984.
63. Εκτός από την αποτυχημένη αποστολή των βαυρικών στρατευμάτων στη Μάνη για την καταστολή της εξέγερσης, άλλο ένα δείγμα της άγνοιας ή της παρερμηνείας των τοπικών συνθηκών που επικρατούσαν στην Ελλάδα, εκ μέρους της κεντρικής εξουσίας παρουσιάζεται το 1835. Στην αδυναμία να καταστείλουν "την επανάστασιν του Κολοκοτρώνη"(:) στη Στερεά τα αποσταλέντα βαυαρικά στρατεύματα, το έργο αφηνόταν σε ατάκτους που τελούσαν υπό την επιρροή τους Ι. Κωλέττη, οι οποίοι έφεραν σε πέρας την αποστολή. Βλ. F.O. 286/44(a) 232(85), από "Μνημεία της Ελληνικής..." ο.π., αρ. 1255. Στην προκειμένη περίπτωση μία εξωθεσμική ρύθμιση υποκαθιστούσε αποτελεσματικότερα τη θεσμοθετημένη βούληση και πρακτική της κεντρικής εξουσίας.
64. Βλ. Γκ. Λ. Μάουρερ, ο.π., σ. 563.
65. "Τι δ' έπραξαν οι Βαυαροί στρατιωτικοί; ουδέν. Ούτε εγύμνασαν, ούτε διοργάνωσαν τον ελληνικόν στρατόν (...), βλ. Επ. Κυριακίδου, ο.π., σ. 271.

Το 1842 δημοσιεύθηκαν κατάλογοι με τα ονόματα των Βαυαρών αξιωματικών που υπηρετούσαν ακόμη στην Ελλάδα. Όπως φαίνεται από τους καταλόγους ένας σημαντικός αριθμός Βαυαρών παρέμενε ακόμη στις τάξεις τους ελληνικού στρατού, ενώ από τη σύγκριση της μισθοδοσίας και των βαθμών προκύπτει η εύνοια της κεντρικής εξουσίας προς τους Βαυαρούς.

Οι κατάλογοι καταχωρούνται όπως ακριβώς δημοσιεύθηκαν στις εφημερίδες "Αιών", της 17/4/1842, αρ. 347-348 και "Αθηνά" της 12/7/1842, αρ. 832.

Κατάλογος των εις την ελληνικήν υπηρεσίαν Βαυαρών αξιωματικών

ΕΠΩΝΥΜΟ	ΒΑΘΜΟΣ	ΜΗΝΙΑΙΟΣ ΜΙΣΘΟΣ	ΕΠΑΓΓΕΛΜΑ ΣΤΗ ΒΑΥΑΡΙΑ
1. Χύτζ	Αντισυνταγματάρχης	560 δρχ.	Υπολοχαγός, εξόριστος από το τάγμα του
2. Ναϊμάιερ	Αντισυνταγματάρχης	500 δρχ.	Υπολοχαγός
3. Αορβεκ	Αντισυνταγματάρχης	300 δρχ.	Ανθυπολογαχός
4. Σμέλτζε	Αντισυνταγματάρχης	300 δρχ.	Ανθυπολογαχός
5. Στάινστορφ	Αντισυνταγματάρχης	380 δρχ.	
6. Φόρτεμπαχ	Αντισυνταγματάρχης	360 δρχ.	
7. Λόπκοβιτζ	Αντισυνταγματάρχης	240 δρχ.	
8. Ρίντεμπαχ	Υπολοχαγός	220 δρχ.	
9. Ράιχεμπαχ	Υπολοχαγός	300 δρχ.	
10. Σούλτζ	Υπολοχαγός	160 δρχ.	
11. Ερτερ	Ανθυπολογαχός	160 δρχ.	
12. Λίνδνερ	Ανθυπολογαχός	150 δρχ.	
13. Βέλτζε	Ανθυπολογαχός	120 δρχ.	Μυροπώλης
14. Γιάσπης	Ανθυπολογαχός	120 δρχ.	
15. Χες	Ανθυπολογαχός	120 δρχ.	Παντοπώλης
16. Αχνερ	Ανθυπολογαχός	150 δρχ.	
17. Φόκτ	Ανθυπολογαχός	180 δρχ.	
18. Πήτζελ	Ανθυπολογαχός	120 δρχ.	
19. Κοχμάιερ	Ανθυπασπιστής	80 δρχ.	
20. 4 Αρχιτεχνίτες 21. εις το οπλοστάσιον 22. ανθυπασπιστές με 23. 150 δρχ μηνιαίως		600 δρχ	Θεωρούνται απαραίτητοι και επιβάλλεται να παραμείνουν στην υπηρεσία
24. 2 Αρχιτεχνίτες στο 25. Σφυλατείον και πυριτόμυλον		300 δρχ.	
Σύνολο		5.470	

Παρατηρήσεις: Από τον κατάλογο λείπουν τα επιμισθιά τους. Το 1833 εξεδόθη διάταγμα με το οποίο οι προβιβασμοί γίνονταν βάσει εξετάσεων. Κανένας από τους παραπάνω δεν εξετάσθηκε.

ΜΗΧΑΝΙΚΟ			
1.	Ερτερ	Λοχαγός	Ανθυπολοχαγός Μηχανικού
2.	Τζένδνερ	Λοχαγός	Ανθυσπαστής Πεζικού - "Αναγκαίος"
3.	Βάιλερ	Λοχαγός	Αντιγραφεύς σχεδίων - ανηψιός Σμάλτς
4.	Μύλλερ	Λοχαγός	
5.	Τζήχλερ	Υπολοχαγός	
6.	Εστράιχ	Υπολοχαγός	
7.	Βέβερ	Υπολοχαγός	
8.	Βέρταϊμ	Υπολοχαγός	
9.	Στράιδερ	Υπολοχαγός	
10.	Γύνερμαν	Ανθυπολοχαγός	
11.	Σλάττερ	Ανθυπολοχαγός	Απλός κτίστης
12.	Δήλμαν	Ανθυπολοχαγός	
13.	Στόλ	Ανθυπολοχαγός	
14.	Χάϊδενάβερ	Ανθυπολοχαγός	
15.	Ράιχαρτ	Ανθυπολοχαγός	
16.	Κενιγγόπεργ	Ανθυπολοχαγός	
17.	Απελε	Αρχιτεχνίτης	
18.	2 Μεταφραστές		

ΠΕΖΙΚΟ			
1.	Αντισυνταγματάρχης Επιτελών	460 δρχ.	Ανθυπολοχαγός Μηχανικού υπερπηδήσας αρχαιότητα βαθμών
2.	Συνταγματάρχης, Επιθεωρητής	760 δρχ.	
3.	Αντισυνταγματάρχης	560 δρχ.	
4.	Αντισυνταγματάρχης	400 δρχ.	
5.	Ανθυπολοχαγός	160 δρχ.	
6.	Ανθυπολοχαγός	100 δρχ.	
7.	Ανθυπολοχαγός	100 δρχ.	
8.	Ανθυπολοχαγός	100 δρχ.	
9.	Ανθυπολοχαγός	180 δρχ.	Δήμαρχος Ηρακλείου
10.	Ανθυπολοχαγός	100 δρχ.	
11.	Υπολοχαγός	120 δρχ.	
12.	Ανθυπολοχαγός	100 δρχ.	Ηθοποιός
13.	Ανθυπολοχαγός	100 δρχ.	
14.	Ανθυπολοχαγός	180 δρχ.	Κήρυξ
15.	Ανθυπολοχαγός	100 δρχ.	
16.	Ανθυπολοχαγός	100 δρχ.	
17.	Ανθυπολοχαγός	100 δρχ.	
18.	Ανθυπολοχαγός	100 δρχ.	
19.	Ανθυπολοχαγός	200 δρχ.	
20.	Ανθυπολοχαγός	225 δρχ.	
21.	Ανθυπολοχαγός	100 δρχ.	
22.	Ανθυπολοχαγός	100 δρχ.	
23.	Ανθυπολοχαγός	100 δρχ.	
24.	Ανθυπασπιστής	60 δρχ.	Κυνηγός
25.	Υπολοχαγός	120 δρχ.	Ζωγράφος
26.	Ανθυπολοχαγός	100 δρχ.	
27.	Ανθυπολοχαγός	100 δρχ.	
28.	Ανθυπολοχαγός	100 δρχ.	
29.	Ανθυπολοχαγός	240 δρχ.	Διευθυντής Ανθρακωρυχείου Κύμης
Σύνολον		5.265	

ΙΠΠΙΚΟ			
1.	Σμόλτζε	Ιλαρχος	320 δρχ.
2.	Βίτζμπουργκ	Ιλαρχος	420 δρχ.
3.	Κότερλιγγ	Υπολοχαγός	210 δρχ.
4.	Μήνδλερ	Ανθυπολοχαγός	225 δρχ.
5.	Νόρμαν	Ανθυπολοχαγός	180 δρχ.
6.	Γιόπ	Ανθυπολοχαγός	180 δρχ.
7.	Ρίτερ	Ανθυπολοχαγός	180 δρχ.
Σύνολον			1.715

Οικονομικός κλάδος ή καταλυματίες: Λόι: υποεπιμελητής 360 δρχ ("ετρελάθη προ έτους σκεπτόμενος").

Φρουρά Ναυπλίου:	6 άνδρες
Ιατροί:	33 άνδρες
Γεωμετρικός κλάδος:	16 άνδρες
Δασονομικός κλάδος:	11 άνδρες
Αρχιτέκτονες:	8 άνδρες
Σύνολο:	27 άνδρες

Αντιπαραβάονται κατάλογοι Ελλήνων αξιωματικών με στρατιωτική μόρφωση για να αποδειχθούν οι σε βάρος των Ελλήνων αδικίες.

1.	Ελ. Σχοινιάς	Λοχαγός	260	Υπήρξαν μαθητές της Στρατιωτικής Σχολής των Ευελπίδων
2.	Π. Κορωναίος	Λοχαγός	200	
3.	Β. Σαπουντζάκης	Λοχαγός	200	
4.	Δ. Βότζαρης	Λοχαγός	200	
5.	Γ. Μομφεράτος	Υπολοχαγός	140	
6.	Ι. Αξελός		140	
7.	Θ. Κυδωνιάτης		170	
8.	Δ. Παπαδιαμαντόπουλος		140	
9.	Αντωνιάδης		140	
10.	Καρβούνης		140	
11.	Πολυμέρης	Υπολοχαγός ζευγιτών	140	
12.	Ευστ. Γεωργίου	Ανθυπολοχαγός	120	
13.	Δ. Πονηρόπουλος	Ανθυπολοχαγός	120	
14.	Ν. Φλέγγας	Ανθυπολοχαγός	120	
15.	Ι. Σκούφος	Ανθυπολοχαγός	120	
16.	Φ. Δαμησύνας	Ανθυπολοχαγός	120	
17.	Ι. Καγκελάρης	Ανθυπολοχαγός	120	
18.	Γ. Συνοδηνός	Ανθυπολοχαγός	120	
19.	Σαρδέλης	Ανθυπολοχαγός	120	
20.	Σ. Παναγιωτόπουλος	Ανθυπολοχαγός	120	
21.	Κωνσταντέλης	Ανθυπολοχαγός	160	
22.	Χαντζερλής	Ανθυπολοχαγός	160	Μαθητές της Σχολής Ευελπίδων
23.	Κ. Στουρνάρης	Ανθυπολοχαγός	120	
24.	Νανίδης	Ανθυπολοχαγός	120	
25.	Ι. Ζυμβρακάκης	Ανθυπολοχαγός	120	
26.	Δομεστήνης	Ανθυπολοχαγός	120	Ανθυπ/γός από το 1836
27.	Αργυρόπουλος	Ανθυπολοχαγός	160	

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ: Η ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΤΟΥ ΣΤΡΑΤΟΥ

1. ΔΙΑΛΥΣΗ ΤΩΝ "ΑΤΑΚΤΩΝ"

Μέσα στις συνθήκες της γενικής αποδιοργάνωσης του κράτους, που επικράτησαν μετά τη δολοφονία του Καποδίστρια, ο στρατός, όπως αναλύθηκε στα προηγούμενα, γνώρισε κι αυτός μια προϊούσα αποσύνθεση, με αποτέλεσμα να επανέλθει πλήρως το σύστημα της προκαποδιστριακής περιόδου, με την πρόσδεση όλων των στρατιωτικών στα στρατιωτικά και πολιτικά πελατειακά δίκτυα, χωρίς καμιά κεντρική οργάνωση και καθοδήγηση αλλά, αντιθέτως, με τους οπλαρχηγούς με τη σημαντική κοινωνική και κυρίως οπλική ισχύ να ελέγχουν τους ενόπλους, τα "παληκάρια". Μία από τις προτεραιότητες της Αντιβασιλείας μετά την ανάληψη της εξουσίας ήταν η αντιμετώπιση του ζητήματος των ατάκτων στρατευμάτων που αποτελούσαν, λόγω της οπλικής τους ισχύος, μεγάλο πρόβλημα στην προσπάθειά της να εμπεδώσει την τάξη και να επιβληθεί ως νόμιμη Αρχή. Ετσι, με το διάταγμα της 2 (14) Μαρτίου 1833, "περί διαλύσεως των ατάκτων στρατευμάτων"¹, επιχειρεί να καθυποτάξει τις ένοπλες ομάδες, προβαίνοντας στη διάλυσή τους και επανασυστήνοντας εκ νέου τακτικό στρατό.

Το άρθρο 2 του διατάγματος προέβλεπε για όσους είχαν καταταγεί μετά την 1^η Δεκεμβρίου 1831, υπαξιωματικοί και στρατιώτες στα άτακτα στρατεύματα να επιστρέψουν "εις τας εστίας και τας οικογενείας των". Η Αντιβασιλεία έχοντας υπ' όψη τις εμφύλιες έριδες που ξέσπασαν στο τέλος του 1831 και τις παρανομίες που έγιναν μετά την ουσιαστική διάλυση του καποδιστριακού στρατού επιχείρησε να αποκόψει από το στρατιωτικό σώμα όλους όσους, εκμεταλλευόμενοι τις συνθήκες της αναρχίας που επακολούθησαν στο ελληνικό κράτος, χαρακτηρίστηκαν στρατιωτικοί². Αντίθετα, όσοι είχαν υπηρετήσει πριν από την 1^η Δεκεμβρίου 1831 είχαν το δικαίωμα να επανακαταταγούν στον υπό διαμόρφωση στρατό κάτω από ορισμένους όρους και προϋποθέσεις (άρθρο 3). Ετσι, όσοι απ' αυτούς ήταν κάτω από 30 χρονών θα μπορούσαν να καταταγούν στο "πεζικό της γραμμής", ενώ όσοι υπερέβαιναν το όριο αυτό της ηλικίας θα έπρεπε να διαθέτουν κι άλλες προϋποθέσεις, διαφορετικά θα εντάσσονταν στα τάγματα των Ακροβολιστών (άρθρο 5). Όλοι οι υπαξιωματικοί και στρατιώτες των ατάκτων στρατευμάτων όφειλαν, μέσα σε σαράντα οχτώ ώρες από τη δημοσίευση του διατάγματος, να παρουσιασθούν στις διοικητικές αρχές της περιοχής τους για να καταγραφούν τα στοιχεία τους (ονοματεπώνυμο, πατρίδα, ηλικία, γνώσεις, περιουσία, το όνομα του οπλαρχηγού ή των οπλαρχηγών υπό τις οδηγίες των οποίων υπηρέτησαν κ.λπ.).

Βασικό στοιχείο του διατάγματος ήταν ότι διαταζόταν ο γενικός αφοπλισμός (άρθρο 10) ή, όταν τα όπλα ήταν "ιδιόκτητα", οι κάτοχοί τους θα μπορούσαν να τα φέρουν μαζί τους μετά από χορήγηση σχετικής άδειας (άρθρο 11). Οι υποψήφιοι για κατάταξη θα συναθροίζονταν στα εξής κέντρα (άρθρο 12):

1. Πάτρα.
2. Ελευσίνα.
3. Βοχώρι και Γαλατάς.

Την καταγραφή και τη γενικότερη διεκπεραίωση των στοιχείων των υποψήφιων για κατάταξη έκαναν ειδικά δημιουργημένες επιτροπές στα τρία παραπάνω κέντρα (άρθρο 13).

Όσοι από τους αξιωματικούς των ατάκτων δεν περιλαμβάνονταν στους καταλόγους των διορισμένων είχαν το δικαίωμα να παρουσιασθούν ενώπιον μιας, ειδικά δημιουργημένης, επιτροπής ανωτέρων αξιωματικών, η οποία θα εξέταζε τις αιτήσεις των υποψηφίων και τις αποδείξεις για τις υπηρεσίες κατά την Επανάσταση του 1821 (άρθρο 16). Με βάση αυτό ακριβώς το άρθρο δημιουργήθηκε στις 13 (25) Μαρτίου του ίδιου χρόνου επιτροπή, "περί εξέτασεως των ατομικών εκδουλεύσεων και περιστάσεων των αξιωματικών των διαλυθέντων ατάκτων στρατευμάτων"³. Την επιτροπή αποτελούσαν:

- Κ. Μπότσαρης.
- Ανδρέας Λόντος.
- Βάσος Μαυροβουνιώτης.
- Δ. Πλαπούτας.
- Γ. Γιατράκος.
- Δ. Μακρής.
- Π. Πανουριάς.
- Αλ. Βλαχόπουλος.

Ως πρόεδρος της επιτροπής διορίσθηκε ο Γραμματέας (Υπουργός) επί των Στρατιωτικών. Αυτό που συμπεραίνεται από τα ονόματα της επιτροπής είναι ότι η Αντιβασιλεία επεδίωξε την αντιπροσωπευτικότητα και ως προς την καταγωγή των μελών της και ως προς τον κομματικό τους προσανατολισμό, προκειμένου να εξασφαλισθεί η μεγαλύτερη δυνατή συναίνεση. Ετσι υπάρχουν μέλη που είναι ετερόχθονες (Κ. Μπότσαρης, Σουλιώτης και Βάσος Μαυροβουνιώτης, Μαυροβούνι), Ρουμελιώτες (Δ. Μακρής, Π. Πανουριάς, Αλ. Βλαχόπουλος) και Πελοποννήσιοι (Ανδρέας Λόντος, Δ. Πλαπούτας, Γ. Γιατράκος). Υπάρχουν, ακόμη, μέλη του αγγλικού κόμματος (Κ. Μπότσαρης, Α. Λόντος), του γαλλικού (Β. Μαυροβουνιώτης, Γ. Γιατράκος, Π. Πανουριάς) ή του ρωσσικού (Δ. Πλαπούτας).

Τα αποδεικτικά στοιχεία που έπρεπε να υποβάλλουν οι υποψήφιοι στην επιτροπή (άρθρο 2) ήταν:

- α) Η αρχαιότητά τους στον στρατό.
- β) Ο βαθμός που έφεραν ως στρατιωτικοί.
- γ) Οι απαιτήσεις των μισθών.
- δ) Οι καθυστερημένοι μισθοί που νόμιμα παρέχονται.
- ε) Οι υπηρεσίες τους κατά τον Αγώνα.
- στ) Η οικιακή και οικονομική τους κατάσταση.

Η επιτροπή αποφάσιζε για την καταλληλότητα του υποψηφίου κατά πλειοψηφία και σε περίπτωση ισοψηφίας, αποφάσιζε ο πρόεδρος της επιτροπής (άρθρο 7).

Σε περίπτωση που οι ένοπλοι δεν υπάκουαν στις διατάξεις "περί διαλύσεως" τα άρθρα 17 και 18 του διατάγματος της 2 (14) Μαρτίου 1833 προέβλεπαν βαριές ποινές φυλάκισης. Παράλληλα με τις απειλές για τιμωρία της απειθάρχτητης δράσης των ενόπλων είχε δοθεί αμνηστία σε όσους μέχρι τότε είχαν λιποτακτήσει από τον στρατό (διακήρυξη της 7 (19) Μαρτίου 1833)⁴, ενώ με διακήρυξή του το υπουργικό συμβούλιο (Πρόεδρος Σπ. Τρικούπης) στις 9 (21) Μαρτίου 1833, παρουσίαζε ως βασιλικό προνόμιο του νεαρχού Μονάρχη την παροχή αμνηστίας προκειμένου να εμπεδωθεί η τάξη στο κράτος⁵. Από την ίδια διακήρυξη του υπουργικού συμβουλίου ο Μονάρχης παρουσιαζόταν ως ενοποιητικός συντελεστής όλων των κοινωνικών τάξεων και ομάδων, αιρόμενος πάνω από τα επιμέρους αντιτιθέμενα κοινωνικά συμφέροντα και τις συγκρούσεις. Η πολιτική αυτή της καλής θέλησης εκ μέρους της κεντρικής εξουσίας ήταν όρος απαραίτητος για την εξασφάλιση της απαιτούμενης συναίνεσης από το κοινωνικό σώμα.

Αμέσως η Αντιβασιλεία προχώρησε στην οργάνωση του στρατού, με το διάταγμα της 2 (14) Μαρτίου 1833, το οποίο προέβλεπε τον σχηματισμό των εξής σωμάτων (άρθρο 2):

1. 8 πεζικά τάγματα της γραμμής.
2. 1 Σύνταγμα λογχοφόρων Ιππέων.
3. 6 Λόχοι Πυροβολικού.
4. 1 Λόχος Ζευγιτών.
5. 1 Λόχος Τεχνιτών.
6. 1 Λόχος Μηχανικού.
7. 2 Λόχοι Σκαπανέων.

Αργότερα, συστάθηκε η Χωροφυλακή [20 (1) Ιουνίου 1833] που ήταν στρατιωτικό σώμα και η "Βασιλική Φάλαγξ" [18 (30) Σεπτεμβρίου 1835].

Η οργάνωση του ελληνικού στρατού κατά την πρώτη δεκαετία της οθωνικής απολυταρχίας, θέτει τις βάσεις για τον τρόπο οργάνωσης και λειτουργίας του στρατού ξηράς και στις επόμενες δεκαετίες, δεδομένου ότι στον χαρακτήρα των σωμάτων του στρατού και στη λειτουργία τους δεν σημειώθηκαν αξιόλογες μεταβολές. Οι όποιες μεταβολές σημειώθηκαν στα διάφορα στρατιωτικά σώματα δεν μετέβαλαν τον χαρακτήρα του στρατού ως οργάνου της κεντρικής εξουσίας για την εμπέδωση της συγκεντρωτικής πολιτικής της Μοναρχίας και δεν αναιρούσαν τον κατασταλτικό του χαρακτήρα σε βάρος των φυγόκεντρων δυνάμεων του τοπικισμού και του έκνομου ληστρικού βίου.

Στη συγκεκριμένη δεκαετία (1833-1843) σημειώθηκαν ορισμένες μεταβολές στη στρατιωτική οργάνωση όπως θα φανεί παρακάτω. Η σημαντικότερη μεταβολή έγινε το 1836, καθώς με το διάταγμα της 13 (25) Ιανουαρίου, "περί σχηματισμού των στρατευμάτων της ξηράς"⁶, ο στρατός επανασχηματίζεται χωρίς, ωστόσο, οι αλλαγές αυτές να αλλοιώνουν τη δομή του και τη λειτουργία του. Ο επαναπροσδιορισμός της στρατιωτικής δύναμης έγινε για δύο βασικούς λόγους, όπως αναφέρει και η εισαγωγική παράγραφος του εν λόγω διατάγματος: αφ' ενός για να επανδρωθούν τα διάφορα σώματα με περισσότερους Έλληνες αξιωματικούς, καθώς προβλεπόταν σταδιακή αποχώρηση των Βαυαρών κι αφ' ετέρου γιατί σημειωνόταν μείωση των στρατιωτικών δαπανών με τη συγχώνευση των διαφόρων σωμάτων και την ελάττωση των ανδρών.

Σε παράρτημα του διατάγματος της 25 Φεβρουαρίου (9 Μαρτίου) 1833, "περί σχηματισμού του στρατεύματος" καθορίστηκε η μισθοδοσία των ανδρών κάθε σώματος ως εξής:

Πίνακες μισθοδοσίας

I. Μηνιαίος μισθός αξιωματικών

ΒΑΘΜΟΣ	ΠΕΖΙ-ΚΟ	ΑΚΡΟ-ΒΟΛΙ-ΣΤΕΣ	ΙΠΠΙ-ΚΟ	ΠΥΡΟ-ΒΟΛΙΚΟ	ΖΕΥ-ΓΙΤΕΣ	ΛΟΧΟΣ ΤΕΧΝΙ-ΤΩΝ	ΛΟΧΟΣ ΣΚΑΠΑ-ΝΕΩΝ
Αρχηγός συν-τάγματος			440				
Μοίραρχος			310				
Ταγματάρχης	300	200					
Λοχαγός	200	120	220	220	210	220	220
Λοχαγός β'				160		160	
Καταλυματίας	140	120	140				
Χειρουργός	140		140				
Υπασπιστής	130						
Υπολοχαγός	100	100	120	120	110	120	120
Ανθυπολοχαγός	80		100	100	90	100	100
Ιππίατρος			100				
Σημαιοφόρος		45					

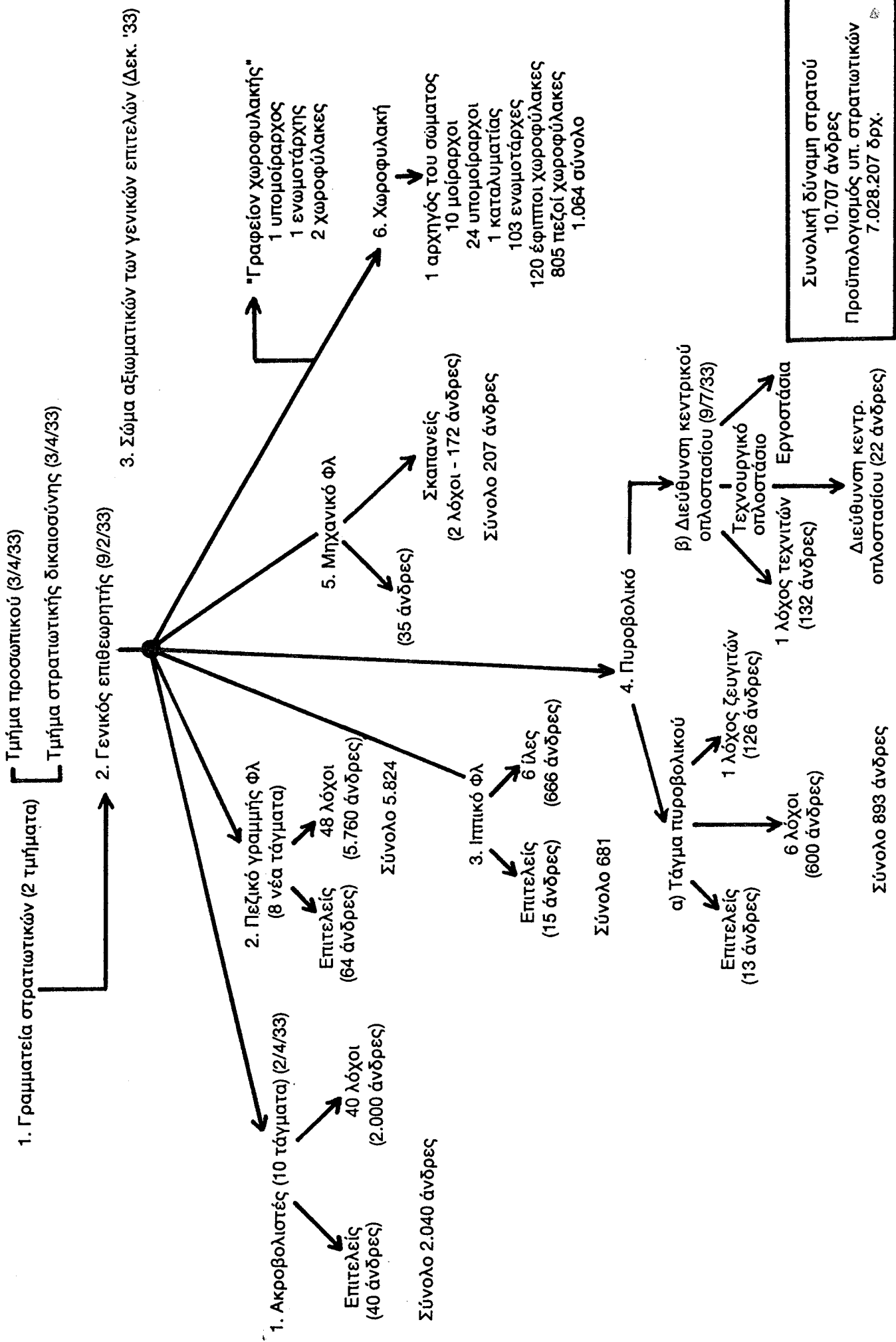
II. Ημερήσιος μισθός υπαξιωματικών - στρατιωτών

ΒΑΘΜΟΣ	ΠΕΖΙ-ΚΟ	ΑΚΡΟ-ΒΟΛΙ-ΣΤΕΣ	ΙΠΠΙ-ΚΟ	ΠΥΡΟ-ΒΟΛΙΚΟ	ΖΕΥ-ΓΙΤΕΣ	ΛΟΧΟΣ ΤΕΧΝΙ-ΤΩΝ	ΛΟΧΟΣ ΣΚΑΠΑ-ΝΕΩΝ
Επιλοχίας	1,20		1,28	1,40	1,28	1,64	1,40
Αρχιτυμπανι-στής	0,68						
Αρχισαλπικτής			1,46				
Λοχίας σιτιστής		0,72					
Λοχίας	0,72	0,56	0,80	0,92	0,80	1,16	0,92
Δεκανέας	0,60	0,44	0,68	0,68	0,68	0,92	0,68
Κεραύλης α' τά-ξεως	0,60						0,80
Κεραύλης β' τά-ξεως	0,52						0,60
Βομβολιστής				0,54			
Πυροβολιστής α' τάξεως				0,52			
Πυροβολιστής β' τάξεως				0,48			
Σιδηρουργός					0,80		
Σαγματοποιός					0,90		
Τεχνίτης α'						0,72	
Τεχνίτης β'						0,64	
Σκαπανέας α'							0,56
Σκαπανέας β'							0,48
Στρατιώτης	0,40	0,32	0,48		0,48		

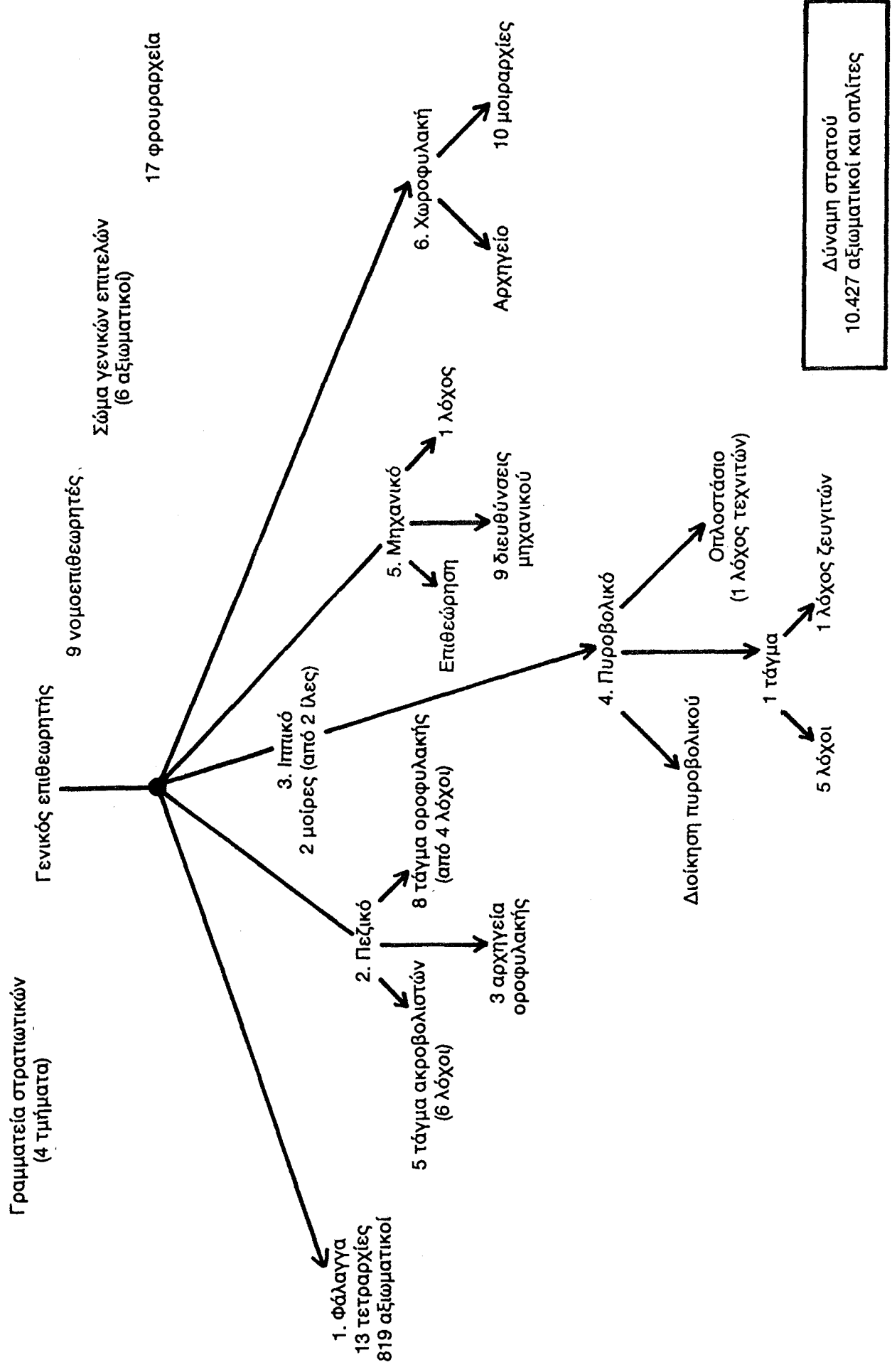
Β.Δ. 25 Φεβρουαρίου 1833

Από την ανάγνωση των πινάκων μισθοδοσίας προκύπτει ότι οι αξιωματικοί και υπαξιωματικοί του Ιππικού, του Πυροβολικού και του Μηχανικού (Λόχος των Τεχνιτών) απολάμβαναν μεγαλύτερους μισθούς. Η διαφορά αυτή είναι ακόμη μεγαλύτερη σε ότι αφορά τους άνδρες του Μηχανικού, δεδομένου ότι, λόγω της διττής αποστολής του σώματος -πολιτικά και στρατιωτικά έργα τεχνικής υποδομής- και των ειδικών γνώσεων που κατείχαν -στην πλειοψηφία τους Βαυαροί εθελοντές- αποτελούσαν κατά κάποιο τρόπο την elite μεταξύ των αξιωματικών του ελληνικού στρατού.

ΣΧΗΜΑ 1: Ο ελληνικός στρατός στα τέλη του 1833

ΣΧΗΜΑ 2: Ο ελληνικός στρατός το 1842

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Βλ. Φ.Ε.Κ. "περί διαλύσεως των ατάκτων στρατευμάτων", αρ. 6, Μάρτιος 1833.
2. Ο Μάουρερ αιτιολογούσε αυτή την απόφαση ως εξής: "Το πρώτο διάταγμα αφορούσε στη διάλυση των ατάκτων. Οριζε ότι έπρεπε να γυρίσουν στις πατρίδες τους μόνον όσοι είχαν πάρει όπλα μετά την 1^η Δεκεμβρίου 1831, γιατί όλοι αυτοί είχαν στρατολογηθεί από τα κόμματα", Γκέοργκ Λ. Μάουρερ, "Ο ελληνικός λαός", ό.π., σ. 451.
3. Βλ. Φ.Ε.Κ., αρ. 9, της 22 Μαρτίου 1833.
4. Βλ. Φ.Ε.Κ. "Διακήρυξις περί γενικής αμνηστίας περί των λειποτακτησάντων και παραιτηθέντων υπαξιωματικών και στρατιωτών των τακτικών σωμάτων" της 12 Μαρτίου 1833, αρ. 7, καθώς, επίσης, Φ.Ε.Κ. της 3 Ιουνίου 1833, αρ. 21, "περί παρατάσεως του περί αμνηστίας διατάγματος από 7 (19) Μαΐου".
5. Βλ. Φ.Ε.Κ. της 22 Μαρτίου 1833, αρ. 9, "Διακήρυξις του Υπουργικού Συμβουλίου περί των αποκατάστασιν της εσωτερικής ησυχίας και ευταξίας ληφθέντων μέτρων": "(...) Η αμνηστεία και το δικαίωμα της χάριτος είναι δύο από τα λαμπρότερα του θρόνου προνόμια και η Α.Μ. δεν εδίστασε, παραχωρούσα εις τα αισθήματα της Βασιλικής ευμενείας, να κάμη εξ αυτών των προνομίων χρήσιν εκείνης δια του από 9 Φεβρουαρίου διατάγματος εις όφελος των ιδίων της υπηκόων, όσους η έξαψις ή η σύγκρουσις των πολιτικών φρονημάτων παρέσυρεν". Αλλά η διακήρυξη συνέχιζε παρακάτω: "Δια τα πολιτικά εγκλήματα μετά την Βασιλικήν ευμένειαν έρχεται η αυστηρότης της δικαιοσύνης, έτοιμη να εκδικήση την επηρεασθείσαν κοινωνίαν". Και η διακήρυξη κατέληγε τονίζοντας ότι "η παρουσία του Βασιλέως εν τω μέσω ημών μας ήνωσε με την μεγάλην του ευνομούμενου κόσμου οικογένειαν (...)".
6. Φ.Ε.Κ. της 22 Ιουλίου 1836, αρ. 36.

2. ΗΓΕΣΙΑ ΤΟΥ ΣΤΡΑΤΟΥ

Από τις επτά "Γραμματείες (Υπουργεία) που δημιουργήθηκαν με το διάταγμα της 3(15) Απριλίου 1833, "Περί του σχηματισμού των Γραμματειών", η έκτη αφορούσε τον στρατό. Η "επί των Στρατιωτικών Γραμματεία της Επικράτειας", όπως ονομάστηκε, αποτέλεσε την πολιτική ηγεσία του Ελληνικού στρατού. Η οργάνωση και οι αρμοδιότητες της "επί των Στρατιωτικών Γραμματείας της Επικράτειας" καθορίστηκαν με ιδιαίτερο διάταγμα που εκδόθηκε την ίδια ημέρα και δημοσιεύθηκε στο Φ.Ε.Κ. της 19ης Απριλίου 1833¹. Το διάταγμα περιελάμβανε δύο άρθρα, στα οποία προσδιοριζόταν, αφενός το προσωπικό της Γραμματείας και αφετέρου οι αρμοδιότητες της. Η Γραμματεία χωριζόταν σε δύο τμήματα: στο **Τμήμα Προσωπικού** και στο **Τμήμα Στρατιωτικής Δικαιοσύνης**. Επικεφαλής κάθε τμήματος υπήρχε ένας διευθυντής, ο οποίος εκλεγόταν από εκείνους τους αξιωματικούς και υπαλλήλους του στρατού, "οίτινες διέπρεψαν διά των γνώσεων και της αξίας των"². Τους δύο διευθυντές πλαισίωνε απροσδιόριστος αριθμός αξιωματικών και υπαλλήλων του στρατού, ανάλογα με τις ανάγκες της υπηρεσίας. Στο προσωπικό, επίσης, υπήρχαν και οι αναγκαίοι για την υπηρεσία αγγελιαφόροι.

Στις αρμοδιότητες της Γραμματείας περιλαμβάνονταν (άρθρο 2):

- α) Ο διοργανισμός και η συμπλήρωση του στρατού, ό,τι αφορούσε την πειθαρχία και την αστυνόμευσή του.
- β) Η προμήθεια της αναγκαίας για το στρατό ενδυμασίας, του οπλισμού και όλων των απαραίτητων για τις στρατοπεδεύσεις σκευών.
- γ) Η φροντίδα για την προμήθεια του αναγκαίου υλικού για το πυροβολικό, το μηχανικό και τους λόχους των τεχνιτών.
- δ) Η οικοδόμηση, επισκευή και διατήρηση των φρουρίων, ορμητηρίων (places d'armes) και των εν γένει στρατιωτικών κτηρίων.
- ε) Όλα τα "δημόσια καταστήματα" που ήταν απαραίτητα για το σχηματισμό και την προμήθεια των αναγκαίων του στρατού.
- στ) Οι στρατιωτικοί ποινικοί νόμοι και οι κανονισμοί που αφορούσαν την υπηρεσία και την οπλασκία.
- ζ) Η επιτήρηση των στρατιωτικών δικαστηρίων.
- η) Τα υγειονομικά καταστήματα του στρατού.
- θ) Όλες οι κινήσεις και μετακομίσεις του στρατού.
- ι) Η φροντίδα για τη σύσταση καταστημάτων για τη σίτιση των απομάχων, χηρών και ορφανών και άλλων φιλανθρωπικών καταστημάτων για την ανάγκη του στρατού.

- ια) Η φροντίδα των αιχμαλώτων.
- ιβ) Οι προτάσεις για την προκήρυξη στρατιωτικής αμνηστίας.
- ιγ) Η χωροφυλακή, σε ότι αφορά το προσωπικό και τα οικονομικά της.
- ιδ) Οι προτάσεις για διορισμό ή άφεση των αξιωματικών και υπαλλήλων του στρατού.
- ιε) Οι στρατιωτικές δαπάνες και το λογιστικό.
- ιστ) Στη Γραμματεία υπάγονταν όλες οι Αρχές, αξιωματικοί και υπάλληλοι το στρατού.

Πριν από τη σύσταση της πολιτικής ηγεσίας του στρατού, θεσμοθετήθηκε η θέση του **"Γενικού Επιθεωρητή του στρατού"** βάσει διατάγματος της 9 (21) Φεβρουαρίου 1833³. Ο Γενικός Επιθεωρητής του στρατού ήταν ο, αμέσως μετά τον υπουργό, πρώτος στην τάξη υπεύθυνος για την οργάνωση και τη λειτουργία του στρατού. Πλαισιωνόταν από τον "αναγκαίον" αριθμό των αξιωματικών (άρθρο 2) και αναφερόταν στον πολιτικό προϊστάμενο του υπουργό από τον οποίο ελάμβανε τις διαταγές για την εν γένει λειτουργία των στρατευμάτων (άρθρο 3). Μέσα στις δικαιοδοσίες του Γενικού Επιθεωρητή ήταν και η υποβολή των προτάσεων για τους διορισμούς των αξιωματικών προς τον υπουργό, ο οποίος τις υπέβαλε με τη σειρά του στην Αντιβασιλεία (μέχρι το 1835) και στον Μονάρχη (άρθρο 4). Εκανε όλες τις επιθεωρήσεις επί των στρατευμάτων και επέβλεπε την πειθαρχία των στρατιωτικών κάνοντας τις αναφορές του προς την πολιτική Αρχή περί της καταλληλότητας ή μη των στρατιωτικών. Οι επιθεωρήσεις αυτές γινόταν τουλάχιστον δύο φορές το χρόνο (άρθρο 5). Επρόκειτο για μία θέση πολύ σημαντική που τον καθιστούσε κύριο υπεύθυνο του στρατού. Από τη θέση του προέδρου της επιτροπής που εξέταζε τα δικαιώματα των υποψηφίων στρατιωτικών που επεδίωκαν την κατάταξη τους στον τακτικό στρατό (διάταγμα "περί διοργανισμού του Στρατιωτικού", 25 Φεβρουαρίου (9 Μαρτίου) 1833), αντλούσε μεγάλη ισχύ και ασκούσε σημαντικό ρόλο στην επιλογή των αξιωματικών που εντάσσονταν στον νεοδιοργανιζόμενο ελληνικό στρατό. Πρώτος Γενικός Επιθεωρητής ορίσθηκε ο Κρίστιαν Σμάλτς, Βαυαρός, της απόλυτης εμπιστοσύνης του θρόνου, έτσι ώστε να εξασφαλισθεί η απρόσκοπτη υλοποίηση της στρατιωτικής πολιτικής των Βαυαρών. Τον διαδέχθηκε μετά το 1835 ο, επίσης έμπιστος στο θρόνο, Αντιστράτηγος Τσούρτς, για να διατηρηθεί έτσι αυτή η νευραλγικής σημασίας θέση του στρατού σε ξένο στρατιωτικό.

Αμέσως μετά την ιεραρχία της ηγεσίας του στρατού ήταν το **"Σώμα Γενικών Επιτελών"**, το οποίο δημιουργήθηκε βάσει του διατάγματος της 1ης Δεκεμβρίου 1833⁴ με σκοπό την διεξαγωγή της επιτελικής ηγεσίας του στρατού. Το σώμα αυτό αποτελούσαν τρεις ανώτεροι αξιωματικοί και από το 1834 έξη, με επικεφαλής τον Thomas Gordon⁵, Αγγλο φιλέλληνα. Με το διάταγμα της 13ης Ιανουαρίου 1836⁶ ο

προσδιορισμένος αριθμός των εξη επιτελών ορίσθηκε να αποτελείται από 1 ταγματάρχη, 3 λοχαγούς και 2 υπολοχαγούς.

Με τον επανασχηματισμό του στρατού το 1836, 13 (25) Ιανουαρίου 1836⁷, η δύναμη του προσωπικού της Γραμματείας (άρθρο 7) προσδιοριζόταν ως εξής:

- 1 Συνταγματάρχης ή ανώτερος αξιωματικός ως Διευθυντής του τμήματος
- 1 Λοχαγός της Α' τάξεως
- 1 Υπολοχαγός ως υπασπιστής και εισηγητής
- 1 Επιμελητής ως Διευθυντής τμήματος
- 1 Υποεπιμελητής (επιθεωρητής)
- 1 Αρχίατρος
- 1 Καταλυματίας Συντάγματος Β' τάξεως, εισηγητής
- 1 Γραμματέας, διεκπεραιωτής
- 2 Γραμματείς
- 1 Καταχωρητής
- 1 Πρωτοκολλιστής
- 4 Αντιγραφείς
- 3 Κλητήρες
- 6 (το πολύ) εισηγητές

Παράλληλα, με τη σύσταση της ηγεσίας του στρατού θεσμοθετήθηκε η θέση του "Νομοεπιθεωρητή" (διάταγμα 25 Ιανουαρίου 1834)⁸. Αφορούσε στην καλύτερη εφαρμογή της στρατιωτικής πολιτικής και στον πλήρη έλεγχο επί του στρατού από το κράτος. Ο "Νομοεπιθεωρητής" έφερε το βαθμό του συνταγματάρχη, και με τον υπασπιστή του, υπολοχαγό ή ανθυπολοχαγό, είχε την κύρια ευθύνη για την πρόοδο και την πειθαρχία του στρατού σε κάθε περιοχή της χώρας. Σε κάθε νομό τοποθετήθηκε από ένας "Νομοεπιθεωρητής" συνταγματάρχης και στο νομό Κυκλάδων αξιωματικός του ναυτικού.

Το 1834, με το διάταγμα της 1/13 Ιουνίου, "περί οργανισμού στρατιωτικού Λογιστηρίου παρά τη επί των στρατιωτικών Γραμματεία"⁹, δημιουργήθηκε ένα τρίτο τμήμα στη Γραμματεία των Στρατιωτικών. Το "Στρατιωτικόν Λογιστήριον" όπως ονομάσθηκε ήταν το υπεύθυνο για όλες τις στρατιωτικές δαπάνες τμήμα και το αποτελούσαν (άρθρο 2) 1 πρόεδρος, 1 επιστάτης των βιβλίων υποεπιμελητής, 3 επεξεργαστές λογαριασμών και επιθεωρητές και 1 λογιστής. Πρόεδρος του λογιστικού τμήματος ήταν ο διευθυντής του δεύτερου τμήματος της Γραμματείας, ενώ στις θέσεις των 3 επεξεργαστών και επιθεωρητών διορίστηκαν 2 καταλυματίες συντάγματος και 1 καταλυματίας τάγματος (άρθρο 4). Οι λογαριασμοί για τις

στρατιωτικές δαπάνες, εκτός από το στρατιωτικό λογιστήριο, ελέγχονταν από το Ελεγκτικό Συνέδριο (άρθρο 6).

Συμπερασματικά, ο τρόπος επανάνδρωσης και λειτουργίας της στρατιωτικής ηγεσίας υπαγορευόταν από την ανάγκη πλήρους ελέγχου και καθυποταγής των στρατιωτικών στην κεντρική πολιτική εξουσία. Ο Γενικός Επιθεωρητής του στρατού, ως επικεφαλής όλων των σωμάτων, ήταν υποχρεωμένος να αναφέρεται στον πολιτικό του προϊστάμενο, Υπουργό, τις εντολές του οποίου εκτελούσε. Ως προς τους διορισμούς των αξιωματικών στα διάφορα σώματα, η πλήρης αρμοδιότητα και η τελική απόφαση ήταν εκχωρημένες στον ίδιο τον Μονάρχη. Φαίνεται, λοιπόν, ότι έτσι για πρώτη φορά εμπεδώνεται στο ελληνικό κράτος η πλήρης υπαγωγή του στρατιωτικού στοιχείου στην πολιτική ηγεσία και θεσμοθετείται το πλαίσιο εκείνο που αποκλείει τη δυνατότητα αυτονόμησης των στρατιωτικών. Στο δύσκολο αυτό εγχείρημα η Αντιβασιλεία και ο Οθων εμπιστεύονται τις πιο υψηλές και καίριες θέσεις, στο πρώτο τουλάχιστον διάστημα, σε ξένους αξιωματικούς (Lesuire, Γραμματέας Επικρατείας επί των στρατιωτικών, Schmaltz, Γενικός επιθεωρητής του στρατού, Gordon, Αρχηγός Γενικού Επιτελείου).

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Βλ. Φ.Ε.Κ., αρ. 15, της 19 Απριλίου 1833.
2. Βλ. στο ίδιο, άρθρο 1, εδάφιο α': εδώ γίνεται αναφορά στους στρατιωτικούς εκείνους, οι οποίοι είχαν διακριθεί, εφενός στην Επανάσταση αλλά διέθεταν, συνάμα και επαρκή κατάρτιση. Η πρόβλεψη αυτή παρέπεμπε σε επιλογή, κυρίως, Βαυαρών στρατιωτικών.
3. Βλ στο ίδιο, διάταγμα της 9(21) Φεβρουαρίου 1833, "Περίφ διορισμού Γενικού Επιθεωρητού του στρατού".
4. Βλ. Φ.Ε.Κ., αρ. 35, της 1^{ης} Δεκεμβρίου 1833.
5. Επρόκειτο για Αγγλο, φιλέλληνα συνταγματάρχη, σκωτικής καταγωγής, που είχε διακριθεί στους πολέμους κατά του Ναπολέοντος. Το 1821 ήρθε στην Ελλάδα, συνεργάσθηκε με τον Δ. Υψηλάντη και πήρε τον τίτλο του "αρχηγού του Επιτελείου". Όταν τελείωσε η Επανάσταση έφυγε στην Αγγλία, όπου συνέγραψε την Ιστορία "Περί της Ελληνικής Επανάστασης". Η Αντιβασιλεία τον ξανακάλεσε στην Ελλάδα, όπου υπηρέτησε για μικρό χρονικό διάστημα σε ανώτατες στρατιωτικές θέσεις.
6. Βλ. Φ.Ε.Κ., αρ. 36, της 22 Ιουλίου 1836.
7. Στο ίδιο.
8. Βλ. Φ.Ε.Κ., αρ. 8, της 25 Ιανουαρίου 1834.
9. Βλ. Φ.Ε.Κ., αρ. 32, της 12 Σεπτεμβρίου 1834.

3. ΠΕΖΙΚΟ

Το πεζικό ιδρύθηκε, όπως και όλος ο στρατός ξηράς, με το διάταγμα της 25 Φεβρουαρίου (9 Μαρτίου) 1833¹. Το άρθρο 2 του διατάγματος προέβλεπε τον σχηματισμό 8 πεζικών ταγμάτων της γραμμής, που έφεραν τους αριθμούς 1 έως 8.

Κάθε πεζικό τάγμα της γραμμής είχε την εξής σύνθεση:

α) Επιτελείς.

- 1 Ταγματάρχης.
- 1 Υπασπιστής τάγματος (Υπολοχαγός).
- 1 Λοχαγός του ιματισμού και οπλισμού.
- 1 Καταλυματίας.
- 1 Ιατρός Α' τάξεως.
- 1 Ιατρός Β' τάξεως.
- 1 Ανθυπασπιστής, ανώτερος σε βαθμό από Επιλοχίας.
- 1 Αρχιτυμπανιστής.

β) 6 Λόχοι:

- 1 Επιλέκτων.
- 1^{ος} του Κέντρου.
- 2^{ος} του Κέντρου.
- 3^{ος} του Κέντρου.
- 4^{ος} του Κέντρου.
- 1 Ευζώνων.

Κάθε Λόχος έχει την εξής δύναμη:

- 1 Λοχαγός.
- 1 Υπολοχαγός.
- 1 Ανθυπολοχαγός.
- 1 Επιλοχίας.
- 3 Λοχίες.
- 8 Δεκανείς.
- 3 Τυμπανιστές (στον λόχο των Ευζώνων σαλπικτές).
- 2 Ξυλουργοί.
- 100 Απλοί στρατιώτες.

Σύνολο: $120 \times 6 = 720$ άνδρες κάθε τάγμα.

Σύνολο δύναμης πεζικού της γραμμής: $720 \times 8 = 5.760$ άνδρες.

Με διάταγμα της 26 Φεβρουαρίου (10 Μαρτίου) 1833, που δημοσιεύτηκε στο Φ.Ε.Κ. της 12 Μαρτίου του ίδιου χρόνου², προβλεπόταν η σύσταση μόνον τριών εκ των οκτώ ταγμάτων της γραμμής και διορίζονταν οι εξής (άρθρο 1):

1^ο τάγμα

Ταγματάρχης, Γκέσμαν
Υπασπιστής, Μαγγ
Καταλυματίας, Βουλλεμέρ
Ιατρός, Βούτνερ
Υποϊατρός, Χάνιτς

Λόχος των επιλέκτων

Λοχαγός, Ρέσνερ
Υπολοχαγός, Κ. Στραλενχάιμ
Ανθυπολοχαγός, Μάιερ
Ανθυπολοχαγός 2^{ος}, Δετρός

Λόχος των ευζώνων

Λοχαγός, Β. Βουργάου
Υπολοχαγός, Κ. Σπρέτης
Ανθυπολοχαγός, Ελιγκερ
Ανθυπολοχαγός, Κοχ

Για την περαιτέρω συμπλήρωση αυτού του Τάγματος θα λαμβανόταν απόφαση μετά την έλευση των Βαυαρών εθελοντών.

2^ο τάγμα

Ταγματάρχης, Σκαρβέλης
Υπασπιστής, Καλός
Καταλυματίας, Ν. Ρενιέρης
Ιατρός, Δροσίνοσ
Υποϊατρός -
Ανθυπασπιστής -

Λόχος των επιλέκτων

Λοχαγός, Βουτές
Υπολοχαγός, Γ. Λοβέρδος
Ανθυπολοχαγός, Β. Μασσούτ

1^{ος} λόχος του κέντρου

Λοχαγός, Νέτζελβαχ
Υπολοχαγός, Π. Σμυρναίος
Ανθυπολοχαγός, Δ. Τανούλης

2^{ος} λόχος του κέντρου

Λοχαγός, Μεντζελίνος
Υπολοχαγός, Δ. Φιλίππου
Ανθυπολοχαγός, Ι. Θεοδώρου

3^ο τάγμα

Ταγματάρχης, Σωνιέρος
Υπασπιστής, Κρεμμύδας
Καταλυματίας, Πιττακός
Ιατρός, Βερναρδής
Υποϊατρός, -
Ανθυπασπιστής, -

Λόχος ευζώνων

Λοχαγός, Χαν
Υπολοχαγός, Παρασκευάς Βασιλείου
Ανθυπολοχαγός, Μανωλάκης

3^{ος} λόχος του κέντρου

Λοχαγός, Θεοχάρης
Υπολοχαγός, Τριτάκης
Ανθυπολοχαγός, Ι. Μανωλάκης

4^{ος} λόχος του κέντρου

Λοχαγός, Ανάργυρος
Υπολοχαγός, Β. Τούρνογλους
Υπολοχαγός, Σταύρος Πούλος

Όλοι οι αξιωματικοί του Β' και Γ' τάγματος, σύμφωνα με το δεύτερο άρθρο, έμπαιναν αμέσως σε ενέργεια. Σε κάθε ένα από τους νεοσυσταθέντες 6 Λόχους του Β' και Γ' Τάγματος κατατάσσονταν τουλάχιστον 50 στρατιώτες. Εκείνοι οι οποίοι θα ήσαν υπεύθυνοι για την επάνδρωση των νεοσύστατων Λόχων ήταν οι ίδιοι οι Διοικητές των ταγμάτων (άρθρο 4). Οσοι ανώτεροι αξιωματικοί δεν προσλαμβάνονταν

στα πεζικά τάγματα θα έπρεπε να αποδείξουν με "ψηφίσματα και διπλώματα" τις ικανότητές τους (άρθρο 8). Να σημειωθεί ότι η παροχή αυτών των αποδείξεων ήταν προνόμιο των παραδοσιακών οπλαρχηγών, οι οποίοι μπορούσαν να βεβαιώσουν τις υπηρεσίες ενός εκάστου υποψηφίου.

Κατ' αυτό τον τρόπο, όμως, αναπαραγόταν η σχέση εξάρτησης πελατειακού τύπου μεταξύ των στρατιωτικών των διαφόρων βαθμίδων.

Στο πεζικό ανήκαν και τα 10 τάγματα των **Ακροβολιστών** που συστάθηκαν με διάταγμα στις 27 Φεβρουαρίου (11 Μαρτίου) 1833³. Τα τάγματα των Ακροβολιστών επανδρώθηκαν από Έλληνες στρατιωτικούς των διαλυθέντων ατάκτων στρατευμάτων και μέχρι το 1836 απετέλεσαν ιδιαίτερα σώμα του πεζικού. Κάθε τάγμα Ακροβολιστών αποτελείτο από ένα Συμβούλιο αξιωματικών και από τέσσερεις λόχους Ακροβολιστών. Το **Συμβούλιο των αξιωματικών** αποτελούσαν:

- 1 Ταγματάρχης.
- 1 Υπασπιστής, Υπολοχαγός.
- 1 Καταλυματίας.
- 1 Σημαιοφόρος, υπαξιωματικός.

Κάθε **λόχος** απαρτιζόταν από:

- 1 Λοχαγό.
 - 1 Υπολοχαγό.
 - 1 Λοχία σιτιστή.
 - 2 Λοχίες.
 - 4 Δεκανείς.
 - 1 Τυμπανιστή.
 - 40 Ακροβολιστές.
- Σύνολο: 50.**

Η **μισθοδοσία** των ανδρών του σώματος ορίσθηκε ως εξής:

- Ταγματάρχης 220 δρχ. μηνιαίως.
- Υπασπιστής 110 δρχ. μηνιαίως.
- Καταλυματίας 120 δρχ. μηνιαίως.
- Λοχαγός 120 δρχ. μηνιαίως.
- Υπολοχαγός 100 δρχ. μηνιαίως.
- Σημαιοφόρος 45 δρχ..
- Λοχίας σιτιστής 72 λεπτά ημερησίως.
- Λοχίας 56 λεπτά ημερησίως.
- Δεκανέας 50 λεπτά ημερησίως.

Τυμπανιστής 32 λεπτά ημερησίως.

Ακροβολιστής 32 λεπτά ημερησίως.

Λόγω του χαρακτήρα του σώματος ως βοηθητικού του πεζικού της γραμμής, οι μισθοί των ανδρών των ταγμάτων των Ακροβολιστών υπολείπονται από αυτόν των συναδέλφων τους της γραμμής⁴ (βλ. παρακάτω μισθοδοσία Πεζικού).

Τα τάγματα των Ακροβολιστών μετά το 1836 χάνουν τη σχετική αυτονομία τους και ενσωματώθηκαν οργανικά με τα υπόλοιπα τάγματα της γραμμής, διατηρώντας, όμως, τον τίτλο "Ακροβολιστές". Η δημιουργία αυτού του σώματος αποσκοπούσε στην περαιτέρω άμβλυση του προβλήματος της αποκατάστασης των αγωνιστών της Επανάστασης, δεδομένου ότι ο βοηθητικός προς τα τάγματα της Γραμμής ρόλος του είχε μόνον προσωρινό χαρακτήρα. Για την επάνδρωση αυτού του σώματος, γινόταν πρόβλεψη για την ένταξη 2.000 πρώην ατάκτων, κάτω από την καθοδήγηση και τον έλεγχο της κεντρικής εξουσίας. Αν ληφθεί δε υπ' όψη ότι το ιδρυτικό του σώματος διάταγμα τόνιζε "ότι δεν γίνονταν δεκτοί παλαίμαχοι αγωνιστές κάτω των τριάντα, ούτε καινούριοι στρατιώτες, το σώμα θα διατηρόταν για μια γενιά"⁵.

Με τον επανασχηματισμό του 1836 [διάταγμα 13 (25) Ιανουαρίου 1836]⁶ το πεζικό περιορίζεται από 8 σε 4 τάγματα της γραμμής - 2 ελληνικά και 2 βαυαρικά - με 6 Λόχους το καθένα. Η δύναμη κάθε τάγματος της γραμμής προσδιοριζόταν ως εξής:

α) Επιτελείς.

1 Αντισυνταγματάρχης ως διοικητής.

1 Ταγματάρχης.

1 Υπασπιστής (Υπολοχαγός).

1 Καταλυματίας τάγματος.

1 Ιατρός τάγματος.

2 Υποϊατροί.

1 Ιερέας.

1 Ανθυπασπιστής.

1 Λογιστής.

1 Δεσμοφύλακας και 1 βοηθός.

1 Αρχιτυμπανιστής.

1 Οπλοποιός.

5 Ιππιοι αξιωματικών.

β) Λόχος.

1 Λοχαγός.

1 Υπολοχαγός.

2 Ανθυπολοχαγοί.
1 Επιλοχίας.
1 Σιτιστής.
2 Λοχίες.
8 Δεκανείς.
3 Σαλπιστές ή τυμπανιστές.
121 Πελεκυφόροι, εκλεκτοί και στρατιώτες.
Σύνολο: $140 \times 6 = 840$ κάθε τάγμα.

Συνολική δύναμη πεζικών ταγμάτων γραμμής: $840 \times 4 = 3.360$ άνδρες.

Η ύπαρξη των δύο ξεχωριστών βαυαρικών ταγμάτων της γραμμής είχε προσωρινό χαρακτήρα, δεδομένου ότι προβλεπόταν σταδιακή επάνδρωση όλων των ταγμάτων από Έλληνες (άρθρο 2).

Παράλληλα με τα πεζικά τάγματα της γραμμής, συσταινόταν το ελαφρό πεζικό, το οποίο αποτελούσαν 4 τάγματα (από αρ. 1-4). Το 3^ο και το 4^ο το απάρτιζαν αποκλειστικά Λάκωνες και κάθε τάγμα είχε 6 Λόχους. Κάθε ελαφρό πεζικό τάγμα προσδιοριζόταν ως εξής:

α) Επιτελείς.

1 Αντισυνταγματάρχης ως διοικητής.
1 Υπασπιστής (Ανθυπολοχαγός).
1 Καταλυματίας τάγματος β' τάξεως.
1 Ιατρός τάγματος.
1 Ιερέας.
1 Ανθυπασπιστής.
3 Ιπποί αξιωματικών.

β) Λόχος.

1 Λοχαγός.
1 Ανθυπολοχαγός.
1 Επιλοχίας.
1 Σιτιστής.
2 Λοχίες.
4 Δεκανείς.
2 Σαλπιστές.
50 Εκλεκτοί και στρατιώτες.
Σύνολο: $62 \times 6 = 372$.

Συνολική δύναμη των ελαφρών πεζικών ταγμάτων: 372×4 τάγματα 1.488 άνδρες.

Η δύναμη των λόχων του ελαφρού πεζικού θα μπορούσε να αυξηθεί κατά 100 άνδρες, εφ' όσον παρουσιαζόταν ανάγκη, όπως π.χ. η αυξημένη φύλαξη των παραμεθόριων περιοχών.

Περαιτέρω μείωση της δύναμής του υπέστη το Πεζικό από τις αναδιορθωτικές αλλαγές του 1838 [διάταγμα 20 Ιουνίου (2 Ιουλίου) 1838]⁷. Ο αριθμός των ταγμάτων (4 πεζικού γραμμής και 4 ελαφρού) περιορίζεται σε 5. Από τα 5 αυτά τάγματα τα 3 ήταν της γραμμής (αριθμ. 1, 2, 3) και τα 2 αποτελούσαν τους Ακροβολιστές (αριθμ. 4, 5), σύμφωνα με το άρθρο 3 του διατάγματος. Κάθε ένα από τα 5 τάγματα περιείχε τους επιτελείς του και 6 Λόχους (άρθρο 4).

α) Επιτελείς.

1 Ανώτερος αξιωματικός (Αντισυνταγματάρχης ή Ταγματάρχης),
Διοικητής.

1 Υπασιστής (Υπολοχαγός ή Ανθυπολοχαγός).

1 Καταλυματίας.

1 Στρατιωτικός ιατρός.

1 Στρατιωτικός υποϊατρός.

1 Στρατιωτικός ιερέας.

1 Ανθυπασιστής.

1 Λογιστής Β' τάξεως.

1 Δεσμοφύλακας.

1 Υποδεσμοφύλακας.

1 Αρχιτυμπανιστής στα τάγματα του πεζικού γραμμής ή 1
Αρχιτυμπανιστής στα τάγματα των Ακροβολιστών.

1 Οπλοποιός.

β) Οι 6 Λόχοι σχημάτιζαν (άρθρο 6):

α) Στα 3 τάγματα του πεζικού της γραμμής:

Ένα Λόχο επιλέκτων.

Τέσσερεις Λόχους οπλιτών.

Ένα Λόχο Ευζώνων.

β) Στα 2 τάγματα των ακροβολιστών:

Δύο Λόχους εκλεκτών.

Τέσσερεις Λόχους Ακροβολιστών.

Κάθε ένας από αυτούς τους Λόχους απαρτιζόταν από (άρθρο 7):

1 Λοχαγό, από τους οποίους σε κάθε τάγμα οι τρεις Α' τάξεως και οι
άλλοι τρεις Β'.

1 Υπολοχαγό.

2 Ανθυπολοχαγούς.

- 1 Επιλοχία.
- 1 Σιτιστή.
- 2 Λοχίες.
- 8 Δεκανείς (6 πραγματικοί και 2 αντιδεκανείς).
- 3 Τυμπανιστές Α' τάξεως.
- 2 Τυμπανιστές Β' τάξεως.
- 3 κερραυλητές (στους Λόχους των Ευζώνων).
- 121 Υποδεκανείς και στρατιώτες.
- Σύνολο: 145.**

Μετά από αυτές τις αναδιαρθρωτικές αλλαγές και για πέντε χρόνια, η δύναμη του πεζικού είχε την εξής μορφή:

		ΤΑΓΜΑ ΕΞΗ ΛΟΧΩΝ		ΙΠΠΟΙ			
		ΑΞΙΩΜΑΤΙΚΟΙ	ΥΠΑΞΙΩΜΑΤΙΚΟΙ	ΑΞΙΩΜΑΤΙΚΩΝ			
Επιτελείς							
1 ^{ος} ανώτερος αξιωματικός διοικητής	1	7		5			
2 ^{ος} ανώτερος αξιωματικός	1						
Υπασπιστής	1						
Καταλυματίας	1						
Στρατιωτικός ιατρός	1						
Στρατιωτικός υποϊατρός	1						
Στρατιωτικός ιερέας	1						
Ανθυπασπιστής	1	6					
Λογιστής	1						
Δεσμοφύλακας	1						
Υποδεσμοφύλακας	1						
Αρχιτυμπανιστής ή αρχισαλπιστής	1						
Οπλοποιός	1						
					7	6	5
Λόχος							
Λοχαγός	1	4	24	-			
Υπολοχαγός	1						
Ανθυπολοχαγός	2	12	-	72			
Επιλοχίας	1						
Σιτιστής	1						
Λοχίες	2						
Δεκανείς	8						
Αντιδεκανείς							
Τυμπανιστές ή σαλπιστές	3				-	18	
Υποδεκανείς - στρατιώτες	121				-	726	
Σύνολο τάγματος		31	822	5			

Ακόμη μεγαλύτερη μείωση υπέστη η δύναμη του πεζικού το 1838, καθώς στα τάγματα τόσο της γραμμής όσο και των ακροβολιστών μειώθηκε ο αριθμός των ανδρών κατά 630 υποδεκανείς και στρατιώτες⁸.

Το 1843 ο σχηματισμός του πεζικού αναδιαρθρώθηκε και με βάση το διάταγμα της 9 (21) Ιουνίου 1843⁹, πήρε την ακόλουθη μορφή:

Το σύνολο των ταγμάτων περιοριζόταν σε 4 (άρθρο 1), εκ των οποίων τα 2 ήταν της γραμμής και τα 2 ακροβολιστών (άρθρο 2).

Ι. Πεζικό τάγμα της γραμμής

α) Επιτελείς.

β) 8 Λόχοι.

Τους Επιτελείς αποτελούσαν:

ΒΑΘΜΟΙ	ΑΡΙΘΜΟΣ				
	ΑΞΙΩΜΑΤΙΚΟΙ	ΥΠΑΞΙΩΜΑΤΙΚΟΙ	ΜΟΥΣΙΚΟΙ	ΣΤΡΑΤΙΩΤΕΣ	ΙΠΠΟΙ ΑΞΙΩΜΑΤΙΚΩΝ
Αντισυνταγματάρχης, διοικητής τάγματος	1				2
Ταγματάρχης, πρόεδρος της οικονομίας	1				1
Υπολοχαγός ή ανθυπολοχαγός, υπασπιστής τάγματος	1				1
Υπολοχαγός ή ανθυπολοχαγός, εισηγητής	1				
Ιατρός τάγματος α' τάξεως	1				
Ιατροί τάγματος β' τάξεως	2				
Στρατιωτικός ιερέας	1				
Καταλυματίας	1				
Ανθυπασπιστής		1			
Λογιστής α' τάξεως		1			
Αρχιτυμπανιστής			1		
Οπλοποιός		1			
Δεσμοφύλακας		1			
Υποδεσμοφύλακας				1	
Σύνολο	9	4	1	1	4

Τους 8 Λόχους κάθε τάγματος σχημάτιζαν (άρθρο 6):

1 Λόχος Επιλέκτων.

6 Λόχοι οπλιτών (του κέντρου).

1 Λόχος ευζώνων.

Κάθε Λόχο αποτελούσαν (άρθρο 7):

ΒΑΘΜΟΙ	ΑΡΙΘΜΟΣ			
	ΑΞΙΩΜΑΤΙΚΟΙ	ΥΠΑΞΙΩΜΑΤΙΚΟΙ	ΜΟΥΣΙΚΟΙ	ΣΤΡΑΤΙΩΤΕΣ
Λοχαγός, διοικητής λόχου	1			
Υπολοχαγός	1			
Ανθυπολοχαγός	1			
Επιλοχίας		1		
Σιτιστής		1		
Λοχίες		2		
Δεκανείς		6		
Τυμπανιστές (ή σαλπιστές) (στους λόχους ευζώνων)			2	
Υποδεκανείς και στρατιώτες				125
Σύνολο	3	10	2	125
				140

Συνεπώς, η ολική δύναμη κάθε τάγματος συμποσούται σε:

33 αξιωματικούς, εκ των οποίων 9 επιτελείς.

4 υπαξιωματικούς, εκ των οποίων 4 επιτελείς.

17 Μουσικούς.

1.001 Υποδεκανείς και στρατιώτες.

II. Τάγματα ακροβολιστών

Κάθε ένα από τα 2 τάγματα σχηματιζόταν από τους Επιτελείς και τους 4 Λόχους.

Τους Επιτελείς αποτελούσαν:

ΒΑΘΜΟΙ	ΑΡΙΘΜΟΣ				
	ΑΞΙΩΜΑΤΙΚΟΙ	ΥΠΑΞΙΩΜΑΤΙΚΟΙ	ΜΟΥΣΙΚΟΙ	ΣΤΡΑΤΙΩΤΕΣ	ΙΠΠΟΙ ΑΞΙΩΜ.
Αντισυνταγματάρχης ή ταγματάρχης, διοικητής τάγματος	1				2
Λοχαγός α' τάξεως. Πρόεδρος της οικονομίας	1				
Υπολοχαγός ή ανθυπολοχαγός, υπασπιστής τάγματος	1				1
Υπολοχαγός ή ανθυπολοχαγός, αξιωματικός εισηγητής	1				
Ιατρός τάγματος α' τάξεως	1				
Ιατρός τάγματος β' τάξεως	1				
Στρατιωτικός ιερέας	1				
Καταλυματίας	1				
Ανθυπασπιστής		1			
Λογιστής β' τάξεως		1			
Αρχισαλπιστής			1		
Οπλοποιός		1			
Δεσμοφύλακας		1			
Υποδεσμοφύλακας				1	
Σύνολο	8	4	1	1	3
	14				

Οι 4 Λόχοι των Ακροβολιστών σχημάτιζαν:

1 Λόχο Εκλεκτών.

3 Λόχους Ακροβολιστών.

Κάθε Λόχος περιελάμβανε (άρθρο 12):

ΒΑΘΜΟΙ	ΑΡΙΘΜΟΣ			
	ΑΞΙΩΜΑΤΙΚΟΙ	ΥΠΑΞΙΩΜΑΤΙΚΟΙ	ΜΟΥΣΙΚΟΙ	ΣΤΡΑΤΙΩΤΕΣ
Λοχαγός, διοικητής	1			
Υπολοχαγός	1			
Ανθυπολοχαγός	1			
Επιλοχίας		1		
Σιτιστής		1		
Λοχίες		2		
Δεκανείς		6		
Σαλπικτές			2	
Υποδεκανείς - στρατιώτες				125
Σύνολο	3	10	2	125
	140			

Η συνολική δύναμη του τάγματος των Ακροβολιστών συμποσούται σε:

20 Αξιωματικούς, εκ των οποίων 8 Επιτελείς.

44 Υπαξιωματικούς, εκ των οποίων 4 Επιτελείς.

9 Μουσικούς, εκ των οποίων 1 στο Επιτελείο.

501 Υποδεκανείς - Στρατιώτες, εκ των οποίων 1 στο Επιτελείο.

Συμπερασματικά, ολόκληρη η δύναμη του Πεζικού ήταν:

106 ανώτεροι και κατώτεροι αξιωματικοί, συμπεριλαμβανομένων των στρατιωτικών υπαλλήλων.

256 υπαξιωματικοί, συμπεριλαμβανομένων των στρατιωτικών υπαλλήλων.

52 μουσικοί, συμπεριλαμβανομένων των αρχιτυμπανιστών και αρχισαλπιστών.

3.004 υποδεκανείς και στρατιώτες.

Η δύναμη αυτή διαιρείται (άρθρο 14) σε:

α) Μάχιμη δύναμη.

6 ανώτερους αξιωματικούς:

3 αντισυνταγματάρχες.

3 ταγματάρχες.

78 κατώτερους αξιωματικούς.

4 ανθυπασπιστές.

208 υπαξιωματικούς.

52 αυλητές.

3.000 υποδεκανείς και στρατιώτες.

β) Μη μάχιμη δύναμη.

4 αξιωματικούς εισηγητές.

18 υπαλλήλους με βαθμό αξιωματικού.

4 υπαλλήλους με βαθμό ανθυπασπιστού.

40 υπαξιωματικούς:

32 σιτιστές.

8 οπλοποιοί και δεσμοφύλακες.

4 στρατιώτες (υποδεσμοφύλακες).

Στο ίδιο διάταγμα (τίτλος II) οριζόταν ο σχηματισμός των φρουραρχείων. Τα φρουραρχεία, ανάλογα με το μέγεθος, τη σημαντικότητα και τη θέση τους, διαιρούνταν σε τρεις κλάσεις:

ΚΛΑΣΙΣ	ΑΡΙΘΜΟΣ		ΕΝΔΕΙΞΗ ΤΩΝ ΦΡΟΥΡΑΡΧΕΙΩΝ
	ΤΗΣ ΚΛΑΣΕΩΣ	ΑΥΞΩΝ	
Πρώτη	1	1	Αθήνα - Πειραιάς Ναύπλιο με τα φρούρια Παλαμιδίου και Μπούρτζι
	2	2	
Δεύτερη	1	3	Χαλκίδα με το φρούριο Καράμπαμπα
	2	4	Λαμία με Ακρολαμία
	3	5	Μεσολόγγι
	4	6	Πάτρα
	5	7	Πύλος
	6	8	Καλαμάτα
	7	9	Σπάρτη
	8	10	Τρίπολη
Τρίτη	1	11	Βόνιτσα
	2	12	Αγρίνιο
	3	13	Ναύπακτος
	4	14	Ρίο - Αντίρριο
	5	15	Μεθώνη
	6	16	Αρεόπολη
	7	17	Γύθειο
	8	18	Επίδαυρος - Λιμηρά
	9	19	Αργος

Από τα 20 αυτά φρουραρχεία, τα επόμενα ανήκαν στην τάξη των **οχυρών** και των **φρουρίων** (άρθρο 16):

1. Χαλκίδα με το φρούριο Καράμπαμπα.
2. Το φρούριο Ακρολαμίας.
3. Το φρούριο Βόνιτσας.
4. Μεσολογγίου.
5. Ναυπάκτου.
6. Τα φρούρια Ρίου και Αντιρρίου.
7. Το φρούριο Πύλου.
8. Επιδαύρου - Λιμηρά.
9. Ναύπλιο με τα φρούρια Μπούρτζι και Παλαμήδι.
10. Το φρούριο Ακροκορίνθου.

Το προσωπικό του φρουραρχικών αξιωματικών και ανθυπασπιστών διοριζόταν αναλόγως της κλάσεως στην οποία ανήκε η πόλη ή το φρούριο όπου υπήρχε το φρουραρχείο (άρθρο 17) και ο σχηματισμός των φρουραρχείων γινόταν με τον εξής τρόπο (άρθρο 18):

α) Φρουραρχεία πρώτης κλάσεως.

1 φρούραρχος - συνταγματάρχης του στρατού.

1 β' ανώτερος αξιωματικός της πλατείας - ταγματάρχης.

- 1 λοχαγός πλατείας ως υπασπιστής.
- 1 αξιωματικός εισηγητής (υπολοχαγός ή ανθυπολοχαγός).
- 1 ανθυπασπιστής.
- 1 γραμματέας για το πρωτόκολλο (Βαθμός λοχία).
- 1 γραμματέας για τον αξιωματικό εισηγητή (Βαθμός λοχία).
- 1 Δεσμοφύλακας (επιλοχίας ή λοχίας).
- 1 Υποδεσμοφύλακας.

β) Φρουραρχία δευτέρας κλάσεως.

- 1 φρούραρχος - αντισυνταγματάρχης ή ταγματάρχης.
- 1 υπασπιστής πλατείας - υπολοχαγός ή ανθυπολοχαγός.
- 1 ανθυπασπιστής.

γ) Φρουραρχία τρίτης κλάσεως.

- 1 φρούραρχος - λοχαγός α' και β' τάξεως.
- 1 ανθυπασπιστής.

Λόγω της κακής οικονομικής καταστάσεως της χώρας ειδικό προσωπικό φρουραρχείου, οριζόταν μόνο στις εξής πόλεις και φρούρια (άρθρο 19):

α) Αθήνα, Ναύπλιο και φρούριο Παλαμηδίου.

β) Από τα φρουραρχία τρίτης κλάσεως στο Ρίο - Αντίρριο.

Κατ' αυτό τον τρόπο, η δύναμη των φρουραρχικών επιτελών οριζόταν με τον ακόλουθο τρόπο:

ΚΛΑΣΗ	ΕΝΔΕΙΞΗ ΤΩΝ ΦΡΟΥΡΑΡΧΕΙΩΝ	ΑΝΩΤΕΡΟΙ ΑΞΙΩΜΑΤΙΚΟΙ			ΚΑΤΩΤΕΡΟΙ ΑΞΙΩΜ.			ΑΝ- ΘΥ- ΠΑ- ΣΠΙ- ΣΤΕΣ	ΥΠΑΞΙΩ- ΜΑΤΙΚΟΙ		ΥΠΟ- ΔΕ- ΣΜΟ ΦΥ- ΛΑ- ΚΕΣ
		ΣΥΝ ΤΑΓ ΜΑ- ΤΑΡ ΧΕΣ	ΑΝ- ΤΙ- ΣΥΝ ΤΑΓ ΜΑ- ΤΑΡ ΧΕΣ	ΤΑΓ ΜΑ- ΤΑΡ ΧΕΣ	ΛΟ- ΧΑ- ΓΟΣ	ΥΠΟ ΛΟ- ΧΑ- ΓΟΣ	ΑΝ- ΘΥ- ΠΟ- ΛΟ- ΧΑ- ΓΟΣ		ΓΡΑΜ ΜΑ- ΤΕΙΣ	ΔΕ- ΣΜΟ ΦΥ- ΛΑ- ΚΕΣ	
Πρώτη	Αθήνα	1		1	1	1	1	1	2	1	1
	Ναύπλιο	1		1	1	1	1	1	2	1	1
	Εξωτ. φρούριο Παλαμήδι				1			1			
Τρίτη	Ρίο - Αντίρριο						1	1			
Σύνολο		2		2	3		3	4	4	2	2

Η συνολική οργανική δύναμη του πεζικού και των επιτελών των φρουραρχείων σε αξιωματικούς, υπαξιωματικούς και στρατιώτες, προσδιοριζόταν ως εξής (τίτλος III, άρθρο 23):

10 ανώτεροι αξιωματικοί.

30 λοχαγοί, εκ των οποίων οι μισοί ανήκαν στην α' τάξη και οι άλλοι στη β'.

59 υπολοχαγοί και ανθυπολοχαγοί.

8 ανθυπασπιστές.

254 υπαξιωματικοί, από τον επιλοχία και κάτω.

52 μουσικοί, συμπεριλαμβανομένων των αρχιτυμπανιστών και αρχισαλπιστών.

3.006 υποδεκανείς και στρατιώτες.

Με τον IV τίτλο του διατάγματος γινόταν η τοποθέτηση των ταγμάτων του πεζικού στην ελληνική επικράτεια. Μόνιμη φρουρά των επιτελών των 4 ταγμάτων του πεζικού υπήρχε στην Πρωτεύουσα, στο Ναύπλιο, στο Μεσολόγγι και στο Νεόκαστρο.

Στην Αθήνα και στο Ναύπλιο ετοποθετείτο από ένα τάγμα του πεζικού της γραμμής, ενώ στο Μεσολόγγι και στο Νεόκαστρο τα τάγματα των Ακροβολιστών (άρθρο 27). Επίσης (άρθρο 28) ορίζονταν:

8 λόχοι στην Αθήνα και τον Πειραιά

1 λόχος στη Χαλκίδα

1 λόχος στη Λαμία

ανάμεικτοι από δυνάμεις του πεζικού της γραμμής και των Ακροβολιστών.

6 λόχοι στο Ναύπλιο

2 λόχοι στην Τρίπολη

εξ αυτών ένα απόσπασμα στη Σπάρτη σχηματίζοντας 1 τάγμα του πεζικού της γραμμής.

1 1/2 λόχος στο Μεσολόγγι

1/2 λόχος στην Πάτρα

1 λόχος στο φρούριο Ρίου - Αντιρρίου
σχηματίζοντας 1 τάγμα των Ακροβολιστών.

2 λόχοι στο Νεόκαστρο

από τους οποίους ένα απόσπασμα στη Μεθώνη.

1 λόχος στην Καλαμάτα

από τον οποίο ένα απόσπασμα στην Αρεόπολη, σχηματίζοντας 1 τάγμα των Ακροβολιστών.

Η μισθοδοσία του πεζικού προσδιοριζόταν από το ιδρυτικό διάταγμα της 25 Φεβρουαρίου (9 Μαρτίου) 1833 ως εξής:

ΒΑΘΜΟΣ	ΜΗΝΙΑΙΟΣ ΜΙΣΘΟΣ		ΟΛΙΚΟΣ ΜΙΣΘΟΣ	ΗΜΕΡΗΣΙΟΣ ΜΙΣΘΟΣ	ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ
	ΒΑΘΜΟΥ	ΥΠΗΡΕΣΙΑΣ			
Ταγματάρχης	75	225	300		Οι αξιωματικοί ελάμβαναν οίκημα
Υπασιστής (υπολοχ.)	30	100	130		
Λοχαγός επί του ιματισμού και οπλισμού	50	150	200		
Καταλυματίας	40	100	140		
Χειρουργός	40	100	140		
Υποχειρουργός	30	70	100		
Λοχαγός	50	150	200		
Υπολοχαγός	30	70	100		
Ανθυπολοχαγός	25	55	80		
Υπαξ. ανθυπασπιστής	20	28	48		
Επιλοχίας				120 λ.	
Αρχιτυμπανιστής				68 λ.	
Λοχίας				72 λ.	
Δεκανέας				60 λ.	
Κεραύλης α' τάξεως				60 λ.	
Κεραύλης β' τάξεως				52 λ.	
Τυμπανιστής α' τάξεως				36 λ.	
Τυμπανιστής β' τάξεως				32 λ.	
Στρατιώτης				32 λ.	

Με τη σταδιακή αποχώρηση των Βαυαρών εθελοντών η δύναμη του Πεζικού στηρίχθηκε στην αποκλειστική επάνδρωση μετά το 1843 από Έλληνες αξιωματικούς. Στις ανώτερες θέσεις του σώματος, ως επιτελείς των φρουρίων και του πεζικού υπηρετούσαν το 1844 ("Όνομαστική κατάσταση του ελληνικού Στρατού κατ' αρχαιότητα", περ. "Στρατιωτικός Αγγελος")¹⁰ ως **Συνταγματάρχες**:

1. Εδουάρδος Ρέινεκ, φρούραρχος Ναυπλίου.
2. Σπυρίδων Σωνιέρος, πρόεδρος αναθεωρητικού Στρατοδικείου.
3. Γαρδικιώτης Γρίβας, υπασπιστής της Β.Α.Μ..
4. Σπύρος Μήλιος, διοικητής Σχολής Ευελπίδων.

Ως Αντισυνταγματάρχες:

1. Νικόλαος Σκαρβέλης, Διοικητής 2^{ου} Πεζικού τάγματος της γραμμής.
2. Χριστόφορος Φαβρίκιος, σε αργία.
3. Ευστράτιος Πίσσας, φρούραρχος Αθηνών.
4. Ιλαρίων Τουρέτ, ανώτερος αξιωματικός φρουραρχείου Ναυπλίου.

5. Ιωάννης Χεν, σε αργία.
6. Γεώργιος Καρατζάς, διευθυντής του 1^{ου} τμήματος της Γραμματείας Στρατιωτικών.
7. Ιωάννης Κωνσταντινίδης, σε αργία.
8. Ιωάννης Χαν, σε αργία.
9. Αναστάσιος Ροδίτης, διοικητής 1^{ου} Πεζικού τάγματος της γραμμής.
Ως Ταγματάρχες:
 1. Δημήτριος Μεντζελίδης, σε αργία.
 2. Στυλιανός Γονατάς, φρούραρχος Παλαμηδίου.
 3. Ανάργυρος Τζάνης, ανώτερος αξιωματικός του φρουραρχείου Αθηνών.
 4. Αθανάσιος Πίσσας, διοικητής του 3^{ου} τάγματος (Ακροβολιστών).
 5. Γεώργιος Σπηλιωτόπουλος, σε αργία.
 6. Φώτιος Αγγελίδης, πρόεδρος επιτροπής ιματισμού.
 7. Κωνσταντίνος Νικολαΐδης, προσωρινός διοικητής 4^{ου} πεζικού τάγματος (Ακροβολιστές).
 8. Τριαντάφυλλος Λαζαρέτος, πρόεδρος του οικονομικού του 2^{ου} Πεζικού τάγματος γραμμής.
 9. Δημήτριος Σπηλιωτόπουλος, του 1^{ου} πεζικού τάγματος της γραμμής.
 10. Ευστάθιος Νικολάου, φρούραρχος Λαμίας.
Ακολουθούν, 31 Λοχαγοί Α' τάξεως, 21 Λοχαγοί Β' τάξεως, 57 Υπολοχαγοί, 53 Ανθυπολοχαγοί, 32 Ανθυπασπιστές, όλοι Έλληνες.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Φ.Ε.Κ., "Περί διοργανισμού του στρατιωτικού", της 8 Μαρτίου 1833, αρ. 5.
2. Φ.Ε.Κ., "Περί σχηματισμού των πεζικών ταγμάτων της Γραμμής", της 12 Μαρτίου 1833, αρ. 7.
3. Φ.Ε.Κ., "Περί του σχηματισμού των ταγμάτων των Ακροβολιστών", της 8 Μαρτίου 1833, αρ. 5.
4. "Οι αντιβασιλείς καθόρισαν τον μισθό σε απροσδόκητα χαμηλά επίπεδα (άρθρο 5), όρισαν την περιφρονημένη ξιφολόγχη ως το κύριο όπλο του σώματος (...)", βλ. John Petropoulos, ό.π., τ. Α', σ. 200.
5. Στο ίδιο.
6. Φ.Ε.Κ., "Περί του σχηματισμού των στρατευμάτων της Ξηράς", της 22 Ιουλίου 1836, αρ. 36.
7. Φ.Ε.Κ., "Περί σχηματισμού του πεζικού και του ιππικού", 4 Ιουλίου 1838, αρ. 26.
8. Φ.Ε.Κ., Διαταγή της ημέρας, που δημοσιεύθηκε στις 5 (17) Ιουνίου 1843, σ. 107.
9. Φ.Ε.Κ., "Περί νέου σχηματισμού του πεζικού και των φρουραρχικών επιτελών", 29 Ιουνίου 1843, αρ. 21.
10. Βλ. περ. "Στρατιωτικός Αγγελος", Μάρτιος 1844, αρ. 3 και 4.

4. ΠΥΡΟΒΟΛΙΚΟ

Με το διάταγμα της 25 Φεβρουαρίου (9 Μαρτίου) 1833, "περί διοργανισμού του Στρατιωτικού"¹, συστάθηκε το σώμα του Πυροβολικού. Το άρθρο 2 του διατάγματος προέβλεπε τη δημιουργία 6 λόχων, αριθμουμένων από το 1 έως το 6. Σύμφωνα με το άρθρο 3 η δύναμη κάθε λόχου απετελείτο από:

1 Λοχαγό, διοικητή του λόχου.

1 Δεύτερο λοχαγό.

1 Υπολοχαγό.

1. Ανθυπολοχαγό.

1. Επιλοχία.

4 Λοχίες.

8 Δεκανείς.

12 Πυροτεχνίτες.

24 Πυροβολιστές, Α' τάξεως.

40 Πυροβολιστές, Β' τάξεως.

3 Σιδηρουργούς.

1 Αμαξοποιό.

3 Σαλπικτές.

Σύνολο: 100.

Δηλαδή, η δύναμη του Πυροβολικού ήταν(100 X 6 Λόχρι) 600 άνδρες.

Η Διοίκηση του σώματος, οριζόταν με το διάταγμα της 29 Ιουλίου (10 Αυγούστου), "περί σχηματισμού Διοικήσεως του Πυροβολικού"². Επικεφαλής ετίθετο ο διοικητής, ο οποίος έφερε τον μεγαλύτερο κάθε φορά βαθμό και δίπλα σ' αυτόν 1 Υπασπιστής (Λοχαγός ή Υπολοχαγός) και 1 Λογιστής (άρθρο 2). Ο διοικητής είχε υπό τις οδηγίες του εκτός από τους 6 λόχους του Πυροβολικού και το λόχο των ζευγιτών (άρθρο 4). Ως επιτελείς του τάγματος του Πυροβολικού (άρθρο 5) οριζόταν:

1 Αντισυνταγματάρχης, διοικητής.

1 Ταγματάρχης, υπεύθυνος των οικονομικών.

1 Υπασπιστής.

2 Καταλυματίες του τάγματος.

1 Γιατρός του τάγματος.

2 Υποϊατροί.

1 Ιππίατρος.

2 Ανθυπασπιστές.

1 Λογιστής.

1 Αρχισαλπικτής.

Σύνολο: 13

Ο διοικητής προϊστάτο και της διεύθυνσης του Κεντρικού Οπλοστασίου (άρθρο 3), η οποία περιελάμβανε, τον λόχο των τεχνιτών, το τεχνουργικό οπλοστάσιο, όλα τα καταστήματα των εργοστασίων του πυροβολικού (νιτροποιεία, πυριτοποιεία, τεχνουργεία, χωνευτήριο και τρυπητήριο πυροβόλων, οπλοποιεία) και όλες τις διευθύνσεις των οπλοστασίων (άρθρο 6). Τη διεύθυνση του **Κεντρικού Οπλοστασίου** αποτελούσαν (άρθρο 7):

1 Αντισυνταγματάρχης, Διευθυντής.

1 Ταγματάρχης, υπεύθυνος οικονομικών.

1 Αρχαιοφύλακας Λοχαγός ή Υπολοχαγός.

1 Καταλυματίας συντάγματος.

1 Ταμίας καταλυματίας τάγματος.

1 Επί του υλικού καταλυματίας τάγματος.

2 Λογιστές.

1 Αρχιπυροτεχνίτης (Λοχαγός ή Υπολοχαγός).

1 Πολεμοφοδιοποιός (Υπαξιωματικός).

4 Αρχαιοποθηκοφύλακες, για τα οπλοστάσια Ναυπλίου, Μεθώνης, Ναυαρίνου και Μεσολογγίου (Λοχαγοί ή Υπολοχαγοί).

6 Αποθηκοφύλακες, για τα οπλοστάσια Βόνιτσας, Ρίου, Αντιρίου, Κορίνθου, Μονεμβασιάς, Ευρίπου και Καραμπαμπά (Ανθυπολοχαγοί ή Επιλοχίες).

1 Λοχαγός β' τάξεως, στην υπηρεσία των πολεμοφοδίων.

1 Λοχαγός β' τάξεως, για την εκπαίδευση και πρακτική διδασκαλία των αξιωματικών, υπαξιωματικών και τεχνιτών.

Σύνολο: 22

Να σημειωθεί ότι ως αποθηκοφύλακες χρησιμοποιήθηκαν άνδρες από τον "λόχο των αποστρατεύτων", αφού δεν χρειάζονταν ιδιαίτερες γνώσεις για αυτή τη θέση.

Ο **Λόχος των Ζευγιτών** που ανήκε στο Πυροβολικό αποτελείτο, σύμφωνα με το διάταγμα της 25 Φεβρουαρίου (9 Μαρτίου) 1833, άρθρο 3 από:

1 Λοχαγό.

1 Υπολοχαγό.

2 Ανθυπολοχαγούς.

1 Επιλοχία (ένας οριζόταν ως σιτιστής).

4 Λοχίες (ένας οριζόταν ως σιτιστής).

8 Δεκανείς (ένας οριζόταν ως σιτιστής).

4 Πεταλωτές.

2 Σαγματοποιούς.
100 Απλούς Ζευγίτες.
3 Σαλπιγκτές.
Σύνολο: 126.

Στις Φεβρουαρίου (11 Μαρτίου) 1833 ορίσθηκαν ως επικεφαλής του λόχου των Ζευγιτών:

Λοχαγός: Δαύριας.
Υπολοχαγός:
Ανθυπολοχαγός: Πολημέρης.

Λόγω της περιορισμένης σημασίας, σε σχέση με τα άλλα σώματα και επειδή δεν χρειαζόταν ειδικές γνώσεις, ο λόχος των Ζευγιτών απαρτίσθηκε στο σύνολό του από Έλληνες.

Στη διεύθυνση του Κεντρικού Οπλοστασίου, ορίσθηκε ένας λόχος τεχνιτών, ο οποίος περιελάμβανε:

1 Λοχαγό, Διοικητή του Λόχου.
1 Υπολοχαγό.
3 Ανθυπολοχαγούς.
5 Αρχιτεχνίτες (ισότιμους των Ανθυπασπιστών).
1 Επιλοχία.
8 Λοχίες.
10 Δεκανείς.
3 Σαλπιγκτές.
50 Τεχνίτες Α' κλάσεως.
50 Τεχνίτες Β' κλάσεως.
Σύνολο: 132

Το ιδρυτικό, συνεπώς, διάταγμα του Πυροβολικού προέβλεπε 893 άνδρες.

Η πλήρωση αυτών των θέσεων έγινε με τη δημοσίευση των ονομάτων στο Φ.Ε.Κ. της 1(13) Δεκεμβρίου 1833. Σύμφωνα με το διάταγμα στις ανώτερες θέσεις διορίζονταν οι εξής:

Λύδερ, Αντισυνταγματάρχης, Διοικητής σώματος.
Βαρών Βράνδ, Αντισυνταγματάρχης, Διοικητής σώματος.
Πάνος Κορωναίος, Υπασπιστής, Υπολοχαγός.
Βερνάρδος Βάιμαν, Λογιστής του σώματος.
Δ. Κέσελ, Γιατρός τάγματος και λόχων τεχνιτών και ζευγιτών.
Δημήτριος Πονηρόπουλος, Ανθυπασπιστής πυροβολικού, απόφοιτος της Σχολής Ευελπίδων.

Ιωάννης Σώκος, Ανθυπασιστής πυροβολικού, απόφοιτος της Σχολής Ευελπίδων.

Φραγκίσκος Δαμισινός, Ανθυπασιστής πυροβολικού, απόφοιτος της Σχολής Ευελπίδων.

Νικόλαος Φλέγκας, Ανθυπασιστής πυροβολικού, απόφοιτος της Σχολής Ευελπίδων.

Ιωάννης Σκούφος, Ανθυπασιστής πυροβολικού, απόφοιτος της Σχολής Ευελπίδων.

Ιωάννης Καγκελάριος, Ανθυπασιστής πυροβολικού, απόφοιτος της Σχολής Ευελπίδων.

Βασίλειος Ελευθερίου, Ανθυπασιστής πυροβολικού, απόφοιτος της Σχολής Ευελπίδων.

Λουδοβίκος Κόνραδ, λογιστής τάγματος.

Ιγνάτιος Δίετελ, Λοχαγός Β' τάξεως.

Γάσπαρος Μούστος

Δημήτριος Βότσαρης

Ιωάννης Αντωνιάδης

Ιωάννης Καρπούνης

Γ. Χόλδερερ

Α. Λοπκόβιτς

Από Ανθυπολοχαγοί προήχθησαν σε Υπολοχαγούς.

Ερρίκος Ρεδενβάχερ

Πιέτ Δε Σαμπέλ, Λοχαγός Α' τάξεως, καθηγητής στη Σχολή Ευελπίδων.

Σκαρλάτος Σούτσος

Γοτφρείδος Μάϋερχόφερ

Α. Γιόχμους

Λοχαγοί γενικών επιτελών.

Ιάκωβος Φούξ, Ταγματάρχης, Διευθυντής οπλοστασίου.

Αινε, Καταστιχάρης, Επιθεωρητής όλων των οπλοθηκών, Καταλυματίας Συντάγματος.

Γεώργιος Πρεβέτος, Καταλυματίας, Λογιστής υλικού.

Φίλιππος Βαρθέλμε, Καταλυματίας τάγματος, ταμίας.

Κάρολος Δυκερχόφ

Ιουνησίς

Λογιστές με μισθό αρχιτεχνίτου Β' τάξεως.

Κάρλος Φόρτεμβαχ, Λοχαγός Α' τάξεως στο λόχο των τεχνικών.

Βαρθολομαίος Κιρχμάγερ

Χριστόφορος Ραϊχένβαχ

Υπολοχαγοί τεχνιτών

Από την ανάγνωση του καταλόγου των διορισμών, προκύπτει ότι στις ανώτερες θέσεις του Πυροβολικού τοποθετήθηκαν ως επί το πλείστον Βαυαροί.

Τούτο οφείλεται σε δύο λόγους: Πρώτον, ότι η στελέχωση των υπεύθυνων θέσεων σε ένα σώμα νέο για την ελληνική πραγματικότητα προϋπέθετε εξειδικευμένες γνώσεις τις οποίες κατείχαν μόνον Βαυαροί. Εξάλλου όσοι από τους Έλληνες τοποθετήθηκαν σε ανώτερες θέσεις είχαν κατάρτιση από τις σπουδές στη Στρατιωτική Σχολή. Δεύτερον, το πυροβολικό αποτελούσε ένα σημαντικό από την άποψη ισχύος στρατιωτικό σώμα και, συνεπώς, η κεντρική εξουσία επεδίωξε να το ελέγξει από την πρώτη στιγμή της σύστασής του, τοποθετώντας στις καίριες θέσεις αξιωματικούς Βαυαρούς που ήταν της απόλυτης εμπιστοσύνης της Αντιβασιλείας.

Ως προς τη μισθοδοσία, σε παράρτημα του διατάγματος της 25 Φεβρουαρίου (9 Μαρτίου) 1833 προσδιοριζόταν λεπτομερέστερα ως εξής:

Πυροβολικό

ΒΑΘΜΟΣ	ΜΗΝΙΑΙΟΣ ΜΙΣΘΟΣ		ΟΛΙΚΟΣ ΜΙΣΘΟΣ	ΗΜΕΡΗΣΙΟΣ ΜΙΣΘΟΣ	ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ
	Βαθμού	Υπηρεσίας			
Λοχαγός, Αρχηγός Λόχου	50	170	220		Τους παρέχεται οίκημα
Λοχαγός Β'	50	110	160		Τους παρέχεται οίκημα
Υπολοχαγός	30	90	120		Τους παρέχεται οίκημα
Ανθυπολοχαγός	25	75	100		Τους παρέχεται ημερησίως μερίδα άρτου
Επιλοχίας				140 λ.	Τους παρέχεται ημερησίως μερίδα άρτου
Σιδηρουργός και Τέκτων				80 λ.	Τους παρέχεται ημερησίως μερίδα άρτου
Λοχίας				92 λ.	Τους παρέχεται ημερησίως μερίδα άρτου
Δεκανέας				68 λ.	Τους παρέχεται ημερησίως μερίδα άρτου
Βομβολιστής				54 λ.	Τους παρέχεται ημερησίως μερίδα άρτου
Σαλπικτής Α' τάξεως				80 λ.	Τους παρέχεται ημερησίως μερίδα άρτου
Σαλπικτής Β' τάξεως				60 λ.	Τους παρέχεται ημερησίως μερίδα άρτου
Πυροβολιστής Α' τάξεως				44 λ.	Τους παρέχεται ημερησίως μερίδα άρτου
Πυροβολιστής Β' τάξεως				40 λ.	Τους παρέχεται ημερησίως μερίδα άρτου

Λόχος των Ζευγιτών

ΒΑΘΜΟΣ	ΜΗΝΙΑΙΟΣ ΜΙΣΘΟΣ		ΟΛΙΚΟΣ ΜΙΣΘΟΣ	ΗΜΕΡΗΣΙΟΣ ΜΙΣΘΟΣ	ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ
	Βαθμού	Υπηρεσίας			
Λοχαγός	50	160	210		Οι αξιωματικοί λαμβάνουν οίκημα
Υπολοχαγός	50	80	110		Οι αξιωματικοί λαμβάνουν οίκημα
Ανθυπολαγός	30	60	90		Οι αξιωματικοί λαμβάνουν οίκημα
Επιλοχίας				1.28 λ.	Οι υπαξιωματικοί και οι στρατιώτες δικαιούνται ημερησίως μερίδα άρτου
Λοχίας				80 λ.	Οι υπαξιωματικοί και οι στρατιώτες δικαιούνται ημερησίως μερίδα άρτου
Σιδηρουργός				80 λ.	Οι υπαξιωματικοί και οι στρατιώτες δικαιούνται ημερησίως μερίδα άρτου
Σαγματοποιός				90 λ.	Οι υπαξιωματικοί και οι στρατιώτες δικαιούνται ημερησίως μερίδα άρτου
Δεκανέας				68 λ.	Οι υπαξιωματικοί και οι στρατιώτες δικαιούνται ημερησίως μερίδα άρτου
Σαλπικτής Α' τάξεως				80 λ.	Οι υπαξιωματικοί και οι στρατιώτες δικαιούνται ημερησίως μερίδα άρτου
Σαλπικτής Β' τάξεως				60 λ.	Οι υπαξιωματικοί και οι στρατιώτες δικαιούνται ημερησίως μερίδα άρτου
Στρατιώτης				40 λ.	Οι υπαξιωματικοί και οι στρατιώτες δικαιούνται ημερησίως μερίδα άρτου

Λόχος των Τεχνιτών

ΒΑΘΜΟΣ	ΜΗΝΙΑΙΟΣ ΜΙΣΘΟΣ		ΟΛΙΚΟΣ ΜΙΣΘΟΣ	ΗΜΕΡΗΣΙΟΣ ΜΙΣΘΟΣ	ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ
	Βαθμού	Υπηρεσίας			
Λοχαγός, αρχηγός λόχου	50	170	220		Οι αξιωματικοί λαμβάνουν οίκημα
Δεύτερος Λοχαγός	50	110	160		Οι αξιωματικοί λαμβάνουν οίκημα
Υπολοχαγός	30	90	120		Οι αξιωματικοί λαμβάνουν οίκημα
Ανθυπολοχαγός	25	75	100		Οι αξιωματικοί λαμβάνουν οίκημα
Αρχιτεχνίτης Α' τάξεως			100		Οι αξιωματικοί λαμβάνουν οίκημα
Αρχιτεχνίτης Β' τάξεως			80		Οι αξιωματικοί λαμβάνουν οίκημα
Τεκτονογράφος	25	75	100		Οι αξιωματικοί λαμβάνουν οίκημα
Λογιστής	20	40	60		Οι αξιωματικοί λαμβάνουν οίκημα
Επιλοχίας				1.40 λ.	
Λοχίας				92 λ.	
Δεκαενέας				68 λ.	
Σαλπικτής Α' τάξεως				80 λ.	
Σαλπικτής Β' τάξεως				60 λ.	
Τεχνίτης Α' τάξεως				56 λ.	
Τεχνίτης Β' τάξεως				48 λ.	

Με τις αλλαγές που συνέβησαν στην οργάνωση του στρατού το 1836 (διάταγμα της 13(25) Ιανουαρίου 1836)³ το Πυροβολικό μετασχηματίσθηκε παίρνοντας την εξής μορφή:

4 λόχοι πυροβολικού, 1 τάγμα.

1 λόχος ζευγιτών, 1 τάγμα.

2 λόχοι τεχνιτών, για την υπηρεσία του οπλοστασίου υπό την διοίκηση της διεύθυνσης του Κεντρικού οπλοστασίου.

Πιο αναλυτικά:

Τάγμα πυροβολικού

Επιτελείς: 1 Αντισυνταγματάρχης.

1 Ταγματάρχης.

1 Υπασπιστής (Υπολοχαγός).
1 Καταλυματίας συνταγματάρχης Α' τάξεως.
1 Γιατρός τάγματος.
1 Υποϊατρός.
1 Υφιππίατρος.
1 Ιερέας.
1 Ανθυπασπιστής.
1 Λογιστής Α' τάξεως.
1 Λογιστής Β' τάξεως.
1 Δόκιμος ιππιατρός.
1 Αρχισαλπιστής.
1 Δεσμοφύλακας και 1 βοηθός
Σύνολο: 15 άνδρες

Κάθε Λόχος περιελάμβανε:

1 Λοχαγό.
1 Υπολοχαγό.
2 Ανθυπολοχαγούς.
1 Επιλοχία.
1 Σιτιστή.
3 Λοχίες.
3 Δεκανείς.
8 Σαλπιστές 1 της Α' τάξεως και 2 της Β' τάξεως.
3 Πεταλωτές.
1 Αμαξοποιό.
12 Πυροτεχνίτες.
24 Πυροβολιστές Α' τάξεως.
40 Πυροβολιστές Β' τάξεως.
100

Σύνολο: 400 άνδρες (100 X 4 λόχοι).

Ο λόχος των Ζευγιτών περιελάμβανε:

1 Ιλαρχο.
1 Υπολοχαγό.
2 Ανθυπολοχαγούς.
1 Επιλοχία.
1 Σιτιστή.
3 Λοχίες.
8 Δεκανείς.

1 Σαλπιστής Α' τάξεως.

2 Σαλπιστές Β' τάξεως.

4 Πεταλωτές.

2 Σαγματοποιοί.

110 Ζευγίτες

Σύνολο: 126.

Κάθε λόχος των τεχνιτών περιελάμβανε:

1 Λοχαγό.

1 Υπολοχαγό.

2 Ανθυπολοχαγούς.

5 Αρχιτεχνίτες με αποδοχές επιλοχία.

1 Λογιστή Β' τάξεως.

1 Επιλοχία.

8 Λοχίες.

10 Δεκανείς.

1 Σαλπιστής Α' τάξεως.

2 Σαλπιστές Β' τάξεως.

50 Τεχνίτες Α' τάξεως.

50 Τεχνίτες Β' τάξεως.

20 Μαθητευόμενους.

152

Σύνολο (152 X 2 λόχοι): 304 άνδρες.

Ο σχηματισμός της Διεύθυνσης του Κεντρικού Οπλοστασίου έμεινε για πέντε χρόνια ο ίδιος, οπότε με το διάταγμα της 1(13) Ιουλίου 1838 σημειώθηκαν αλλαγές4.

Έτσι το προσωπικό της Διεύθυνσης το αποτελούσαν:

1 Διευθυντής, Ταγματάρχης ή Αντισυνταγματάρχης.

1 Προϊστάμενος των οικονομικών, Λοχαγός Α' τάξεως.

1 Αρχαιοφύλακας, Λοχαγός Β' τάξεως ή Υπολοχαγός.

1 Αρχιαποθηκοφύλακας, Λοχαγός Β' τάξεως.

1 Αποθηκοφύλακας, Υπολοχαγός.

3 Αποθηκοφύλακες, Ανθυπολοχαγοί.

1 Αξιωματικός, επιθεωρητής των καταστημάτων, Ανθυπολοχαγός.

1 Οικονόμος, Επικαταλυματίας Β' τάξεως.

1 Ταμίας, Υποκαταλυματίας.

2 Ανθυπυροτεχνίτες, Ανθυπασπιστές ή Ανθυπολοχαγοί.

1 Πολεμοφοδοποιός, Ανθυπασπιστής.

2 Λογιστές Β' τάξεως.

5 Υποαποθηκοφύλακες, Επιλοχίες.

1 Επιστάτης του Νιτροκαθαρητηρίου, Επιλοχίας.

12 Υπηρέτες του υλικού, εκ των οποίων οι 4 Υπαξιωματικοί και οι 8 πυροτεχνίτες.

Σύνολο: 34.

Παράλληλα και με το ίδιο διάταγμα οι 2 λόχοι των τεχνιτών, όπως διαμορφώθηκαν το 1836, μειώθηκαν σε 1(άρθρο 2), ο οποίος περιελάμβανε (άρθρο 4):

1 Λοχαγό Α' κλάσεως.

1 Υπολοχαγό.

2 Ανθυπολοχαγούς.

1 Λογιστή Β' τάξεως.

5 Επιλοχίες επί των εργασιών.

1 Επιλοχία για την υπηρεσία.

8 Λοχίες.

12 Δεκανείς.

1 Σαλπιστής Α' τάξεως.

1 Σαλπιστής Β' τάξεως.

50 Τεχνίτες Α' τάξεως.

50 Τεχνίτες Β' τάξεως.

30 Μαθητευόμενους.

Σύνολο: 163.

Με διάταγμα της 3(15) Αυγούστου 1833⁵ έγιναν ορισμένες αλλαγές στην επάνδρωση της Διεύθυνσης του Κεντρικού Οπλοστασίου, που αφορούσαν κυρίως συνταξιοδοτήσεις, λόγω της ελαττώσεως της δύναμης. Είναι χαρακτηριστικό ότι ακόμη και στα 1838 ένας σημαντικός αριθμός Βαυαρών εξιωματικών στελέχωσε αυτή την υπηρεσία. Ως διοικητής του νεοσχηματισθέντος Λόχου των τεχνιτών ανέλαμβανε ο Λουδοβίκος Αουερβέκ, ενώ ο Ιωσήφ Σμέλτζ, διοριζόταν προϊστάμενος της οικονομικής επιτροπής των εργοστασίων και των καταστημάτων του πυροβολικού (άρθρο 2).

Πολύ σημαντικές ήταν οι αλλαγές που έγιναν στο Πυροβολικό το 1843 (διάταγμα 9(21) Ιουνίου 1843)⁶.

Το σώμα διαιρέθηκε σε πεδινό και σε ορεινό -πεδινή και ορεινή κανοστοιχία (άρθρο 1).

Ο λόχος των Ζευγιτών διαλυόταν και οι άνδρες του περνούσαν στους λόχους του πυροβολικού (άρθρο 2). Οι λόχοι του πυροβολικού γίνονταν τρεις -ένας για το πεδινό και δύο για το ορεινό (άρθρο 3).

Το πεδινό πυροβολικό αποτελούσαν:

1 Λοχαγός Α' τάξεως, διοικητής.
1 Υπολοχαγός.
2 Ανθυπολοχαγοί.
1 Ανθυπολοχαγός των Ζευγιτών.
1 Επιλοχίας.
1 Σιτιστής.
2 Λοχίες
6 Δεκανείς -4 αρχηγοί πυροβόλου 2 Ζευγίτες.
2 Σαλπιστές.
1 Πεταλωτής.
1 Σαγματοποιός.
12 Πυροτεχνίτες.
72 Πυροβολιστές -54 για την υπηρεσία των πυροβόλων, 20 ως Ζευγίτες.
Σύνολο: 105 άνδρες.

Κάθε λόχος του ορεινού πυροβολικού αποτελούσαν:

1 Λοχαγός Β' τάξεως - διοικητής.
1 Υπολοχαγός.
2 Ανθυπολοχαγοί.
1 Επιλοχίας.
1 Σιτιστής.
2 Λοχίες.
6 Δεκανείς.
2 Σαλπιστές.
1 Πεταλωτής.
1 Σαγματοποιός.
12 Πυροτεχνίτες.
65 Πυροβολιστές.
Σύνολο 95 X 2 λόχοι = 190 άνδρες.

Μετά από τις αλλαγές αυτές το πυροβολικό αντί για "τάγμα πυροβολικού" μετονομάστηκε σε "Μοίρα πυροβολικού" (άρθρο 6).

Ως επιτελείς της Μοίρας ορίζονταν (άρθρο 7).

1 Ανώτερος αξιωματικός - διοικητής.
1 Λοχαγός Α' τάξεως - πρόεδρος οικονομικού.
1 Υπασπιστής - Υπολοχαγός ή Ανθυπολοχαγός.
1 Γιατρός.
1 Καταλυματίας.
1 Ιππιατρός.

2 Ανθυπασπιστές.

1 Λογιστής.

1 Δεσμοφύλακας.

Σύνολο: 10

Η Διεύθυνση του Κεντρικού Οπλοστασίου μετά το σχηματισμό της το 1838, γνώρισε κι άλλες αλλαγές με το διάταγμα της 6(18) Ιουλίου 1843, οι οποίες, όμως, δεν άλλαζαν τη φυσιογνωμία της και γίνονταν για την παραπέρα μείωση του αριθμού των ανδρών που την στελέχωναν.

Με τη βαθμιαία απομάκρυνση των Βαυαρών αξιωματικών, που συντελέστηκε έτσι κι αλλιώς σ' ολόκληρο το στρατό, στις τάξεις του Πυροβολικού, υπηρετούσαν το 1844 μόνον Έλληνες αξιωματικοί. Σύμφωνα με κατάλογο επίσημο που δημοσιεύθηκε στο περιοδικό "Στρατιωτικός Αγγελος" (Μάρτιος 1844, αρ. 6) οι αξιωματικοί του Πυροβολικού ήταν οι εξής:

Ταγματάρχες

1. Ελευθέριος Σχινάς, διοικητής της μοίρας.

Λοχαγοί Α' τάξεως

1. Πάνος Κορωναίος, εισηγητής στη Γραμματεία των Στρατιωτικών.
2. Βασίλειος Σαπουντζάκης, προσωρινός Διευθυντής Οπλοστασίου.
3. Δημήτριος Βότζαρης, μοίρα πυροβολικού.

Λοχαγοί Β' τάξεως

1. Ιωάννης Καρπούνης, Διευθυντής Νομισματοκοπείου και σφραγιστηρίου.
2. Ιωάννης Αξελός, Διοικητής του λόχου των Τεχνιτών.
3. Γεώργιος Μομφεράτος, μοίρα Πυροβολικού.

Υπολοχαγοί

1. Ιωάννης Αντωνιάδης, μοίρα Πυροβολικού.
2. Αρσένιος Βλάχος.
3. Θωμάς Κυδωνάκης, Υπασπιστής.
4. Δημήτριος Παπαδιαμαντόπουλος, οπλοστάσιο εφορίας Ρίου.
5. Χαράλαμπος Ζυμβρακάκης, Διοικητής λόχου τεχνιτών του ναυτικού.
6. Γεώργιος Ευστρατίου, μοίρα Πυροβολικού.
7. Γεώργιος Συνοδινός, σε αργία.
8. Δημήτριος Πονηρόπουλος, μοίρα Πυροβολικού.
9. Φραγκίσκος Δαμεούνας, Οπλοστάσιο.
10. Νικόλαος Φλέγκας, μοίρα Πυροβολικού.

11. Ιωάννης Σκούφος, μοίρα Πυροβολικού.
12. Ιωάννης Καγκελάρης, στο υλικό Πύλου.
13. Αλκιβιάδης Αργυρόπουλος, στη Γραμματεία Στρατιωτικών.
14. Θρασύβουλος Κωνσταντέλης, στη Γραμματεία Στρατιωτικών.
15. Κωνσταντίνος Στουρνάρης, στη Γραμματεία Στρατιωτικών.

Ανθυπολοχαγοί

1. Βασίλειος Ελευθερίου, σε αργία (Δασονόμος).
2. Μιχαήλ Μαυροκορδάτος, Οπλοστάσιο.
3. Σπυρίδων Παναγιωτόπουλος, αντεισηγητής του 1ου διαρκούς στρατοδικείου.
4. Γρηγόριος Χανστερής, μοίρα Πυροβολικού.
5. Γεώργιος Νανίδης, Οπλοστάσιο.
6. Χρήστος Σαρδέλλης, μοίρα Πυροβολικού.
7. Ιωάννης Ζυμβρακάκης, εστάλη στη Γαλλία.
8. Μιχαήλ Δομεστίνης, λόχος τεχνιτών ναυτικού.
9. Αχιλλεύς Λεβέντης, μοίρα Πυροβολικού.
10. Κωνσταντίνος Πηκέρνης.
11. Γεώργιος Κριτζούτας, στο ορυχείο Κύμης.
12. Ηρακλής Πετμεζάς, μοίρα Πυροβολικού.

Ανθυπασπιστές

1. Σωτήριος Πετμεζάς, μοίρα Πυροβολικού.
2. Ιωάννης Ρίζος, μοίρα Πυροβολικού.
3. Γεώργιος Κανακαράκης, λόχος τεχνιτών ναυτικού.
4. Δημήτριος Τουρνάκης, μοίρα Πυροβολικού.
5. Μιλτιάδης, Λεβίδης, μοίρα Πυροβολικού.

Αξιωματικοί στο υλικό του Πυροβολικού

1. Ζηνόβιος Χαρμόλαος, εισηγητής 1^{ου} διαρκούς στρατοδικείου.

Λοχαγοί

1. Σκηπίων Φωντάνας, Βασιλικός επίτροπος στο 2^ο διαρκές στρατοδικείο.
2. Στυλιανός Λυκούδης, κεντρικό οπλοστάσιο.
3. Χάϊντζιλ Γιοσαδρόφσκη, σε αργία.

Υπολοχαγοί

1. Κωνσταντίνος Αποστολίδης, κεντρικό οπλοστάσιο.

Ανθυπολοχαγοί

1. Κωνσταντίνος Βερρίκος, σε αργία.
2. Γεώργιος Σμυρναίος, σε αργία, στη δασονομική υπηρεσία.
3. Νικόλαος Συντήρης, σε αργία.
4. Χριστιάνος Λάνδος, σε αργία.
5. Νικόλαος Τζανέτος.
6. Γεώργιος Ασημάκης, οπλοστάσιο.
7. Γεώργιος Ασημάκης, οπλοστάσιο.
8. Χρήστος Θεοχάρης, οπλοστάσιο.
9. Νικόλαος Παλαιολόγος.

Ανθυπασπιστές

1. Δημήτριος Παπαδόπουλος.

Ζευγίτες

Ιλαρχοι

1. Ιωάννης Πολυμέρης, σε αργία (δασάρχης).

Υπολοχαγοί

1. Παναγιώτης Σπορίδης, σε αργία (δασονόμος).
2. Ευθύμιος Αντωνίου, μοίρα πυροβολικού.

Ανθυπολοχαγοί

1. Σερμακέζης Απόστολος, μοίρα πυροβολικού.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Φ.Ε.Κ. της 8 Μαρτίου 1833, αρ. 5.
2. Φ.Ε.Κ. της 29 Ιουλίου 1833, αρ. 31.
3. Φ.Ε.Κ. της 22 Ιουλίου 1836, αρ. 36.
4. Φ.Ε.Κ. της 4 Αυγούστου 1838, αρ. 31.
5. Φ.Ε.Κ. της 3 Αυγούστου 1838, αρ. 30.
6. Φ.Ε.Κ. της 27 Ιουλίου 1843, αρ. 24, "περί νέου σχηματισμού του Πυροβολικού".

5. ΙΠΠΙΚΟ

Με το διάταγμα της 25 Φεβρουαρίου (9 Μαρτίου) 1833 "περί διοργανισμού του Στρατιωτικού"¹, συστάθηκε ένα Σύνταγμα "Λογχοφόρων Ιππέων" (άρθρο 2). Το Ιππικό Σύνταγμα αποτελούσαν το Επιτελείο και 6 Ιλες "Λογχοφόρων Ιππέων" (άρθρο 3). Πιο συγκεκριμένα, η δύναμη του Ιππικού προσδιοριζόταν ως εξής:

α) Επιτελείς

- 1 Συνταγματάρχης
- 2 Μοίραρχοι.
- 1 Υπασπιστής του Συντάγματος (Υπολοχαγός).
- 1 Λοχαγός του ιματισμού, οπλισμού και ιπποσκευής.
- 1 Καταλυματίας.
- 1 Γιατρός Α' τάξεως.
- 2 Γιατροί Β' τάξεως.
- 1 Ιππιατρός.
- 3 Ανθυπασπιστές με βαθμούς ανώτερους του επιλοχία.
- 1 Αρχισαλπικτής.

β) Κάθε Ιλη αποτελούσαν:

- 1 Λοχαγός.
- 1 Υπολοχαγός.
- 2 Ανθυπολοχαγοί.
- 1 Επιλοχίας.
- 3 Λοχίες.
- 8 Δεκανείς.
- 3 Σαλπικτές.
- 1 Πεταλωτής.
- 1 Σαγματοποιός και
- 90 Απλοί Ιππείς

Σύνολο: 111 X 6 = 666.

Στο ίδιο διάταγμα προσδιοριζόταν η μισθοδοσία ως εξής:

ΒΑΘΜΟΣ	ΜΗΝΙΑΙΟΣ ΜΙΣΘΟΣ		ΟΛΙΚΟΣ ΜΙΣΘΟΣ	ΗΜΕΡΗΣΙΟΣ ΜΙΣΘΟΣ	ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ
	ΒΑΘΜΟΥ	ΥΠΗΡΕΣΙΑΣ			
Αρχηγός Συντ/τος	120	320	440		Οι αξιωματικοί λαμβάνουν οίκημα
Μοίραρχος	75	235	310		
Καταλυματίας	40	100	140		
Λοχαγός ιματισμού οπλισμού	50	170	220		
Χειρουργός Συντ.	40	100	140		
Υποχειρουργός	30	70	100		
Υπασπιστής (Υπολ.)	30	110	140		
Λοχαγός	50	170	220		
Υπολοχαγός	30	90	120		
Ανθυπολοχαγός	25	75	100		
Υπ. Ανθυπασπιστής	20	28	48		
Ιππιατρός	30	70	100		
Επιλοχίας				1.28 λ.	
Αρχισαλπιστής				1.16 λ.	
Λοχίας				80 λ.	
Δεκανέας				68 λ.	
Σιδηρουργός				80 λ.	
Σαγματοποιός				90 λ.	
Σαλπιστής Α' τάξεως				80 λ.	
Σαλπιστής Β' τάξεως				60 λ.	
Ιππεύς				40 λ.	

Οι πρώτοι διορισμοί στο ιππικό έγιναν στις 25 Φεβρουαρίου (12 Μαρτίου) 1833 και δημοσιεύθηκαν στο Φ.Ε.Κ. αρ. 5 του ίδιου χρόνου². Όπως φαίνεται από τον πίνακα των διορισμένων, στις θέσεις των αξιωματικών και υπαξιωματικών διορίζεται ένας μικρός αριθμός στην αρχή. Τούτο οφείλεται στο γεγονός ότι το ιδρυτικό του στρατού διάταγμα προέβλεπε (άρθρο 18) τη σύσταση υπό την προεδρία του Γενικού Επιθεωρητή του στρατού "αμερολήπτου επιτροπής" για να εξετάσει τα δικαιώματα και τα προσόντα κάθε ενός υποψηφίου. Πρώτος διοικητής του Συντάγματος των "Λογχοφόρων Ιππέων" ορίσθηκε ο Βαυαρός Υποσυνταγματάρχης Πφάιλ Σαρφνστάιν. Το επιτελείο του περιελάμβανε τους εξής:

1 Υπασπιστή του Συντάγματος, κατ' εκλογή του ίδιου του Διοικητή.

Καταλυματίας: Λοχαγός Βελλίνος.

Ιατρός Συντάγματος: Ιατρός Β' τάξεως Βορμάν.

Ιατρός Τάγματος.

1^{ος} Υπόϊατρός.

Ιππιατρός: Χόρς.

Στις ίλες διορίζονταν:

1^η Μοίρα - 1^η Ιλη

Λοχαγός: Σάφφερλιγγ.

Υπολοχαγός: Βαρώνος Βρύσσελε.

1^{ος} Ανθυπολοχαγός: Σμόλγε.

2^{ος} Ανθυπολοχαγός: Βούχολδ.

Για τον περαιτέρω σχηματισμό και συμπλήρωση αυτής της Μοίρας προβλεπόταν η κατάταξη από τους Βαυαρούς αξιωματικούς και υπαξιωματικούς που περιλαμβάνονταν στο Βαυαρικό επικουρικό σώμα.

2^η Μοίρα - 3^η Ιλη.

Λοχαγός: Καλογερόπουλος.

Υπολοχαγός: Πινιώ.

1^{ος} Ανθυπολοχαγός: Σπυρ. Παπαδάκης.

2^{ος} Ανθυπολοχαγός: Κόκκινος.

Τους αξιωματικούς και υπαξιωματικούς της 4^{ης} Ιλης θα πρότεινε ο Διοικητής του Συντάγματος του Ιππικού.

Με τον επαναστατισμό του στρατού το 1836³, επήλθαν αλλαγές και στο ιππικό. Στο σώμα αυτό, όμως σε αντίθεση με τα άλλα δεν υπήρξε μείωση των ανδρών που το στελέχωναν. Η μείωση των δαπανών επιδιωκόταν μέσω του περιορισμού των λειτουργικών εξόδων, όπως π.χ. η συντήρηση των ίππων ή ο περιορισμός όσων έφεραν "καραβίνας" κατά το ήμισυ. Η δύναμη του ιππικού συντάγματος των λογιστών οριζόταν πάλι από το Επιτελείο και 6 ίλες.

α) Επιτελείς

1 Αντισυνταγματάρχης, διοικητής.

2 Ταγματάρχες.

1 Υπασπιστής (Υπολοχαγός).

1 Καταλυματίας Συντάγματος Α' τάξεως.

1 Γιατρός Συντάγματος.

1 Γιατρός Τάγματος.

1 Υποϊατρός.

1 Ιππιατρός.

1 Ιερέας.

2 Ανθυπασπιστές.

1 Λογιστής Α' τάξεως.

2 Λογιστές Β' τάξεως.

- 2 Δόκοιμοι ιππιατροί.
- 1 Αρχισαλπιστής.
- 1 Δεσμοφύλακας και 1 βοηθός.
- 1 Οπλοποιός.

Ιλη

- 1 Ιλαρχος.
- 1 Υπολοχαγός.
- 2 Ανθυπολοχαγοί.
- 1 Επιλοχίας.
- 2 Λοχίες.
- 1 Σιτιστής.
- 8 Δεκανείς.
- 1 Σαλπιστής Α' τάξεως.
- 2 Σαλπιστές Β' τάξεως.
- 1 Πεταλωτής.
- 1 Συγματοποιός.
- 90 Εκλεκτοί και στρατιώτες.
- Σύνολο:** $111 \times 6 = 666$ άνδρες.

Διοικητής ορίσθηκε ο Αντισυνταγματάρχης Αιμίλιος Στόκουμ Στέρνφελς.

Με τη διαταγή του στρατού της 25 Ιανουαρίου (6 Φεβρουαρίου) 1834⁴ το Σύνταγμα των Λογχιστών διαλύθηκε και σχηματίσθηκαν δύο αυθύπαρκτες **Μοίρες Ιππικού**. Η διοίκηση του σώματος πέρασε σε Έλληνες αξιωματικούς. Στην επάνδρωση τοποθετούνται ως αξιωματικοί επί το πλείστον Έλληνες όπως φαίνεται από τον κατάλογο, που δημοσιεύθηκε στο Φ.Ε.Κ. της 1ης Φεβρουαρίου 1838. Έτσι, ο μέχρι τότε διοικητής Αιμίλιος Στόκουμ Στέρνφελς διορίσθηκε επιθεωρητής του ιππικού. Η οργάνωση του σώματος πήρε την εξής μορφή:

II. Μοίρα (Αττικής)

- α) Επιτελείς**
 - Αντισυνταγματάρχης, Δημήτριος Καλλέργης, Διοικητής.
 - Υπολοχαγός, Ιωάννης Ταμπακόπουλος, Υπασπιστής.
 - Στρατιωτικός ιατρός, Ιωάννης Ολύμπιος.
 - Στρατιωτικός υποϊατρός, Κάρολος Ράινχολδ.
 - Καταλυματίας, Νικόλαος Ντούντας, λογιστής.
 - Ανθυπασπιστής, Γεώργιος Καλλάρης.
 - Ανθυπασπιστής, Βιλχέλμος Ρήττερ.
 - Ανθυπασπιστής, Γεώργιος Κοτκουτάκης.

- Λογιστής Β' τάξεως, Φραγκίσκος Λίνδνερ
- β) Ιλαρχοι
Σταμάτης Παπαδόπουλος.
Ιωάννης Λαμπέρτης.
Δημήτριος Σούτζος.
- γ) Υπολοχαγοί
Κάρολος Βούχολδ
Γεώργιος Αγγελόπουλος.
Αναστάσιος Κουτκουτάκης.
Φίλιππος Βιρτζμπούργ.
- δ) Ανθυπολοχαγοί
Βιλχέλμος Νόρμαν
Νικόλαος Τσαμαδός.
Αλβέρτος Ιώβ.
Φρειδερίκος Στάιν.

II. Μοίρα (Αργολίδα)

- α) Επιτελείς
Μοίραρχος, Ιωάννης Καλογερόπουλος, Διοικητής.
Μοίραρχος, Δημήτριος Τουρναβίτης.
Ανθυπολοχαγός, Εδουάρδος Κίττερλιν, Υπασπιστής.
Στρατιωτικός ιατρός, Λουδοβίκος Χέρμαν, Επιατρός.
Καταλυματίας, Χρήστος Καλγάκης, Λογιστής Α' τάξεως.
Ιερέας της μοίρας, Ιωάννης Φινδανάκης.
Ανθυπασπιστής, Σπύρος Παγώνης.
Ανθυπασπιστής, Αναστάσιος Βλάσσης.
Ανθυπασπιστής, Διονύσιος Χρυσοσπάθης.
- β) Ιλαρχοι
Ιακώβ Σμόλτζε
Αντώνιος Πιγνιώ.
Ανατόλιος Σεδέζης.
- γ) Υπολοχαγοί
Γεράσιμος Κόκκινος.
Ιωάννης Ζητουνιάτης.
Επαμεινώνδας Μαυροκορδάτος.
Νικόλαος Κωνσταντίνοβιτς.
- δ) Ανθυπολοχαγοί

Συμεών Βαρζίλης.
Παναγιώτης Μακρόπουλος.
Κάρολος Παραμυθιώτης.

Ο ακριβής προσδιορισμός της δύναμης του ιππικού μετά τις αναδιαρθρωτικές αλλαγές, που έγιναν το 1838 για να "ισοσταθμισθούν τα έξοδα της Επικρατείας με τα έσοδα", δημοσιεύθηκε στο Φ.Ε.Κ. της 4 Ιουλίου του ίδιου χρόνου⁵ και έχει ως εξής:

α) Επιτελείς

- 1 Ανώτερος αξιωματικός (Αντισυνταγματάρχης ή Ταγματάρχης), Διοικητής.
- 1 Υπασιστής (Ανθυπολοχαγός).
- 1 Υποκαταλυματίας.
- 1 Στρατιωτικός ιατρός.
- 1 Στρατιωτικός υποϊατρός.
- 1 Ιππιατρός.
- 1 Ανθυπολοχαγός.
- 1 Λογιστής Β' τάξεως.
- 1 Δεσμοφύλακας.
- 1 Οπλοποιός.

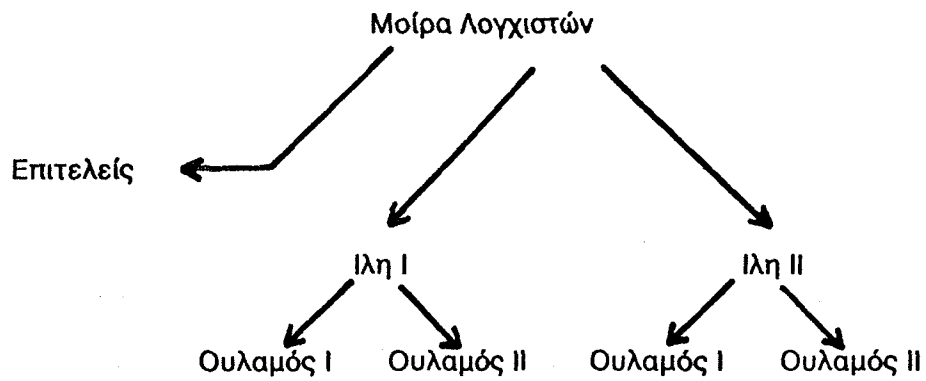
β) Κάθε Ιλη αποτελείται από:

- 1 Ιλαρχο.
- 1 Υπολοχαγό.
- 1 Ανθυπολοχαγό.
- 1 Επιλοχία.
- 1 Σιτιστή.
- 2 Λοχίες.
- 8 Δεκανείς.
- 1 Σαλπιστή Α' τάξεως.
- 2 Σαλπιστές Β' τάξεως.
- 1 Πεταλωτή.
- 1 Σαγματοποιό.
- 125 Υποδεκανείς και στρατιώτες.

Δηλαδή η δύναμη κάθε μιας εκ των δύο μοιρών του ιππικού διαμορφώθηκε ως εξής:

ΕΠΙΤΕΛΕΙΣ	ΜΟΙΡΑ ΔΥΟ ΙΩΝ		ΙΠΠΟΙ	
	ΑΞΙΩΜΑΤΙΚΟΙ	ΥΠΑΞΙΩΜΑΤΙΚΟΙ ΣΤΡΑΤΟΥ	ΑΞΙΩΜΑΤΙΚΩΝ	ΥΠΗΡΕΣΙΑΣ
ΕΠΙΤΕΛΕΙΣ				
Ανώτερος ΑΞ., Διοικητής Υπασπιστής Υποκαταλυματίας Στρατιωτικός ιατρός Στρατιωτικός υποίατρος Ιππιατρός	6	-	5	
Ανθυπασπιστής Λογιστής Δεσμοφύλακας Οπλοποιός	-	4	-	1
Σύνολο επιτελών:	6	4	5	1
ΙΛΗ				
Ιλαρχος	1			
Υπολοχαγός	1	4	8	-
Ανθυπολοχαγοί	2			16
Επιχολίας	1			
Σιτιστής	1	12	-	24
Λοχίες	2			-
Δεκανείς	8			-
Σαλπιστές	3		-	6
Πεταλωτής	1		-	2
Σαγματοποιός	1		-	2
Υποδεκανείς-στρατιώτες	-		-	250
Σύνολο:	14		288	21
				219

Νέος περιορισμός της δύναμης του ιππικού σημειώθηκε το 1843 με δύο διατάγματα, της 9(21) Ιουνίου 1843 και της 21 Ιουνίου (3 Ιουλίου) 1843⁶. Τα διατάγματα αυτά που υπέγραψε ο Έλληνας (πλέον) Γραμματέας επί των Στρατιωτικών Α. Βλαχόπουλος, ήταν αποτέλεσμα της ανάγκης για περιορισμό των στρατιωτικών δαπανών, λόγω της μεγάλης οικονομικής δυσπραγίας που αντιμετώπιζε, ιδιαίτερα μετά το 1841, το ελληνικό κράτος. Τα διατάγματα προέβλεπαν την ενοποίηση των 2 μοιρών σε μία με την ονομασία "Μοίρα λογχιστών". Με τις αλλαγές που επέφεραν τα διατάγματα η οργάνωση του ιππικού πήρε την εξής μορφή:

Το **Επιτελείο** της μοίρας το αποτελούσαν (άρθρο 2):

ΒΑΘΜΟΣ	ΙΠΠΟΙ			
	ΑΞΙΩΜΑΤΙΚΟΣ	ΥΠΑΞΙΩΜΑΤΙΚΟΣ	ΑΞΙΩΜΑΤΙΚΟΣ	ΥΠΗΡΕΣΙΑΣ
Διοικητής Μοίρας - ανώτερος αξιωματικός	1		2	
Ιατρός	1			
Καταλυματίας	1			
Ιππιατρός	1	1	1	1
Ανθυπασπιστής, με χρέη υπασπιστή				
Σύνολο:	4	1	3	1

Την κάθε Ιλη αποτελούσαν (άρθρο 3):

ΒΑΘΜΟΙ	ΑΞΙΩΜΑ- ΤΙΚΟΙ	ΥΠΑΞΙΩ- ΜΑΤΙΚΟΙ	ΣΑΛΠΙΣΤΕΣ	ΥΠΟΔΕΚ. ΣΤΡ.	ΙΠΠΟΙ	
					ΑΞΙΩΜΑ- ΤΙΚΩΝ	ΥΠΗΡΕ- ΣΙΑΣ
Ιλαρχος	1				2	
Υπίλαρχος	1				1	
Ανθυπίλαρχος	1				1	
Επιλοχίας		1				1
Σιτιστής		1				
Λοχίες		2				2
Δεκανείς		4				4
Αντιδεκανείς		2				2
Σαλπιστής Α' τάξεως			1			1
Σαλπιστές Β' τάξεως			2			2
Πεταλωτής				1		
Σαγματοποιός				1		
Υποδεκανείς και στρατιώτες				64		48
Σύνολο	3	10	3	66	4	60

Η συνολική δύναμη του ιππικού επομένως ήταν (άρθρο 4):

ΒΑΘΜΟΙ	ΑΞΙΩΜΑ- ΤΙΚΟΙ	ΥΠΑΞΙΩ- ΜΑΤΙΚΟΙ	ΣΑΛΠΙΣΤΕΣ	ΥΠΟΔΕΚ. ΣΤΡΑΤ.	ΙΠΠΟΙ	
					ΑΞΙΩΜΑ- ΤΙΚΟΙ	ΥΠΗΡΕ- ΣΙΑΣ
Επιτελείς της μοίρας	4	1			3	1
Δύο ίλες	6	20	6	132	8	120
Σύνολο:	10	21	6	132	11	121

Η δύναμη αυτή χωριζόταν στη "Μάχιμη" και τη "Μη μάχιμη" δύναμη:

Α' Μάχιμη δύναμη

- 1 Ανώτερος αξιωματικός.
- 6 Κατώτεροι αξιωματικοί.
- 1 Ανθυπασπιστής.
- 18 Υπαξιωματικοί.
- 6 Σαλπιστές.
- 128 Υποδεκανείς και στρατιώτες, εκ των οποίων 32 μένουν άνευ ίππων.

Β' Μη μάχιμη δύναμη.

3 Στρατιωτικοί υπάλληλοι με βαθμό αξιωματικού.

2 Υπαξιωματικοί (σιτιστές).

4 Στρατιώτες (πεταλωτές και σαγματοποιοί).

Με τη βαθμιαία απομάκρυνση των Βαυαρών και από το ιππικό τις ανώτερες θέσεις στο σώμα κατέλαβαν σχεδόν αποκλειστικά Έλληνες. Το 1844 οι αξιωματικοί του ιππικού ήσαν (βλ. περ. "Στρατιωτικός Αγγελος", 18 Μαρτίου 1844, αρ. 5):

Συνταγματάρχες

1. Δημήτριος Καλλέργης, Στρατιωτικός διοικητής πρωτεύουσας.

Ταγματάρχες (Μοίραρχοι)

1. Ιωάννης Καλογερόπουλος, πρόεδρος 2ου διαρκ. Στρατοδικείου.
2. Σταμάτιος Παπαδόπουλος, διοικητής μοίρας των λογχιστών.

Ιλαρχοι

1. Αντώνιος Πινιώ, σε αργία.
2. Δημήτριος Σούτζος, μοίρα λογχιστών.

Υπίλαρχοι

1. Γεράσιμος Κόκκινος, σε αργία.
2. Αναστάσιος Κουτκουτάκης, πρόεδρος ιπποφορβίου.
3. Ιωάννης Ταμπακόπουλος, μοίρα λογχιστών.
4. Επαμεινώνδας Μαυροκορδάτος, σε αργία.
5. Γεώργιος Αγγελόπουλος, Υπασπιστής μοίρας λογχιστών.
6. Κάρολος Παραμυθιώτης, σε αργία (δασονόμος).
7. Νικόλαος Τζαμαδός, μοίρα λογχιστών.

Ανθυπίλαρχοι

1. Συμεών Βαρζίλης, σε αργία.
2. Γεώργιος Καλάρης, μοίρα λογχιστών.
3. Κωνσταντίνος Βλάσης, σε αργία.
4. Διονύσιος Χρυσοσπάθης, σε αργία.
5. Σπυρίδων Παγώνης, σε αργία.
6. Κωνσταντίνος Καραγιαννόπουλος, αξιωματικός της επιθεωρήσεως Στρατιωτικού Σχολείου.
7. Κυριακούλης Π. Μαυρομιχάλης, μοίρα λογχιστών.
8. Ιωάννης Δράκος.

Ανθυπασπιστές

1. Νικόλαος Πόμμερ

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Φ.Ε.Κ. της 8 Μαρτίου 1833, αρ. 5.
2. στο ίδιο, Διάταγμα "περί του σχηματισμού των Λογχοφόρων.
3. Φ.Ε.Κ. της 22 Ιουλίου 1836, αρ. 36.
4. Φ.Ε.Κ. της 1 Φεβρουαρίου 1838, αρ. 3, Διαταγή του Στρατού της 25 Ιανουαρίου (6 Φεβρουαρίου).
5. Φ.Ε.Κ. της 4 Ιουλίου 1833, αρ. 26 Διάταγμα "Περί σχηματισμού του πεζικού και του ιππικού", άρθρο II, της 23 Ιουνίου 1838.
6. Φ.Ε.Κ. της 9 Ιουνίου, αρ. 21, Διάταγμα "Περί νέου σχηματισμού του πεζικού και των φρουραρχικών επιτελών" και της 21 Ιουνίου 1843, αρ. 21, "Περί σχηματισμού του Ιππικού.

6. ΕΘΝΟΦΥΛΑΚΗ

Το σώμα της Εθνοφυλακής ιδρύθηκε το 1843¹ με μοναδική αποστολή την παροχή βοήθειας στη Χωροφυλακή για την αντιμετώπιση του φαινομένου της ληστείας. Η λειτουργία της Εθνοφυλακής στηρίχθηκε σε ένα αποκεντρωτικό, για την εποχή, σύστημα καθώς οι δυνάμεις της οργανώνονταν κατά δήμους (άρθρο 2). Υπαγόταν στη Γραμματεία των Εσωτερικών, των διοικητών και των δημοτικών αρχών αλλά όποτε είχε ενεργητική στρατιωτική υπηρεσία (καταδιώξεις ληστρικών συμμοριών) περιερχόταν στην δικαιοδοσία των στρατιωτικών αρχών και της Γραμματείας των Στρατιωτικών (άρθρο 3).

Στην Εθνοφυλακή ήταν υποχρεωμένοι να καταταγούν, κατόπιν κληρώσεως, όλοι οι Έλληνες ηλικίας 20 έως 50 ετών, που είχαν ακίνητη περιουσία ή πλήρωναν άμεσους φόρους ή, ακόμη έφεραν το αριστείον που δόθηκε από το κράτος στις 20 Μαΐου (1 Ιουνίου) 1834². Της υποχρεώσεως αυτής εξαιρούνταν οι εξής:

- α) Ο κλήρος και οι μαθητές του εκκλησιαστικού σχολείου.
- β) Οι εν ενεργεία στρατιωτικοί της ξηράς και της θαλάσσης.
- γ) Όσοι δημόσιοι και δημοτικοί υπάλληλοι ήσαν επιφορτισμένοι για την πρόσκληση των εθνοφυλάκων.
- δ) Οι δημόσιοι υπάλληλοι όταν και εφόσον από την κατάταξη τους βλαπτόταν η υπηρεσία στην οποία εργάζονταν.

Αποκλείονταν από την κατάταξη:

- α) Οι φυσικώς και νοερώς ανίκανοι.
- β) Όσοι είχαν καταδικασθεί για κακούργημα ή πλημμέλημα κατά τα άρθρα 22 και 23 του ποινικού νόμου.
- γ) Οι οικιακοί υπηρέτες.
- δ) Οι "αγύρται, τυχοδιώκται και αργοί".

Ως προς την διαδικασία της κλήρωσης, αυτή προϋπέθετε τη σύνταξη καταλόγου των ικανών προς κατάταξη, από τον πρόεδρο, τους παρέδρους και τέσσερα μέλη της κοινότητας του χωριού (άρθρο 5) και, κατόπιν, την τυχαία επιλογή από την κάλπη των ονομάτων όσων επάνδρωναν την Εθνοφυλακή. Πριν από την κλήρωση οι υποψήφιοι θα μπορούσαν να υποβάλλουν ένσταση "περί παραλείψεως ικανών και περί εγγραφής ανικάνων εις τον κατάλογον"³ (άρθρο 6).

Η Εθνοφυλακή κάθε δήμου ή κοινότητας ήταν, εφόσον αυτό ήταν δυνατό, χωρισμένη σε ομάδες πενήντα ανδρών, επικεφαλής των οποίων ήταν ένας "οδηγός". Κάθε επαρχία είχε επικεφαλής τον "Αρχηγό της Εθνοφυλακής της επαρχίας". Ως

"οδηγοί" ετίθεντο ή εκείνος ο στρατιωτικός που έφερε τον μεγαλύτερο βαθμό ή σε περίπτωση ομοιοβάθμων ο αρχαιότερος (άρθρο 8). Ως "οδηγοί", "υπαρχηγοί" και "αρχηγοί" επιλέγονταν "εκ των μάλλον ευυπολήπτων πολιτών ή εκ των αρχαίων στρατιωτικών" οι οποίοι είτε είχαν υπηρετήσει στα ελαφρά σώματα είτε στα τάγματα της γραμμής είτε είχαν διακριθεί στον Αγώνα της ανεξαρτησίας (άρθρο 9). Η εκλογή εκάστου "οδηγού" της Εθνοφυλακής γινόταν με ψηφοφορία μεταξύ των εθνοφυλάκων που διήύθυνε ο δήμαρχος και επικύρωνε ο κατά τόπους επαρχιακός διοικητής. Οι "αρχηγοί" και "υπαρχηγοί" διορίζονταν απευθείας από τον Μονάρχη βάσει καταλόγου που συνέτασσαν οι δημοτικοί άρχοντες και οι "οδηγοί" της Εθνοφυλακής (άρθρο 10).

Η Εθνοφυλακή ανελάμβανε υπηρεσία μέσα στην περιφέρεια των δήμων που ανήκε, εκτός αν ζητούσαν συνδρομή οι όμοροι δήμοι ή η Χωροφυλακή (άρθρο 11). Ιδιαίτερη μέριμνα ελάμβανε το διάταγμα για την αποφυγή καταχρήσεων ή στάσεων από τους Εθνοφύλακες, αφού προέβλεπε (άρθρο 13) την απαγόρευση του να φέρουν όπλα ή να συγκληθούν σε σώμα, αν προηγουμένως δεν προσεκαλούντο από τον "αρχηγό" τους και αυτός από την αρμόδια διοικητική ή δημοτική αρχή.

Τον βοηθητικό προς την Χωροφυλακή ρόλο της Εθνοφυλακής καθόριζε το άρθρο 15 του διατάγματος, που προέβλεπε τη συνδρομή των Εθνοφυλάκων προς τις επιχειρήσεις της χωροφυλακής, όταν αυτή καθίστατο αναγκαία. Τυχόν άρνηση ή ανυπακοή των Εθνοφυλάκων προς τις αρμόδιες αρχές ετιμωρείτο αυστηρά βάσει του άρθρου 164 του ποινικού νόμου (άρθρο 18). Οι ποινές που προβλέπονταν για τους απείθαρχους άνδρες της Εθνοφυλακής (Μέρος Δ', άρθρα 20-23) ήταν για τους αρχηγούς και υπαρχηγούς επίπληξη, απλός περιορισμός και στενός περιορισμός, ενώ για τους "οδηγούς" και εθνοφύλακες οι ως άνω ποινές αλλά και η κράτηση στη δημοτική φυλακή.

Ως προς τις δαπάνες, αυτές ήταν προσαρμοσμένες στα πενιχρά οικονομικά του κράτους. Έτσι, η υπηρεσία των ανδρών της Εθνοφυλακής καθώς και των "οδηγών" ή των αρχηγών ήταν άμισθη (ακροτελεύτιο άρθρο 29). Η σύσταση και όλα τα έξοδα συντηρήσεως του σώματος επιβάρυναν την τοπική αυτοδιοίκηση (άρθρο 27). Τις μόνες δαπάνες που ανελάμβανε το κράτος αφορούσαν τα έξοδα θεραπείας των τραυματισμένων κατά τις επιχειρήσεις εθνοφυλάκων και την παροχή συντάξεων (6 δραχμές μηνιαίως) στις οικογένειες των φονευθέντων, καθώς και κάποιες αμοιβές σε όσους διακρίνονταν στην υπηρεσία τους (άρθρο 24). Οι ρυθμίσεις αυτές κατέστησαν τη λειτουργία του σώματος προβληματική, δεδομένου ότι οι πολύ περιορισμένες οικονομικές δυνατότητες της τοπικής αυτοδιοίκησης καθιστούσαν εξαιρετικά δυσχερή την οργάνωση και την κάλυψη των δαπανών του σώματος. Αφετέρου, το γεγονός ότι η υπηρεσία στο σώμα ήταν άμισθη λειτουργούσε

ανασχετικά ως προς την κατάταξη των ανδρών. Αγρότες στο σύνολο τους οι υποψήφιοι για κατάταξη, θα έπρεπε, στην περίπτωση που στρατεύονταν να αφήσουν για ένα χρονικό διάστημα τις γεωργικές απασχολήσεις τους⁴, γεγονός που τους υποχρέωνε να μετέλθουν διάφορους τρόπους και μέσα για να αποφύγουν την κατάταξη. Εδώ, σημαντικό ρόλο έπαιζαν τα δίκτυα πελατείας-προστασίας, καθώς και η οικονομικοκοινωνική ισχύς, αφού οι ρυθμίσεις περί "αντικαταστάσεως" επέτρεπαν στους οικονομικά ισχυρότερους να εξαγοράσουν, στην ουσία, τη στρατολόγηση τους από τους ασθενέστερους οικονομικά⁵. Η απροθυμία για κατάταξη είχε και μία επιπλέον αφορμή: η συστράτευση στην Εθνοφυλακή για την καταδίωξη των ληστρικών συμμοριών, εκτός από τους άμεσους κινδύνους που συνεπαγόταν για τη ζωή των Εθνοφυλάκων είχε και έμμεσους κινδύνους, καθώς, συχνά, οι ληστές στρέφονταν "με εκδικητική μανία"⁶ εναντίον των οικογενειών των Εθνοφυλάκων και της περιουσίας των.

Γνωρίζοντας η κεντρική εξουσία ότι τα όρια νομιμότητας και παρανομίας ήταν, συχνά, δυσδιάκριτα και ότι οι άνδρες της Εθνοφυλακής από διώκτες της ληστείας μπορούσαν να περάσουν στο άλλο στρατόπεδο και να συνεργασθούν με τις ληστρικές συμμορίες, απαγόρευσε μεταξύ των Εθνοφυλάκων "οποιαδήποτε συνδιάσκεψιν, συζήτησιν ή γνωμοδότησιν περί δημοσίων υποθέσεων του Κράτους, της Επαρχίας ή του Δήμου" (άρθρο 26). Σε αντίθετη περίπτωση, οι διοικητές της Επαρχίας μπορούσαν να διατάξουν την προσωρινή διάλυση της Εθνοφυλακής. Για τον ίδιο λόγο, εξάλλου, ο Οθων απέρριψε τις προτάσεις του Υπουργείου Εσωτερικών περί μόνιμου δυνάμεως της Εθνοφυλακής από "τους ικανότερους"⁷.

Το θεσμικό πλαίσιο που προέβλεπε τη σύσταση και τη λειτουργία της Εθνοφυλακής το καθόριζε το Βασιλικό διάταγμα του 1843, αλλά ήδη από τα πρώτα χρόνια της Απόλυτης Μοναρχίας λειτουργούσαν διάφορα άτυπα σώματα Εθνοφυλακής. Παράλληλα με τη Χωροφυλακή, που είχε το κύριο βάρος στην αντιμετώπιση της ληστείας, και τα τάγματα των Ακροβολιστών, στα οποία κατά καιρούς ανετίθετο ανάλογο έργο, υπήρξαν κι άλλες στρατιωτικές μονάδες τοπικού χαρακτήρα, που ονομάστηκαν "Σώμα της Εθνοφυλακής", χωρίς να υφίσταται το θεσμοθετημένο οργανωτικό τους πλαίσιο. Οι στρατολογήσεις στα άτυπα αυτά σώματα της Εθνοφυλακής γίνονταν από πρώην ατάκτους, μισθοφόρους των Ρουμελιωτών καπετάνιων. Η χρησιμοποίηση αυτών των καπετάνιων (Σπύρος Μήλιος, Παπακώστας Τζαμάλας, Γεώργιος Πράπας, κ.α.) υπαγορευόταν από την ανάγκη της καλύτερης και αποτελεσματικότερης αντιμετώπισης των ληστρικών συμμοριών από άνδρες που γνώριζαν την τακτική των ληστών, ενώ, αντίθετα, η αρχική χρησιμοποίηση βαυαρικών στρατευμάτων είχε αποτύχει. Η ένταξη των πρώην ατάκτων στα σώματα της Εθνοφυλακής μπορούσε να σημαίνει την απόσπαση

κάποιων προνομίων. Έτσι, εκτός από τη μισθοδοσία, που γινόταν από τότε πάλι από τους δήμους, οι Εθνοφύλακες μπορούσαν να προσδοκούν την ένταξή τους σε κάποια στρατιωτική υπηρεσία, διά μέσου των δικτύων πελατείας - προστασίας με τη μεσολάβηση των πολιτικών και στρατιωτικών πατρώνων τους⁸.

Το 1839, τα μέχρι τότε αποκαλούμενα τάγματα της Εθνοφυλακής μετασχηματίστηκαν σε οχτώ (8) ελαφρά τάγματα της "Οροφυλακής"⁹. Με τις ρυθμίσεις αυτές το σώμα της Οροφυλακής "εσυσματώθη με τον Βασιλικόν στρατόν ως μέλος ολοκληρωτικόν προς ανταμοιβήν των αξίων λόγων εκδουλεύσεών του, κατά το 1836 και 1837". Τα οχτώ τάγματα της Οροφυλακής τοποθετήθηκαν στις παραμεθόριες περιοχές της Ρούμελης, όπου εντοπιζόταν, κυρίως, το ληστρικό πρόβλημα ως εξής:

Τάγματα 1^ο, 2^ο, 3^ο: οροφυλακή Φθιώτιδας.

Τάγματα 4^ο, 5^ο, 6^ο: οροφυλακή Ευρυτανίας.

Τάγματα 7^ο, 8^ο: οροφυλακή Ακαρνανίας.

Ο θεσμός του σώματος της Εθνοφυλακής ήταν από τη φύση του θνησιγενής και ως τέτοιος δεν είχε τα ανάλογα αποτελέσματα που επεδίωκε ο νομοθέτης. Συστάθηκε ως ένα επιπλέον στρατιωτικό σώμα, επικουρικό στην αντιμετώπιση του οξύτετου προβλήματος της ληστείας. Η χρησιμοποίηση πρώην ατάκτων για τη στελέχωση του μπορεί να χαρακτηριστεί από μια άποψη ως θετική, αν και σ' αυτή τη λύση η κεντρική εξουσία υποχρεώθηκε να καταφύγει λόγω της αδυναμίας των απείρων σε τέτοιες επιχειρήσεις Βαυαρών εθελοντών.

Από την άλλη μεριά, η Εθνοφυλακή έχοντας ως βασικό χαρακτηριστικό γνώρισμα την αποκέντρωση των λειτουργιών της-μόνη αυτή από όλα ανεξαιρέτως τα στρατιωτικά σώματα-αφού η σύσταση και η λειτουργία ήταν πρωτίστως στις αρμοδιότητες της τοπικής αυτοδιοίκησης, παρουσίαζε προβλήματα στην πλήρωση των θέσεων της από τη στρατολόγηση. Στην αδυναμία του το κράτος να συντηρήσει ένα ακόμη στρατιωτικό σώμα, ανέθετε τα έξοδα στην τοπική αυτοδιοίκηση, η οποία με τη σειρά της αδυνατούσε να ανταποκριθεί σε αυτές τις δαπάνες. Έτσι η τοπική αυτοδιοίκηση αφηνόταν (και, μάλιστα, χωρίς την ύπαρξη αξιόλογων ιδίων πόρων) να λειτουργήσει, σχετικά, αυτόνομα για να αντιμετωπίσει ένα πολυσύνθετο φαινόμενο όπως η ληστεία, την αντιμετώπιση του οποίου η ίδια η κεντρική εξουσία με τους ισχυρότερους μηχανισμούς που διέθετε αδυνατούσε να φέρει σε πέρας.

Εύστοχη μπορεί να χαρακτηριστεί η επιλογή του κράτους να θέτει επικεφαλής των ταγμάτων της Εθνοφυλακής στρατιωτικούς με μεγάλο προσωπικό κύρος και απήχηση, ιδιαίτερα εκεί που παρουσιαζόταν οξύτερο το πρόβλημα της ληστείας. Συνήθως "Αρχηγοί" των ταγμάτων της Εθνοφυλακής τοποθετούνται

Ρουμελιώτες: Θοδωράκης Γρίβας και Γεώργιος Τσόγκας, από τη Δυτική Ρούμελη, Ιωάννης Μαμούρης από την Ανατολική Ρούμελη.

Ως αντίθετη με τη χάραξη της στρατιωτικής πολιτικής της κεντρικής εξουσίας και, συνεπώς, αρνητική προς αυτήν, μπορεί να χαρακτηριστεί η αναγκαστική προσφυγή σε εξωθεσμικές λύσεις όπως ήταν η ανάθεση της στρατολόγησης των ανδρών σε παλιούς καπετάνιους για να αντιμετωπισθούν έκτακτες και επικίνδυνες περιστάσεις¹⁰. Τέτοιες λύσεις συνέτειναν στην αναπαραγωγή των παραδοσιακών σχέσεων καπετάνιου (προστάτη)-παληκαριών (πελατών) και εν μέρει ακύρωναν την, από το 1833, βασική στρατηγική των Βαυαρών, στη χάραξη της στρατιωτικής τους πολιτικής.

Επιπλέον, η στρατολόγηση από τους καπετάνιους των ανδρών αλλά η συντήρησή τους από τους δήμους άφηνε πολλά περιθώρια οικονομικών καταχρήσεων, αφού "οπλρχηγοί χρέωναν το δημόσιο ταμείο για ανύπαρκτους στρατιώτες και συχνά εξανάγκαζαν τα χωριά να πληρώνουν υπερβολικά ποσά"¹¹. Και ακόμη "το ανανεωμένο σύστημα των οπλρχηγών ήταν στενά δεμένο με τη διαχείριση της ενοικίασης των φόρων, επειδή οι ισχυροί άνδρες μπορούσαν να μονοπωλούν την αγορά και να υπαγορεύουν την τιμή των συμβολαίων"¹².

Ο θεσμός της Εθνοφυλακής, με αρκετές διαφοροποιήσεις στον τρόπο σύστασης και λειτουργίας του, διατηρήθηκε μέχρι το 1879, αφού τον προηγούμενο χρόνο καθιερώθηκε η υποχρεωτική καθολική στρατολογία.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Φ.Ε.Κ. της 16 Οκτωβρίου 1843, αρ. 36, διάταγμα της 15 Οκτωβρίου 1843.
2. Φ.Ε.Κ. της 16 Ιουνίου 1843, αρ. 22, διάταγμα της 20 Μαΐου 1834, "Περί των μη εν ενεργεία Αξιωματικών, Υπαξιωματικών, στρατιωτών και ναυτών του στρατού ξηράς και της θαλάσσης". Επρόκειτο για μια απόφαση της Αντιβασιλείας βάσει της οποίας "οι παλαιοί και πτωχοί" αγωνιστές της επανάστασης ελάμβαναν καλλιεργήσιμες γαίες "προς ανταμοιβήν των παλαιών των εκδουλεύσεων και επί σκοπώ του να εξασφαλισθεί εις τας οικογενείας των σταθερός πόρος υπάρξεως (...)".
3. Με το διάταγμα "Περί εκτελέσεως του από 28 Νοεμβρίου (10 Δεκεμβρίου) Νόμου περί συμπληρώσεως του στρατού" της 18ης (30) Ιανουαρίου 1838, Φ.Ε.Κ. της 31 Ιανουαρίου 1838, αρ.2, καθιερώθηκε ο τρόπος της "κληρώσεως" για τη στρατολογία των νέων από 18 έως 24 ετών. Το διάταγμα αποτελούμενο από 48, συνολικά, άρθρα, ήταν χωρισμένο σε πέντε μέρη και θέσπιζε με λεπτομερειακό τρόπο όλα όσα αφορούσαν τον τρόπο της κλήρωσης, ενώ στο 5ο μέρος "περί αντικαταστάσεως" (άρθρα 41-47) δινόταν η δυνατότητα της αντικαταστάσεως κάποιων κληρωτών με άλλους. Ηδη από τον προηγούμενο χρόνο είχε αποφασισθεί η δημιουργία "εθνικού στρατού" από εθελοντές και "κληρωτούς" (νόμος της 28 Νοεμβρίου 1837, Φ.Ε.Κ. της 8 Δεκεμβρίου 1837, αρ.40). Το καθεστώς της κλήρωσης έγινε αφορμή για σωρεία σκανδάλων και πολιτικών αντεγκλήσεων, ενώ "υπήρξε μία από τις βασικές αιτίες της τροπής των νέων στη ληστεία" (βλ. Γιάννης Κολιόπουλος, σ.28 και επ.). Στην προσπάθεια τους ορισμένοι κληρωτοί να αποφύγουν την τετραετή υποχρεωτική θητεία μετέρχονταν, συχνά, αθέμιτα μέσα όπως ο χρηματισμός των δημοτικών αρχόντων ή από την άλλη μεριά, οι τοπικοί άρχοντες νόθευαν το αποτέλεσμα της κλήρωσης για την εξυπηρέτηση των κομματικών τους πελατών. Για το ίδιο πρόβλημα, βλ. ακόμη, J.Petropoulos, τ.Α', σ. 358, καθώς και εφ. "Αιών", 14 Φεβρουαρίου 1840, αρ. 137.
4. Γιάννης Κολιόπουλος, ο.π., σ. 29 και 32.
5. Βλ. παραπάνω, σημ. (3).
6. Γιάννης Κολιόπουλος, ο.π., σ. 32 και John Petropoulos, ο.π., τ. Α', σ. 344.
7. Γ.Α.Κ., Υπ. Εσωτερικών, φ.164, Υπ. Εσωτερικών προς Οθωνα, 12 Μαΐου 1838 και 16 Ιουνίου 1838, καθώς και Αρχ. Βλαχογιάννη, φ.135, εγκύκλιος Υπ. Εσωτ. 16 Αυγούστου 1838. Βλ., επίσης, Γιάννης Κολιόπουλος, ο.π., σ. 32.
8. Βλ. Γιάννης Κολιόπουλος, ο.π., σ. 9.

9. Φ.Ε.Κ. 27 Φεβρουαρίου 1839, αρ.4, Διαταγή του στρατού, αρ. VII, της 25 Ιανουαρίου (6 Φεβρουαρίου) 1839.
10. Αναφερόμαστε π.χ. στην εξέγερση της Ακαρνανίας του 1836, όπου ο Armansberg αναθέτει την καταστολή της εξέγερσης στους Ρουμελιώτες καπετάνιους Θεωδώρακη Γρίβα, Τζαβέλα, Μαμούρη, Μαυροβουνιώτη και Τσόγκα για να συστήσουν "σώμα έμμισθης εθνοφυλακής" Βλ. Γιάννης Κολιόπουλος, ο.π., σ. 22.
11. Βλ. John Petropoulos, ο.π., τ. Α', σ. 290.
12. Στο ίδιο. Ο συγγραφέας αντλεί την άποψη από τον Finlay ("Observations", σ.15, Journal 1835) από όπου και το απόσπασμα: "Οι εθνοφρουροί αυτοί στρατολογούνται από τις πολιτικές αρχές και πληρώνονται από τα χωριά βάσει ενός συμφωνημένου ποσού, για τρεις μήνες το χρόνο και σε μερικές περιπτώσεις για έξη μήνες τα σώματα αυτά πληρώνονται τακτικά, τα χωριά όμως ήταν ως επί το πλείστον απρόθυμα και συχνά ανίκανα να συνεχίσουν την πληρωμή τους, και έτσι η δύναμη διαλύθηκε τελείως. Πρέπει να σημειωθεί επίσης, ότι σε πολλές περιπτώσεις οι αρχηγοί των εθνοφρουρών, αφού συγκέντρωναν μιά ορισμένη δύναμη, ανάγκαζαν τα χωριά να πληρώσουν για έναν πολύ μεγάλο αριθμό ανδρών, και πολλοί από αυτούς δεν διατηρούν ποτέ τόσους άνδρες για όσους πληρώθηκαν (...)", βλ. John Petropoulos, ο.π., τ. Α', σ. 443, σημείωση 78.

7. ΛΟΧΟΣ ΤΩΝ ΑΠΟΜΑΧΩΝ

Για την αντιμετώπιση του ζητήματος των Υπαξιωματικών και των στρατιωτών που ήσαν ανίκανοι είτε λόγω προχωρημένης ηλικίας είτε λόγω σωματικής αναπηρίας, να υπηρετήσουν στον στρατό, ιδρύθηκε ο Λόχος των Απομάχων. Η σύσταση του λόχου βασίστηκε στο διάταγμα "Περί συστάσεως λόχου των Απομάχων" της 27 Ιουλίου (8 Αυγούστου) 1833¹, που δημοσιεύθηκε στο Φ.Ε.Κ., αρ.31, της 4 Οκτωβρίου του ίδιου έτους. Το διάταγμα περιείχε 9 άρθρα τα οποία προέβλεπαν ποιοί θα μπορούσαν να καταταγούν, την υπηρεσία του λόχου, τη μισθοδοσία και την εν γένει οργάνωσή του.

Στον λόχο κατατάσσονταν όσοι μπορούσαν να "αποδειχθούν ανίκανοι υπηρεσίας" (άρθρο 1), εξαιτίας της "προβεβηκυίας ηλικίας" ή σωματικού τραύματος είτε κατά τη διάρκεια της Επανάστασης είτε μετά τη σύσταση του τακτικού στρατού το 1833 (άρθρο 2). Η μισθοδοσία των ανδρών του Λόχου των Απομάχων ισοδυναμούσε με το μισθό των ανδρών του πεζικού της γραμμής (άρθρο 3).

Για να έχει το δικαίωμα της κατάταξης κάποιος θα έπρεπε δύο φορές το χρόνο (άνοιξη και φθινόπωρο) κατά τις επιθεωρήσεις στον εντεταλμένο για το σκοπό αυτό Στρατηγό, να υποβάλουν το μητρώο και το αποδεικτικό της Υγειονομικής Επιτροπής που εξέταζε τους υποψηφίους για την κατάταξη. Με αναφορά του ο επιθεωρών Στρατηγός υπέβαλε τις προτάσεις του στις αρμόδιες προϊστάμενες στρατιωτικές αρχές (άρθρο 4). Ο νομοθέτης φαίνεται να καθιστά ως βασική υπεύθυνη για την τελική κρίση την ίδια υγειονομική επιτροπή, καθώς στο άρθρο 5 προβλεπόταν ότι για τις όποιες κρίσεις η επιτροπή αυτή "μένει υπεύθυνος".

Τη δύναμη του Λόχου των Απομάχων αποτελούσαν:

1 Λοχαγός, διοικητής του Λόχου.

1 Υπολοχαγός.

2 Ανθυπολοχαγοί.

1 Ανθυπασπιστής.

Οι υπαξιωματικοί και οι στρατιώτες που πληρούσαν τις ορισθείσες από το διάταγμα προϋποθέσεις.

Βασική αποστολή του Λόχου, εκτός από τις τρέχουσες υπηρεσίες, ήταν η "διαφύλαξις των δημοσίων κτημάτων" (άρθρο 7).

Με το άρθρο 8 ρυθμιζόταν η στολή, η αποσκευή και ο οπλισμός των ανδρών του Λόχου.

Ο Λόχος των Απομάχων, με βάση τις υπάρχουσες πηγές, αρχειακές και μη, δε φαίνεται να απασχόλησε καθόλου την επικαιρότητα της εποχής, καθώς δεν υπάρχει καμιά άλλη αναφορά άξια λόγου.

Ο περιορισμένος αριθμός όσων εντάχθηκαν στο σώμα αλλά και η περιορισμένη έως ανύπαρκτη, από στρατιωτικής απόψεως, σημασία του, το κατέστησαν ένα απλό συνταξιοδοτικό σώμα, οι άνδρες του οποίου απασχολούνταν με ελαφρές υπηρεσίες, όπως φύλακες δημοσίων κτηρίων ή αρχαίων μνημείων, αγγελιαφόροι κ.λ.π.. Μία παρόμοια πρόβλεψη είχε γίνει το 1828 επί καποδιστριακής διακυβέρνησης (2). Με την αναδιοργάνωση που επιχειρήθηκε το 1852 δεν άλλαξε σε τίποτε η σημασία και η λειτουργία και διατηρήθηκε ως θεσμός συνταξιοδότησης των στρατιωτικών μέχρι το 1871.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Φ.Ε.Κ. της 4 Οκτωβρίου 1833, αρ.31, Β.Δ. της 27 Ιουλίου (8 Αυγούστου) 1833.
2. Βλ. Στέφανος Π.Παπαγεωργίου "Η στρατιωτική πολιτική...", ο.π., σ.52: "Το κυριότερο εμπόδιο για την επιτυχία και τη λειτουργία του θεσμού [ενν. των Χιλιάρχων] που προτάθηκε από το Δημητριο Υψηλάντη ήταν οι ηλικιωμένοι οπλαρχηγοί, που με περισσότερη από τους υπολοίπους δυσκολία θα δέχονταν οποιαδήποτε καινοτομία. Με επιδέξιο χειρισμό ο Καποδίστριας τους τοποθέτησε ως "Στρατιωτικούς Συμβούλους", θέση τιμητική δίχως ουσιαστική ισχύ".

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ: ΤΡΙΑ ΣΩΜΑΤΑ ΜΕ ΙΔΙΑΙΤΕΡΗ ΣΗΜΑΣΙΑ:

Στα επόμενα γίνεται εκτενέστερη αναφορά και ανάλυση τριών στρατιωτικών σωμάτων η σύσταση των οποίων είχε ιδιαίτερη σημασία. Η σημασία τους έγκειται στο γεγονός ότι καθένα από τα τρία αυτά σώματα έχοντας έναν ειδικό ρόλο και συγκεκριμένη αποστολή μέσα στα πλαίσια του νεοσύστατου τακτικού στρατού, έπρεπε να ανταποκριθούν στη φιλόδοξη πολιτική της κεντρικής εξουσίας για την αντιμετώπιση τριών σημαντικών προβλημάτων της ελληνικής κοινωνίας. Αναφερόμαστε στην ανάγκη της δημιουργίας των απαραίτητων έργων υποδομής του αρτισύστατου κράτους, στο πρόβλημα της ληστείας και στο πρόβλημα της αποκατάστασης των στρατιωτικών της Επανάστασης. Δια μέσου του Μηχανικού, της Χωροφυλακής και της Βασιλικής Φάλαγγας επιχειρήθηκε η αντιμετώπιση των αντίστοιχων προβλημάτων.

Πιο συγκεκριμένα, όπως θα αναλυθεί, το Μηχανικό αποτέλεσε όχι απλώς το κύριο, αλλά το αποκλειστικό μέσο για τη δημιουργία των απαραίτητων έργων υποδομής (δρόμοι, λιμάνια, γέφυρες, στρατιωτικά και πολιτικά κτίρια) σε μία χώρα, που μόλις έβγαινε από πολυετή εθνοαπελευθερωτικό αγώνα και εμφυλίου πολέμου και για να ορθοποδήσει χρειαζόταν αυτά τα έργα. Ελλείψη άλλων μέσων, με απουσία - για μεγάλο χρονικό διάστημα - της επενδυτικής ιδιωτικής πρωτοβουλίας, το Μηχανικό είχε αυτή τη διπλή στρατιωτικοπολιτική αποστολή. Στελεχωμένο αναγκαστικά από Βαυαρούς τεχνίτες, αποτέλεσε τον μηχανισμό δημιουργίας των υποτυπωδών, έστω, έργων υποδομής στις πρώτες δεκαετίες του ελληνικού κράτους.

Με την ίδρυση της Χωροφυλακής, σώματος καθαρά στρατιωτικού, καταβλήθηκε προσπάθεια να αντιμετωπισθεί το πρόβλημα της ληστείας. Η χωροφυλακή υπήρξε σώμα, το οποίο, στελεχωμένο αμιγώς από Έλληνες στρατιωτικούς, ήταν πιστό και αφοσιωμένο στην κεντρική εξουσία καθ'όλη τη βασιλεία του Οθωνος. Ο ιδιαίτερος ρόλος της έγκειται στο ότι ήταν το κατ'εξοχήν κατασταλτικό σώμα έχοντας ως διπλή αποστολή την τήρηση της πειθαρχίας μεταξύ των άλλω στρατιωτικών σωμάτων -ένα είδος στρατιωτικής αστυνομίας- και αντιμετώπισης του ληστρικού φαινομένου.

Η ίδρυση της Βασιλικής Φάλαγγας (1835) και της προικοδοτημένης φάλαγγας (1838) αφορούσε την αντιμετώπιση του οξύτατου κοινωνικού προβλήματος της αποκατάστασης των αγωνιστών της Επανάστασης. Η ίδρυση της Βασιλικής Φάλαγγας υπαγορεύθηκε από αυτήν ακριβώς την ανάγκη και είχε χαρακτήρα τιμητικό και, στην ουσία, συνταξιοδοτικό. Με την προικοδοτημένη φάλαγγα γίνεται προσπάθεια

κάποιας περιορισμένης αποκατάστασης των άκληρων αγωνιστών με την διανομή εθνικών γαιών. Έτσι, η σύσταση της προικοδοτημένης φάλαγγας μας παρέχει ένα δείγμα γραφής της αγροτικής πολιτικής του κράτους και μπορούν να αντληθούν γενικότερα συμπεράσματα για το οξύτατο αυτό κοινωνικό ζήτημα.

Η ίδρυση των τριών αυτών σωμάτων επιτρέπει την κατανόηση του χαρακτήρα της στρατιωτικής πολιτικής της συγκεκριμένης περιόδου: χρησιμοποίηση στρατού ως αποκλειστικού μέσου για την αναδιοργάνωση της χώρας με την εκτέλεση των αναγκαίων έργων υποδομής· δημιουργία αφοσιωμένου στρατού, βασικού στηρίγματος της πολιτικής της κεντρικής εξουσίας· πολιτική ενσωμάτωσης των, δυνάμει, επικίνδυνων για την κεντρική εξουσία, στρατιωτικών.

1. ΜΗΧΑΝΙΚΟ

Με το διάταγμα της 2(14)Μαρτίου 1833, "περί διοργανισμού του Στρατιωτικού" προβλεπόταν, μεταξύ των άλλων, και η σύσταση ενός λόχου Μηχανικού, αποτελούμενου από δύο λόχους Σκαπανέων "προς κατασκευήν των στρατιωτικών οικοδομήσεων, δρόμων και γεφυρών, με αριθμό 1 και 2" (άρθρο 2)¹. Ο κάθε ένας από τους λόχους των Σκαπανέων θα απαρτιζόταν από 86 άνδρες κατανεμημένους κατά βαθμό ως εξής (άρθρο 3, εδάφιο 6):

1 Λοχαγός διοικητής του λόχου.

1 Δεύτερος λοχαγός.

1 Ανθυπολοχαγός.

1 Επιλοχίας.

6 Λοχίες.

12 Δεκανείς.

30 Σκαπανείς α' τάξεως.

30 Σκαπανείς β' τάξεως.

3 Σαλπικτές.

Με αυτήν την πρόβλεψη συστάθηκε την 1/13 Αυγούστου 1833² το Μηχανικό σώμα βάσει ειδικού διατάγματος που αναφερόταν λεπτομερώς, με 17 άρθρα, στη δομή, στη λειτουργία και το σκοπό του σώματος. Ήδη από το 1829 ο Καποδίστριας είχε δημιουργήσει ένα ολιγάριθμο σώμα Μηχανικού υπό τη διοίκηση του Γάλλου αντισυνταγματάρχη Γκαρνώ, που είχε την επίσημη ονομασία "Σώμα των επί οχυροματοποιίας και αρχιτεκτονικής αξιωματικών"³. Επρόκειτο για επίλεκτο σώμα με υψηλές αμοιβές και αποστολή τη συντήρηση των υπάρχοντων φρουρίων. Αρωγοί σ' αυτή την προσπάθεια στάθηκαν Γάλλοι αξιωματικοί με την ειδικότητα των τεχνιτών δεδομένου ότι έλειπαν οι Έλληνες στρατιωτικοί με τις απαραίτητες γνώσεις.

Όπως όλα τα στρατιωτικά σώματα, έτσι και το Μηχανικό διαλύθηκαν την περίοδο που ακολούθησε τη δολοφονία του Κυβερνήτη. Στην ουσία η ίδρυση του Μηχανικού, τον Αύγουστο του 1833, αφορούσε την εξ αρχής σύσταση του σώματος. Στην πρώτη του μορφή το Μηχανικό απαρτιζόταν από 16 αξιωματικούς, 18 ανθυπασπιστές και τους 2 λόχους των Σκαπανέων. Πιο συγκεκριμένα (άρθρο 1) οι αξιωματικοί ήταν:

1 Διοικητής, συνταγματάρχη ή αντισυνταγματάρχη.

1 Υπασπιστής, λοχαγός ή υπολοχαγός.

2 Ταγματάρχες.

8 Ανθυπολοχαγοί.

Στην ηγεσία αυτή περιλαμβάνονταν επίσης ένας λογιστής και ένας γραφέας για τον λόχο των σκαπανέων.

Ως αποστολή του το Μηχανικό είχε "την σχεδίασιν, διεύθυνσιν της οικοδομής και διατήρησιν όλων των δημοσίων οικοδομών, τόσο δια το στρατιωτικόν, όσο και δια το πολιτικόν, έτι με την κατασκευήν των οδών, γεφυρών και υδραυλικών οικοδομών εκτός των οικοδομών δια την ημετέραν Αυλήν" (άρθρο 2). Δηλαδή, το Μηχανικό ήταν το σώμα το επιφορτισμένο για τα έργα εκείνα που αφορούσαν τόσο τον στρατιωτικό τομέα, όσο και τα άλλα δημόσια έργα.

Ως προς τη διάρθρωση των ανδρών του σώματος ανά την Επικράτεια, αυτή γινόταν με βάση ένα σύστημα αποκέντρωσης, σύμφωνα με το οποίο κάθε νομός είχε δύναμη Μηχανικού με επικεφαλής έναν αξιωματικό -λοχαγό ή υπολοχαγό (άρθρα 4 και 5). Στην πρωτεύουσα του κράτους έμενε ο Διοικητής με τον Υπασπιστή, τον λογιστή και τον γραφέα, συνεπικουρούμενος από τους δύο ανώτερους αξιωματικούς (ταγματάρχες), που εκτελούσαν χρέη τεχνιτών ελεγκτών των σχεδίων, των προϋπολογισμών και των εν γένει λογαριασμών, θα σχεδίαζαν τα σημαντικά οικοδομήματα και θα εκτελούσαν επιθεωρήσεις (άρθρα 3 και 7). Ο Διοικητής ήταν, βέβαια, ο ιθύνων νους του σώματος αλλά για την πραγματοποίηση οποιουδήποτε σχεδίου θα έπρεπε να συμφωνήσουν οι Γραμματείες (υπουργεία) των Εσωτερικών, της Οικονομίας, των Στρατιωτικών και του Ναυτικού ως συναρμόδιες (άρθρο 8).

Αξίζει να αναφερθεί ότι σε ένα εδάφιο του άρθρου 9 προβλέπεται η απαγόρευση στον επιβλέποντα οποιουδήποτε έργου να χειρίζεται χρήματα είτε εισπράττοντας είτε πληρώνοντας. Προφανώς η πρόβλεψη αυτή υπήρξε για να αποφευχθούν ατασθαλίες και τυχόν καταχρήσεις. Με δεδομένο ότι ο σχηματισμός αυτός του Μηχανικού θα προσαρμοζόταν ανάλογα με τις εκάστοτε ανάγκες του Σώματος και της υπηρεσίας, το οργανωτικό διάγραμμα πήρε την ακόλουθη μορφή:

Διοικητής, Συνταγματάρχης ή Αντισυνταγματάρχης.

Υπασπιστής Διοικητή - Λογιστής.

2 Ταγματάρχες⁴ - 1 για την Πελοπόννησο και 1 για τη Στερεά Ελλάδα.

1 Λοχαγός ή Υπολοχαγός, επικεφαλής κάθε νομού.

Ανθυπασπιστές (δεν προσδιορίζεται αριθμός).

2 Λόχοι Σκαπανέων, με 86 άνδρες έκαστος.

Τον επόμενο χρόνο με βάση το διάταγμα της 23 Ιανουαρίου 1934⁵, επήλθε μεταβολή στην οργάνωση του Μηχανικού με τη δημιουργία και 3^{ου} λόχου Σκαπανέων. Κάθε ένας λόχος αριθμούσε 100 άνδρες. Η αύξηση των ανδρών θα γινόταν με τη μετάθεση ανδρών από τα πιεζικά τάγματα που υπηρετούσαν ως εργάτες. Κατ' αυτόν τον τρόπο οι 3 λόχοι των Σκαπανέων αποτελούσαν μία ιδιαίτερη

μοίρα του Μηχανικού σώματος, με τον τίτλο "Ημίταγμα Σκαπανέων". Με τις απαραίτητες προσθήκες οι Επιτελείς γίνονταν 9:

1 Ταγματάρχης, 1 Υπασπιστής.

1 Καταλυματίας τάγματος.

3 Λογιστές.

3 Υποϊατροί.

Οι λόχοι τοποθετήθηκαν στην Αθήνα, στο Μεσολόγγι και στο Ναύπλιο.

Με τις σημαντικές αλλαγές που σημειώθηκαν στην οργάνωση του στρατού τον Ιανουάριο του 1836⁶, η δύναμη του Μηχανικού ελαττώθηκε ξανά σε 2 λόχους. Ο κάθε λόχος περιελάμβανε:

Επιτελείς

1 Ταγματάρχης.

1 Υπασπιστής (ανθυπολοχαγός).

1 Καταλυματίας τάγματος 2ας τάξεως.

1 Λογιστής 1ης τάξεως.

Λόχος

1 Λοχαγός.

1 Υπολοχαγός.

2 Ανθυπολοχαγοί.

1 Υποϊατρός.

1 Επιλοχίας.

1 Λογιστής 2ας τάξεως.

6 Λοχίες.

12 Δεκανείς.

1 Σαλπικτής 1ης τάξεως.

2 Σαλπιστές 2ης τάξεως.

122 Σκαπανείς 1ης και 2ης τάξεως.

10 Μαθητευόμενοι.

Οι αλλαγές αυτές στα στρατεύματα συντελέστηκαν, επειδή, όπως όριζε η εισαγωγική παράγραφος του διατάγματος, πρυτάνευσε η λογική να γίνει σταδιακή αποχώρηση των ξένων εθελοντών στρατιωτικών ώστε η όλη οργάνωση του στρατού να στηριχθεί στα "εθνικά στοιχεία" και για λόγους που αφορούσαν στα γλίσχρα οικονομικά του κράτους, που επέβαλαν τη μείωση των στρατιωτικών δαπανών. Έτσι, με την παράλληλη μείωση των ανδρών του Μηχανικού, στο άρθρο 3 του διατάγματος προβλεπόταν η ανάθεση των "τριγωνομετρικών καταμετρήσεων της Ελλάδος" σε Έλληνες αξιωματικούς, αντί των Γάλλων, που μέχρι τότε είχαν αυτή την υπηρεσία.

Νέος επανασχηματισμός του Μηχανικού σώματος πραγματοποιήθηκε το 1838 κι αυτός για την περαιτέρω μείωση της δύναμης του "δια να ισορροπηθώσι τα έξοδα της Επιδρατείας με τα έσοδα"⁷. Έτσι, οι δύο λόχοι συγχωνεύτηκαν σε έναν και κατηργείτο η διοίκηση της διλοχίας του 1836. Η δύναμη των επιτελών οριζόταν ως εξής (άρθρο 3):

1 Ανώτερος αξιωματικός, διοικητής επιθεωρητής (ταγματάρχης ή "εξαιρετικώς" αντισυν/ρχης).

1 Υπασπιστής (υπολοχαγός ή ανθυπολοχαγός).

2 Λοχαγοί α' κλάσεως.

2 Λοχαγοί β' κλάσεως.

6 Υπολοχαγοί.

6 Ανθυπολοχαγοί.

1 Στρατιωτικός υποϊατρός.

1 Υποκαταλυματίας.

4 Λογιστές α' κλάσεως.

3 Λογιστές β' κλάσεως

10 Επιστάτες οικοδομών, φρουρίων και υλικού (επιλοχίες, λοχίες και δεκανείς).

Ο λόχος των σκαπανέων απετελείο από (άρθρο 5):

1 Λοχαγό α' κλάσεως.

1 Υπολοχαγό.

2 Ανθυπολοχαγούς.

Σύνολο: 4 Αξιωματικοί.

1 Λογιστή β' κλάσεως.

2 Επιλοχίες επί των εργασιών.

1 Επιλοχία για την υπηρεσία.

8 Λοχίες.

12 Δεκανείς.

1 Σαλπικτή α' κλάσεως.

1 Σαλπικτή β' κλάσεως.

75 Σκαπανείς α' κλάσεως.

75 Σκαπανείς β' κλάσεως.

50 Μαθητευόμενους.

Σύνολο: 216 Υπαξιωματικοί και στρατιώτες.

Συνολικά δηλαδή, η δύναμη του λόχου των σκαπανέων ήταν 220 άνδρες. Με το άρθρο 8 του ίδιου διατάγματος κατηργείτο η υπάρχουσα διοίκηση της διλοχίας και ιδρυόταν μία "επιθεώρησης του μηχανικού", προϊστάμενος της οποίας ήταν ο εκάστοτε ανώτερος αξιωματικός του σώματος. Με τις τελευταίες αυτές αλλαγές ο σχηματισμός του Μηχανικού πήρε την εξής μορφή:

ΟΝΟΜΑΤΑ ΤΩΝ ΘΕΣΕΩΝ	ΕΣΑΡ ΤΩΝ ΘΕΣΕΩΝ	ΑΝΩΤΕΡΟΙ ΛΕΙΩΜΑΤΙΚΟΙ	ΛΟΧΑΓΟΙ		ΥΠΟΛΟ-ΧΑΓΟΙ	ΑΝΘΥΠΟ-ΛΟΧΑΓΟΙ	ΑΝΘΥΠΑ-ΣΠΙΣΤΕΣ	ΥΠΟΙΑΤΡΟΙ	ΥΠΟΚΑΤΑ-ΛΥΜΑΤΙΣ	ΛΟΠΣΤΕΣ		ΔΙΕΥΘ. ΤΗΝ ΕΡΓ. ΕΠΙΛΟΧ.	ΕΠΙΤΗ-ΡΗΤΕΣ	ΠΑΡΑΤΗΡΗ-ΣΕΙΣ
			α'	β'						α'	β'			
Επιθεωρητής Μηχ.	Αθήνα	1			υπ.		1	1	1					
α' Διευθυντής Μηχ.	Αθήνα		1		1	2	1			1	1		2	
α' Διευθυντής Μηχ.	Χαλκίδα				1		1						1	
β' Επιθεωρητής Μηχ.	Λαμία			1	1	1				1			1	
γ' Διευθυντής Μηχ.	Μεσολόγγι					1				1			1	
Διευθυντής Μηχ.	Πάτρα, Ρίον				1								1	
Διευθυντής Μηχ.	Αντίρριον					2								
δ' Διευθυντής Μηχ.	Ναύπλιο		1		1					1	1		2	
ε' Λόχος σκαπανέων	Τρίπολη Αθήνα				1								1	
στ' Λόχος σκαπανέων	Ναύπλιο				1	1							1	
Ολική δύναμη		1	3	2	8	8	6	1	1	4	4	2	10	

Σχηματισμός λόχου Σκαπανέων (1838)

ΒΑΘΜΟΙ							
ΕΠΑΓΓΕΛΜΑ	ΔΙΕΥΘΥΝΟΝΤΕΣ ΤΗΝ ΕΡΓΑΣΙΑ ΕΠΙΛΟΧΙΕΣ*	ΛΟΧΙΕΣ	ΔΕΚΑΝΕΙΣ	ΣΑΛΠΙΣΤΕΣ	ΣΚΑΠΑΝΕΙΣ	ΜΑΘΗΤΕΥΟΜΕΝΟΙ	ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ
Κτίστες		1	2		30	10	Μπορούν να γίνουν αλλαγές στη διάρθρωση του λόχου ανάλογα με τις παρουσιαζόμενες ανάγκες
		1	2		25	8	
Κεραμείς			1		7	2	
Ξυλουργοί		1	2		30	10	
Κοβωτοποιοί		1	2		20	7	
Αμαξοποιοί-Καδοποιοί			1		5	2	
Κλειδοποιοί		2	2				
Σιδηρουγοί-ηλοποιοί					10	3	
Υαλουργοί					1	1	
Ράπτες					1		
Υποδηματοποιοί					1		
Γραφείς		2					
Χωρίς επάγγελμα				2			
Σύνολο	2	8	12	2	150	50	

*Πρέπει να διαθέτουν ειδικές γνώσεις για σκαπανείς κτίστες, λιθοκόποι ή ξυλουργοί για να χρησιμοποιηθούν ως επιστάτες σε μεγάλες οικοδομές στο μέλλον.

Η οργάνωση του Μηχανικού παρέμεινε έτσι μέχρι τον Απρίλιο του 1843, οπότε διαλύθηκε ο υφιστάμενος λόχος των σκαπανέων⁸. Διατηρήθηκε η Επιθεώρηση του Μηχανικού και συστάθηκαν οι "Διευθύνσεις Μηχανικού νομών", με απροσδιόριστο αριθμό ανδρών. Τον Οκτώβριο του 1854, συστάθηκε ο λόχος των Πυροσβεστών και τον Ιούνιο του 1861 σχηματίστηκε μία διλοχία Σκαπανέων και Πυροσβεστών με δύναμη 120 ανδρών ο κάθε λόχος⁹.

Το Μηχανικό όπως είχε προβλεφθεί και στο ιδρυτικό διάταγμα του 1833 ήταν ένα σώμα ελάχιστα ή σχεδόν καθόλου μαχητικό, με προορισμό την κατασκευή και τη συντήρηση έργων τεχνικών τόσο στρατιωτικών, όσο και πολιτικών. Η όψη που παρουσίαζε η χώρα στα πρώτα χρόνια που ακολούθησαν την ανεξαρτησία ήταν άθλια. Είναι χαρακτηριστικές οι μαρτυρίες της εποχής. Γράφει, σχετικά, ο Μάουρερ: "Όπου κι αν γύριζες τα μάτια σου, βράχοι γυμνοί και ξεραίλα, χωράφια ακαλλιέργητα, πουθενά δρόμος, πουθενά γεφύρια(...). Τα οχυρωματικά έργα και ο

ναύσταθμος, ερείπια¹⁰. Ανάλογες είναι και οι εκτιμήσεις που έκανε ο Φρειδερίκος Τίος¹¹, καθώς και ο F. Strong¹².

Οι Βαυαροί εφόσον ήθελαν να συγκροτήσουν ένα ισχυρό κράτος και να θέσουν τα θεμέλια μιας αναπτυξιακής πορείας έπρεπε να ξεκινήσουν με τη δημιουργία έργων υποδομής, ακολουθώντας τα παραδείγματα της προηγμένης ήδη Ευρώπης¹³.

Το κύριο πρόβλημα για την υλοποίηση αυτής της πολιτικής ήταν η έλλειψη του κατάλληλου προσωπικού σε μεσαίο και ανώτερο επίπεδο κατάρτισης, που να ηγηθεί αυτής της προσπάθειας. Ετσι αυτό που υπαγόρευσε η ανάγκη από τα χρόνια της Αντιβασιλείας ήταν να στρατολογηθούν από τη Βαυαρία, "κυρίως τεχνίτες, γιατί η Ελλάδα τους είχε απόλυτη ανάγκη"¹⁴. Πράγματι, σε πολύ μεγάλο ποσοστό το Μηχανικό σώμα επανδρώθηκε από Βαυαρούς.

Πρώτος διοικητής του σώματος διορίστηκε ο Βαυαρός Zeh, στα πλαίσια της προσπάθειας ελέγχου του νεοσύστατου στρατιωτικού μηχανισμού από την κεντρική εξουσία¹⁵ και λόγω των ειδικών γνώσεων που απαιτούσε η θέση του επικεφαλής του Μηχανικού. Σε ονομαστικό κατάλογο¹⁶ των υπηρετούντων στο Μηχανικό το 1836 την πλειοψηφία αποτελούσαν οι Βαυαροί:

A. ΔΙΑΤΕΛΟΥΝΤΕΣ ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΩΣ ΕΙΣ ΤΟ ΣΩΜΑ		
ΒΑΘΜΟΣ	ΟΝΟΜΑΤΕΠΩΝΥΜΟ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΗ ΜΗΧΑΝΙΚΟΥ	ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ
Ταγματάρχης	Λεωνίδας Σμόλεντς ¹⁷	Επιθεωρητής
Ανθυπολοχαγός	Αύγουστος Βόλφ	Υπασιιστής
Υποκαταλυματίας	Αντώνιος Σχών	
I. Διεύθυνση Μηχανικού		
1. Λοχαγός	Εμμανουήλ Μανιτάκης	Διευθυντής
2. Υπολοχαγός	Βασίλειος Πετιμεζάς	
3. Υπολοχαγός	Ερρίκος Εστραχ	
4. Υπολοχαγός	Μιχαήλ Χοχ	εν αδεία
5. Υπολοχαγός	Φρειδερίκος Στράντερ	Χαλκίδα
6. Ανθυπασιιστής	Αλέξανδρος Γεωργαντάς	
7. Υποκαταλυματίας	Φέρδιναντ Μύλλερ	
II. Διεύθυνση Μηχανικού		
1. Υπολοχαγός	Αθανάσιος Κάνος	Διευθυντής
2. Ανθυπολοχαγός	Γουσταύος Δέλμαν	
3. Ανθυπασιιστής	Δημήτριος Ιατρίδης	
4. Λογιστής	Σπυρίδων Καρέλης	

III. Διεύθυνση Μηχανικού		
1. Λοχαγός	Φραγκίσκος Μύλλερ	Διευθυντής
2. Υπολοχαγός	Λοδοβίκος Βέβερ	εν αδεία
3. Υπολοχαγός	Καίσαρ Βιλλάνης	Πάτρα
4. Ανθυπασπιστής	Νικόλαος Παλαμάς	
5. Λοχαγός	Φερδινάνδ Γιαν	
IV. Διεύθυνση Μηχανικού		
1. Λοχαγός	Βενέδικτος Χέρτερ	Διευθυντής
2. Λοχαγός	Στέφανος Ησαΐας	
3. Υπολοχαγός	Δημήτριος Γεωργίου	
4. Ανθυπολοχαγός	Δημήτριος Γριγγέτας	Νεόκαστρο
5. Ανθυπολοχαγός	Αντώνιος Στάλλ	
6. Ανθυπολοχαγός	Φρειδερίκος Ράηχερτ	
7. Λοχαγός	Ιωάννης Σνέλλερ	
8. Λοχαγός	Ιωάννης Σναήδερ	
Λόχος Σκαπανέων		
1. Υπολοχαγός	Δημήτριος Ιγγλέσης	Διοικητής
2. Υπολοχαγός	Κάρλ Βερτχάημ	
3. Ανθυπολοχαγός	Γραούγαλλ Χαηδενήβερ	
4. Ανθυπασπιστής	Αθανάσιος Πολυτόπουλος	
Β. Μη διατελούντες στο Σώμα		
1. Ανθυπολοχαγός	Ιωάννης Σλάττερ	εν αδεία
2. Ανθυπολοχαγός	Γεράσιμος Σλάττερ	
3. Ανθυπολοχαγός	Αλοήσιος Κενιγβέργερ	στην οικοδομή των νέων ανακτόρων
4. Ανθυπασπιστής	Γρηγόριος Πετιμεζάς	στους γενικούς επιτελείς
5. Ανθυπολοχαγός	Φρειδερίκος Εττίγγερ	υπό ανάκριση
6. Ανθυπολοχαγός	Ερρίκος Εδλερ	
7. Υποϊατρός	Γεώργιος Κένιγ	Νεόκαστρο
8. Λογιστής	Φραγκίσκος Βάρθ	στους γενικούς επιτελείς
9. Ανθυπασπιστής	Παναγιώτης Βουγιούκας	στην Ακαδημία Φραϋμπεργκ
10. Ανθυπασπιστής	Μιχαήλ Σούτζος	
11. Ανθυπασπιστής	Μιχαήλ Μουσοδάκης	
Γ. Σε Εφεδρεία		
1. Ταγματάρχης	Δημήτριος Σταυρίδης	στη Σχολή Ευελπίδων
2. Λοχαγός	Φρειδερίκος Τσέντερ	εν αδεία
3. Λοχαγός	Βέρχελμ Βάκλερ	εν αδεία
4. Υπολοχαγός	Ιωάννης Τζείχλερ	στη Γραμματεία Εσωτερικών
5. Ανθυπολοχαγός	Φρειδερίκος Γόντμανν	στη Γραμματεία Εσωτερικών
6. Ανθυπολοχαγός	Θεόδωρος Κομνηνός	στη Γραμματεία Εσωτερικών
7. Ανθυπολοχαγός	Βασίλειος Νικολαΐδης	στη Γραμματεία Εσωτερικών
8. Ανθυπολοχαγός	Νικόλαος Μουσουδάκης	στη Σχολή Ευελπίδων
9. Ανθυπασπιστής	Δημήτριος Κορομηλάς	σπουδάζει στο Παρίσι
10. Ανθυπασπιστής	Δημήτριος Σκαλιστήρης	σπουδάζει στο Παρίσι
11. Ανθυπασπιστής	Ανδρέας Μομφεράτος	με τον αρχιτέκτονα Κυκλάδων
12. Ανθυπασπιστής	Γεώργιος Πράτζικας	στη Γραμματεία Εσωτερικών
13. Ανθυπασπιστής	Δημήτριος Εξαρχος	στη Γραμματεία Εσωτερικών
14. Ανθυπασπιστής	Νικόλαος Στεφανίτζης	στη Γραμματεία Εσωτερικών
15. Ανθυπασπιστής	Στέφανος Ησαΐας	στη Γραμματεία Εσωτερικών
16. Ανθυπασπιστής	Ιωάννης Σούτζος	σπουδάζει στο Παρίσι

Από την ¹αγαχ¹ωση των καταλόγων προκύπτει ότι, τουλάχιστον, στους αξιωματικούς των κατηγοριών Α και Β ("Διατελούντες πραγματικώς εις το Σώμα και "Μη διατελούντες"), ο αριθμός των Βαυαρών αξιωματικών είναι μεγαλύτερος απ' ότι των Ελλήνων: 24 και 18 αντίστοιχα. Τη στιγμή, μάλιστα, που αναφερόμαστε σε μία περίοδο (1838) που έχει αρχίσει μία σταδιακή αποχώρηση των Βαυαρών εθελοντών.

Αξιοσημείωτο είναι, επίσης, ότι ο αριθμός των μαθητευομένων και των σπουδαστών για την επάνδρωση του Μηχανικού συνεχώς αυξανόταν. Ήδη με τον σχηματισμό του 1838 οι μαθητευόμενοι έφθαναν τους 50, ενώ είχε αρχίσει η αποστολή αξιωματικών για μετεκπαίδευση στο εξωτερικό (Δημήτριος Κορομηλάς, Ιωάννης Σούτσο ς)¹⁸. Ο κύριος όγκος, όμως, των αξιωματικών του Μηχανικού ήταν απόφοιτοι της Σχολής των Ευελπίδων, στην οποία κατά τις 4 εκπαιδευτικές τάξεις (β'φάση σπουδών) διδάσκονταν μαθήματα προσαρμοσμένα στις απαιτήσεις του Σώματος όπως "Καταμέτρησις κτιρίων και μηχανών", "Τοπογραφική και χωρογραφική", "Περαστική οχυρωματική", Αρχιτεκτονική", "Διεύθυνσης των υπονόμων" κ.α.¹⁹. Να σημειωθεί ότι η Σχολή Ευελπίδων ήταν η μοναδική σχολή που παρείχε τεχνολογική και επιστημονική κατάρτιση, μέχρι την ίδρυση του Πολυτεχνείου (1887). Η ανάθεση όλων των δημόσιων ή ιδιωτικών έργων γινόταν "σε αξιωματικούς του Μηχανικού καθώς και σε λιγοστούς ξένους και Έλληνες αρχιτέκτονες που είχαν σπουδάσει στο εξωτερικό"²⁰. Ακόμη και μετά την ίδρυση του Πολυτεχνείου οι πτυχιούχοι του ιδρύματος "δύσκολα μπορούσαν να διεκδικήσουν δημόσιες διευθυντικές θέσεις, τις οποίες κατελάμβαναν ευρωπαίοι μηχανικοί ή Έλληνες στρατιωτικοί προερχόμενοι από τη Σχολή Ευελπίδων"²¹.

Ως προς τη μισθοδοσία, οι άνδρες του Μηχανικού εξισώθηκαν με εκείνους του Πυροβολικού και του Ιππικού και αποτελούσαν, συγκριτικά με όσους στελέχωναν τα άλλα σώματα τους καλύτερα αμοιβόμενους στρατιωτικούς. Πιο συγκεκριμένα:

Προσδιορισμός της μισθοδοσίας του Λόχου των Σκαπανέων²²

ΒΑΘΜΟΣ	ΜΙΣΘΟΣ ΒΑΘΜΟΥ	ΜΙΣΘΟΣ ΥΠΗΡΕΣΙΑΣ	ΟΛΙΚΟΣ ΜΙΣΘΟΣ	ΗΜΕΡΗΣΙΟΣ ΜΙΣΘΟΣ	ΜΕΡΙΔΕΣ ΑΡΤΟΥ ΗΜΕΡΗΣΙΩΣ	ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ
Λοχαγός και Διευθυντής Λόχου	50	170	220			Οι αξιωματικοί λαμβάνουν και οίκημα
Δεύτερος Λοχαγός	50	110	160			
Υπολοχαγός	30	90	120			
Ανθυπολοχαγός	25	75	100			
Επιλοχίας				1 δρχ και 40 λεπτά	1	
Λοχίας				92 λεπτά	1	
Δεκανεύς				68 λεπτά	1	
Σκαπανεύς α' τάξεως				56 λεπτά	1	
Σκαπανεύς β' τάξεως				48 λεπτά	1	
Κεραύλης α' τάξεως				86 λεπτά	1	
Κεραύλης β' τάξεως				60 λεπτά	1	

Με τη δημιουργία του σώματος του Μηχανικού οι Βαυαροί προσπάθησαν να δώσουν λύση σε μία αδήριτη ανάγκη, που από πολλά χρόνια είχε αντιμετωπισθεί ήδη στους ευρωπαϊκούς στρατούς: την αντιμετώπιση, δηλαδή, των νέων συνθηκών που αφορούσαν τη δημιουργία έργων, τόσο στρατιωτικού χαρακτήρα (οχυρωματικά έργα, φρούρια, στρατώνες κ.λ.π), όσο και πολιτικού, με την ανάθεση από το κράτος δημιουργίας έργων υποδομής (δρόμοι, γέφυρες, κτίρια, υδραυλικές εγκαταστάσεις). Το Μηχανικό είχε συνεπώς διττή σημασία, και μάλιστα, βαρύνουσα για ένα νεοσύστατο κράτος όπως το ελληνικό. Να επαναλάβουμε ότι οι συνθήκες ερήμωσης και καταστροφής που επικρατούσαν στην μετεπαναστατική Ελλάδα, οδηγούσαν αφεύκτως στην ανάγκη αντιμετώπισης αυτών των προβλημάτων. Η προφανής αυτή πολιτική πρόθεση των Βαυαρών, πάντως, θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως ημιτελής. Ημιτελής, με την έννοια ότι δεν υπήρξαν τα αποτελέσματα εκείνα που θα οδηγούσαν στην αναπτυξιακή πορεία της χώρας. Και ενώ στην Ευρώπη από τις αρχές του 19ου "τα δημόσια έργα και τα έξοδα υποδομής(...) απορροφούσαν ένα σημαντικό μέρος του προϋπολογισμού"²³ στην Ελλάδα μόλις στο τελευταίο τέταρτο του αιώνα με την μακρόπνοη πολιτική του Χαριλάου Τρικούπη τέθηκαν οι βάσεις για την δημιουργία έργων μεγάλων με υποδομή και αναπτυξιακή προοπτική²⁴.

Ασφαλώς, για να κριθεί η πολιτική των Βαυαρών στον συγκεκριμένο τομέα θα πρέπει να ληφθούν υπόψη, εκτός από τις περιορισμένες οικονομικές δυνατότητες

που είχε το κράτος, οι προκαπιταλιστικού τύπου μορφές παραγωγικής οργάνωσης, που είχαν ως συνέπεια την έλλειψη μιας μεγάλης, ενιαίας, εθνικής αγοράς και τον εγκλωβισμό σε μορφές εμπορευματικές στενών γεωγραφικών ορίων με επικράτηση, κυρίως της αυτοκατανάλωσης.

Στον συγκεκριμένο κοινωνικοπολιτικό χώρο, όπως εμφανιζόταν μετεπαναστατικά η Ελλάδα, οι προτεραιότητες του κράτους αφορούσαν, πρωτίστως, την εμπέδωση της τάξης και της πειθαρχίας στην κεντρική εξουσία. Μοιραία το μέλημα για τη δημιουργία έργων υποδομής απέκτησε δευτερεύουσα σημασία. Ετσι οι δαπάνες που αφορούσαν, π.χ. την έλευση και τη συντήρηση των Βαυαρικών εθελοντικών σωμάτων ή αυτές της Χωροφυλακής, αμφότερα σώματα καταστολής, πλήρως υποταγμένα στην κεντρική εξουσία, ήταν κατά πολύ υψηλότερες σε σχέση με άλλες στρατιωτικές δαπάνες, συμπεριλαμβανομένων και των δαπανών για το Μηχανικό. Πιο συγκεκριμένα:

Οι δαπάνες για στρατιωτικές οικοδομές κατά το 1833 φθάνουν τις 193.241 δραχμές, δηλαδή ποσοστό 2,7% επί του συνόλου των στρατιωτικών εξόδων, το 1834, 338.218 δραχμές, δηλαδή 3,9% και το 1835, 493.889 δραχμές δηλαδή 7,6%. Παρατηρείται, βέβαια μία αύξηση των δαπανών προϊόντος του χρόνου, η οποία αναλογεί σε ποσοστό 4,4% κατά μέσον όρο κατά την τριετία 1833-1835. Ωστόσο, στην ίδια τριετία οι δαπάνες για την συντήρηση των βαυαρικών στρατευμάτων φθάνει στα 4.624.133 δραχμές, δηλαδή ποσοστό 19,7%, ενώ για τη Χωροφυλακή 1.408.119 δραχμές, δηλαδή 6% του συνόλου των στρατιωτικών δαπανών²⁵. Το 1836 οι δαπάνες για τη συντήρηση των λόχων των Σκαπανέων ήταν ακόμη μικρότερες και έφθαναν μόλις στο 3,5% του προϋπολογισμού των συνολικών εξόδων του στρατού²⁶.

Με δεδομένη, λοιπόν, την οικονομική δυσπραγία του κράτους η ανάγκη εργατικής συνδρομής για την υλοποίηση των σχεδίων του Μηχανικού αντιμετωπίστηκε, σε πρώτη φάση, από τους ίδιους τους στρατιώτες των λόχων των Σκαπανέων²⁷. Για την αντιμετώπιση του προβλήματος, όμως, σε μονιμότερη βάση οι Βαυαροί πρόταξαν ως αναγκαστική λύση την παροχή αγγαρείας από τον αγροτικό πληθυσμό των περιοχών που γίνονταν έργα, γεγονός που προκάλεσε αντιδράσεις. Το πρόβλημα αυτό και η λύση που προτάθηκε είναι χαρακτηριστικό δείγμα των δυσκολιών και των αντιφάσεων της πολιτικής των Βαυαρών: ο θεσμός της αγγαρείας παρέπεμπε στο δυτικοευρωπαϊκό παρελθόν της φεουδαρχίας και ήταν ολωσδιόλου άσχετο από τις βιωματικές εμπειρίες των Ελλήνων κατά την τουρκοκρατία²⁸. Ασχέτως αν τελικά, το μέτρο της αγγαρείας εφαρμόστηκε σε πολύ περιορισμένη κλίμακα²⁹, γεγονός είναι ότι το κράτος ερχόταν με την τεχνογνωσία, με το εξειδικευμένο προσωπικό που στελέχωνε το Μηχανικό, να θέσει τα θεμέλια για τη

δημιουργία κάποιων στοιχειωδών αλλά και αναγκαίων έργων υποδομής. Η προσπάθεια αυτή ήταν ιδιαίτερης σημασίας, ιδίως για τις επόμενες δεκαετίες και αν ήταν "αργοί οι ρυθμοί"³⁰ υλοποίησης αυτών των στόχων, αυτό συνδέεται μάλλον με την οικονομικοκοινωνική καχεξία που χαρακτήριζε το ελληνικό κράτος.

Οι αξιωματικοί που στελέχωναν το Μηχανικό Σώμα, αποτελούσαν την elite των αξιωματικών κατά την οθωνική περίοδο. Λόγω της φύσεως της ειδικότητάς τους, που απαιτούσε αυξημένες γνώσεις και τεχνική κατάρτιση, οι κυβερνήσεις εμπιστεύθηκαν τις περισσότερες και πιο καίριες θέσεις του Σώματος σε Βαυαρούς. Αυτό τα πρώτα χρόνια. Διότι με την πάροδο του χρόνου νέοι αξιωματικοί, απόφοιτοι της Σχολής των Ευελπίδων αλλά και άλλων ανωτάτων σχολών της Δύσης, αποτέλεσαν τη δεξαμενή από την οποία αντλήθηκαν τα στελέχη του Σώματος. Οι "διαπρεπείς αυτοί αξιωματικοί του μηχανικού"³¹, που αποτελούσαν, αν μιλήσουμε με σημερινή ορολογία, ένα είδος τεχνοκρατών είχαν μία ακόμη ιδιαιτερότητα: η αφετηρία της στρατιωτικής τους σταδιοδρομίας δε σχετιζόταν με τις ένοπλες ομάδες της Επανάστασης άμεσα, όπως συνέβαινε με τα άλλα στρατιωτικά Σώματα και, συνεπώς, ήταν αποκομμένοι από την αρματολική παράδοση. Ασχέτοι στην ουσία με τα στρατιωτικά πελατειακά δίκτυα του πρόσφατου παρελθόντος, προσέφεραν τις υπηρεσίες τους προς το κράτος, εντασσόμενοι στο μοναδικό - από άποψη κοινωνικοπολιτικών ερεισμάτων - Σώμα που θα μπορούσαν, αποστασιοποιούμενοι από τους υπόλοιπους Έλληνες στρατιωτικούς.

Από την εποχή που ο Μακιαβέλι³² τόνιζε τη μεγάλη σημασία που έχουν οι "τεχνίτες" για τους εθνικούς στρατούς, το Μηχανικό γινόταν παντού στην Ευρώπη, αναπόσπαστο και αναγκαίο μέρος του οργανωμένου στρατιωτικού μηχανισμού, έχοντας τον διττό στρατιωτικοπολιτικό ρόλο που προαναφέρθηκε. Στην Ελλάδα, κατά την περίοδο θεμελίωσης του νεοελληνικού κράτους, απετέλεσε το μοναδικό μέσο για την δημιουργία των πρώτων έργων υποδομής είτε στενά στρατιωτικού χαρακτήρα είτε γενικότερα, οικονομικοπολιτικού, μέσα στις περιορισμένες οικονομικές δυνατότητες του ελληνικού βασιλείου. Και από την άποψη αυτή εξαιρείται και η μεγάλη του σημασία.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Φ.Ε.Κ. της 8 Μαρτίου 1833, αρ. 5.
2. Φ.Ε.Κ. της 1(13) Αυγούστου 1833.
3. Βλ. Στέφανος Π. Παπαγεωργίου, "Η στρατιωτική πολιτική..." σ. 192-194.
4. Σύμφωνα με το άρθρο 10 του Β.Δ. του Αυγούστου 1833, οι δύο Ταγματάρχες ήταν επιφορτισμένοι με τη γενική επιθεώρηση κατ' έτος στις περιφέρειες ευθύνης τους, Πελοπόννηση και Στερεά Ελλάδα.
5. Φ.Ε.Κ., Β.Δ. της 23 Ιανουαρίου 1834, δημοσιευμένο στις 8 Φεβρουαρίου 1834.
6. Φ.Ε.Κ., της Β.Δ. "πεί του σχηματισμού των στρατευμάτων της Ξηράς", της 22 Ιουλίου 1836, αρ. 36.
7. Φ.Ε.Κ., Β.Δ. "περί του σχηματισμού του μηχανικού σώματος και των σκαπανέων" της 24 Ιουνίου 1834.
8. Φ.Ε.Κ., Β.Δ. της 17 Ιουλίου 1843.
9. Βλ. "Ιστορία της οργάνωσης του ελληνικού στρατού, 1821-1954", εκδ. Γενικού Επιτελείου Στρατού, Αθήνα, χ.χ.
10. Πρβ. Μάουρερ, ο.π., σ. 410-411.
11. Φρειδερίκου Τίρς, ο.π., τ.β' ιδιαίτερα στις σ. 21-40 και 238-239, όπου περιγράφεται με τα μελανότερα χρώματα η κακή κατάσταση της ελληνικής κοινωνίας από την άποψη της πλήρους έλλειψης στοιχειωδών έργων υποδομής (δρόμοι, κτίρια, κ.λ.π.) ως αποτέλεσμα, κατά τον συγγραφέα, του πολυετούς Αγώνα της ανεξαρτησίας.
12. F. Strong, "Greece as a kingdom; or a statistical description of that country", London 1842, σ. 33-35.
13. Andre Philip, "Ιστορία της Οικονομικής και Κοινωνικής Αναπτύξεως", τ. 1^{ος}, εκδ. Εθνικού Κέντρου Κοινωνικών Ερευνών, Αθήναι 1973, σ. 40-41, όπου περιγράφεται η "επανάστασις των μεταφορών" από την άποψη της δημιουργίας έργων υποδομής στη Γαλλία κατά τον 18^ο αιώνα.
14. Βλ. Μάουρερ, ο.π., σ. 562.
15. Βλ. John A. Petropoulos, ο.π., τ. Α', σ. 196.
16. Γ.Α.Κ., Υπουργείο Στρατιωτικών, ΜΓ II 1, φ. 29.
17. Σμόλεντς ή Σμολένσκης Λεωνίδας: πρόκειται για Έλληνα από τη Μοσχόπολη της Μακεδονίας, η οικογένεια του οποίου είχε εγκατασταθεί από το 1770 στην Ουγγαρία. Το 1813 υπηρετούσε στον αυστριακό στρατό, αφού προηγουμένως αποφοίτησε από τη στρατιωτική σχολή της Βιέννης. Στην Ελλάδα έφθασε τον Ιούνιο του 1831 κατατασσόμενος στον ελληνικό στρατό ως υπολοχαγός του

- Μηχανικού. Ελαβε όλους τους βαθμούς της στρατιωτικής ιεραρχίας φθάνοντας μέχρι αντιστράτηγος, ενώ χρημάτισε πέντε φορές υπουργός. Βλ. κατάλογο αξιωματικών του στρατού ξηράς, όπως υπάρχει στο μουσείο της Σχολής Ευελπίδων.
18. Είχε επικρατήσει η (αναγκαία) συνήθεια από τα πρώτα χρόνια της Αντιβασιλείας, πολλοί αξιωματικοί της Σχολής Ευελπίδων να συνεχίζουν τις σπουδές τους στο εξωτερικό, ιδιαίτερα δε στη "σχολή εφαρμογής πυροβολικού και μηχανικού" του Μετς. Αγγλοι σπούδαζαν στη Γερμανία, υπήρχαν δε 12 Ευέλπιδες στη στρατιωτική σχολή του Μονάχου, ως υπότροφοι του βασιλέως της Βαυαρίας Λουδοβίκου. Πρβ και Ε.Κ. Σταφινόπουλος, "Η ιστορία..." ο.π.,σ. 55.
 19. στο ίδιο, σ. 53.
 20. Βλ. Χριστίνα Βάρδα, "Πολιτευόμενοι στρατιωτικοί στην Ελλάδα..." ο.π. σ. 63.
 21. Βλ. Αγγελική Φενερλή, "Σπουδές και σπουδαστές στο Πολυτεχνείο (1860-1870)", στο περ. "Τα Ιστορικά", τόμος 4^{ος}, τ. 7^ο, Δεκέμβριος 1987, σ. 112.
 22. .Φ.Ε.Κ., Β.Δ της 18 Μαρτίου 1833, αρ. 8.
 23. Βλ. Κωνσταντίνος Τσουκαλάς, "Κοινωνική ανάπτυξη...", ο.π., σ. 64.
 24. Βλ. χαρακτηριστικά την περίπτωση του ελληνικού σιδηροδρομικού δικτύου, στο, Λεύτερη Παπαγιαννάκη, "Οι Ελληνικοί Σιδηρόδρομοι (1882-1910) - Γεωπολιτικές, οικονομικές και κοινωνικές διαστάσεις", εκδ. Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, Αθήνα 1982. Ακόμη Κωνσταντίνος Α. Παπαθανασόπουλος, "Ελληνική Εμπορική Ναυτιλία (1833-1856) εξέλιξη και αναπροσαρμογή", εκδ. Μορφωτικού Ιδρύματος Εθνικής Τραπέζης, Αθήνα 1983, όπου επισημαίνεται, επίσης ο βραδύς, αν και προγραμματισμένος από το κράτος, ρυθμός ανάπτυξης ενός σημαντικού οικονομικού κλάδου όπως η ναυτιλία.
 25. Φ.Ε.Κ., Δεκέμβριος 1836, "Σύνοψις όλων των εξόδων της στρατιωτικής υπηρεσίας κατά τας χρήσεις 1833, 1834, 1835", αναφορά του επί των Στρατιωτικών Γραμματέως Κρίστιαν Σμάλτς, της 5ης Δεκεμβρίου 1836, προς τον Οθωνα, σ. 491.
 26. Φ.Ε.Κ., 1836, αρ. 27, "Ειδικός προϋπολογισμός εξόδων του στρατού ξηράς", σ. 66-73.
 27. Βλ. Γ.Α.Κ., Υπουργείο Εσωτερικών φ. 236 της 14(26) Δεκεμβρίου 1833. Για την κατασκευή, π.χ., του δρόμου Αθήνα - Ελευσίνα χρησιμοποιήθηκαν 35 στρατιώτες. Παρόμοια παραδείγματα χρησιμοποίησης Σκαπανέων, στο ίδιο, φ. 234 της 20 Αυγούστου (1 Σεπτεμβρίου) 1834 και φ. 234 της 9(21) Ιουλίου 1837. Συνολικά την περίοδο 1833-1871 κατασκευάσθηκαν στο ελληνικό βασίλειο 21 "εθνικές οδοί", συνολικού μήκους 461 χιλιομέτρων. Βλ. "Παρθενών, Μηνιαίον

- περιοδικών σύγγραμμα" υπό Εμμ. Μανιτάκη, αντισυνταγματάρχου του Μηχανικού, Μάρτιος 1871, έτος Α' (φυλλάδιον Α').
28. Βλ. Μαρία Συναρέλλη, "Δρόμοι και λιμάνια στην Ελλάδα, 1830-1880", εκδ. Πολιτιστικό τεχνολογικό ίδρυμα Ε.Τ.Β.Α, 1989, σ. 35.
29. στο ίδιο, σ. 45.
30. στο ίδιο, σ. 19-25.
31. Βλ. Αποστόλου Ε. Βακαλόπουλου, "Νέα ελληνική ιστορία, 1204-1975", Θεσσαλονίκη 1975, σ. 196.
32. Βλ. Νικόλο Μάτσιανελι, Εργα..." ο.π., τ. 2^{ος}, σ. 58:" (...). Μετά έρχονται οι σιδεράδες, οι μαραγκοί, οι πεταλωτήδες κι οι λιθοξόοι: κι είναι ωφέλιμο να έχεις πολλούς από δαύτους, γιατί η τέχνη τους χρησιμεύει σε πολλά κι είναι καλό να έχεις στρατιώτη που σε υπηρετεί διπλά".

Με την σταδιακή αποχώρηση των Βαυαρών, ο αριθμός των υπηρετούντων Ελλήνων αξιωματικών στο Μηχανικό αυξανόταν. Σε κατάλογο του 1842 βρίσκουμε τους εξής:

Ελληνες αξιωματικοί μηχανικού το 1842

		ΒΑΘΜΟΣ	ΜΙΣΘΟΣ	
1.	Δ. Σταυρίδης	Ταγματάρχης	360	"Αρχαιότερος του Σπισ"
2.	Λ. Σμόλενιτο	Ταγματάρχης	360	"Αρχαιότερος του Σπισ"
3.	Εμμ. Μανιτάκης	Λοχαγός	260	Στρατιωτικές σπουδές στο Παρίσι
4.	Σ. Ησαΐας	Λοχαγός	200	Απόφοιτοι Σχολής Ευελπίδων
5.	Δ. Ιγγλέσης	Υπολοχαγός	200	
6.	Δ. Γεωργίου	Υπολοχαγός	140	
7.	Β. Πετιμεζάς	Υπολοχαγός	140	
8.	Α. Πάνου	Υπολοχαγός	160	
9.	Δ. Τριγγέτας	Ανθυπολοχαγός	150	
10.	Γ. Μεταξάς	Ανθυπολοχαγός	140	
11.	Β. Νικολαΐδης	Ανθυπολοχαγός	150	
12.	Ν. Μουσουδάκης	Ανθυπολοχαγός	140	
13.	Ν. Πολυτόπουλος	Ανθυπολοχαγός	120	
14.	Α. Γεωργαντάς	Ανθυπολοχαγός	140	
15.	Γ. Πετιμεζάς	Ανθυπολοχαγός	120	

πηγή: εφ. "Αιών", 17/4/1842 αρ. 347-348.

2. ΧΩΡΟΦΥΛΑΚΗ

"Το Σώμα της Χωροφυλακής είναι την σήμερα σώμα εθνικόν, το στήριγμα της ασφάλειας του Κράτους και η εκτελεστική δύναμις των Νόμων".

Εφ. "Σωτήρ", Ιανουάριος 1834

Στις 20 Μαΐου(1 Ιουνίου)1833 με Β.Δ.¹ ιδρύθηκε σώμα της Χωροφυλακής ως "συμπληρωματικόν μέρος του στρατού" (άρθρο 2). Επρόκειτο για στρατιωτικό, λοιπόν, σώμα, κάτι που προκύπτει από την όλη δομή και οργάνωσή του αλλά και τον ιδιάζοντα ρόλο που διεδραμάτισε στα πρώτα χρόνια λειτουργίας του ελληνικού κράτους.

Ο τρόπος σύστασης, οργάνωσης και λειτουργίας της Χωροφυλακής βασίστηκε κατά κύριο λόγο στα αντίστοιχα δεδομένα της Γαλλίας, όπου ήδη από την περίοδο της απολυταρχίας τους 17^{ου} αιώνα είχε συσταθεί με σκοπό "τη διατήρηση της τάξης και την καταπίεση εξεγέρσεων στο Παρίσι (1667)"². Το ιδρυτικό για την ελληνική Χωροφυλακή διάταγμα αποτελούσε λίγο -πολύ μεταφορά του αντίστοιχου γαλλικού της 29ης Οκτωβρίου 1829, στο οποίο δινόταν σαφώς στρατιωτικός χαρακτήρας για να αποφευχθεί ολωσδιόλου η πολιτική διοίκηση και να επιτευχθεί ο ρόλος της ως στηρίγματος του καθεστώτος³. Τον τίτλο "Χωροφυλακή" τον έδωσε ο Σκαρλάτος Σούτσος μεταφράζοντας το γαλλικό "Gendarmerie".

Με το να δώσει η Αντιβασιλεία στρατιωτικό χαρακτήρα στη Χωροφυλακή φαινόταν να εξασφαλίζεται ο έλεγχός της από την κεντρική εξουσία, η συνοχή της και η ενιαία διοίκηση. Τα πλεονεκτήματα αυτά διασφαλιζόνταν από τη θέσμιση κεντρικής διοίκησης του σώματος που υπαγόταν άμεσα στην κυβέρνηση, και επομένως, για την απολυταρχική, τουλάχιστον περίοδο, στο θρόνο. Εξάλλου η εύκαμπτη οργάνωση με βάση τις κατά τόπους συνήθειες και ιδιομορφίες που χαρακτήριζε τη "Δημοτική Αστυνομία"⁴, δεν ήταν το καλύτερο μέσο για να εμπιστευθεί η Μοναρχία τη στήριξη της πολιτικής του συγκεντρωτισμού και της απολυταρχίας.

Σκοπός της Χωροφυλακής, όπως οριζόταν από το άρθρο 1 του διατάγματος, ήταν "(...) να στερεώσει και να διαφυλάττει την κοινήν ασφάλειαν, επιτηρούσα με άγρυπνον όμμα εις το να προλαμβάνηται πάσα διατάραξις της κοινής ησυχίας, και να εμποδίζηται πάσα εγκληματική επιχείρησις, και παρεμβαίνουσα με δραστηριότητα

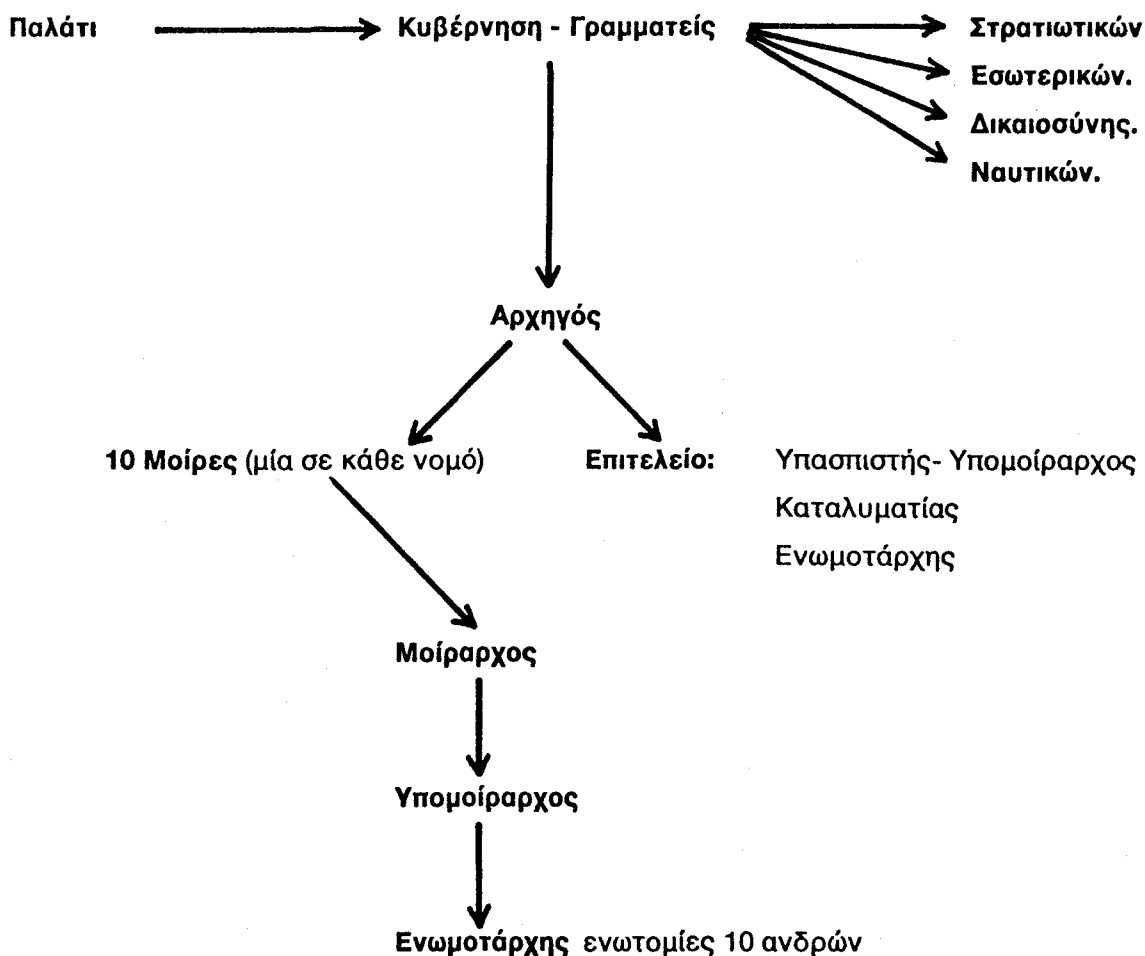
και ταχύτητα προς ανακάλυψιν και σύλληψιν των κακούργων, οσάκις ήθελε πραχθή έγκλημά τι· χρέος της ιδίας είναι και να διατηρή την ισχύν των νόμων καθ'όλην την περιφέρειαν του Κράτους, κατά τα στρατόπεδα και εις τον στρατόν". Προκύπτει, συνεπώς, ότι ο κατασταλτικός χαρακτήρας της λειτουργίας της Χωροφυλακής ήταν διττός: αφορούσε τόσο στην αστυνόμευση και στη διαφύλαξη της τάξεως μεταξύ των πολιτών, όσο και στη στρατιωτική πειθαρχία. Η δεύτερη αυτή σημασία, που μπορούμε να τη δούμε σαν ένα είδος στρατιωτικής αστυνομίας, επιφόρτιζε τη Χωροφυλακή με ένα ρόλο ακόμη σημαντικότερο, δεδομένου ότι γινόταν φύλακας της πειθαρχίας και αυτού ακόμη του στρατεύματος.

Σύμφωνα με το άρθρο 3 του διατάγματος προβλεπόταν η δημιουργία 1.062 θέσεων για τη στελέχωση του σώματος με την εξής κατανομή:

- 1 Αρχηγός.
- 10 Μοίραρχοι.
- 24 Υπομοίραρχοι.
- 1 Καταλυματίας.
- 103 Ενωμοτάρχες.
- 120 Εφιπποι Χωροφύλακες.
- 805 Πεζοί Χωροφύλακες.

Η κατανομή των αδρών της Χωροφυλακής αντιστοιχούσε στον χωρισμό της επικράτειας, όπως είχε συντελεσθεί με βάση Βασιλικό διάταγμα τον Απρίλιο του 1833⁵, το οποίο προέβλεπε την ύπαρξη 10 νομών, σ' όλη τη χώρα που χωρίζονταν σε επαρχίες, δήμους και κοινότητες. Επρόκειτο για ένα "σύστημα αποκεντρωτικό"⁶, εναρμονισμένο στα βαυαρικά πρότυπα, πλήρως ελεγχόμενου, όμως, από την κεντρική εξουσία, αφού εκτός από τους νομάρχες και τους επάρχους, που έτσι κι αλλιώς ήταν διορισμένοι, η επέμβαση του κράτους στην (άμεση από το λαό) εκλογή των δημάρχων και των προέδρων των κοινοτήτων ήταν έντονη⁷. Κατ' αυτό τον τρόπο αναιρείτο το παραδοσιακό σύστημα αυτοδιοίκησης, που υπήρχε στον ελλαδικό χώρο ήδη από την εποχή της τουρκοκρατίας⁸ και, συνεπώς, η εξουσιαστική αυτονομία των τοπικιστικού χαρακτήρα κέντρων, τα οποία θα μπορούσαν να λειτουργήσουν ανασταλτικά σαν φυγόκεντρες δυνάμεις στην απολυταρχική πολιτική των Βαυαρών. Η τοποθέτηση μιας Μοίρας Χωροφυλακής σε κάθε νομό αποτελούσε το κύριο μέσο καταστολής και εγγύησης της κρατικής εξουσίας. Σύμφωνα με το άρθρο 4 του διατάγματος η δύναμη κάθε Μοίρας δεν ήταν σταθερή αλλά αυξομειωνόταν ανάλογα με τις ανάγκες του κάθε νομού και την αποτελούσαν ενωμοτίες δέκα ανδρών η καθεμία και ένας ενωμοτάρχης. Σε κάθε τρεις έως πέντε ενωμοτίες διοριζόταν αρχηγός ένας Υπομοίραρχος (άρθρο 6). Ο "κανονισμός υπηρεσίας Χωροφυλακής"⁹ της 17 Μαΐου 1835 προέβλεπε ότι το σώμα υπαγόταν στην αρμοδιότητα τεσσάρων

υπουργείων: Στρατιωτικών, Εσωτερικών, Δικαιοσύνης και Ναυτικών. Η υπαγωγή στο υπουργείο Στρατιωτικών αφορούσε τον τρόπο οργάνωσης, την πειθαρχία, το υλικό, τη μισθοδοσία, το προσωπικό και τον στρατωνισμό. Στο υπουργείο Εσωτερικών, για τα ζητήματα που αφορούσαν την αστυνόμευση και "ευταξίαν" της χώρας και στο υπουργείο Δικαιοσύνης για ό,τι αφορούσε τη δικαστική αστυνομία. Υπαγόταν και στο υπουργείο Ναυτικών, γιατί επέβλεπε την τήρηση της τάξης στα λιμάνια και στα λιμενικά εργοστάσια. Το επιτελείο του Αρχηγού του σώματος, που είχε έδρα την πρωτεύουσα του κράτους (άρθρο 7, Β.Δ. 20 Μαΐου/1 Ιουνίου 1833), απάρτιζαν ένας Υπασπιστής με βαθμό Υπομοίραρχου, ένας Καταλυματίας και ένας Ενωμοτάρχης (άρθρο 5 του ίδιου Β.Δ.). Έτσι ο σχηματισμός της Χωροφυλακής είχε την εξής μορφή:

Τα άρθρα 8 και 9 ιδρυτικού διατάγματος έθεταν κάποιους περιορισμούς προκειμένου κάποιος να γίνει δεκτός στη Χωροφυλακή, όπως ηλικία (γίνονταν δεκτοί όσοι ήσαν μεταξύ 25 και 40 ετών), ανάστημα, γνώση γραφής και ανάγνωσης, τετραετής τουλάχιστον προϋπηρεσία στον ελληνικό στρατό με "έντιμον άφεισιν". Δύο σημεία είναι αξιοσημείωτα σ'ότι αφορά τις πούποθέσεις κατάταξης: στο τέλος

του άρθρου 8 ζητούνται αποδείξεις από τους υποψήφιους ότι συμμορφώθηκαν στους ορισμούς του διατάγματος της 2(14) Μαρτίου 1833 "περί διαλύσεως των ατάκτων στρατευμάτων". Αυτό σημαίνει ότι την Αντιβασιλεία την ενδιέφερε πρωτίστως η αποδεδειγμένη νομιμοφροσύνη όσων θα κατατάσσονταν, έτσι ώστε να διασφαλισθεί η εσωτερική πειθαρχία και συνοχή του σώματος. Ακόμη, στο αμέσως επόμενο άρθρο τέθηκαν δύο εξαιρέσεις για τις προϋποθέσεις κατάταξης. Συγκεκριμένα, μπορούσαν να καταταγούν και οι αγωνιστές εκείνοι του Αγώνα, εφόσον δεν είχαν συμπληρώσει το 45^ο έτος και ασχέτως αν γνώριζαν γραφή και ανάγνωση. Ακόμη, κατά παραχώρηση, θα μπορούσαν να φθάσουν μέχρι το βαθμό του Ενωμοτάρχη όσοι δεν ήξεραν ορθογραφία. Οι εξαιρέσεις αυτές ερμηνεύονται από το γεγονός ότι το πρόβλημα του αναλφαβητισμού στην Ελλάδα εκείνη την περίοδο ήταν τεράστιο¹⁰ και συνεπώς πολλοί λίγοι, αν όχι ελάχιστοι, συγκέντρωναν τα απαιτούμενα προσόντα για κατάταξη. Ακόμη, όμως, σήμαιναν και τη διάθεση της Αντιβασιλείας για τη μεγαλύτερη δυνατή απορρόφηση μέρους των ατάκτων πολεμιστών και, συνεπώς, μερική λύση του μεγάλου αυτού κοινωνικού προβλήματος. Πιστοποιητικά ότι κατά το παρελθόν επέδειξαν νομιμόφρονη στάση απαιτούνταν, φυσικά, και για τον αρχηγό και τους αξιωματικούς, με τη διαφορά ότι ως όριο ηλικίας για κατάταξη έμπαινε το 50ο έτος.

Στο άρθρο 10 του ιδρυτικού διατάγματος αναφέρεται λεπτομερώς ο τρόπος με τον οποίο οι ενδιαφερόμενοι έθεταν την υποψηφιότητά τους και τη διαδικασία της επιλογής. Αξίζει να σημειωθεί ότι μετά την πρόταση του αρχηγού του σώματος, η τελική επιλογή γινόταν από την Γραμματεία των Στρατιωτικών, δηλαδή από την ίδια την κυβέρνηση. Πρώτος αρχηγός τοποθετήθηκε (5 Ιουνίου 1833) ο συνταγματάρχης **Φρανσουά Γκαγιάρ**¹¹, ο οποίος με τη σύμφωνη γνώμη της Γραμματείας, διόρισε στην ηγεσία της Χωροφυλακής τους εξής:

α)

ΜΟΙΡΑΡΧΟΙ

Αντώνης Μαυρομιχάλης, πρώην αρχηγός ατάκτων.

Νικόλαος Πετμετζάς, πρώην αρχηγός ατάκτων.

Ηλίας Πανάς, πρώην αρχηγός ατάκτων.

Κων/νος Βλαχόπουλος, πρώην ταγματάρχης.

Δημήτριος Δεληγιώργης, πρώην ταγματάρχης.

Γιάννης Βελέντζας, πρώην ταγματάρχης.

Δημήτριος Κουτσογιαννόπουλος, πρώην Λοχαγός Πυροβολικού.

Γεώργιος Κλεώπας, πρώην Λοχαγός Πυροβολικού.

Μιχαήλ Σισίνης, πρώην Λοχαγός Ιππικού.

Γεώργιος Βοϊνέσκος, πρώην υποταγματάρχης τακτικού.

β)

ΥΠΟΜΟΙΡΑΡΧΟΙ Α' ΤΑΞΕΩΣ

Μιχαήλ Γρίβας, πρώην αξιωματικός ατάκτων.
Δημήτριος Τζίνος, πρώην αξιωματικός ατάκτων.
Ιωάννης Κότζικας, πρώην αξιωματικός ατάκτων.
Ιωάννης Γούστης, πρώην λοχαγός τακτικού.
Γεώργιος Πετσάλης, πρώην λοχαγός τακτικού.
Ροβέρτος Βρονικόφσκι, πρώην αξιωματικός τακτικού.

γ)

ΥΠΟΜΟΙΡΑΡΧΟΙ Β' ΤΑΞΕΩΣ

Ν. Περετιέ, πρώην λοχαγός του τακτικού.
Ν. Ροβέρτος, πρώην λοχαγός του τακτικού.
Ν. Ζαλοκώστας, πρώην Ανθυπολοχαγός του τακτικού.
Ι. Σολωμονίδης, πρώην Ανθυπολοχαγός του τακτικού.
Κ. Δημακόπουλος, πρώην Ανθυπολοχαγός του τακτικού.
Ι. Γούσης, πρώην Ανθυπολοχαγός του τακτικού.
Εμμανουήλ Σινετάκης, πρώην Ανθυπολοχαγός του τακτικού.
Γ. Κροκιδάς, πρώην Ανθυπολοχαγός του τακτικού.
Ι. Ευσταθίου, πρώην Ανθυπολοχαγός του τακτικού.
Φραγκ. Βαρζίλης, πρώην Ανθυπολοχαγός του τακτικού.
Βασίλειος Δραγών, πρώην Ανθυπολοχαγός Πυροβολικού.
Χρήστος Φαταούλας, πρώην αξιωματικός ατάκτων.
Ν. Φιλάρετος, πρώην αξιωματικός ατάκτων.
Ιωάννης Μέξης, πρώην αξιωματικός ατάκτων.

δ)

ΚΑΤΑΛΥΜΑΤΙΑΣ

Γ. Παπαδόπουλος.

Σύμφωνα με το άρθρο 4 του κανονισμού της Χωροφυλακής (Κ.Χ.) και με τη διαταγή της 26ης Ιουνίου 1833 τοποθετήθηκαν κατά νομούς οι εξής αξιωματικοί:

1. **Αργολίδας και Κορινθίας (έδρα Ναύπλιο).**

- α) Μοίραρχος: Γ. Κλεώπας.
- β) Υπομοίραρχος Α': Δημ. Τζίνος.
- γ) Υπομοίραρχος Β': Βασ. Δραγών.

2. **Αχαΐας και Ηλείας (έδρα Πάτρα)**

- α) Μοίραρχος: Μιχ Σισίνης.
- β) Υπομοίραρχος Α': Ρ. Βρονικόφσκι.
- γ) Υπομοίραρχος Β': Χρ. Φαταούλας.

3. **Μεσσηνίας (έδρα Καλαμάτα).**

- α) Μοίραρχος: Αντ. Μαυρομιχάλης.
- β) Υπομοίραρχος Α': Ν. Περιετέ.

- γ) Υπομοίραρχος Β': Κ. Δημακόπουλος.
- 4. **Αρκαδίας (έδρα Τρίπολη).**
 - α) Μοίραρχος: Δ. Δεληγιάννης.
 - β) Υπομοίραρχος Α': Γ. Μανιάτης.
- 5. **Λακωνίας (έδρα Μυστράς).**
 - α) Μοίραρχος: Νικ. Πετμετζάς.
 - β) Υπομοίραρχος Α': Ιωάννης Γούστης.
 - γ) Υπομοίραρχος Β': Γεώργιος Πετσάλης.
- 6. **Αιτωλίας και Ακαρνανίας (έδρα Μεσολόγγι).**
 - α) Μοίραρχος: Κ. Βλαχόπουλος.
 - β) Υπομοίραρχος Α': Γ. Παλάσκας.
 - γ) Υπομοίραρχος Β': Μ. Μόστρας.
 - δ) Υπομοίραρχος Β': "Ν. Ζαλοκώστας.
- 7. **Φωκίδας και Λοκρίδας (έδρα Σάλωνα).**
 - α) Μοίραρχος: Ηλίας Πανάς.
 - β) Υπομοίραρχος Α': Ι. Κότζικας.
 - γ) Υπομοίραρχος Β': Βασ. Αθανασίου.
 - δ) Υπομοίραρχος Β': Ί. Σολομονίδης.
- 8. **Αττικής και Βοιωτίας (Αθήνα).**
 - α) Μοίραρχος: Γ. Βοϊνέσκος.
 - β) Υπομοίραρχος Α': Μιχ. Γρίβας.
 - γ) Υπομοίραρχος Β': Ι. Ευσταθίου.
- 9. **Ευβοίας (έδρα Χαλκίδα)**
 - α) Μοίραρχος: Γιάννης Βελέντζας.
 - β) Υπομοίραρχος Β': Ν. Φιλάρετος.
- 10. **Κυκλάδων (έδρα Ερμούπολη).**
 - α) Μοίραρχος: Δ. Κουτσογιαννόπουλος.
 - β) Υπομοίραρχος Β': Εμμ. Σινετάκης.
 - γ) Υπομοίραρχος Β': Ι. Μέξης.

Όπως φαίνεται από τον πίνακα, στις περιοχές της Αιτωλοακαρνανίας και της Φωκίδας, λόγω των ιδιαίτερων συνθηκών που παρουσίαζαν, εξαιτίας της δράσης των ληστοσυμμοριών στην παραμεθόριο με το "τουρκικό", τοποθετήθηκε από ένας παραπάνω υπομοίραρχος Β', για ενίσχυση και καλύτερο συντονισμό του αντιληστρικού αγώνα. Αυτές, εξάλλου, ήταν οι περιοχές όπου στράφηκε κατά κύριο λόγο η προσοχή των επικεφαλής της Χωροφυλακής. Το γεγονός, επίσης, ότι, με εξαίρεση τις Μοιραρχίες των νομών Αχαΐας - Ηλείας και Μεσσηνίας, τοποθετήθηκαν

Μοίραρχοι χωρίς δεσμούς εντοπιότητας, πρέπει να ερμηνευθεί από την πάγια τακτική της Αντιβασιλείας, αρχικά και του Οθωνος, αργότερα, για την αποφυγή τής αναπαραγωγής των παραδοσιακών πελατειακών, κατά τόπους, σχέσεων και την, όσο το δυνατό, αντικειμενικότερη λειτουργία του σώματος. Ακόμη και ο εξ Ηλείας Μιχαήλ Σισίνης, αφού εντωμεταξύ είχε μετατεθεί στις Κυκλάδες, με απόφαση τού Οθωνος το 1843, διορίστηκε στην Εύβοια¹², απομακρυνθείς οριστικά από τον τόπο καταγωγής του. Οπως, εξάλλου, μετατέθηκε και ο Μανιάτης Αντώνης Μαυρομιχάλης στην Αθήνα ως υπασπιστής του Οθωνος για να πολιτευθεί κατόπιν και να εκλεγεί γερουσιαστής.

Στις 4 Αυγούστου του 1833 με διαταγή του υπουργείου των Στρατιωτικών σχηματίστηκαν οι 12 πρώτες ενωμοτίες της Χωροφυλακής, ανά 3 στους εξής νομούς:

Νομός	Μοίραρχος
Ακαρνανίας και Αιτωλίας:	Κων. Βλαχόπουλος.
Λοκρίδος και Φωκίδος:	Ηλ. Πανάς.
Αττικής και Βοιωτίας:	Γεώργιος Βοϊνέσκος.
Αργολίδος και Κορινθίας:	Γεώργιος Κλεώπας.

Στις 20 Μαΐου 1834 ως επιτελής του Αρχηγείου Χωροφυλακής προτιμήθηκε ένας φιλέλληνας, ο Ιταλός **Antonio Morandi** με το βαθμό του Μοιράρχου, αν και το ιδρυτικό του σώματος διάταγμα προέβλεπε γι αυτή τη θέση τον βαθμό του Υπομοιράρχου¹³. Φιλέλληνας εξάλλου διαδέχθηκε τον αρχηγό του σώματος **Γκραγιάρ**, ο οποίος παραιτήθηκε για "λόγους υγείας"¹⁴ στις 31 Δεκεμβρίου 1834. Επρόκειτο για τον Βαυαρό **Μαξιμιλιανό Ρόσνερ**, αξιωματικό της απόλυτης εμπιστοσύνης του θρόνου, ο οποίος μέχρι τότε ήταν ταγματάρχης του 7^{ου} Πεζικού τάγματος της Γραμμής και φρούραρχος του Ναυπλίου. Η μεγάλη σημασία της Χωροφυλακής για τους Βαυαρούς φαίνεται και από τη μισθοδοσία των ανδρών του σώματος όπως και από τα άλλα κίνητρα που δόθηκαν για όσους κατατάσσονταν. Στα κίνητρα αυτά συμπεριλαμβάνονταν, μεταξύ των άλλων, η καλύτερη στολή, σε σχέση με τους άνδρες του στρατού, παραχώρηση καλλιεργήσιμων γαιών, όπως και διάφορες έκτακτες αμοιβές μετά από κάποια επιτυχή επιχείρηση κατά των ληστών. Χαρακτηριστικά ο Μάουρερ σημειώνει: "Για να δώσουμε μεγαλύτερο γόητρο στη χωροφυλακή και για να προσελκύσουμε στο σημαντικό αυτό σώμα περισσότερους άνδρες καθορίσαμε μεγαλύτερους μισθούς απ'ότι, είχαν οι άνδρες του τακτικού στρατού και ωραιότερη στολή. Επίσης οι αξιωματικοί κατατάσσονταν πάντοτε στον αμέσως ανώτερο βαθμό της στρατιωτικής ιεραρχίας από τους συναδέλφους τους του στρατού. Ακόμη και η σύνταξη στους χωροφύλακες άρχιζε μόλις συμπλήρωναν τα εξήντα, καθώς και σε περίπτωση σωματικής αναπηρίας τους, εφ'όσον το ατύχημα

συνέβηκε κατά την εξάσκηση της υπηρεσίας τους (άρθρα 16, 18-20, 23-33). Εκτός απ'αυτά οι Χωροφύλακες θα είχαν κι άλλα ευεργετήματα, κυρίως καλλιεργήσιμη γή¹⁵.

Με βάση τα δώδεκα τελευταία άρθρα του ιδρυτικού διατάγματος της 20 Ιουνίου (1 Ιουλίου) του 1833, προσδιοριζόταν η μισθοδοσία σε δραχμές μηνιαίως ως εξής:

Αρχηγός

450, ως μισθός και έξοδα κινήσεως στις επιθεωρήσεις.

60, για τη συντήρηση 4 ίππων.

12, για έξοδα γραφείου.

Σύνολο: 522 (άρθρο 23).

Μοίραρχος

260, ως μισθός και αποζημίωση για έξοδα κινήσεως.

33, για τη συντήρηση 2 ίππων.

10, για έξοδα γραφείου.

Σύνολο: 303 (άρθρο 24).

Καταλυματίας

140 (άρθρο 25).

Υπομοίραρχος

135, ως μισθός και αποζημίωση για έξοδα κινήσεως.

15, για τη συντήρηση ενός ίππου.

Σύνολο: 150 (άρθρο 26).

Υπασπιστής του Αρχηγού (Υπομοίραρχος)

150, ως μισθός.

10, ως επιμίσθιο.

25, για τη συντήρηση δεύτερου ίππου.

Σύνολο: 185 (άρθρο 26).

Ενωμοτάρχης έφιππος: 75.

Απλός χωροφύλακας έφιππος: 60

Ενωμοτάρχης πεζός: 42.

Απλός Χωροφύλακας πεζός: 32.

Συγκρίνοντας¹⁶ τις απολαβές των ανδρών της χωροφυλακής με εκείνες των ανδρών του στρατού και αν λάβουμε υπόψη όλους ανεξαιρέτα τους βαθμούς, διαπιστώνουμε, πράγματι, την εύνοια του Κράτους προς το σώμα, δεδομένης της μεγάλης σημασίας που είχε για την κεντρική εξουσία. Ακόμη και στο συνταξιοδοτικό (άρθρα 33 και 34) τα στελέχη πλεονεκτούσαν. Τον Ιανουάριο του 1834 η, φιλικά προσκείμενη προς τον ηγέτη του "γαλλικού" κόμματος και Γραμματέα επί των

Εσωτερικών, τότε, εφημερίδα "Σωτήρ" σημειώνει: "(...) ο μισθός των σημερινών χωροφυλάκων υπερβαίνει κατά το εν τρίτον τον μισθόν του παλαιού στρατιώτου, εκτός της ενδυμασίας, ήτις δίδεται κατά πρώτον δωρεάν εις έκαστον"¹⁷.

Επιπλέον, με το διάταγμα της 4(16) Ιουνίου και 23 Ιουνίου (4 Ιουλίου) 1834 δίνονταν στους έγγαμους υπαξιωματικούς και χωροφύλακες 2 στρέμματα ακαλλιέργητης εθνικής γής, αλλά εργάσιμης, και 703 γραμμάρια αλεύρι για κάθε μέλος της οικογένειας.

Ωστόσο, τα κίνητρα που δόθηκαν για κατάταξη στη Χωροφυλακή μάλλον δεν επέφεραν τα αναμενόμενα αποτελέσματα. Το σώμα της Χωροφυλακής τις πρώτες δεκαετίες του βίου της αντιμετώπιζε οξύτατο πρόβλημα στελέχωσης των υπηρεσιών της. Ο Μάουρερ¹⁸ σημειώνει ότι μέχρι το 1835 η Χωροφυλακή διέθετε μόνον 800 άνδρες, γεγονός που το αναφέρει μάλλον ως ενθαρρυντικό δεδομένου ότι μέχρι τότε η κατάταξη ακολουθούσε ακόμη πιο αργούς ρυθμούς. Μάλιστα, μπροστά στο πρόβλημα που δημιουργούσε η απροθυμία κατάταξης, η Αντιβασιλεία εξέδωσε διάταγμα (31/1(12/2) 1834) με το οποίο προστίθενται στον κανονισμό της Χωροφυλακής τα άρθρα 284-286, εκ των οποίων το άρθρο 285 καλεί σε κατάταξη άνδρες "μέχρι της συμπληρώσεως του σώματος". Τελικά, παρόλες τις δυσκολίες, οι κατατάξεις στο σώμα σημείωναν, με την πάροδο του χρόνου, πρόοδο.

Αν προσπαθήσουμε να ερμηνεύουμε αυτή την αρχική απροθυμία για κατάταξη εκ μέρους των παλιών αγωνιστών, έχοντας, μάλιστα, υπόψη και το οξύτατο κοινωνικό πρόβλημα που δημιουργούσε η περιθωριοποίηση και η οικονομική εξαθλίωση των παλικαριών, θα έχουμε κάποιο μέτρο των δυσκολιών και των αντινομιών που συναντούσε η εφαρμογή της στρατιωτικής πολιτικής γενικά την πρώτη, τουλάχιστον, δεκαετία. Ο Μάουρερ επιχειρώντας να ερμηνεύσει το πρόβλημα αναφέρει: "(...). Αλλά όποιος δεν ξέρει καλά τους Έλληνες και τις κομματικές του διαφορές, δεν είναι σε θέση να καταλάβει με πόσες δυσκολίες είχαμε να παλαίψουμε. Γιατί εκτός απ'τη φυσική αντίδραση των Ελλήνων μπροστά σε κάθε καινούριο μέτρο, προσκρούαμε και στα αντίθετα συμφέροντα των πρώην αρχηγών και παλικαριών. Αυτοί, εξάλλου, ποτέ τους δεν συμπαθούσαν την τάξη και τους κανόνες, πόσο μάλλον τη χωροφυλακή που κύριος προορισμός της ήταν η διαφύλαξη της τάξης. Εκαναν λοιπόν ότι μπορούσαν για να ματαιώσουν την ίδρυση του Σώματος, δίνοντας ψεύτικες υποσχέσεις στα παλικάρια ή διαδίδοντας λογίων - λογίων ψευτιές σε βάρος της Κυβέρνησης, στην οποία απέδιδαν τις πιο σκοτεινές προθέσεις"¹⁹. Δηλαδή ο Βαυαρός Αντιβασιλέας αποδίδει την απροθυμία σε κατάταξη σε τρεις βασικούς λόγους: στην αντιπάθεια των Ελλήνων σε οτιδήποτε καινοφανές, στην ιδιοτέλεια των πρώην καπετάνιων και των παλικαριών τους και στη ροπή που είχαν προς την αταξία, μη υποτασσόμενοι προς τη

σκληρή πειθαρχία που επέβαλε το σώμα. Οσον αφορά τον πρώτο λόγο, παρατηρούμε ότι, πράγματι, οι δυτικότερες μορφές οργάνωσης όχι μόνον του στρατού (πειθαρχία, "στενά" κ.λ.π.) αλλά και άλλων θεσμικών πλαισίων, όπως η διοίκηση, η εκκλησία, η νομοθεσία προσέκρουαν στην άρνηση του κοινωνικού σώματος, που επίμονα αρνιόταν να αφομοιώσει οτιδήποτε ερχόταν σε αντίθεση με τις παραδοσιακές αντιλήψεις.

Σχετικά με τους άλλους λόγους που αναφέρει ο Μάουρερ παρατηρούμε τα εξής: Είναι αλήθεια ότι μόνον ένα μικρό μέρος από τους καπετάνιους της προοθωνικής περιόδου επιλέχθηκε από τη Γραμματεία για να ηγηθεί της Χωροφυλακής και να την επανδρώσει. Οι περιοριστικές διατάξεις του Β.Δ. "περι συστάσεως της Χωροφυλακής" που είδαμε παραπάνω αλλά και η αδυναμία απορρόφησης του συνόλου των παληκαριών είτε στη Χωροφυλακή είτε στο στρατό γενικότερα, δεν άφηνε "αδικημένους" απλώς μερικούς καπετάνιους αλλά εκείνους ακριβώς που είχαν πρωτοστατήσει στις εμφύλιες συγκρούσεις του Αγώνα και, κυρίως, της μετακαποδιστριακής περιόδου (Σεπτέμβριος 1831 - Δεκέμβριος 1832). Ήταν επόμενο, λοιπόν, αυτοί οι καπετάνιοι, διαθέτοντας ως κύριο μέσο την προσήλωση που είχαν τα παληκάρια προς το πρόσωπό τους²⁰, να επιδιώξουν την αναπαραγωγή των σχέσεων κυριαρχίας μέσω των παραδοσιακών πελατειακών δικτύων. Ενώπιον του κινδύνου να απωλέσουν τα παραδοσιακά τους προνόμια, αντιδρούν διαβάλλοντας τη Χωροφυλακή ή υποσχόμενοι μεγαλύτερες απολαβές στα παληκάρια. Ως βασική διέξοδος, μπροστά στη νέα κατάσταση που διαμορφώθηκε, παρουσιαζόταν η καταφυγή στη ληστεία απ' όπου μπορούσαν, πράγματι, να προσπορισθούν σημαντικά ωφέλη, χωρίς, μάλιστα, να διατρέχουν μεγάλο κίνδυνο από την παράνομη δραστηριότητά τους λόγω του τρόπου λειτουργίας του δικτύου της ληστείας²¹. Αγροτικής προέλευσης²² οι άνδρες που στελέχωναν τη χωροφυλακή είχαν, βέβαια, το πλεονέκτημα να γνωρίζουν καλύτερα τον τρόπο καταδίωξης των ληστών αλλά παράλληλα, δοθείσης ευκαιρίας, περνούσαν στο αντίπαλο στρατόπεδο προσδοκώντας μία πιο ελεύθερη ζωή με μεγαλύτερα ωφέλη. Η μεταπήδηση από τη χωροφυλακή στη ληστρική ζωή και το αντίστροφο ήταν συχνό φαινόμενο, λόγω της αδυναμίας του κράτους να ελέγξει και να περιορίσει τις παγιωμένες εξωθεσμικές σχέσεις των στρατιωτικών²³. Στις 31 Δεκεμβρίου 1842 ο αρχηγός της Χωροφυλακής Κωνσταντίνος Βλαχόπουλος σε αναφορά του προ τη Γραμματεία των Στρατιωτικών "περί των συμβαινουσών δραπετεύσεων εκ των Συνοδειών"²⁴, αναφέρει ότι οι "δραπετεύσεις πολλαπλασιάζονται" και ζητεί από τη Γραμματεία να λάβει αυστηρά μέτρα (παραδειγματική αποβολή από το Σώμα) με την έκδοση σχετικής διαταγής.

Μία ακόμη πτυχή του προβλήματος για την οργάνωση και τη λειτουργία της Χωροφυλακής είναι η στάση που τήρησαν οι πολιτικοί έναντι της Χωροφυλακής. Ενώ

οι πολιτικές παρατάξεις συλλήβδην υπερθεμάτιζαν στην ανάγκη καλύτερης οργάνωσης της Χωροφυλακής και στηλίτευαν τα κακώς κείμενα, παράλληλα διαπίστωναν ότι σε μεγάλο ή μικρό βαθμό κινδύνευαν να χάσουν ένα από τα ισχυρότερα ερείσματα που διέθεταν: το στρατιωτικό στοιχείο. Η διάλυση των ατάκτων και η οργάνωση τακτικού στρατού και Χωροφυλακής απευθείας υπαγομένων στο θρόνο, θα μπορούσε να σημάνει και την απομάκρυνσή τους από τις πραγματικές εστίες εξουσίας και την άμβλυση, συνεπώς, των διαπραγματευτικών τους ικανοτήτων. Μόνιμη επιδίωξή τους έτσι, ήταν η διαιώνιση των κατεστημένων πολιτικών τους λειτουργιών, έχοντας ρόλο καθοριστικό μέσα στους εξουσιαστικούς διαύλους, όπως αυτοί αρθρώνονταν στη νέα θεσμοθετημένη μορφή. Δεν είναι τυχαίο, άλλωστε, ότι όταν ο Armansberg το 1835 ζήτησε τις συμβουλές τεσσάρων πολιτικών, των Τάτση Μαγγίνα (Αγγλικού κόμματος), Αναστάσιου Λοιδορίκη (Γαλλικού). Δρόσου Μανσόλα (Γαλλικού - ετερόχθων), για τον περιορισμό της ληστείας, πήρε τελειώς διαφορετικές απαντήσεις και συμβουλές, "ανάλογα κάθε φορά με τα κομματικά ή τοπικά συμφέροντα του κάθε συντάκτη"²⁵. Για παράδειγμα, ο Λοιδορικής προτείνει ως αξιότερους να ηγηθούν του αγώνα κατά των ληστών τον Συνταγματάρχη Βάσσο Μαυροβουνιώτη που ανήκε κι αυτός στο "γαλλικό" και τον συντοπίτη του από την Ανατολική Στερεά Ιωάννη Μαμούρη²⁶.

Η αναγνώριση της μεγάλης σημασίας που είχε η Χωροφυλακή ως εγγυήτριας δύναμης της εκάστοτε εξουσιαστικής Αρχής επέβαλε τη συνεχή ανάμειξη των πολιτικών στον τρόπο οργάνωσής της²⁷. Η ανάδειξή της στο σημαντικό αυτό ρόλο δημιούργησε συζητήσεις και εντάσεις, ιδιαίτερα μετά την αλλαγή του 1843, περί του αν θα πρέπει να υπάρχει το Αρχηγείο του σώματος ή θα έπρεπε να υπαγόταν απευθείας στη Γραμματεία των Στρατιωτικών περιορίζοντας έτσι την ισχύ της. Οι υποστηρικτές της δεύτερης άποψης θεωρούσαν ότι "ο αρχηγός της Χωροφυλακής έχει σχεδόν θέσιν Υπουργού της Αστυνομίας, και τοιούτου ανεύθυνου Υπουργού μη ωρισμένου υπό του συντάγματος", συνεπώς θα έπρεπε υπεύθυνοι για την οργάνωση και την εύρυθμη λειτουργία της να ήταν "οι επιθεωρηταί, οι οφθαλμοί της Κυβερνήσεως"²⁸. Ο περιορισμός αυτός της αυτονομίας της Χωροφυλακής δεν πραγματοποιήθηκε, όμως συνέχισε να παίζει το ρόλο της στήριξης τής κάθε κυβέρνησης, η οποία, μόλις ανελάμβανε, την εξουσία, προέβαινε και στις αναγκαίες μεταβολές στα ηγετικά κλιμάκια του σώματος²⁹.

Λαμβάνοντας υπόψη τις παραπάνω παραμέτρους καταλήγουμε σε έναν επιπλέον λόγο που εξηγεί τη λειτουργία της Χωροφυλακής: η στρατιωτική πολιτική των Βαυαρών, ιδιαίτερα,⁶⁶ό,τι αφορούσε τη χωροφυλακή, οδήγησε αναπόφευκτα σε μία μετωπική αντιπαράθεση μεταξύ των ιδίων των Ελλήνων. Από την μία μεριά ήταν οι νομοταγείς, εκείνοι που υπηρετούσαν ή έστω ανέχονταν τη νέα Αρχή κι από την

άλλη οι "παράνομοι" όλοι όσοι επέλεξαν τη σύγκρουση και τον αυτοπροσδιορισμό σε σχέση με το "νέο". Στην προκειμένη περίπτωση η ένταξη στη Χωροφυλακή ισοδυναμούσε με μία συγκεκριμένη επιλογή, δηλαδή την παροχή υπηρεσιών στην εκάστοτε κυβέρνηση και την κρατική Αρχή, προκειμένου να αντιμετωπισθεί ο κίνδυνος της υπονόμησης της κεντρικής εξουσίας από τις φυγόκεντρες τάσεις και τον τοπικισμό. Μία τέτοια επιλογή θα είχε για τους εντασσόμενους κάποιο κοινωνικό βάρος, που, πιθανόν, μετρούσε αρνητικά στη λαϊκή συνείδηση, αν ληφθεί υπόψη ότι μία σημαντική μερίδα του πληθυσμού διέκειτο ευνοϊκά προς τους ληστές, έστω και από αντίδραση στην πολιτική των Βαυαρών³⁰. Η ληστεία αποτελούσε την ακραία μορφή αντίδρασης στους Βαυαρούς, ιδιαίτερα από εκείνους που κατείχαν την οπλική ισχύ και ήσαν παραγκωνισμένοι. Πολλές φορές τα ληστρικά κυκλώματα σχημάτιζαν ένα αντιδυναστικό μέτωπο, που εμπεριείχε ετερόκλητα στοιχεία κάθε μορφής, το οποίο παρότι δημιουργούσε συναισθήματα ανάμεικτα "με τρόμο και θαυμασμό, στα δημοτικά τραγούδια υπερισχύει ο θαυμασμός και η συμπάθεια απέναντι των ληστών"³¹. Σε ένα άρθρο με τίτλο "σκέψεις περί του στρατού" του 1865 διαβάζουμε: "Τον ληστήν και εις την λαιμητόμον φερόμενον η γνώμη των πολλών δεν περιβάλλει με τον άτιμον του κακούργου μανδύα τον λυπάται μάλιστα (...). Ο ληστής, ως άνθρωπος διαπρέψας εις το στάδιόν του και θύμα απανθρώπων νόμων λογιζόμενος αναβαίνει μεθ' υπερηφανείας εις το ικρίωμα"³². Στην Ελλάδα της οθωνικής περιόδου "εν αντιθέσει με την Γαλλία" η Χωροφυλακή "συκοφαντείται και προσβάλλεται", ενώ οι ληστές "υποκρύπτονται", "υπερασπίζονται" και "περιθάλπονται"³³. Αλλά γιατί η Χωροφυλακή "συκοφαντείται και προσβάλλεται"; Ήταν προφανές ότι η Χωροφυλακή εκπροσωπούσε την κύρια δύναμη ένοπλης καταστολής που διέθετε το καθεστώς και συγκέντρωνε την μήνι όλων των αντίπαλων κοινωνικών και πολιτικών δυνάμεων. Είναι αυτό που περιγράφει ο Μάρξ για το γαλλικό στρατό της ίδιας εποχής, που "αποτελείται από *remplacants* (αντικαταστάτες), από ανθρώπους υποκατάστατα(...). Τα ηρωικά του κατορθώματα [ο Λουδοβίκος Βοναπάρτης] τα εκτελεί κυνηγώντας τους αγρότες σαν άγρια κατσίκια, κάνοντας την υπηρεσία του χωροφύλακα (...)"³⁴.

Διαμορφώθηκε έτσι ένα ιδιότυπο διπολικό μέτωπο κοινωνικής αντιπαράθεσης, στο οποίο τον ένα πόλο συναποτελούσαν μεγάλες μερίδες αγροτικού πληθυσμού και στελέχη των αντιπολιτευομένων κομμάτων και τον άλλο, η Χωροφυλακή ως κύριο στήριγμα της κεντρικής εξουσίας³⁵. Πράγματι, πολλοί αγρότες συνεργούσαν στη ληστρική δράση είτε από φόβο είτε από προσδοκία για προσωπικά ή οικογενειακά ωφελήματα, υποθάλποντας και διευκολύνοντας το έργο των ληστών. Από την άλλη, πολλές φορές τα κόμματα της αντιπολίτευσης χρησιμοποίησαν το ληστρικό φαινόμενο ως μέσο πίεσης για την ανατροπή του εκάστοτε κυβερνητικού σχήματος.

Στην πραγματικότητα, λοιπόν, η Χωροφυλακή έχοντας να αντιμετωπίσει αυτό το κοινωνικοπολιτικό μέτωπο, στο οποίο οι φορείς τους, αγρότες - κόμματα, συνυπήρχαν μέσω των δικτύων πελατείας - προστασίας, αντιμετώπιζε πολλές δυσχέρειες. Οι ληστές εκμεταλλευόμενοι αυτό το κενό μεταξύ της κρατικής εξουσίας και του κοινωνικού σώματος και σε συνδυασμό με την οπλική τους ισχύ, μπορούσαν να διαπραγματεύονται ευκολότερα με το κράτος. Οι κατά καιρούς αμνηστίες που χορηγούσε ο Οθων προς τους ληστές ήταν το αποτέλεσμα αφενός της αδυναμίας του κράτους για αποτελεσματική αντιμετώπισή τους κι αφετέρου της βούλησης των ιδίων των ληστών να επανακάμψουν στη νομιμότητα παίρνοντας, όμως, κάποια θέση, στον κρατικό μηχανισμό, κυρίως ή αναγκαστικά στρατιωτική³⁶. Οπως σημείωνε ο Μάουρερ για τους ατάκτους που πέρασαν στο τουρκικό, "κάμποσοι απ' αυτούς που γύρισαν μπήκαν στις τάξεις του στρατού και αργότερα μεταπήδησαν στη χωροφυλακή"³⁷. Παράλληλα, το κράτος ενέτεινε τα κατασταλτικά μέτρα και στις 16/28 Σεπτεμβρίου 1839 εκδόθηκε διάταγμα με το οποίο εκτοπίζονταν όσοι ήταν ύποπτοι για απόκρυψη ή τροφοδοσία των ληστών, "εστιγματισμένοι από την κοινή φήμην και από τους συμπολίτας ως τοιούτοι".

Ενας, επιπλέον, λόγος, που καθιστούσε εχθρική τη σχέση της Χωροφυλακής με τους πολίτες ήταν η συμπεριφορά των ανδρών της, που χαρακτηρίστηκε πολλές φορές βάνουση και καταχρηστική "με ζημίαν των πολιτών, με γογγυσμούς, με παράπονα, με καταδιώξεις, με απειθείας, με προσβολάς (...)"³⁸. Η αλαζονική συμπεριφορά των ανδρών της Χωροφυλακής καθιστούσε μεγαλύτερο το χάσμα με τη μεγάλη πλειοψηφία του κοινωνικού σώματος και όξυνε τις τριβές κράτους και πολιτών.

Η ενισχυμένη ισχύς της Χωροφυλακής καθ'όλη την οθωνική περίοδο εξηγείται από το ρόλο που είχε ως κύριου στηρίγματος της νεοπαγούς κεντρικής εξουσίας και της αντιμετώπισης των ποικιλώνυμων αντιπάλων της. Δεν μπορούμε να πούμε, όμως, ότι "η κυρίαρχη μετεπαναστατική "αστική" τάξη φοβάται(...) τις βαθύτατα δυσαρεστημένες αγροτικές μάζες που εξακολουθεί να εκμεταλλεύεται όπως και πριν την επανάσταση"³⁹, και, συνεπώς, χρησιμοποιεί την "αστυνομοκρατία" ως μέσο καταστολής των κοινωνικών της αντιπάλων. Και τούτο γιατί οι αγροτικές μάζες στερούνται κοινωνικής, ταξικής, πολιτικής, συνείδησης. Μέσα σε συνθήκες οικονομικοκοινωνικής υπανάπτυξης η πολιτική συμπεριφορά ελέγχεται απολύτως με τα δίκτυα πελατείας - προστασίας και, συνεπώς η υπερπολιτικοποίηση μάλλον ως αποπολιτικοποίηση μπορεί να ερμηνευθεί, δεδομένου ότι δεν θέτει ζητήματα με συγκεκριμένο ταξικό περιεχόμενο και προοπτική αλλαγής των κοινωνικών και οικονομικών συσχετισμών. Η αντίδραση των αγροτών που αναφέραμε παραπάνω δε

συνιστά σε καμία περίπτωση τίποτα άλλο παρά μία θολή και συκεγχυμένη μορφή κοινωνικής αντίδρασης, χωρίς ταξικό περιεχόμενο, απολύτως προσωποποιημένη.

Η μεγάλη σημασία του ρόλου της Χωροφυλακής εμφανίζεται και από τις υψηλές δαπάνες που έκανε το κράτος για την οργάνωση και τη συντήρηση του σώματος. Στον προϋπολογισμό τους 1836⁴⁰ το σύνολο των δημοσίων εξόδων του κράτους έφτανε τα 16.447.126 δραχμές εκ των οποίων 870.559 44/100 αφορούσαν μόνον τη Χωροφυλακή, δηλαδή 5,2% περίπου του κρατικού προϋπολογισμού. Κάτι ανάλογα βρίσκουμε και στον προϋπολογισμό του 1837⁴¹. Στις 5 Δεκεμβρίου του 1836 ο επί των Στρατιωτικών Γραμματέα Κρίστιαν Σμάλτς σε έκθεσή του για τη δικαιολόγηση των στρατιωτικών δαπανών αναφέρει ότι η οργάνωση και η λειτουργία του σώματος "εχρεώσουν να επιφέρουν μεγάλα έξοδα"⁴².

Κατά τη διάρκεια της πρώτης μόνον οθωνικής δεκαετίας έγιναν 13 ανταρσίες και συνωμοσίες κατά της νόμιμης κρατικής εξουσίας. Η Χωροφυλακή έπαιξε πρωταγωνιστικό ρόλο για την εξάρθρωση και την καταστολή τους. Από τα γεγονότα αυτά αναφέρουμε χαρακτηριστικά τις εξεγέρσεις της Μάνης (1834)⁴³, του Μεσολογγίου (1836)⁴⁴ και της 3ης Σεπτεμβρίου του 1843. Ιδιαίτερα από τη στάση που τήρησε η Χωροφυλακή στο κίνημα της 3ης Σεπτεμβρίου, μπορεί να κατανοηθεί ο ρόλος της και ο χαρακτήρας της στη δεκαετία 1833-1843: ήταν το μόνο ένοπλο σώμα που όχι μόνο δε συμμετείχε στο κίνημα αλλά, αντιθέτως, προσπάθησε να το αποτρέψει στην αρχή και, κατόπιν, να το καταστείλει⁴⁵. Άνδρες της Χωροφυλακής την παρομονή του κινήματος περικύκλωσαν το σπίτι του Μακρυγιάννη προσπαθώντας να αποτρέψουν την εκδήλωση του κινήματος⁴⁶. Ο Μοίραρχος Α. Καραγιαννόπουλος ήταν εκείνος που έκανε λεπτομερή αναφορά στην κυβέρνηση κάνοντας γνωστό το σχέδιο του κινήματος, αναφορά που δεν ελήφθη, όμως, υπόψη. Ακόμη, ο μοναδικός νεκρός του κινήματος ήταν ο Ενωμοτάρχης Ζ. Μπασδέκης, ενώ τραυματίστηκαν δύο χωροφύλακες. Όπως αναφέρει ο Ασπρέας "η μόνη υποληφθείσα συντεταγμένη δύναμις εν τη πρωτεύουση ήτις παρέμεινε πιστή εις το Στέμμα ήτο η της Χωροφυλακής"⁴⁷. Ως άμεση συνέπεια των αλλαγών που ακολούθησαν την 3η Σεπτεμβρίου ήταν και η αντικατάσταση του αρχηγού της Χωροφυλακής Κ. Βλαχόπουλου από τον μέχρι τότε διοικητή της Σχολής Ευελπίδων Σπύρο Μήλιο⁴⁸.

Χωρίς να υπεισέλθουμε στις λεπτομέρειες του κινήματος της 3ης Σεπτεμβρίου ούτε, όμως, σε όσα προηγήθηκαν ή ακολούθησαν, γίνεται αντιληπτό ότι η Χωροφυλακή παρέμεινε πιστή στο θρόνο αποτελώντας την εξαίρεση απ'όλα τα άλλα στρατιωτικά σώματα. Οι κατά καιρός λιποταξίες Χωροφυλάκων από το σώμα δεν

αναιρούν αυτή τη διαπίστωση, αφού αποτελούν μεμονωμένες αντιδράσεις δυσαρεστημένων ανδρών της, που αναζήτησαν καλύτερη τύχη στην παρανομία. Το έργο που είχε να επιτελέσει ήταν δύσκολο και για να αποτιμηθεί θα πρέπει να ληφθούν υπόψη οι συνθήκες μέσα στις οποίες συστάθηκε και λειτούργησε. Δηλαδή, σε μία κοινωνία που χαρακτηριζόταν από κοινωνικοοικονομική καχεξία και όπου το ανομικό φαινόμενο ήταν το κύριο συστατικό της αποτελέσμα πολυετούς παράδοσης εμφυλίων συγκρούσεων. Ενώ τα θεσμοθετημένα μέσα, δηλαδή η εκ των άνω επιχείρηση επιβολής προτύπων από τους Βαυαρούς, αντέκρουαν στα θεσμοποιημένα μέσα, δηλαδή στην κοινωνικά, από παράδοση, αποδεκτή και ομοιόμορφη συμπεριφορά του κοινωνικού σώματος, η προσφυγή στην ανομία καθιστούσε αναπότρεπτη τη ρήξη. Ετσι, οι βάσεις για τη συγκρότηση ενός απολυταρχικού κράτους, έμπαιναν, αναγκαστικά παράλληλα με τη δημιουργία των κατασταλτικών μηχανισμών. Επιπλέον, η εν γένει στρατιωτική πολιτική των Βαυαρών είχε προκαλέσει έντονες αντιδράσεις μεταξύ των Ελλήνων με αποτέλεσμα οι αντιδράσεις αυτές να παίξουν ρόλο ανασχετικό και στο έργο της Χωροφυλακής.

Παρά τις δυσκολίες, όμως, με την πάροδο του χρόνου η επάνδρωση του σώματος σημείωνε πρόοδο. Σύμφωνα με τον Σμάλτς "κατά το τέλος των 1835 το διαληφθέν σώμα εσύγκειτο πλέον εκ 1327 ανδρών και 164 ίππων και ήταν εντελώς οπλισμένον, ενδεδυμένον και παρασκευασμένον"⁴⁹, αντιστοιχούσε δηλαδή 1 χωροφύλακας προς 55 κατοίκους⁵⁰, αναλογία, ασφαλώς, ευάριθμη.

Στο έργο που της ανατέθηκε η Χωροφυλακή είχε επιτυχίες και αποτυχίες. Στήριξε το θρόνο οποτεδήποτε χρειάστηκε, ενώ ο ρόλος της στη δίωξη της ληστείας ήταν σημαντικός, αφού είχε αναλάβει το μεγαλύτερο μέρος της ευθύνης γι αυτό τον σκοπό.

Αν αγνοήσουμε τυχόν άλλες επιδιώξεις των Βαυαρών στο ζήτημα της στρατιωτικής πολιτικής και θεωρήσουμε ως κύριο στόχο τη δημιουργία πιστών ενόπλων ερεισμάτων, τότε μπορούμε να καταλήξουμε στο συμπέρασμα ότι στην περίπτωση της Χωροφυλακής πέτυχαν απόλυτα. Το μαρτυρεί και ο ίδιος ο Οθων σε επιστολή του στις 16 Σεπτεμβρίου 1843 προς τον πατέρα του Λουδοβίκο: "Ολόκληρος η Χωροφυλακή εστάθηκε πιστή στο πλευρό μου. Ισως εάν λάβαινα εγκαίρως στα σοβαρά υπόψη τις υποδείξεις της να απεφεύγοντο τα δραματικά γεγονότα της 3ης Σεπτεμβρίου, οπότε θα δοκίμαζα λιγότερες θλίψεις και πίκρες..."⁵¹.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Φ.Ε.Κ., αρ. 21 της 3/6/1833.
2. Βλ. Πέρυ Αντερσον, "Το Απολυταρχικό Κράτος", ο.π., σ. 100.
3. Βλ. Κωνσταντίνος Αντωνίου, "Ιστορία της ελληνικής Χωροφυλακής", Αθήναι, σ. 78.
4. Για τη Δημονική Αστυνομία, βλ. Β.Δ. "Περί Δήμων..." κεφ. Α'. Μέρος Ζ' της 27/12/1833, καθώς και το Διάταγμα "περί Δημοτικής Αστυνομίας" της 31/12/1836.
5. Φ.Ε.Κ., αρ. 12 της 3/15 Απριλίου 1833.
6. Γκέοργ Λ. Μάουρερ, ο.π., σ. 465-477, όπου και η λεπτομερής καταγραφή του χωρισμού, καθώς και το σκεπτικό που υπαγόρευσε αυτήν την πολιτική στην Αντιβασιλεία.
7. Βλ. σχετικά, Τρύφωνος Ε. Ευαγγελίδου, ο.π., σ. 59. Είναι χαρακτηριστική στην προκειμένη περίπτωση η άποψη - πρόταση του εκ των ηγετών του "Αγγλικού" κόμματος Τάση Μαγγίνα προς τον Ανμάνσβερν στις 20 Δεκεμβρίου του 1835, όταν του ζητήθηκε από τον τότε Αρχικαγκελάριο η γνώμη του για την αντιμετώπιση της ληστείας. Ελεγε, λοιπόν, ο Μαγγίνας μεταξύ των άλλων: "(...) Να διαταχθώσιν εντόνως οι Νομάρχαι και Επαρχοι δια να σχηματίσουν τας δημαιοσιίας και τας εκλογάς των δημοτικών αρχών χωρίς να λαμβάνουν μεροληψίαν εις τας εκλογάς, εκ της οποίας μεροληψίας πηγάζει η βραδύτης". Βλ. Γ.Α.Κ., Υπουργείον Εσωτερικών, φ. 176.
8. Βλ. σχετικά, Γιώργος Δ. Κοντογιώργης, "Κοινωνική δυναμική...", ο.π. και ειδικότερα, "Η θεμελίωση της εξουσιαστικής αυτονομίας των τοπικών κέντρων κοινωνικής και πολιτικής ισχύος", σ. 22-26.
9. Γ.Α.Κ., ΜΑ Υπουργείον Στρατιωτικών, φ. 601.
10. Οπως σημείωνε ο Τίρς, "Σε πολλά από τα σχολεία τα παιδιά δεν έμαθαν ούτε να διαβάζουν, ούτε να γράφουν και αναθυμούνται με λύπη τους παλιούς καιρούς (...)", αναφερόμενος στη κατάσταση που επικρατούσε στην Ελλάδα την περίοδο 1828-1833. Βλ. Φρειδερίκου Τίρς, "Η Ελλάδα του Καποδίτρια...", ο.π. τ.β. σ. 104.
11. Πρόκειται για τον Γάλλο φιλέλληνα που ήρθε τον Νοέμβριο του 1821 στην Ελλάδα και έλαβε μέρος σε μάχες του Αγώνα (Πέτα, Μύλοι -όπου και τραυματίσθηκε- Πέτρα). Στενός συνεργάτης του Δημητρίου Υψηλάντη, από τον οποίο έλαβε το βαθμό του συνταγματάρχη. Άνθρωπος της εμπιστοσύνης των Βαυαρών, διορίσθηκε τον Φεβρουάριο του 1833. Αρχηγός του

Στρατιωτικού Οίκου του Οθωνος, απ' όπου μεταπήδησε στην αρχηγία της Χωροφυλακής αμέσως μετά την ίδρυση του σώματος. Λέγεται ότι ήταν επηρεασμένος από τους "ουτοπιστές σοσιαλιστές" και ιδιαίτερα τον Σάιν Σιμόν, γεγονός που του στοίχισε την απομάκρυνσή του από την Αρχηγία της Χωροφυλακής του από την Αρχηγία της Χωροφυλακής (Δεκέμβριος 1834). Κατά μία άλλη άποψη -την πιθανότερη- υπέβαλε την παραίτησή του, επειδή δεν εισακούσθηκαν οι προτάσεις του για την ενίσχυση της Χωροφυλακής και την καλύτερη οργάνωσή της. Για λίγο διετέλεσε φρούραρχος των Αθηνών (1837-1833) και επανήλθε για λίγους μήνες (1848) στην αρχηγία της Χωροφυλακής, οπότε με την απόφαση για διάλυση της Αρχηγίας του σώματος παύθηκε. Βλ. περισσότερα, εγκυκλοπαίδεια Πάπυρος Λαρούς Μπριτάνικα, τόμος 18ος, σ. 196, Αθήνα 1985, καθώς και Κ. Αντωνίου, ο.π., σ.106-108, όπως και Νικολάου Σ. Κτενιάδη, "Ελληνική Χωροφυλακή -ιστορικά σελίδες", β' έκδοσις, τ.Α' σ. 77-78.

12. Βλ. Γ.Α.Κ., Υπουργείον Στρατιωτικών, ΜΑ, φ. 604.
13. Βλ. Νικολάου Σ. Κτενιάδη, ο.π., σ. 80.
14. στο ίδιο, σ. 81. Σύμφωνα με τον συγγραφέα ο πραγματικός λόγος της παραίτησης του Γκραγιάρ ήταν η δυσαρέσκειά του από τη μη ικανοποιητική αύξηση της δύναμης της Χωροφυλακής και, κυρίως, από την αδυναμία της να ανεξαρτοποιηθεί από το στρατό, αφού κάθε πρωτοβουλία του Αρχηγείου εξουδετερωνόταν από τη Γραμματεία των Στρατιωτικών.
15. Γκ. Λ. Μάουρερ, ο.π., σ. 573.
16. Ενδιαφέρουσες είναι οι συγκρίσεις των μηνιαίων αποδοχών των ανδρών της Χωροφυλακής και των υπαλλήλων της Εθνικής Τράπεζας, όπως και άλλων δημοσίων υπαλλήλων, που κάνει ο Πέτρος Πιζάνιας, "Μισθοί και εισοδήματα στην Ελλάδα (1842-1923). Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, Αθήνα 1985, σ. 95-112, όπου εμφανίζεται και η πλεονεκτικότερη θέση των ανδρών της Χωροφυλακής κατά τις πρώτες δεκαετίες της οθωνικής περιόδου.
17. Βλ. εφ. "Σωτήρ" Ιανουάριος 1834, αρ. 2.
18. Γκ. Λ. Μάουρερ, ο.π., σ. 574.
19. στο ίδιο.
20. Βλ. σχετικά, Στέφανος Παπαγεωργίου, "Η στρατιωτική...", ο.π., σ. 15-22.
21. Γιάννης Κολιόπουλος, "Ληστές..." ο.π., σ.193 κ. επ.
22. Βλ. Χριστίνα Βάρδα, "Πολιτευόμενοι στρατιωτικοί στην Ελλάδα στα τέλη του 19ου αιώνα", περ Μνήμων, τόμος 8ος, εκδ. Εταιρεία Μελέτης Νέου Ελληνισμού, Αθήνα 1980-1982, σ. 46-63.

23. Είναι χαρακτηριστικό αυτό που αναφέρει ο περιηγητής -αρχαιολόγος **Ε. Αμπού**: περιγράφει την ιστορία ενός χωροφύλακα που "λαχταρούσε εδώ και πολλά χρόνια τα γαλόνια του δεκανέα". Επειδή, όμως, δεν είχε κάποιον "προστάτη" για να τον ευνοήσει κατέφυγε στη ληστεία. Προκειμένου να τον δελεάσουν του διαμήνυσαν ότι θα τον κάνουν δεκανέα. Αφού επανήλθε στη Χωροφυλακή, περιμένοντας την προαγωγή του, ξανακατέφυγε στη ληστεία μετά από καιρό, επειδή δεν τηρήθηκε η υπόσχεση που του έδωσαν. Γρήγορα, όμως, επανέκαμψε στη Χωροφυλακή, αυτή τη φορά με το βαθμό του Λοχία. Και ο Αμπού καταλήγει: "Βρέθηκε ένας διοικητής χωροφυλακής που ήθελε σοβαρά να ξεπατώσει τη ληστεία. Μέσα σε μερικούς μήνες έκανε όλους τους ληστές να κρυφτούν. Αλλά βιάστηκαν να τον απολύσουν. Είχε υπονομεύσει τα θεμέλια της κοινωνίας" Βλ. **Εντμόντ Αμπού**, "Η Ελλάδα του Οθωνος- "η σύγχρονη Ελλάδα", 1854", εκδ. ΑΦΩΝ Τολίδη, Χ.Χ., σ. 246.
24. **Γ.Α.Κ., ΜΑ (Υπουργείον Στρατιωτικών)**, φ. 604.
25. Γ. Κολιόπουλος, ο.π., σ. 12.
26. **Γ.Α.Κ. (Υπουργείον Εσωτερικών)**, φ. 176.
27. Σε άρθρο του ο Μοίραρχος Κ. Γενοβέλης τονίζει: "Καθείς εκ των ισχυρών της ημέρας εξαιτεί την συνδρομήν της δια να νομιμοποιήσει τας πράξεις του και απαιτήσεις του". Βλ. περ. "**Στρατιωτικός Αγγελος**", Μάρτιος 1847, σ. 117.
28. Βλ. άρθρο **Χρ. Βυζάντιου** στον "**Στρατιωτικό Αγγελο**". της 15 Μαρτίου 1845, φ.5.
29. Βλ. **Απόστολου Ν. Δασκαλάκη**, "Ιστορία Ελληνικής Χωροφυλακής", τόμος Α', Αθήναι 1973, σ. 49.
30. "Στην εξωτερική όμως των συναισθημάτων [του λαού] με τη μορφή του τραγουδιού, υπερίσχυε ο θαυμασμός και η συμπάθεια προς του ληστές, που ήταν ήρωες του λαού, συνεχιστές της κλέφτικης παράδοσης)...". β'. Γ. Κολιόπουλος, ο.π., σ. 188-191, "διάθλαση της ληστείας στο λαό". Σχετικά με την απήχηση που είχαν οι ληστές, γενικά, στις παραδοσιακές κοινωνίες, βλ. **E.J. Hobsbawn**, "Οι Ληστές", εκδ. Κάλβος, Χ.Χ. 135 κ. επ.
31. Βλ **Καίτη Αρώνη-Τσίχλη**, "Αγροτικές εξεγέρσεις..." ο.π. σ. 357.
32. Βλ. περ. "Ονήσανδρος", τόμος Γ', φυλλάδιον 27, 1 Σεπτεμβρίου 1865, σ. 170.
33. Γ. Κροκιδάς, "Περί Χωροφυλακής-απάντησις προς τον Λοχαγόν Κ.Χ. Δημητρακόπουλον", Αθήναις, 8 Φεβρουαρίου 1867, σ.12.
34. **Κάρλ Μάρξ**, " Η 18η Μπρυμάρ του Λουδοβίκου Βοναπάρτη", εκδ. Θεμέλιο, 1982, σ. 165.
35. Η αντιπαράθεση αυτή μεταξύ του αγροτικού κοινωνικού σώματος και των εκφραστών της κρατικής νομιμότητας, πολύ συχνά αφορούσε όχι μόνο τη

Χωροφυλακή αλλά και τον στρατό. Στο αφήγημα "Η στρατιωτική ζωή εν Ελλάδι - Χειρόγραφον Έλληνας Υπαξιωματικού", επιμέλεια Mario Vitti, Ερμής Αθήνα 1986, ο συγγραφέας αναφέρεται συχνά σ' αυτό το πρόβλημα: "(...) με πολύ περισσότερο [ενν. κόπο] όμως κατωρθώσαμεν να εύρωμεν έκαστος το διατεταγμένον του μέρος του καταλύματος. Οι χωρικοί εις τοιάυτας περιστάσεις χαίρουν να βασανίζουν τους στρατιώτας". σ. 115.

36. Στο ίδιο έργο, σ. 113, ο ανωτέρω συγγραφέας παρουσιάζει το ζήτημα της επανάκαμψης στο τακτικό στρατό πρώην ληστών και των πελατειακών σχέσεων με πολύ γλαφυρό τρόπο: "Ελέγετο λοιπόν ότι προ ολίγων ετών ήτο [ο Καπετάν Τζάμης] ληστής φοβερός και τρομερός αλλά εμοίρασε το κεμέρι του με δύο κυβερνητικούς βουλευτάς, τους οποίους και τους δύο είχε ποτε ληστεύσει μέχρι κοκκάλων, επροσκύνησεν έπειτα αμέσως, και δια μέσου αυτών, αφ' ου επέτυχεν αμνηστειάν, διωρίσθη οδηγός των αποσπασμάτων, δηλ. πρώτος βοηθός εις την καταδίωξιν της ληστείας".
37. Γκέοργκ Λ. Μάουρερ, ο.π., σ. 568.
38. Βλ. περ. "Στρατιωτικός Άγγελος, φυλλάδιον 8, Αθήνησι 1 Μαΐου 1845, σ. άρθρον παρά του υπομοιράρχου Κ.Ρ.Κ... Για την κακή συμπεριφορά των οργάνων της Χωροφυλακής ενδεικτική είναι επίσης η καταγγελία που υπάρχει στην εφημ. "Αιών", αρ. 68 της 31 Μαΐου 1839, για τον Υπομοίραρχο Ηλείας Κ. Κυριακίδη, ο οποίος ενώ κατά το παρελθόν ήταν μοναχός, υπηρέτης και απλός αντιγραφείας, κατόπιν έτυχε της ευνοίας των πολιτικών του προστατών και έγινε Υπομοίραρχος. Καταγγελόταν ο Υπομοίραρχος για βίαιη συμπεριφορά απέναντι στους κατοίκους της περιοχής, μαστιγώσεις, ύβρεις και φυλακίσεις αθών πολιτών. Βλ. και παράρτημα, σ. 281.
39. Βλ. Βασίλη Ι. Φίλια, "Κοινωνία και εξουσία...", ο.π., σ. 92.
40. Φ.Ε.Κ 16 Οκτωβρίου 1836, "Προϋπολογισμός του κράτους του Βασιλείου της Ελλάδος δια το διοικητικόν έτος 1836", σ. 337.
41. Φ.Ε.Κ. 12(24) Νοεμβρίου 1837, "Ειδικός προϋπολογισμός των εξόδων του σώματος της Χωροφυλακής", σ. 40.
42. Φ.Ε.Κ. 5 Δεκεμβρίου 1836, "Άναφορά της επί των Στρατιωτικών Γραμμ. της Επικρατείας περί των εξόδων των 1833, 1834 και 1835 ετών", σ. 489.
43. Βλ. λεπτομέρειες Κ. Τσίχλη-Αρώνη, "Η Μεσσηνιακή εξέγερση...", ο.π. σ. 50-117, όπου εμφανίζεται και ο ρόλος της Χωροφυλακής.
44. Κ. Αντωνίου, ο.π., σ. 155-158.
45. Βλ. εφ. "Αιών", φ. 468 της 8 Σεπτεμβρίου 1843, όπου και λεπτομερής περιγραφή των γεγονότων της 3ης Σεπτεμβρίου.

46. Περιγράφοντας τα γεγονότα που προηγήθηκαν της 3ης Σεπτεμβρίου, ο Μακρυγιάννης αναφέρει χαρακτηριστικά: "Την αυγή με πλάκωσε ο Τζήνος με πολλούς χωροφύλακες κι άλλους από τα τάματα των Σπαρτιατών", Βλ. Μακρυγιάννη "Απομνημονεύματα" ο.π., τ.Β', σ. 139.
47. Γεώργιος Ασπρέας, ο.π., σ. 161.
48. Φ.Ε.Κ. 5 Σεπτεμβρίου 1843, "Διάταγμα περί διορισμού προσωρινού αρχηγού του σώματος της Χωροφυλακής...", σ. 168.
49. Φ.Ε.Κ 5 Δεκεμβρίου 1836, "Αναφορά...", ο.π.
50. Κ. Αντωνίου, ο.π., σ. 138.
51. L. Bower-Gordon Bolitho, "Otho I. King of Greece. A biography", London, Selweyn and Blount, Paternoster House, mcmxxix, p. 124.

3. ΒΑΣΙΛΙΚΗ ΦΑΛΑΓΞ

Στις 18(30) Σεπτεμβρίου 1835 εκδόθηκαν δύο διατάγματα με τα οποία προβλεπόταν η σύσταση και η οργάνωση ενός νέου στρατιωτικού σώματος, της Φάλαγγας¹. Το πρώτο από τα διατάγματα αυτά αναφερόταν γενικά στην ίδρυση της Φάλαγγας, χωρίς να υπεισέρχεται σε λεπτομέρειες για τον τρόπο οργάνωσης και λειτουργίας του νέου σώματος. Στην εισαγωγική παράγραφο αυτού του διατάγματος η ίδρυση της Φάλαγγας δικαιολογείται ως "δείγμα της Βασιλικής Ημών ευνοίας και της ευγνωμοσύνης της πατρίδος εις τους γενναίους άνδρες, οίτινες εχρησίμευσαν ως οδηγοί των συστρατιωτών των εις τον υπέρ της Ελληνικής ανεξαρτησίας ένδοξον αγώνα, και δια να δώσωμεν ευκαιρίαν να διαπρέψωσιν εις την φωνήν του Βασιλέως των δια νέων εκδουλεύσεων, έχοντες υπ'όψιν την οικονομικήν κατάστασιν του Βασιλείου".

Από την παράγραφο αυτή προκύπτει ότι το κράτος επεδίωξε να παίξει το ρόλο του προστάτη έναντι των αγωνιστών του '21, προσπαθώντας να δώσει κάποια λύση στο μεγάλο πρόβλημα που είχε αρχίσει να απασχολεί έντονα τις κυβερνήσεις μετά το 1833, δηλαδή την αποκατάσταση των ανεπάγγελτων και ενδεών αγωνιστών. Η ένταξη σ'ένα στρατιωτικό σώμα όσων το μόνο που κατείχαν στη συγκεκριμένη συγκυρία ήταν η γνώση της πολεμικής τέχνης και το μόνο επάγγελμα που μπορούσαν να ασκήσουν ήταν, κατά συνέπεια, το στρατιωτικό (έστω και με τον "παραδοσιακό και άτακτο" τρόπο), φαινόταν να αποτελεί μία διέξοδο για τους ίδιους αλλά κι ένα στήριγμα της νέας εξουσιαστικής αρχής. Οι "εκδουλεύσεις", προς το θρόνο αυτή τη φορά, των πρώην αγωνιστών θα λειτουργούσαν ως μηχανισμός ενσωμάτωσης στις κρατικές λειτουργίες και θα τους απομάκρυνε από πιθανές εκτροπές αντικυβερνητικής φύσεως, που ήδη ήταν αρκετές στον διετή βίο του κράτους. Βέβαια, η πρόταση "έχοντες υπ'όψιν την οικονομικήν κατάστασιν του Βασιλείου" αποτελούσε μία υπαινικτική αναφορά στα πενιχρά οικονομικά του κράτους, γεγονός που σήμαινε τις περιορισμένες δυνατότητες πλήρους αποκατάστασης και απορρόφησης των αγωνιστών.

Στο δεύτερο διάταγμα, "περί της Ελληνικής Φάλαγγος", προβλεπόταν να "αρχίσει αμέσως" ο σχηματισμός της Φάλαγγας (άρθρο 1) και ακολουθούσαν άλλα 33 άρθρα που διείπαν τον τρόπο οργάνωσης και λειτουργίας της, ενώ δινόταν και ο χαρακτήρας του σώματος. Ετσι, στο δεύτερο άρθρο επισημαίνεται ο τιμητικός χαρακτήρας της Φάλαγγας: "όλοι ο βαθμοί της Φάλαγγας είναι θέσεις τιμής". Για να τονισθεί ο τιμητικός χαρακτήρας το ίδιο άρθρο προέβλεπε ότι "η Ελληνική Φάλαγγ

και τα αποσπάσματα αυτής κατέχουν εις όλας τας στρατιωτικές πομπάς τον πρώτον τόπον, και μάλιστα βαδίζουν εγγύτατα Ημών όταν εμφανιζόμεθα αυτοπροσώπως".

Ο προνομιακός και τιμητικός χαρακτήρας της Φάλαγγας προκύπτει κι από άλλα άρθρα του διατάγματος. Το 8 αναφέρει ότι οι φαλαγγίτες "απολαμβάνουν όλα τα δικαιώματα και ωφελήματα, τα οποία χορηγούνται δια Νόμων και Διαταγμάτων, εις τους υπέρ της ανεξαρτησίας αγωνισθέντας πολεμιστάς", χωρίς να τους αφαιρεί το δικαίωμα να απολαύσουν τις ευεργεσίες του Νόμου της 20ης Μαΐου/ 1 Ιουνίου 1834² με βάση τον οποίο παρεχωρούντο εθνικές γαίες στους εν ενεργεία "ενδεείς" αξιωματικούς του στρατού (άρθρο 9).

Ακόμη, ως τιμητική διάκριση δινόταν στους φαλαγγίτες αξιωματικούς με τη μορφή αριστείου ο αργυρός σταυρός (άρθρο 10).

Η αντικατάσταση της παραδοσιακής φουστανέλας από τα "στενά", όπως χλευαστικά αποκαλούσαν οι Έλληνες την, ευρωπαϊκής προέλευσης, ενδυμασία που ήθελαν να επιβάλλουν απ'την πρώτη στιγμή οι Βαυαροί στον τακτικό ελληνικό στρατό, αποτέλεσε σημείο έντονης αντιπαράθεσης και κριτικής από το σύνολο, σχεδόν, των Ελλήνων στρατιωτικών³. Η απέχθεια που προκαλούσε η ευρωπαϊκή ενδυμασία δημιουργούσε πολλά προσκόμματα στην εφαρμογή της στρατιωτικής πολιτικής. Ετσι, στο ιδρυτικό διάταγμα "περί Φάλαγγος" παρακάμπτεται σκόπιμα αυτό το πρόβλημα και προκρίνεται η λύση υπέρ της "παραδοσιακής" φουστανέλας. Και παρά το γεγονός ότι το άρθρο 15 ανέφερε ότι "η ενδυμασία θέλει προσδιορισθή δι' ιδιαιτέρου κανονισμού", η λύση που δόθηκε, χωρίς ποτέ να αλλάξει, ήταν οι φαλαγγίτες να "φέρουν εις την υπηρεσίαν τα οποία επί του αγώνος έφερον ενδύματα".

Ακόμη και ο οπλισμός που προβλεπόταν ήταν ο παραδοσιακός, "προς ανάμνησιν των ενδόξων ημερών του υπέρ της ανεξαρτησίας αγώνος" με τη μόνη υπόμνηση "να ληφθή πάσα φροντίς δια το ομοιόμορφον του οπλισμού των τετραρχιών καθόσον δύναται να γένη χωρίς βλάβην της τεθείσης αρχής" (άρθρο 16). Από το άρθρο αυτό μπορεί να συναχθεί ένα ακόμη συμπέρασμα για τους σκοπούς που επέβαλαν την ίδρυση της Φάλαγγας και οι οποίοι δεν σχετίζονται τόσο με στρατιωτικούς λόγους όσο, περισσότερο με κοινωνικούς και πολιτικούς.

Ως προνομιακή μεταχείριση απέναντι στους φαλαγγίτες μπορεί ακόμη να θεωρηθεί η ρύθμιση που γινόταν βάσει του άρθρου 31 του Β.Δ. και που προέβλεπε ότι οι ιδιοκτήτες (είτε εκείνοι, δηλαδή, που είχαν σπίτι και κτήμα ή επρόκειτο στο εγγύς μέλλον να προικοδοτηθούν) καθώς και οι νυμφευμένοι, διορίζονταν σε Τετραρχία που έδρευε κοντά στις εστίες τους⁴. Ερωτηματικά πάντως δημιουργεί το δεύτερο εδάφιο του ίδιου άρθρου, καθώς εξαιρούνται αυτής της προνομιακής μεταχειρίσεως, όσοι στις 25 Ιανουαρίου (6 Φεβρουαρίου) 1835 "δεν είχαν τελειώσει

το 25^ον έτος της ηλικίας των". Η απορία που δημιουργείται έγκειται στο ότι οι εξαιρούμενοι των ευεργεσιών της Φάλαγγας, με τον επεικέστερο υπολογισμό -κι αν λάβουμε ως χρόνο λήξης του Αγώνα το 1828 - κατά την Επανάσταση δεν υπερέβαιναν ούτε το 18^ο έτος της ηλικίας τους και φαίνεται παράδοξο να αποτελέσουν τους "οδηγούς των συστρατιωτών των" όπως όριζε το ιδρυτικό της Φάλαγγας διάταγμα. Η αβλεψία αυτή του νομοθέτη -αν τη θεωρήσουμε ως τέτοια- στο συγκεκριμένο εδάφιο, άφηγε κάποια περιθώρια καταχρηστικών διορισμών στη Φάλαγγα και, ίσως, αδικιών. Σε μία συζήτηση στη Γερουσία το 1866, "περί φαλαγγιτών", ο γερουσιαστής Κωνσταντίνος Μαγγίνας κατάγγειλε: "η αξιοπρέπεια των σωμάτων ελαττούται και εκμηδενίζεται όταν συγκαταλέγονται εν αυτοίς πρόσωπα παρ'αξίαν και, δυστυχώς, τούτο έλαβε χώραν εις το σώμα της Φάλαγγος. Ο σκοπός της συστάσεως του σώματος τούτου ήτο δια να συμπεριλάβη τους αξιωματικούς του αγώνος· αλλά αι εισχωρήσασα καταχρήσεις έκαμαν ώστε να είναι φαλαγγίται και άνθρωποι οίτινες δεν ήσαν γεννημένοι κατά την επανάστασιν και ιπποκόμοι ίσως και μάγειροι"⁵. Και δεν ήταν η μόνη καταγγελία που γινόταν για τις ατασθαλίες και τις αδικίες που αφορούσαν τη σύσταση και λειτουργία της Φάλαγγας.

Για να καταταγεί κάποιος στη Φάλαγγα θα έπρεπε να πληροί, σύμφωνα με το διάταγμα, ορισμένες προϋποθέσεις. Αυτές ήταν:

- α) Αφενός μεν να έχει "διαπρέψει" με τη συμμετοχή του στην Επανάσταση ως αξιωματικός του στρατού ή του ναυτικού, αποδεικνύοντας αυτή τη συμμετοχή με τα "νόμιμα διπλώματα" κι αφετέρου να έχει επιδείξει "εις πάσαν περίστασιν τιμιωτάτην διαγωγήν" (άρθρο 3).
- β) Να έχει εξετασθεί από τις επιτροπές της 13/25 Μαρτίου και 21 Απριλίου/3 Μαΐου 1833⁶ και να έχει αναγνωρισθεί "επισημως" ότι διαθέτει "τας ρηθείσας ιδιότητας" (άρθρο 4).

Δυνατότητα κατάταξης είχαν, ακόμη, όσοι είχαν διορισθεί σε πολιτικές ή στρατιωτικές θέσεις (στρατιωτικοί επιθεωρητές Νομών, Χωροφύλακες, άνδρες του στρατού της γραμμής ή των ελαφρών ταγμάτων), εφόσον διέθεταν τις ιδιότητες που όριζε το άρθρο 4 και αφού, προηγουμένως, παρητούντο των προηγουμένων θέσεων που κατείχαν. Στη Φάλαγγα διορίζονταν επίσης, αυτομάτως, όσοι εξιωματικοί είχαν ήδη πάρει βαθμό, χωρίς να έχουν ακόμη διορισθεί (άρθρο 6).

Ακόμη, κατατάσσονταν όσοι ανήκαν στον επισταθμεύοντα στην Τρίπολη λόχο των αξιωματικών και στον λόχο των Ηπειρωσουλιωτών (άρθρο 5). Το προηγούμενο χρόνο η αντιβασιλεία, επιδιώκοντας κυρίως να αμβλύνει τη δυσαρέσκεια από την εφαρμοζόμενη στρατιωτική πολιτική και να ενισχύσει κάπως οικονομικά ορισμένους

αξιωματικούς του Αγώνα είχε ιδρύσει δύο μικρούς εφεδρικούς λόχους⁷: ο ένας αποτελείτο από Πελοποννησίους αξιωματικούς και ο άλλος από Ηπειρωσουλιώτες. Για τους τελευταίους πρέπει να σημειωθεί ότι έτυχαν ιδιαίτερης, προνομιακής, μεταχειρίσεως. Οι λόγοι που υπαγόρευαν μία τέτοια τακτική ήταν δύο: ο πρώτος αφορά τον μεγάλο αριθμό Σουλιωτών που είχαν προσφέρει πολύτιμες υπηρεσίες στον Αγώνα και τώρα παρέμενε χωρίς πατρίδα, στέγη και κάποια απασχόληση και, συνεπώς, θα έπρεπε να εξευρεθεί κάποιος τρόπος αποκατάστασής τους, αλλά, κυρίως, θα επιτυγχανόταν ευκολότερα η ενσωμάτωσή τους στον κρατικό μηχανισμό με την παροχή υπηρεσιών προς το θρόνο, δεδομένου, μάλιστα, ότι δεν διαπνέονταν από έντονο τοπικιστικό πνεύμα και δεν είχαν την αρματολική παράδοση των γηγενών οπλαρχηγών. Ετσι μειωνόταν ο κίνδυνος να "φατριαστούν" ή να ενταχθούν σε κάποιο πελατειακό σύστημα, δημιουργώντας εμπόδια στην κεντρική εξουσία. Μάλιστα ο Οθων τοποθέτησε υπασπιστές του, κατά καιρούς, Σουλιώτες, με χαρακτηριστικότερο παράδειγμα την περίπτωση του Κίτσου Τζαβέλλα⁸. Την ίδια τακτική εξάλλου ακολούθησε και ο Καποδίστριας απέναντι στους Σουλιώτες⁹.

Από το άρθρο 3, το οποίο ήταν και το βασικό που αφορούσε στις προϋποθέσεις κατάταξης στη Φάλαγγα, συνάγεται το συμπέρασμα ότι οι Βαυαροί επιδίωκαν μέσω της συστάσεως τής Φάλαγγας να εμπεδώσουν τη στρατιωτική πειθαρχία και την τάξη, επιβραβεύοντας τη νομιμόφρονα διαγωγή. Και τούτο, επειδή απαιτούσε από τους υποψήφιους για κατάταξη να έχουν επιδείξει "εις πάσαν περίστασιν τιμιωτάτην διαγωγή". "Τιμιωτάτη" διαγωγή σήμαινε, όχι βέβαια την αποχή από τις εμφύλιες διαμάχες του Αγώνα ή της μετακαποδιστριακής περιόδου, οπότε αποκλείονταν συλλήβδην οι αξιωματικοί, αλλά την επίδειξη νομιμόφρονος πνεύματος και διαγωγής μετά το 1833 και την εγκαθίδρυση της Αντιβασιλείας. Με άλλα λόγια, την αποχή από ενέργειες που στρέφονταν κατά του νέου καθεστώτος και που είχαν αρχίσει ήδη να παρουσιάζονται λίγους μόλις μήνες μετά την άφιξη των Βαυαρών και πλήθαιναν επικίνδυνα. Ωστόσο, η επιτυχία της πρακτικής εφαρμογής αυτής της προϋπόθεσης ήταν αμφίβολη. Εκτός του ότι κάτι τέτοιο ήταν δυσαπόδεικτο -λόγω της διατηρήσεως διαβλητών και υποκειμενικών κριτηρίων αξιολόγησης και κρίσεων, όπου η απόσπαση της εύνοιας από τους νεοπαγείς κρατικούς φορείς γινόταν αυτοσκοπός, προκειμένου να εξασφαλισθεί η κοινωνική ανέλιξη εις βάρος κάποιων άλλων¹⁰ - με το να επιδιώκει ο νομοθέτης τον αποκλεισμό όσων μέχρι εκείνη τη στιγμή είχαν εμπλακεί σε ενέργειες στρεφόμενες κατά της θεσμοθετημένης εξουσίας, ήταν σαν να παραβλέπει το γεγονός ότι η ένταξη αυτών ακριβώς των στοιχείων εξασφάλιζε την ενσωμάτωσή τους και, πιθανότατα, την πειθαρχημένη πλέον διαγωγή τους. Εκτός κι αν το πνεύμα του νόμου, αυτοαναιρείτο από την πρακτική. Κι αυτό, τελικά, συνέβη πολλές φορές, με

αποτέλεσμα την καταστρατήγησή του και την αναπόδραστη έγερση πολλών παραπόνων από όσους ένιωθαν αδικημένοι από τους διορισμούς του 1836 στη Φάλαγγα.

Επιπλέον, η απόδειξη της συμμετοχής στην Επανάσταση με την κατοχή των "νομίμων διπλωμάτων" υποχρέωνε τους πρώην αγωνιστές να επανακάμψουν στους παραδοσιακούς τους ηγέτες καπετάνιους, τους μόνους νομιμοποιημένους για να τα παράσχουν. Η τακτική αυτή φαινόταν να δημιουργεί τον κίνδυνο αναπαραγωγής των ήδη υπάρχουσών πελατειακών σχέσεων μεταξύ καπετάνιων και παληκαριών, γεγονός που έθετε σε δοκιμασία τη συστηματική προσπάθεια εμπέδωσης της πειθαρχίας στο στράτευμα. Οι αντικειμενικά διαμορφωμένες πενιχρές οικονομικές δυνατότητες του νεόδμητου κράτους, υποχρέωναν την κυβέρνηση να προβεί σε αποκατάσταση περιορισμένου αριθμού αγωνιστών. Οι προϋποθέσεις, όμως, που έθετε το διάταγμα για κατάταξη, άφηνε πολλά περιθώρια παρεξηγήσεων και αδικιών. Ακόμη και οι μεγαλοστομίες, όπως "...διέπρεψαν δια της ανδρείας των" μάλλον προσκόμματα μπορούσε να δημιουργήσει, παρά να αμοίψει ηθικά τους αγωνιστές. Η διάκριση στα πεδία των μαχών, για να αποδειχθεί μετά από χρόνια, έπρεπε αναγκαστικά να περάσει μέσα από τις συμπληγάδες της πολιτικής διαπάλης των φατριών και της ευνοιοκρατίας¹¹, επειδή τα αποδεικτικά αυτά σημειώματα μόνον οι παραδοσιακοί οπλαρχηγοί μπορούσαν να παράσχουν. Οσοι από τους υποψήφιους για κατάταξη στη Φάλαγγα δεν είχαν εξετασθεί από τις επιτροπές που προέβλεπε το άρθρο 4, θα εξετάζονταν από μία άλλη, καινούργια, που συστάθηκε (15 Δεκεμβρίου 1835)¹² για αυτόν ακριβώς το λόγο. Την επιτροπή αποτελούσαν:

1. Ρίχαρντ Τζώρτζ, πρόεδρος .
2. Νικήτας Σταματελόπουλος.
3. Διονύσιος Ευμορφόπουλος.
4. Ιωάννης Μακρυγιάννης.
5. Νικόλαος Κριεζώτης.
6. Κίτσος Τζαβέλλας.

Επρόκειτο για μία επιτροπή, αποτελούμενη από στρατιωτικούς με χαρακτήρα διακομματικό. Ο πρόεδρος Ρ. Τζώρτζ¹³ εκπροσωπούσε το "αγγλικό" κόμμα, οι Μακρυγιάννης και Κριεζώτης το "γαλλικό", ενώ ο Σταματελόπουλος, ο Ευμορφόπουλος και ο Τζαβέλλας ήταν του "ρωσικού". Επιπλέον η σύνθεση της εξεταστικής επιτροπής φανερώνει και μία αντιπροσώπευση των υπάρχόντων γεωγραφικών διαμερισμάτων, καθώς ο Μακρυγιάννης και ο Κριεζώτης ήταν

Ρουμελιώτες, ο Σταματελόπουλος Πελοποννήσιος, ενώ τους ανέστιους Επτανήσιους και Σουλιώτες αντιπροσώπευαν ο Ευμορφόπουλος και ο Τζαβέλλας αντίστοιχα.

Ήταν η περίοδος της αρχιγραμματείας ή Αρχικαγκελαρίας του Αρμανσπεργκ (Ιούνιος 1835 - Φεβρουάριος 1837). Ο Αρμανσπεργκ στην προσπάθειά του να δημιουργήσει πολιτικά ερείσματα προσπάθησε να προσεταιρισθεί τμήματα των υπάρχοντων κομμάτων, τηρώντας ίσες αποστάσεις. Ένας από τους βασικούς άξονες για τη υλοποίηση αυτής της πολιτικής ήταν η προσπάθεια "προσεταιρισμού των στρατιωτικών ως συνόλου, ανεξάρτητα από την κομματική τους τοποθέτηση, αποκόβοντας έτσι το στρατιωτικό τμήμα κάθε κόμματος από την πολιτική του ηγεσία"¹⁴. Η τακτική αυτή μπορούμε να πούμε ότι απέδωσε για τον Αρμανσπεργκ, δεδομένου τα κριτήρια που πρυτάνευσαν για την ένταξη των αγωνιστών στη Φάλαγγα κάθε άλλο παρά κομματικά ήταν.

Όπως το πρώτο γενικό διάταγμα της 18^{ης} Σεπτεμβρίου προέβλεπε το σχηματισμό και τους βαθμούς της Φάλαγγας (άρθρο 4), έτσι κι αυτό της 11^{ης} Οκτωβρίου ανέλυε λεπτομερώς σε τέσσερα άρθρα τη μορφή και το σχηματισμό που θα έπαιρνε το νέο σώμα. Έτσι η Φάλαγγα διαιρείτο σε τετραρχίες (άρθρο 11), η κάθε μία από τις οποίες αποτελείτο από (άρθρο 12):

1 Λοχαγό (Τετράρχη)

1 Υπολοχαγό.

2 Ανθυπολοχαγούς.

1 Σημαιοφόρο.

4 Επιλοχίες.

54 Φαλαγγίτες, συμπεριλαμβανομένων των δεκανέων.

Σε κάθε τετραρχία διοριζόταν κι ένας σαλπικτής. Οι βαθμοί και η αξία των διαφόρων τάξεων προσδιοριζόταν από το άρθρο 14 και προέβλεπε ότι οι Λοχαγοί αντιστοιχούσαν στο βαθμό του Συνταγματάρχη από τη στιγμή που κατατάσσονται στη Φάλαγγα, οι Υπολοχαγοί του Αντισυνταγματάρχη, οι Ανθυπολοχαγοί του Ταγματάρχη, οι Σημαιοφόροι και οι Επιλοχίες του Λοχαγού, οι Δεκανείς του Υπολοχαγού και οι Φαλαγγίτες του Ανθυπολοχαγού.

Με βάση, λοιπόν, αυτούς τους βαθμούς η μισθοδοσία (άρθρο 17) προσδιοριζόταν σε μηνιαίο μισθό ως εξής:

Κάθε ένας από τους αρχαιότερους Λοχαγούς, 300 δρχ.

Οι υπόλοιποι Λοχαγοί, 250 δρχ.

Υπολοχαγός, 180 δρχ.

Ανθυπολοχαγός, 140 δρχ.

Σημαιοφόρος και Επιλοχίας, 90 δρχ.

Δεκαενέας, 60 δρχ.

Φαλαγγίτης, 48 δρχ.

Στους χαμηλότερους Σημαιοφόρους, Επιλοχίες, Δεκανείς και Φαλαγγίτες δινόταν ως βοήθημα επιπλέον μία μερίδα αλεύρι από 200 δράμια, εφόσον εκτελούσαν υπηρεσία εκτός έδρας πάνω από δύο ημέρες. Επίσης παρεχόταν δωρεάν οικία για τις, επίσης, εκτός έδρας υπηρεσίες, ενώ δικαιούνταν και ιατροφαρμακευτική περίθαλψη κατά τα πρότυπα της Χωροφυλακής.

Συγκρίνοντας τους μισθούς των φαλαγγιτών με τους μισθούς των άλλων σωμάτων προκύπτει ότι οι φαλαγγίτες απολάμβαναν σχετικά υψηλούς μισθούς.

Τούτο θα πρέπει να ερμηνευθεί με βάση τη γενικότερη λογική που διείπε την ίδρυση και τη σύσταση της φάλαγγας, ως ενός σώματος, δηλαδή, "τιμητικού" για τους παλαιούς αγωνιστές, οι οποίοι τύγχαναν της βασιλικής "ευνοίας και της ευγνωμοσύνης" (διάταγμα της 18/30 Σεπτεμβρίου 1835).

Οι 13 Τετραρχίες που δημιουργήθηκαν¹⁵ με τους επικεφαλής¹⁶ κάθε μίας ήταν οι εξής:

	ΕΔΡΑ	ΔΙΟΙΚΗΤΗΣ
1η:	Λαμία	Νάκος Πανουργιάς
2η:	Βόνιτσα	Γεώργιος Τσόγκας
3η:	Ναύπλιο	Γιαννάκης Στάικος
4η:	Αρεόπολις	Γεώργιος Κίτσος
5η:	Μεσολόγγι	Δημήτριος Μακρής
6η:	Ναύπακτος	Διαμαντής Ζέρβας
7η:	Θήβα	Διονύσιος Ευμορφόπουλος
8η:	Αθήνα	Ιωάννης Μακρυγιάννης
9η:	Κόρινθος	Ιωάννης (Γενναίος) Κολοκοτρώνης
10η:	Πάτρα	Βασίλειος Πετμαζάς
11η:	Σπάρτη	Παναγιώτης Γιατράκος
12η:	Αρκαδία	Δημήτριος Πλαπούτας
13η:	Χαλκίδα	Νικόλαος Κριεζώτης

Με την διαταγή του στρατού της 25 Απριλίου (7 Μαΐου) 1836¹⁷ διορίστηκαν 800¹⁸ άνδρες στη Φάλαγγα, οι οποίοι κατανεμήθηκαν σε 13 τετραρχίες. Τους υψηλότερους βαθμούς (Λοχαγός - διοικητής, Υπολοχαγός και Ανθυπολοχαγός) κατέλαβαν ανά τετραρχία οι εξής:

1^η τετραρχία Λαμίας

Λοχαγοί:

Νάκος Πανουργιάς, διοικητής.

Χριστόφορος Περαιβός.

Υπολοχαγός:

Νικόλαος Κοντογιάννης.

Ανθυπολοχαγοί:

Δήμος Λούλιας

Τριαντάφυλλος Αποκορίτης.

Ευάγγελος Κοντογιάννης.

Διαμαντής Ολύμπιος.

2^η τετραρχία Βόνιτσας

Λοχαγός:

Γεώργιος Τσόγκας, διοικητής.

3^η τετραρχία Ναυπλίου

Λοχαγός:

Γιαννάκης Στάικος, διοικητής.

Υπολοχαγός:

Αθανάσιος Κουτσονίκας.

Ανθυπολοχαγός:

Χρήστος Μακρής.

4^η τετραρχία Αρεόπολης

Λοχαγός:

Γεώργιος Κίτσος, διοικητής.

Ανθυπολοχαγός:

Νικόλαος Βότσαρης.

5^η τετραρχία Μεσολογγίου

Λοχαγός:

Δημήτριος Μακρής, διοικητής.

Υπολοχαγός:

Λόλιος Ξηρολιβαδίτης.

Ανθυπολοχαγοί:

Κωνσταντίνος Βέρρης, Ναστούλης Δαγκλής, Ιωάννης

Λαμπροπούλης.

6^η τετραρχία Ναυπάκτου

Λοχαγός:

Διαμαντής Ζέρβας, διοικητής.

Υπολοχαγός:

Νικόλαος Τζαβέλλας.

Ανθυπολοχαγοί:

Γιαννούσης Πανομάρας, Ιωάννης Φαρμάκης.

7^η τετραρχία Θηβών

Λοχαγός:

Διονύσιος Ευμορφόπουλος, διοικητής.

Υπολοχαγοί:

Σπύρος Μήλιος, Ιωάννης Ρούκης, Γεώργιος Διοβουνιώτης.

Ανθυπολοχαγοί:

Τόλιος Νικολάου, Ιωάννης Κλίμακας, Γεώργιος Βάιας, Βασίλειος Βούσγος, Δημήτριος Καρατάσσοσ.

8^η τετραρχία Αθηνών

Λοχαγός:

Ιωάννης Μακρυγιάννης, διοικητής.

Υπολοχαγός:

Παναγιώτης Νοταράς.

Ανθυπολοχαγοί:

Τριαντάφυλλος Τσούρας.

Γεώργιος Σκουρτανιώτης.

Δούκας Κωνσταντίνου Δούκα.

Κωνσταντίνος Λαγουμιτζής.

Πέτρος Ιωάννου Μαρκέζης.

Νικόλαος Δεληγιάννης.

Ευστράτος Πετρίδης.

Αναστάσιος Μόστρας.

9^η τετραρχία Κορίνθου

Λοχαγός:

Ιωάννης (Γενναίος) Κολοκοτρώνης, διοικητής.

Υπολοχαγοί:

Δημήτριος Τσόκρης.

Θεόδωρος Ζαχαρόπουλος.

Ανθυπολοχαγοί:

Νικόλαος Γκίκας Λάμπρου.

Δημήτριος Κριεζής.

10^η τετραρχία Πατρών

Λοχαγοί:

Βασίλειος Πετμεζάς, διοικητής.

Χρυσανθος Σασίνης.

Υπολοχαγοί:

Χρήστος Φωτομάρας.

Θάνος Χρυσανθακόπουλος.

Σωτήρης Θεοχαρόπουλος.

Ανθυπολοχαγοί:

Αναγνώστης Παπασταθόπουλος.

Γεώργιος Λεχευρίτης.

11^η τετραρχία Σπάρτης.

Λοχαγός:

Παναγιώτης Γιατράκος, διοικητής.

Υπολοχαγός:

Νικόλαος Γιατράκος.

Ανθυπολοχαγοί:

Μιχαήλ Γιατράκος.

Ηλίας Γιατράκος.

12^η τετραρχία Αρκαδίας

Λοχαγός:

Δημήτριος Πλαπούτας.

Υπολοχαγοί:

Δημήτριος Δεληγιάννης.

Νικόλαος Δικαίου Φλέσσας.

Ιωάννης Παπατσώνης.

Ανθυπολοχαγός:

Ιωάννης Κολοκοτρώνης.

13^η τετραρχία Χαλκίδας

Λοχαγός:

Νικόλαος Κριεζώτης, διοικητής.

Ανθυπολοχαγός:

Κωνσταντίνος Δουβιώτης ή Δουμπιώτης.

Η μορφή αυτή της φάλαγγας και η επάνδρωση των τετραρχιών, όπως ορίζεται με τη διαταγή του στρατού της 25 Απριλίου (7 Μαΐου) του 1836, ήταν η πρώτη επίσημη που εφαρμόσθηκε για, σχετικά, μεγάλο χρονικό διάστημα. Ήδη λίγο πριν, με διαταγή του Οθωνος και επειδή καθυστερούσε πολύ η εφαρμογή του νόμου για τη φάλαγγα, "ο οποίος δεν είχε παρουσιάσει κανένα ουσιαστικό αποτέλεσμα ως τα τέλη του 1835"¹⁹, συστάθηκαν προσωρινά 11 τετραρχίες²⁰. Γεγονός είναι ότι οι διαφοροποιήσεις που επέρχονταν τόσο στον τρόπο σύστασης των τετραρχιών, όσο και στελέχωσή τους, ήταν πολλές και με μεγάλη συχνότητα. Οι μεταβολές αυτές οφείλονταν είτε στην ανάγκη που παρουσιαζόταν για να αντιμετωπισθεί ένα έκτακτο

περιστατικό²¹ (π.χ συνδρομή φαλαγγιτών για την καταστολή κάποιας ανταρσίας) είτε επειδή οι αλλαγές των ανδρών που απάρτιζαν κάθε τετραρχία ήταν συχνές, λόγω της εντάξεως νέων αξιωματικών ή της αποχωρήσεως με τη μορφή αποστασίας άλλων²². Οι μεταβολές συνέβαιναν και για λειτουργικούς λόγους. Έτσι με απόφαση του Οθωνος την 1(14) Απριλίου 1837²³ σχηματίζονταν τρεις νέες τετραρχίες από φαλαγγίτες που δεν είχαν απαίτηση γης για καλλιέργεια, βάσει του νόμου της 1(13) Ιανουαρίου 1837. Οι νεοσχηματιζόμενες τετραρχίες είχαν την εξής διάρθρωση:

- 1 Τετράρχης
- 2 Υπολοχαγοί.
- 4 Ανθυπολοχαγοί.
- 1 Σημαιοφόρος.
- 8 Λοχίες.
- 80 Δεκανείς και εκλεκτοί.
- 96 Φαλαγγίτες συνολικά.

Την 1^η τετραρχία απάρτιζαν οι νεώτεροι φαλαγγίτες και θα χρησίμευε όπου ήταν απαραίτητος ως μεταβατικό σώμα. Επικεφαλής τέθηκε ο συνταγματάρχης Παναγιώτης Γιατράκος.

Η 2^η τετραρχία απαρτιζόταν από Ηπειροσουλιώτες, Ακαρνανείς και Αιτωλούς, ετίθετο ως φρουρά της πόλης του φρουρίου της Ναυπάκτου και επιφορτιζόταν με τη διαφύλαξη ολόκληρης της επαρχίας Ακαρνανίας και Αιτωλίας. Προσωρινός διοικητής τέθηκε ο Σουλιώτης Νίκος Τζαβέλλας.

Η 3^η τετραρχία είχε στις τάξεις της όσους ήδη είχαν προχωρημένη ηλικία και αδυνατούσαν να παράσχουν ουσιαστική βοήθεια. Διοικητής διοριζόταν ο Νάκος Πανουργιάς.

Η σύσταση αυτών των τριών τετραρχιών το 1837 επιβεβαιώνει το πνεύμα που διείπε από την αρχή της συστάσεώς της τη φάλαγγα. Η μεν 1^η φανερώνει τη ρευστότητα στη σύσταση και την αποστολή της φάλαγγας, η δε 2^η την απ' αρχής βούληση του κράτους για αποκατάσταση των Ηπειροσουλιωτών. Η 3^η τετραρχία με τους παλαίμαχους αγωνιστές αποτελεί το χαρακτηριστικότερο παράδειγμα του τιμητικού χαρακτήρα της φάλαγγας αλλά και του ανενεργού, πολλές φορές, ρόλου της.

Με παρόμοιο σκεπτικό έγιναν πολλές αλλαγές στη φάλαγγα και τις επόμενες δεκαετίες μέχρις ότου εξέλειψε το τιμητικό αυτό Σώμα. Η πλήρης καταγραφή αυτών των αλλαγών εκτός του ότι είναι αδύνατη, είναι αμφίβολο αν προσφέρει κάτι περισσότερο στην προβληματική μας.

3α. Προικοδοτημένη φάλαγγα

Την 1(13) Ιανουαρίου του 1838, με νόμο, που δημοσιευόταν στην εφημερίδα της κυβερνήσεως²⁴, προβλεπόταν παραχώρηση εθνικών γαιών στους αξιωματικούς της φάλαγγας. Ο νόμος αυτός, αποτελούμενος από 13 συνολικά άρθρα, ήταν μία προσπάθεια του κράτους να υποστηρίξει τους "εν ενεργεία ενδεείς αξιωματικούς" παρέχοντάς τους "εθνικές γαίες ή άλλα ακίνητα φθαρτά κτήματα εις εντελή ιδιοκτησίαν των". Το βασικό σκεπτικό του νομοθέτη ήταν να παρασχεθεί κάποια "ασφάλεια" στους άκληρους αγωνιστές και μάλιστα "διαρκής", που να τους επιτρέπει να ζήσουν τον υπόλοιπο βίο τους καλλιεργώντας τη γη ως ανεξάρτητοι πλέον γεωργοί.

Προϋπόθεση, όμως, απαραίτητη ήταν να παραιτηθούν από το μισθό της φάλαγγας. Έτσι οι μισθοδοτούμενοι με μηνιαίο μισθό 140 δρχ. έπαιρναν γη ή φθαρτό κτήμα αξίας 8.400 δρχ, όσοι με μισθό 90 δρχ. γή ή φθαρτό κτήμα 5.400 δρχ, με 60 δρχ, γη 3.600, με 48 δρχ., γη 2.880 δρχ (άρθρο 1).

Αν κάποιος φαλαγγίτης έπαιρνε πάνω από 140 δρχ. μισθό δεν είχε το δικαίωμα να πάρει γη μεγαλύτερης αξίας απ'αυτή που όριζε το άρθρο 1, λάβαινε, όμως, τη διαφορά που προέκυπτε ως κανονικό μισθό.

Για τη λήψη της γης παρέχόταν στους φαλαγγίτες ένα "γραμμάτιον πιστώσεως" με το οποίο ο ενδιαφερόμενος αγόραζε κατόπιν δημοπρασίας τη γη που επιθυμούσε (άρθρο 3).

Η παραχωρούμενη στους φαλαγγίτες γη δεν μπορούσε να εκποιηθεί τα τρία πρώτα χρόνια, χωρίς βασιλική άδεια, μπορούσε, όμως, να δοθεί ως υποθήκη (άρθρο 4).

Μετά την αγορά της γης ή του κτήματος κάθε φαλαγγίτης έπαιρνε χρήματα που αντιστοιχούσαν με το μισθό ενός έτους σε 24 μηνιαίες δόσεις (άρθρο 5).

Όσοι δεν θα επιθυμούσαν να ανταλλάξουν το μισθό τους με την παραχωρούμενη γη, παραμένοντας στη φάλαγγα συμπύσσονταν σε λιγότερες τετραρχίες, σύμφωνα με τις εκάστοτε ανάγκες της υπηρεσίας. Περιορίζονταν, όμως, τα δικαιώματά τους, όσον αφορά τις άδειες απουσίας ή, ακόμη, μειωνόταν ο μισθός τους, και δεν αποκλειόταν η μετάθεσή τους στους "πρεσβύτες"²⁵ της φάλαγγας (άρθρο 9).

Οι τιμητικές διακρίσεις, βαθμός και στολή, διατηρούνταν και μετά την παραχώρηση των γαιών, "τιμής χάριν" (άρθρο 11), χωρίς να αποκλείεται και ο διορισμός τους ως αξιωματικών "της εθνοφυλακής ή της εθνοστρατείας".

Για τη συμμετοχή ή όχι στα "πλεονεκτήματα" που παρείχε ο νόμος, δινόταν προθεσμία δύο μηνών για να απαντήσουν (άρθρο 13).

Αν η ρητή διαβεβαίωση του νομοθέτη που αιτιολογούσε τη δημιουργία της προικοδοτημένης φάλαγγας ήταν η παροχή "αμοιβής των κατά τον υπέρ ανεξαρτησίας αγώνα εκδουλεύσεων" των "εν ενεργεία ενδεών αξιωματικών" οι βαθύτεροι λόγοι που υπαγόρευσαν στα 1838 τη θέσπιση αυτού του μέτρου πρέπει να ήταν άλλοι.

Αρχικά, οι λόγοι που οδηγούν στην ίδρυση της προικοδοτημένης φάλαγγας είναι οικονομικοί. Και τούτο, διότι επρόκειτο για μία συνειδητή πολιτική του κράτους για μείωση των μεγάλων στρατιωτικών δαπανών. Ο προνομιακός χαρακτήρας αυτής της φάλαγγας αλλά και η ένδεια των αγωνιστών της Επανάστασης ώθησαν πολλούς αξιωματικούς, προκειμένου να εξασφαλίσουν καλύτερες συνθήκες διαβίωσης, στην κατάταξη στη φάλαγγα. Ήδη το 1838 είχαν καταταγεί 900 από τους οποίους "πολλοί ουδέ κατά φαντασίαν υπήρξαν οδηγοί των συστρατιωτικών των"²⁶. Τα ετήσια έξοδα για τη συντήρηση της φάλαγγας είχαν φτάσει στο "υπερβολικό", για την εποχή, ποσό του ενός εκατομμυρίου. Με την ίδρυση της προικοδοτημένης φάλαγγας ο αριθμός περιορίστηκε στους 350 και η δαπάνη στις 400.000 δρχ²⁷.

Τη διανομή εκτάσεων γης, μέσω της ιδρύσεως της προικοδοτημένης φάλαγγας, θα πρέπει να την εξετάσουμε, ακόμη, και ως μία πτυχή του ακανθώδους προβλήματος των εθνικών γαιών, το οποίο "αποτέλεσε το πεδίο της πρώτης σοβαρής κοινωνικής αναμέτρησης"²⁸. Όπως σημειώνει ο Μάουρερ τα πρώτα χρόνια μετά την ίδρυση του ελληνικού κράτους, "τα περισσότερα κτήματα τους Δημοσίου παρέμεναν χέρσα και ακαλλιέργητα, περιμένοντας μοιρολατρικά το χέρι του καλλιεργητή που θα τα αξιοποιούσε"²⁹.

Κύριο γνώρισμα της αγροτικής πολιτικής των Βαυαρών, όπως και του Καποδίστρια προηγουμένως³⁰, ήταν η προσπάθεια για διατήρηση εκ μέρους του κράτους του μεγαλύτερου μέρους των γαιών που εγκατέλειψαν οι Τούρκοι, αποκλείοντας έτσι την ανάπτυξη μεγαλοϊδιοκτησίας στο έδαφος. Ο στόχος ήταν να μην αναπαραχθεί αλλά, τελικά, να συρρικνωθεί η δύναμη των παραδοσιακών τοπικών αρχόντων, προκαπιταλιστικού τύπου, οι οποίοι φιλοδοξούσαν να αντικαταστήσουν την οθωμανική επικυριαρχία στο έδαφος με τη δική τους παρουσία. Η ήττα τους όμως υπήρξε διπλή: αφενός μεν αποκλειόταν "θεσμολογικά ο δρόμος σε οποιοσδήποτε μεικτές ή προκαπιταλιστικές μορφές δικαιωμάτων πάνω στη γη" κι αφετέρου περιορίστηκε "η δυνατότητά [τους] άμεσης άντλησης υπερπροϊόντος"³¹. Η ιδιοτυπία αυτή της ελληνικής κοινωνίας -αγροτικός τρόπος παραγωγής με παράλληλη απουσία μεγαλοϊδιοκτητών, στο βαθμό, τολάχιστον, που δεν συναντάται σε άλλες ευρωπαϊκές χώρες- δημιουργεί τις προϋποθέσεις ώστε οι εθνικοποιημένες, πλέον, γαίες να αποτελέσουν μέσο ενσωμάτωσης κάποιων κοινωνικών ομάδων ή στρωμάτων, δια μέσου της δημιουργίας σχέσεων εξάρτησης του αγρότη από το

κράτος- προστάτη. Η απόσπαση του υπερπροϊόντος από τον μεγαλοϊδοκτήτη - τσιφλικά περιορίζεται σημαντικά με τη σταδιακή δημιουργία των μικροϊδοκτητών - αγροτών και η σχέση εξάρτησης και εκμετάλλευσης αναπόδραστα μεταβιβάζεται από τη σφαίρα του ιδιωτικού, στη σφαίρα του δημοσίου (κρατικού) φορέα. Το κύριο μέσο που διέθετε το κράτος, ώστε να περιορίσει το "ανομικό" φαινόμενο και να πετύχει μέσω της ενσωμάτωσης την απαραίτητη κοινωνική συναίνεση, η καλλιεργήσιμη γη, χρησιμοποιείται ως μέσον ανάσχεσης των φυγόκεντρων, αντικρατιστικών, τάσεων³². Στην περίπτωση της προικοδοτημένης φάλαγγας το πρόβλημα της αποκατάστασης των άκληρων στρατιωτικών, που ταλάνιζε έντονα την ελληνική κοινωνία, καταβλήθηκε προσπάθεια να λυθεί εκ των άνω, με την αναδιανεμητική πολιτική του κράτους. Τα ωφέλη από την ευόδωση μιας τέτοιας πολιτικής, που θα σχημάτιζε μία νέα τάξη μικροϊδοκτητών γης, αφοσιωμένης στο θρόνο, μπορούσε να αποτελέσει το κύριο έρεισμα της πολιτικής της κεντρικής εξουσίας, ανάλογο με αυτό που συναντάμε στην Δυτική Ευρώπη³³. Η ίδρυση της προικοδοτημένης φάλαγγας, ασφαλώς, δεν απετέλεσε το κύριο κρατικό μέσο για τη λύση του αγροτικού ζητήματος, το οποίο εξάλλου απασχόλησε επί δεκαετίες το ελληνικό κράτος. Ομως αποτελεί ένα από τα χαρακτηριστικότερα δείγματα πολιτικής συμπεριφοράς ενός υπανάπτυκτου κράτους, το οποίο επιδιώκοντας να δώσει λύση στο στρατιωτικό πρόβλημα, μέσω μιας αναδιανεμητικής πολιτικής γης, από την οποία απουσίαζε το επενδυμένο ιδιωτικό κεφάλαιο και η ένταση των καλλιεργειών, τείνει να επαναπροσδιορίσει τα δίκτυα των σχέσεων πελατείας - προστασίας, επιφυλάσσοντας για το ίδιο το ρόλο του προστάτη.

Ωστόσο ο θεσμός της προικοδοτημένης φάλαγγας ήταν βραχύβιος. Οι στόχοι που είχε θέσει δεν τελεσφόρησαν. Πολύ γρήγορα οι γαίες που παραχωρήθηκαν πέρασαν από τα χέρια των άκληρων στρατιωτικών της Επανάστασης στα χέρια "τοκογλύφων ή κερδοσκόπων, οι πλείστοι των οποίων προήρχοντο εκ των υποδούλων μερών"³⁴. Τα φαλαγγιτικά γραμμάτια που εκδόθηκαν μέχρι το 1843 και ισοδυναμούσαν με καλλιεργήσιμες εθνικές γαίες ήταν:

1838: 7.719.902 δρχ.

1839: 697.520 δρχ

1840: 199.320 δρχ.

1841: 150.960 δρχ.

1842: 110.544 δρχ.

1843: 615.393 δρχ.

Σύνολο: 5.493.639 δρχ³⁵.

Τα περισσότερα, όμως, από τα γραμμάτια αυτά, αντί να ανταλλαγούν από τους δικαιούχους με γη, τα πούλησαν αντί 25 και 30% της αξίας των³⁶. Έτσι, όπως είπε σε

μία αγόρευση του στη Γερουσία ο Γερουσιαστής Ρ. Παλαμήδης στα 1856, "η κατάσταση των φαλαγγιτών (...) εγένετο ελεεινή (...) και απέθανον εις εσχάτην ένδειαν, αφήσαντες τας οικογένειάς των χωρίς σπιθαμήν γης"³⁷.

Είτε επειδή υπήρχαν κενά στο νόμο είτε επειδή ευνοήθηκαν από τις κατά τόπους Αρχές³⁸, οι σφετεριστές της γης εκμεταλλεύθηκαν κατά τον καλύτερο τρόπο την απρονοησία των φαλαγγιτών και έγιναν οριστικά κύριοι μεγάλων εκτάσεων.

Είναι χαρακτηριστικό ότι η κυβέρνηση για να προλάβει τη εκποίηση και τη διαγραφόμενη πτώχευση των φαλαγγιτών από την πώληση των γραμματίων αντί ευτελούς ποσού³⁹ σκέφθηκε τη δημιουργία νόμου που να προβλέπει, με δήμευση, την απαγόρευση της πώλησης των φαλαγγιτικών γραμματίων. Το νομοσχέδιο, όμως, απορρίφθηκε από το Συμβούλιο της Επικρατείας, με το σκεπτικό ότι η δήμευση της περιουσίας, όποιο σκοπό κι αν έχει, συνιστά πράξη αναχρονιστική⁴⁰.

Αν υπάρχει κάποια εξήγηση για τη συμπεριφορά των προικοδοτημένων φαλαγγιτών, να πουλήσουν, και μάλιστα αντί ευτελούς ποσού, τα δικαιώματα που τους παρείχε το κράτος πάνω στη γη, αυτή πρέπει να αναζητηθεί στην αδυναμία τους να καλλιεργήσουν τα κτήματα, ελλείψει μέσων παραγωγής, εργαλείων. Ο μισθός που έδινε η κυβέρνηση, με βάση το άρθρο 5 του ιδρυτικού διατάγματος, αντιστοιχούσε στο μισθό ενός έτους. Αυτό στηριζόταν στην πεποίθηση ότι τα παραγωγικά μέσα έλειπαν από τους μέλλοντες καλλιεργητές και συνεπώς χρειαζόταν παραπέρα ενίσχυση. Ο αρθογράφος της "Αθήνας", όμως, αναρωτιόταν: "αλλά διδόμενος ούτος ο μισθός εις εικοσιτέσσαρας δόσεις και εις διάστημα δύο ετών εις τι θέλει τους χρησιμεύσει; αναμφιβόλως εις τίποτε"⁴¹. Ο Νέεζερ, αφού θεωρεί ότι οι παραχωρηθείσες γαίες ήταν "εις τόπους βαλτώδεις" και ακατάλληλους για καλλιέργεια⁴², αιτιολογεί με τον ίδιο τρόπο την πώληση των φαλαγγιτικών γραμματίων από τους δικαιούχους φαλαγγίτες.

Μετά από την αποτυχία που σημείωσε η προικοδοτημένη φάλαγγα, το έντονο κοινωνικό πρόβλημα της αποκατάστασης των αξιωματικών της φάλαγγας επανήλθε με την ίδια οξυτήτα. Οι αξιώσεις των πρώην προικοδοτημένων, αφού έχασαν το δικαίωμα κατοχής καλλιεργήσιμης γης, για επανακατάταξη στη φάλαγγα έγιναν δεκτές με αποτέλεσμα να παρουσιασθεί και πάλι μία μικρή αύξηση των δαπανών για την συντήρηση της φάλαγγας⁴³.

Συμπερασματικά, μπορούμε να πούμε ότι η βασιλική φάλαγγα ήταν ένα ακόμη μέσο για να λυθεί το τεράστιο κοινωνικό πρόβλημα, που ήταν η αποκατάσταση των αγωνιστών του '21. Ο χρόνος ίδρυσης της φάλαγγας, όπως και του Συμβουλίου της Επικρατείας, το 1835, συμπίπτει με το χρόνο ενηλικίωσης του Μονάρχη. Ετσι οι δύο αυτοί θεσμοί θα μπορούσαν να λειτουργήσουν ως μέσα ανόδου της δημοτικότητας

του Οθωνος, τη στιγμή μάλιστα που η Αντιβασιλεία στα δύο προηγούμενα χρόνια, με την πολιτική της, είχε δημιουργήσει κλίμα λαϊκής αντιπάθειας, λόγω της πολιτικής της και το αντιβαυαρικό ρεύμα διογκώνονταν. Μετά τη σκόπιμη καθυστέρηση⁴⁴ για τη δημιουργία τους, παρουσιαζόταν ως προσφορά του νεαρού βασιλιά προς τους υπηκόους του.

Ειδικότερα για τη φάλαγγα πρέπει να τονισθεί ότι ήταν, μαζί με την Χωροφυλακή και την Εθνοφυλακή, το μόνο αμιγώς ελληνικό στρατιωτικό σώμα. Το βαυαρικό εθελοντικό σώμα και η χρησιμοποίησή του σε σημαντικές θέσεις στερούσε τη δυνατότητα σε πολλούς Έλληνες στρατιωτικούς να αποκατασταθούν. Χωρίς να μεταβάλλεται ο αποφασιστικός ρόλος των Βαυαρών στρατιωτικών επιχειρείται η αποκατάσταση των άεργων και ενδεών πρωταγωνιστών της Επανάστασης, περισσότερο ως τιμητικά συνταξιοδοτημένων στρατιωτικών, παρά ως ενεργού στρατιωτικού σώματος. Έτσι το κέντρο βάρους στη σύνθεση και τη διάρθρωση του στρατού δε μετατίθεται. Παραμένει στους Βαυαρούς, τη στιγμή που ένας σημαντικός αριθμός Ελλήνων στρατιωτικών αποκαθίσταται και καλείται να προσφέρει υπηρεσίες στο κράτος. Η ένταξη στη φάλαγγα ισοδυναμούσε τις περισσότερες φορές με την ενσωμάτωση των επικίνδυνων για την τάξη στρατιωτικών, οι οποίοι σε αντίθετη περίπτωση θα κατέφευγαν στην παράνομη ζωή του ληστή.

Πράγματι, η προσφυγή στη ληστεία, παρουσιαζόταν ως η μόνη εναλλακτική λύση για όλους εκείνους τους στρατιωτικούς που έμεναν έξω από τον νεοουσταθέντα τακτικό στρατό. Η επιδιωκόμενη λύση από το κράτος για ενσωμάτωση των στρατιωτικών μέσα στον κρατικό μηχανισμό δεν είχε απόλυτη επιτυχία. Από τη στιγμή που σημειώθηκε ένταξη μόνον ενός περιορισμένου αριθμού στρατιωτικών στη φάλαγγα αλλά και στα άλλα σώματα του στρατού, μία άλλη μερίδα ενόπλων έμενε έξω από το κοινωνικοπολιτικό σύστημα και έτσι οδηγούνταν στην έκνομη δραστηριότητα κατά της κρατικής εξουσίας⁴⁵. Γνωρίζοντας το πρόβλημα αυτό οι ανέντακτοι στρατιωτικοί επεχείρησαν να διαπραγματευθούν την αποκατάστασή τους και, συνεπώς, εξαρτούσαν από το γεγονός αυτό τη νομιμόφρονα διαταγή τους. Έτσι παρουσιάζεται το φαινόμενο της συνεχούς μεταβολής στη σύνθεση των τετραρχιών, καθώς άλλοι αποστατούν επιδιώκοντας τυχοδιωκτικά την αποκόμιση μεγαλύτερων ωφελειών από το ληστρικό βίο, ενώ άλλοι επανακάμπτουν στην κρατική υπηρεσία αναλαμβάνοντας τη φορά αυτή, το ρόλο του διώκτη. Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση, όταν στις 3 Φεβρουαρίου του 1836 ξέσπασε η εξέγερση στην Αιτωλοακαρνανία από καπετάνιους δυσαρεστημένους από την πολιτική του Αρμανσπεργκ. Η καταστολή της εξέγερσης ήταν σχετικά εύκολη⁴⁶. Ο Αρμανσπεργκ ανέθεσε στους επίσης Ρουμελιώτες οπλαρχηγούς Κίτσο Τζαβέλα,

Θοδωράκη Γρίβα, Βάσο Μαυροβουνιώτη, Γιάννη Γκούρα και Μαμούρη την έμισθη στρατολόγηση 2.000 Ρουμελιωτών ανδρών, αποφεύγοντας επιδέξια την ανάμειξη Βαυαρών στρατιωτικών. Κατ'αυτό τον τρόπο προκάλεσε ρήξη ανάμεσα στο ρουμελιώτικο στρατιωτικό στοιχείο κι απέτρεψε μία ευρύτερη αντικυβερνητική συσπείρωση οπλαρχηγών. Το παράδοξο είναι ότι οι περισσότεροι από τους πρωταγωνιστές της ακαρνανικής εξέγερσης ήταν μόλις διορισμένοι σε νεοουσταθείσα τετραρχία, χωρίς, όμως, να το έχουν πληροφορηθεί.

Σε καμία περίπτωση πάντως η ένταξη στη φάλαγγα δεν ισοδυναμεί μ την αυτόματη ενσωμάτωση στον κρατικό μηχανισμό. Η διατήρηση των παραδοσιακά ισχυρών δεσμών μεταξύ των κομματικών σχηματισμών, των καπετάνιων και των παληκαριών διαιωνιζόταν, αναπαράγοντας τις εξαρτήσεις και τις αμοιβαίες "εκδουλεύσεις". Για παράδειγμα, ο Αντισυνταγματάρχης της φάλαγγας Γ. Δυοβουνιώτης, επειδή "εξεφράσθη κατά της κυβερνήσεως με εκφράσεις δυσαρέσκειας και τούτο έμπροσθεν άλλων ατόμων εκ της τετραρχίας του, παρακινών και προτρέπων εις έρανον δια τον Σωτήρα" τιμωρήθηκε με "εξ εβδομάδων άδειαν απουσίας" χωρίς να πληρώνεται. Σημειώνεται ότι ο Γ. Δυοβουνιώτης ήταν προσκείμενος στο "γαλλικό" κόμμα, όπως εξάλλου και η εφημερίδα "Σωτήρ". Συμμετοχή φαλαγγιτών υπήρξε και στο κίνημα της 3ης Σεπτεμβρίου 1843. Η εφημερίδα "Αιών"⁴⁸ αναφέρει τα εξής ονόματα φαλαγγιτών που έλαβαν μέρος:

Ιωάννης Κώστας, Αντισυνταγματάρχης με απροσδιόριστο αριθμό φαλαγγιτών.

Οι λοχαγοί της Φάλαγγας: Ι. Σούλης, Β. Ρωκάς.

Οι Ανθυπολοχαγοί της Φάλαγγας:

Δ. Σούλης.

Δ. Γκίζης.

Κ. Λουγουμτζής.

Δ. Γιάγκου.

Συμμετοχή φαλαγγιτών έχουμε και σε άλλες αντικυβερνητικές εκδηλώσεις όπως στην εξέγερση της Αιτωλοακαρνανίας που προαναφέρθηκε ή στη "φιλορθόδοξη εταιρία". Η κρατική εξουσία, σε πρώτη φάση, δείχνει σκληρή και άτεγκτη στάση απέναντι στους "αποστάτες" φαλαγγίτες⁴⁹ και κατόπιν, όταν αδυνατεί να περιστείλει το ληστρικό φαινόμενο, δείχνει "επιείκειαν", διαπραγματευόμενη την επανένταξή τους.

Η "βασιλική φάλαγγα" αποτέλεσε το χαρακτηριστικότερο παράδειγμα της στρατιωτικής πολιτικής των Βαυαρών ως μηχανισμού ενσωμάτωσης των πλέον επικίνδυνων για τη συγκεντρωτική εξουσία, των στρατιωτικών. Με την απονομή τιμητικών διακρίσεων⁵⁰ και τη συνταξιοδότησή τους οι κυβερνήσεις της οθωνικής

περιόδου στόχευαν στην άμβλυση της αντίστασης των στρατιωτικών στην εκάστοτε κυβερνητική πολιτική τού συγκεντρωτισμού, με τη σταδιακή απορρόφησή τους σ'ένα στρατιωτικό σώμα που η παρουσία του παρέπεμπε στο "ένδοξον" παρελθόν μάλλον, παρά στις μελλοντικές αναγκαιότητες του τακτικού στρατού. Ωστόσο, τα μέτρα που πάρθηκαν για την υλοποίηση αυτού του στόχου ήταν αποσπασματικά και ελλιπή, λαμβανομένων, βέβαια, υπόψη των ισχυρών οικονομικών δυνατοτήτων του κράτους. Η φάλαγγα για πολλά χρόνια απασχόλησε τις κυβερνήσεις, ακόμη και μετά την εκθρόνιση του Οθωνος⁵¹. Έτσι το ζήτημα της αποκατάστασης των αγωνιστών του '21 μόνον εν μέρει βρήκε λύση. Η φάλαγγα έπαψε να υφίσταται ως στρατιωτικό σώμα όταν πέθαναν και τα τελευταία στελέχη της, αφού δεν είχε πλέον λόγος ύπαρξης.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Βλ. Φ.Ε.Κ της 18(30) Σεπτεμβρίου 1835, αρ. 6 και της 11(23) Οκτωβρίου 1835, αρ. 12.
2. Βλ. Φ.Ε.Κ. της 20 Μαΐου (1 Ιουνίου) 1834, καθώς και Επαμεινώντα Κυριακίδου, ο.π., σ. 336:"(...) τη 20 Μαΐου 1834 είχαν εκδοθεί βασιλικόν διάταγμα περί παραχωρήσεως εθνικών γιαών προς τους εν ενεργεία ενδεείς αξιωματικούς".
3. Είναι χαρακτηριστικό αυτό που αναφέρει ο Μακρυγιάννης:"Διορίζουν τον Γραλλιάρη τον Γάλλο και με διορίζουν κι εμένα εις την οδηγίαν του και να βάλω τα στενά. Ούτε εις την οδηγίαν του Γραλλιάρη μπαίνω, τους είπα, ούτε τα φορέματά μου βγάζω". "Απομνημονεύματα", ο.π. τ.Β', σ. 68.
4. Σε γενικές γραμμές αυτό τηρήθηκε, αν λάβουμε υπόψη τους καταλόγους με τα ονόματα που επάνδρωναν τις κατά τόπους συσταθείσες τετραρχίες. Πρβ. και σχετική συζήτηση στη Γερουσία το 1856, Πρακτικά, σ. 1204. Οποιαδήποτε προσπάθεια για την εφαρμογή του αντιθέτου καταγγελόταν βλ. εφ. "Αιών" 26 Ιανουαρίου 1844, ανώνυμο άρθρο.
5. Βλ. πρακτικά Γερουσίας, συνεδρίαση 8 Οκτωβρίου 1856 "περί φαλαγγιτών", σ. 1209. Παρόμοιες καταγγελίες έγιναν και τον προηγούμενο χρόνο, βλ. πρακτικά Βουλής, Περίοδος Δ'-Σύνοδος Β', συνεδρίαση της 14 Μαΐου 1855, σ. 194.
6. Βλ. Φ.Ε.Κ της 22 Μαρτίου 1833, αρ. 9, "περί εξετάσεως των ατομικών εκδουλεύσεων και περιστάσεων των αξιωματικών των διαλυθέντων ατάκτων στρατευμάτων"
7. Βλ John A. Petropoulos, ο.π., τ.Α', σ. 277.
8. Σουλιώτης αγωνιστής της Επανάστασης. Επί Καποδίστρια διορίστηκε χιλιάρχος. Κατά την περίοδο της Αντιβασιλείας φυλακίσθηκε, επειδή θεωρήθηκε ύποπτος για συμμετοχή στη "συνωμοσία" του Θ. Κολοκοτρώνη. Ο Κίτσος Τζαβέλλας που ανήκε στο ρωσικό κόμμα, μετά την ενηλικίωση Οθωνος (1835) απέκτησε την εμπιστοσύνη του παλατιού και πήρε όλους τους στρατιωτικούς βαθμούς φθάνοντας μέχρι αντιστράτηγος. Διετέλεσε υπασπιστής του Οθωνος αλλά έπεσε ξανά σε δυσμένεια και απολύθηκε στις 11 Ιουνίου 1844. Βλ. περιοδ. "Στρατιωτικός Αγγελος", αρ. 16 του 1844. Διετέλεσε, ακόμη, Υπουργός των Στρατιωτικών και, μετά το θάνατο του Ι. Κωλέττη, πρωθυπουργός (1847-1848). Από το 1850 και μέχρι το θάνατό του (1855) υπήρξε Γερουσιαστής.
9. Βλ Στέφανος Π. Παπαγεωργίου, ο.π., σ. 60 περί της Α' Χιλιαρχίας.

10. Χαρακτηριστική είναι η αναφορά -καταγγελία που απευθύνουν προς την κυβέρνηση 12 φαλαγγίτες, οι οποίοι θεωρούσαν τους εαυτούς τους αδικημένους, επειδή δύο άλλοι φαλαγγίτες, ο Κωνσταντίνος Πελοπίδας και ο Αθανάσιος Κολόκας, κάτοικοι Τριπόλεως, πήραν το βαθμό του Ταγματάρχη, χωρίς να έχουν, σύμφωνα με τους καταγγέλοντες, τα ανάλογα προσόντα, αφού δεν συμμετείχαν καν στην Επανάσταση. Βλ. Γ.Α.Κ., Υπουργείο Στρατιωτικών ΜΑ, "Οργανισμός - Σχηματισμός Φάλαγγος 1843", φ. 466.
11. Βλ. ενδεικτικά, Γ.Α.Κ., Υπουργείο Στρατιωτικών ΜΑ. φ. 425, 426, 427, 431. Από την αναδίφηση των Αρχείων προκύπτει ένας πολύ μεγάλος αριθμός εγγράφων, αιτήσεων και παραπόνων από πρώην αγωνιστές, που επεδίωκαν την ένταξή τους στη Φάλαγγα. Μαζί με την αίτηση επισυνάπτονται, σχεδόν πάντα, και βεβαιώσεις οπλαρχηγών, προκειμένου να βεβαιωθεί η συμμετοχή στις μάχες της Επανάστασης ή βεβαιώσεις που παρείχαν κρατικοί λειτουργοί της οθωνικής περιόδου και αποδείκνυαν την αφοσίωση των αιτούντων στο θρόνο. Από τις αιτήσεις αυτές, οι περισσότερες απορρίφθηκαν με το αιτιολογικό ότι "δεν ημπορεί να γενή παρέκτασις ή υπέρβασις της αρχικής δυνάμεως", ενώ άλλες, πολύ λίγες, όμως, αιτήσεις γνωστών οπλαρχηγών με ισχυρά κοινωνικά και πολιτικά ερείσματα, όπως του Σαμιώτη Λυκούργου Λογοθέτη (φ. 422) ή του Ι.Ράγκου (φ. 434) γινόνταν αποδεκτές.
12. Βλ. Μακρυγιάννη, "Απομνημονεύματα", ο.π. τ.Β' σ. 84, υποσημείωση 2 του επιμελητή Γιάννη Βλαχογιάννη, καθώς και J. Petropoulos, ο.π., τ. Α' σ.411.
13. Ο Ρίχαρντ Τζώρτζ, Άγγλος Αντιστράτηγος, έλαβε μέρος στην Ελληνική Επανάσταση (εκστρατείες Αττικής και Δυτικής Ελλάδας από το 1827 έως το 1829) και υπηρέτησε τόσο το καποδιστριακό καθεστώς, όσο και το οθωνικό. Αντιστράτηγος έγινε στις 3 Οκτωβρίου του 1833, ενώ τον Ιανουάριο του 1835 διορίσθηκε Αρχηγός των στρατευμάτων της Στερεάς. Με το διάταγμα της 10 Ιουνίου έγινε Γραμματέας της Επικρατείας επί των Στρατιωτικών και στις 28 Οκτωβρίου 1836 Γενικός Επιθεωρητής του Στρατού. Τον Ιανουάριο του 1844 γίνεται Γερουσιαστής για να παραιτηθεί απ'αυτό το αξίωμα τον επόμενο χρόνο. Στις 10 Φεβρουαρίου του 1854 πήρε το βαθμό του Στρατηγού. Πέθανε το 1873 έχοντας χρηματίσει και αρχηγός του επιτελείου του στρατού επί Γεωργίου του Α' Βλ. Χειρόγραφα Αρχεία Εθνικής Βιβλιοθήκης ΒΒΙ3.
14. John Petropoulos, ο.π., τ.Α', σ. 282.
15. Ο αριθμός των τετραρχιών δεν οριζόταν από τα ιδρυτικά διατάγματα αλλά προσδιοριζόταν "βαθμηδόν, προβαίνοντας του σχηματισμού των" (άρθρο 3 Β.Δ. της 18(30) Σεπτεμβρίου 1835). Ο αριθμός τους αυξομειωνόταν, ανάλογα με τις ανάγκες και τους επιδιωκόμενους κάθε φορά στόχους των

- κυβερνήσεων. Έτσι π.χ. στα Γ.Α.Κ., Υπουργείο Στρατιωτικών ΜΑ, βρίσκουμε 14^η τετραρχία (φ. 568), 15^η (φ. 569), 16^η (φ. 570), 21^η (φ. 571) κατά την διετία 1836-1838.
16. Βλ. "διαταγή του στρατού" της 25 Απριλίου (7 Μαΐου) του 1836, στο Φ.Ε.Κ. της 10 Ιουνίου 1836, αρ. 26.
 17. στο ίδιο.
 18. Ο αριθμός αυτός είναι σχετικός. Και τούτο, εξαιτίας της ρευστότητας που επικρατούσε στη σύνθεση των Τετραρχιών, λόγω των αναγκών που ανέκυπταν κάθε φορά για την ένταξη νέων φαλαγγιτών ή επειδή κάποιοι άλλοι "αποστατούσαν". Ο Ανδρέας Μ. Ανδρεάδης, ο.π., σ. 119 ανεβάζει, π.χ., το αριθμό των διορισμένων το 1836 στη Φάλαγγα σε 900.
 19. John A. Petropoulos, ο.π., τ.Α', σ. 294.
 20. Βλ. διαταγή του Οθωνος της 23 Ιανουαρίου (4 Φεβρουαρίου) 1836, Γ.Α.Κ. Υπουργείον Στρατιωτικών ΜΑ, φ. 423.
 21. Άρθρο 11 Β.Δ. της 18(40) Σεπτεμβρίου 2835:"επιφυλαττόμεθα όμως το δικαίωμα να συγκροτώμεν από πολλές Τετραρχίας, όταν συνεκστρατεύωσιν ή όταν η υπηρεσία το απαιτή, μεγαλύτερα αποσπάσματα".
 22. Βλ.σημ. 18.
 23. Γ.Α.Κ. Υπουργείον Στρατιωτικών ΜΑ, φ. 431.
 24. Φ.Ε.Κ., Β.Δ. 1 Ιανουαρίου 1838,αρ. 1.
 25. Οι "Πρεσβύτες της Φάλαγγας" ήταν μία κατηγορία παλαιμάχων οπλαρχηγών που "περιελάμβανεν ελαχίστους φαλαγγίτας προβεβηκότας και αναγνωρισθέντας δια βασιλικού διατάγματος αξίους ιδιαιτέρας βοήθειας", Ανδρ. Μ. Ανδρεάδου, ο.π., σ. 116. Το 1845 οι "πρεσβύτες" της φάλαγγας ήταν μόλις 9 και έπαιρναν 373 δραχμές σύνταξη μηνιαίως.
 26. Ανδρ. Μ. Ανδρεάδου, ο.π. σ. 119.
 27. στο ίδιο, σ. 120.
 28. Βλ. Κώστας Βεργόπουλος, "Το αγροτικό..." ο.π., σ. 106.
 29. Γκέοργκ Λ. Μάουερ, ο.π. σ. 586. Για την κατάσταση στον αγροτικό χώρο στην μετεπαναστατική Ελλάδα βλ. περισσότερα στο, Φρ. Τιρς, "Η Ελλάδα του Καποδίστρια· η παρούσα κατάσταση της Ελλάδος (1828-1833) και τα μέσα για να επιτευχθεί η ανοικοδόμησή της", εκδ. Τολίδη, 1972, τ. Β', σ. 9-40.
 30. Βλ. Κ. Βεργόπουλος, "Το αγροτικό...", ο.π., σ. 104-115.
 31. Βλ. Κωνσταντίνος Τσουκαλάς, "Κοινωνική ανάπτυξη...", ο.π., σ. 278-279.
 32. Βλ. Γιώργος Δερτιλής, ο.π., σ. 142-143.
 33. Barrington Moore Jr., "Social Origins of Dictatorship and Democracy", ed. Pengu in University Books, 1973, σ. 435-441.

34. Γεωργίου Κ. Ασπρέα, ο.π. σ. 172.
35. Ανδρ. Μ. Ανδρεάδου, ο.π., σ. 120, υποσημείωση 1.
36. Βλ. Πρακτικά Γερουσίας, ο.π., σ. 1201, αγόρευση Ρήγα Παλαμήδη.
37. στο ίδιο.
38. Γεωργίου Ασπρέα, ο.π., σ. 172.
39. Στο διήγημα "Θάνος Βλέκας" του Παύλου Καλλιγά, με καυστικό και σκωπτικό τρόπο ο συγγραφέας αναφέρεται στο ζήτημα της προικοδοτημένης φάλαγγας: "Επί τέλους ο νόμος της 1 Ιαουαρίου 1838 κατέστησε τα φαλαγγικά γραμμάτια δεκτά εις όλας τας δημοπρασίας και εισήγαγεν αυτό το νέον εμπόρευμα, δι' ου ο δυνάμενος να επιτύχη την έγκρισιν της κατακυρώσεως Ιακώβ, αγοράζει τα πρωτοτόκια του αγωνιστικού και λιμώττοντος Ησαύ αντί εψήματος φακού". Βλ. περιοδ. "Πανδώρα" τόμος Στ', φ. 138 της 15 Δεκεμβρίου 1855, σ. 463.
40. Βλ. εφ. "Αθηνά", 30 Σεπτεμβρίου 1838, φ. 564.
41. Βλ. εφ. "Αθήνα", 12 Φεβρουαρίου 1838, φ. 507.
42. Χρ. Νέεζερ, ο.π., σ. 23. Η μαρτυρία πάντως αυτή ελέγχεται για την αλήθεια της, γιατί θεωρείται απίθανο οι διάφοροι σφετεριστές των γαιών να έσπευσαν με απερισκεψία να αγοράσουν γαίες ακατάλληλες. Ο Π. Καλλιγάς, αναφερόμενος σε μία τουλάχιστον περίπτωση παραχωρημένης γης θεωρεί ότι ήταν "αι κάλλιστα των γαιών, κατάρρυτοι και εύκαρποι", ο.π.
43. Ανδρ. Μ. Ανδρεάδου, ο.π., σ. 120.
44. Βλ John A. Petropoulos, ο.π., τ.Α', σ. 271.
45. Γιάννης Κολιόπουλος, "Ληστές...", ο.π.
46. Βλ. John A. Petropoulos, ο.π., τ.Α', σ. 300, καθώς και Γιάννης Κολιόπουλος, "Ληστές..." ο.π., σ. 20-25. Βλ. και ανωτέρω, "εθνοφυλακή".
47. Γ.Α.Κ., ΜΑ., Υπουργείον Στρατιωτικών, φ. 550.
48. "Αιών" 8 Σεπτεμβρίου 1843, αρ. 468.
49. Οι διαγραφές από τις τάξεις της φάλαγγας είναι από το πιο συχνό μέτρο σ'αυτές τις περιπτώσεις. Το 1836, π.χ., ο Οθων υπογράφει τη διαγραφή από τη 2η Τετραρχία των επιλοχιών Νικολάου Στράτου, Γεωργίου Γεροθανάση, των δεκανέων Αθανασίου Κρικοχωρίτη, Κώστα Παστογεωργάκη, Κώστα Γερολίμου, των φαλαγγιτών Κωνσταντίνου και Δημητρίου Γερολίμου, "διότι έλαβον μέρος εις τας ταραχάς της Ακαρνανίας και ηνώθησαν μετά των αποστατών (Γ.Α.Κ. ΜΑ, Υπουργείον Στρατιωτικών, φ. 539). Σε άλλες περιπτώσεις, οι τιμωρούμενοι φαλαγγίτες απολογούνται ζητώντας την επιείκεια του θρόνου και προσπαθούν να αποδείξουν την αθωότητά τους στις κατηγορίες για "συνομωσία" και "απειθεία", τονίζοντας ότι είναι θύματα συκοφαντών (βλ.

Γ.Α.Κ., ΜΑ, Υπουργείον Στρατιωτικών, φ. 540). Τον Ιανουάριο του 1840 ο Διοικητής της 4ης Τετραρχίας Νικόλαος Πιεράκος με επιστολή του προς τον Εισαγγελέα πλημμελειοδικών Σπάρτης, αναφέρει ότι δεν έχει καμία σχέση με τη "φιλορθόδοξον εταιρεία" και ότι ο ίδιος έχει πέσει θύμα συκοφαντιών (Γ.Α.Κ., ΜΑ, Υπουργείον Στρατιωτικών, φ. 545).

50. Η απονομή τιμητικών διακρίσεων σε παλαιούς αγωνιστές της Ελληνικής επανάστασης ήταν συνηθισμένο φαινόμενο κατά την πρώτη οθωνική δεκαετία. Με την τακτική αυτή το κράτος θέλησε να ανταμοίψει όσους στρατιωτικούς, πρώην καπετάνιους, είχαν σημαντική συνεισφορά στον Αγώνα της ανεξαρτησίας και επεδείκνυαν νομιμόφρονα πολιτική συμπεριφορά μετά το 1833. Η αφειδής αυτή απονομή των διακρίσεων λειτουργούσε ως ένας ακόμη μηχανισμός ενσωμάτωσης του στρατιωτικού στοιχείου στα πλαίσια του νέου καθεστώτος. Οι διακρίσεις αυτές αφορούσαν: διορισμό, α) στο Μεγαλόσταυρο Τάγματος του Σωτήρος, β) στον Ανώτερο Ταξίαρχο του τάγματος του Σωτήρος, γ) στον Ταξίαρχο του τάγματος του Σωτήρος, δ) στον Ιππότη του Χρυσού Σταυρού του τάγματος του Σωτήρος, ε) στον Ιππότη του Αργυρού Σταυρού του τάγματος του Σωτήρος. Παράσημα, α) Ταξίαρχης του Σωτήρος, β) Χρυσός Σταυρός των Ιπποτών, γ) Αργυρός Σταυρός των Ιπποτών. Απονομή Επαίνων. Βλ. Φ.Ε.Κ., Β.Δ. της 25 Απριλίου (7 Μαΐου) 1836, της 6(18) Μαΐου 1836, 10 Ιουνίου 1836, 30 Μαΐου 1837, 18(30) Σεπτεμβρίου 1837, 25 Ιανουαρίου (6 Φεβρουαρίου) 1838, 20 Μαΐου (1 Ιουνίου) 1838, 25 Ιανουαρίου (6 Φεβρουαρίου) 1839, 18(30) Σεπτεμβρίου 1839, 25 Ιανουαρίου (6 Φεβρουαρίου) 1841, 25 Ιανουαρίου (6 Φεβρουαρίου) 1842, 25 Μαρτίου 1842.
51. Βλ. "Τα προς τους ελευθερωτάς του Ελληνικού Έθνους ΑΔΙΚΗΜΑΤΑ", συνταχθέντα μεν υπό Νικολάου Αναστασίου, εκδιδόμενα δε εγκρίσει και δαπάνη της Κεντρικής Ιδιωτικής Επιτροπής των ηδικημένων αγωνιστών, Αθήνησι, τύποις Ν. Παπαδοπούλου 1869, όπου εκτίθενται τα προβλήματα των παλαίμαχων πολεμιστών της ελληνικής επανάστασης του 1821. Βλ. Γ.Α.Κ., Αρχείον Βλαχογιάννη, Κυτίον Δ7.

ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟ

1. ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΗ ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗ

ΕΚΤΑΚΤΑ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΑ

Μια από τις πτυχές της στρατιωτικής πολιτικής ήταν η σύσταση και λειτουργία των στρατιωτικών δικαιοστηρίων. Τα στρατιωτικά δικαστήρια είχαν χαρακτήρα "έκτακτο" και ήταν αποτέλεσμα της ανάγκης να αντιμετωπισθεί το ληστροικό φαινόμενο. Η πρόβλεψη για τη λειτουργία αυτών των δικαιοστηρίων στηρίχθηκε στον νόμο "περί εκτάκτου Στρατιωτικής δίκης" της 5 (17) Σεπτεμβρίου 1833¹. Ο νόμος αποτελείτο από 20 άρθρα, στα οποία περιεχόταν λεπτομερώς η οργάνωση της διαδικασίας λειτουργίας των στρατοδικείων.

Το 1^ο άρθρο του νόμου καθόριζε τις περιπτώσεις εκείνες στις οποίες η σύσταση των εκτάκτων στρατιωτικών δικαιοστηρίων γινόταν απαραίτητη: αφορούσε την αντιμετώπιση της "αποστασίας" και της "ληστείας" ή "πειρατείας". Στην ουσία επρόκειτο για την αντιμετώπιση του αυτού προβλήματος, που εσυνίστατο στην εκτροπή στρατιωτικών ή μη από τη θεσμοθετημένη νομιμότητα και έπαιρνε ποικίλες κατά καιρούς μορφές. Ως "αποστασία" εθεωρείτο ότι υπήρχε από τη στιγμή που "διάφορα άτομα συσσωματωθήσι δημοσίως διά να αντισταθώσι ενωμένοι εις μίαν Αρχήν, ή εις μίαν διάταξιν οποιουδήποτε είδους, ή διά να κατορθώσουν διά της βίας την από μέρους μιάς Αρχής ακύρωσιν μιάς διατάξεως, διά να εμποδίσουν μίαν σύλληψιν, ήτις διετάχθη από μίαν Αρχήν, ή διά να ελευθερώσουν ένα φυλακισμένον από την εξουσίαν της Αρχής, ή διά να εκδικηθώσι μίαν Αρχήν διά δημοσίαν της πράξιν, αδιαφόρως αν η παραβίασις επεχειρίσθη (sic) εναντίον του ατόμου της Αρχής, ή εναντίον των υπηρετών αυτής, ή εναντίον της αποσταλείσης στρατιωτικής δυνάμεως". Ακόμη έκτακτη στρατιωτική δίκη λάβαινε χώρα όταν συνέβαιναν "ληστεΐαι, πειρατεΐαι ή εμπρησμοί" και εφόσον τα συνήθη μέτρα τάξεως αδυνατούσαν να αντιμετωπίσουν αυτές τις συνθήκες.

Για τις περιπτώσεις εκείνες που αφορούσαν την αντιμετώπιση των παραπάνω εγκλημάτων, ο νόμος προέβλεπε την άρση της τακτικής ποινικής δικαιοδοσίας και την έναρξη, εντός εικοσιτεσσάρων ωρών, της έκτακτης δικαστικής διαδικασίας. Τυχόν ενοχή των εναγομένων επέσυρε τη θανατική καταδίκη τους, ανεξαρτήτως αν παρόμοια εγκλήματα επέσυραν, βάσει των γενικών ποινικών νόμων, ελαφρότερες ποινές (άρθρο 2). Ποινικές ευθύνες και μάλιστα βάσει αυτών των εκτάκτων μέτρων είχαν όχι μόνον οι πρωταίτιοι των εγκλημάτων αλλά και όσοι, έστω και έμμεσα, "συνέπραξαν ή συνεβοήθησαν εις το έγκλημα" (άρθρο 2, εδάφιο ε').

Η σύσταση εκτάκτου στρατιωτικού δικαστηρίου λαμβανόταν με απόφαση του ίδιου του Μονάρχη, αφού προηγουμένως γνωμοδοτούσε το Υπουργικό Συμβούλιο (άρθρο 3). Γιά την αντιμετώπιση εκτάκτων περιστάσεων και γιά την αποφυγή επεκτάσεων των έκνομων δραστηριοτήτων, παρεχόταν το δικαίωμα στο Νομόρχη και στον Πρόεδρο του αρμοδίου κατά τόπους τακτικού δικαστηρίου, να κηρυχθεί έκτακτη στρατιωτική δίκη (άρθρο 3, εδάφιο γ').

Το έκτακτο στρατιωτικό δικαστήριο αποτελούσαν τέσσερις δικαστές (οι δύο της τακτικής πολιτικής δικαιοσύνης και οι άλλοι δύο ανώτεροι αξιωματικοί του στρατού), ο Πρόεδρος και ο Γραμματέας (άρθρο 4). Ακόμη, διοριζόταν "Επίτροπος της Επικρατείας", ο οποίος εκλεγόταν μεταξύ των ήδη υπηρετούντων στην τακτική δικαιοσύνη και ο οποίος επιφορτιζόταν γιά τη σύνταξη των αποδείξεων του κατηγορητηρίου, την πρόταση και την εκτέλεση της ποινής (άρθρο 5). Είχε, δηλαδή, τα χρέη του σημερινού επιτρόπου (Εισαγγελέα), μόνον που ανήκε στην πολιτική δικαιοσύνη και δεν ήταν Στρατιωτικός Επίτροπος.

Επειδή υπήρχε πάντοτε ο φόβος γιά βίαιη διάλυση του δικαστηρίου από ένοπλες ομάδες, προβλέφθηκε η στρατιωτική φρούρηση και υποστήριξη της περιοχής που λειτουργούσε το στρατιωτικό δικαστήριο (άρθρο 7).

Η προσαγωγή των μαρτύρων ήταν υποχρεωτική έστω και "διά της βίας" (άρθρο 11). Πρέπει να σημειωθεί ότι οι εκάστοτε μάρτυρες κατηγορίας ήταν εκτεθειμένοι στην εκδικητική μανία των ληστών, εφόσον συνεργάζονταν με τις κρατικές υπηρεσίες και, συνεπώς, πολλές φορές υπέκυπταν μπροστά στον πειθαναγκασμό των ληστρικών συμμοριών, φοβούμενοι τυχόν αντίποινα. Εξάλλου, δε θα πρέπει να θεωρείται πάντοτε δεδομένη η συνεργασία των αγροτών με τις κατασταλτικές δυνάμεις του κράτους στην καταπολέμηση της ληστείας, γιά λόγους που θα εξηγήσουμε σε επόμενο κεφάλαιο. Λαμβάνοντας, άλλωστε, αυτό το γεγονός υπόψη ο νομοθέτης συμπεριέλαβε τη ρύθμιση του άρθρου 2, εδάφιο ε', περί "πρωταίτων ή συναιτίων" και όσων "συνέπραξαν ή συνεβοήθησαν εις το έγκλημα".

Οι καταδικαστικές αποφάσεις του στρατιωτικού δικαστηρίου εφαρμόζονταν αμέσως, ενώ δεν επιτρεπόταν ή άσκηση έφεσης κατά της οποιασδήποτε απόφασης. Η καταδίκη σε θάνατο εξετελείτο μέσα σε δύο ώρες δια τουφεκισμού (άρθρο 16). Το ίδιο άρθρο άφηνε κάποιο μικρό περιθώριο αναβολής της εκτέλεσης της απόφασης, στις περιπτώσεις που το δικαστήριο έκρινε ότι θα έπρεπε να αναφερθεί προηγουμένως στη Γραμματεία (Υπουργείο) Δικαιοσύνης ή όταν δε λαμβανόταν η καταδικαστική απόφαση παμψηφεί. Δικαίωμα απονομής χάριτος είχε μόνον ο Μονάρχης.

Το προνόμιο απονομής χάριτος του Μονάρχη, καθώς και της σύστασης των εκτάκτων στρατοδικείων ήταν ένας ακόμη ενισχυτικός των εξουσιών του Οθωνος

παράγοντας, τον οποίο χρησιμοποιούσε επιδέξια η κεντρική εξουσία για να εφαρμόσει την πολιτική της. Συγκεκριμένα, τα αυστηρά μέτρα καταστολής με την κήρυξη έκτακτων στρατιωτικών δικών, με τις αυστηρές ποινές που εξέδιδαν, απέβλεπαν στην περιστολή του ληστρικού φαινομένου διά της καταστολής. Απ' την άλλη η απονομή χάριτος λειτουργούσε ως μέσο εκτόνωσης της δυσφορίας και ως μέτρο ευεργεσίας του Μονάρχη προς τους παρανομούντες, οι οποίοι εκφράζοντας την ευαρέσκειά τους προς το κράτος θα μπορούσαν να γίνουν λειτουργοί του στην καταδίωξη της ληστείας.

Το φαινόμενο της παροχής χάριτος ή αμνηστίας από τον Οθωνα ήταν συχνό και παρουσιαζόταν, συνήθως, μετά από μία εκτεταμένη και σοβαρής έντασης ανταρσία. Η πρώτη αμνηστία δόθηκε το πρώτο κιόλας μήνα από την έλευση των Βαυαρών με τη "διακήρυξιν Γενικής αμνηστείας περί των λιποτακτησάντων και παραιτηθέντων υπαξιωματικών και στρατιωτών των τακτικών σωμάτων"², το Μάρτιο του 1833. Ήταν ένα δείγμα καλής θέλησης και μιά απόπειρα δελεασμού και συγκατάνευσης της νέας εξουσίας προς το στρατιωτικό στοιχείο που κατά τη μετακαποδιστριακή περίοδο είχε επιλέξει τον δρόμο της ρήξης και της παρανομίας. Το 1834 ξέσπασε η μεγάλη εξέγερση της Μάνης. Η εξέγερση εκείνη πολύ δύσκολα κατεστάλη³ και αποτελούσε την πρώτη ισχυρή αντίδραση της τοπικής κοινωνίας προς την κεντρική εξουσία. Της καταστολής της εξέγερσης ακολούθησε το Διάταγμα "Περί αμνηστείας προς τους μετασχόντας των της Μάνης ταραχών"⁴. Γιά την Αντιβασιλεία που εξέδωσε το Διάταγμα, αυτό ήταν "νέον τεκμήριον της Βασιλικής Ημών επιεικείας και της πατρικής προς αυτούς [ενν. τους στασιαστές κατοίκους της Μάνης] ευμενείας", ενώ, παράλληλα, η επιείκεια αυτή ήταν συνδυασμός με τη βούληση να γιορτασθούν "τα γενέθλια του Βασιλικού Ημών Πατρός επαξίως (...)".

Άλλη αμνηστία ακολούθησε ένα χρόνο αργότερα με το Διάταγμα της 21 Μαΐου 1835⁵ που αφορούσε τους λιποτάκτες υπαξιωματικούς και στρατιώτες. Στο διάταγμα αυτό δεν αναφέρεται ο λόγος της χορήγησης αμνηστίας, αλλά θα πρέπει να συνδέεται με το γεγονός της ενηλικίωσης του Οθωνος και της πλήρους ανάληψης των καθηκόντων του. Ως προϋπόθεση για την παροχή της αμνηστίας, υπήρχε η "αυτοπροαίρετη" επιστροφή των λιποτακτών στα σώματά τους.

Το 1836 και ενώ ο Οθων βρισκόταν στο Μόναχο εν όψει του γάμου του με την Αμαλία, εξέδωσε διαταγή με την οποία παρεχόταν χάρη με τη μορφή μείωσης των ποινών σε 11 στρατιωτικούς. Με την απόφαση της 24 Σεπτεμβρίου (6 Οκτωβρίου) του ίδιου έτους μετατρεπόταν η ποινή της θανατικής καταδίκης που είχε επιβάλει το στρατοδικείο του Μεσολογγίου σε 9 στρατιωτικούς από καταδίκη σε θάνατο σε ισόβια φυλάκιση⁶. Το 1836 το σημαδεύει η εξέγερση της Ακαρνανίας⁷ „ στην οποία

πρωτοστάτησαν γνωστοί καπετάνιοι της Ρούμελης, δυσαρεστημένοι από την πολιτική του τότε Αρχικαγκελάριου Αρμανσπεργκ. Η ασυντόνιστη και από κάθε άποψη πρόχειρη επιχείρηση της εξέγερσης κατέρρευσε σχεδόν από μόνη της αλλά, ωστόσο, παρουσιάστηκε μιά παρατεταμένη καθ' όλη τη διάρκεια του 1836 έκρυθμη κατάσταση. Ο εσμός των καπετάνιων που συνέπραξαν στην εκδήλωση της εξέγερσης (Νικόλαος Ζέρβας, Σωτήριος Στράτος, Μαλάμος κ.ά.) αποτελείτο από άτομα με μεγάλη ισχύ στη Ρούμελη. Αλλά το ετερόκλητο των αιτημάτων (π.χ. Σύνταγμα, Ορθοδοξία, Συνταγματικός Μονάρχης, άρση των αδικιών κ.λπ.) και η ασυντόνιστη δράση δεν έφεραν κανένα αποτέλεσμα. Στη χορηγηθείσα αμνηστία του 1837 με βάση το διάταγμα "Περί επεκτάσεως της δοθείσης αμνηστίας εις τους γενομένους ενόχους των κατά το 1836 αποστατικών και ληστρικών κινήσεων"⁸, το κράτος απένεμε "συγχώρησιν" σε όσους "μετεμελήθησαν εμπράκτως και προσήλθον ήδη αυθόρμητα εις τας αρχάς" (άρθρο 1), ενώ εξαιρούνταν της αμνηστίας οι γνωστοί για τη ληστρική τους δράση, Δήμος Τσέλιος, Ν. Ζέρβας, Γ. Πεσλής, Σωτήριος Στράτος, Καλαμάτας, Ηλίας Χονδρογιάννης κ.ά., οι οποίοι είχαν κόψει κάθε γέφυρα επικοινωνίας και συμβιβασμού με την κρατική εξουσία. Η κυβέρνηση όπως και κατά τη μέθοδο της καταστολής της εξέγερσης, που χρησιμοποίησε επιδέξια μόνον Έλληνες στρατιωτικούς, έτσι και με το διάταγμα αυτό επεχείρησε να διασπάσει το εναντίον της μέτωπο με πολιτική καταλαγής και συμβιβασμού.

Άλλη αφορμή για να δοθεί αμνηστία ήταν ο εορτασμός "των τελεσθέντων Ημετέρων γάμων και της ευτυχούς επιστροφής Ημών εις το Ημέτερον Βασίλειον", με το διάταγμα της 1 (13) Μαρτίου 1837⁹.

Με αμνηστία αντιμετώπισε ο Όθων την αποτυχημένη εξέγερση της Υδρας το 1838¹⁰, εξαιρώντας, όμως, ένα μεγάλο αριθμό στασιαστών, οι οποίοι, χωρίς να έχουν συλληφθεί, δικάσθηκαν ερήμην. Χαρακτηριστικό και δηλωτικό των προθέσεων του κράτους, ήταν ότι στο διάταγμα εκφραζόταν η επιφύλαξη να δοθεί αμνηστία ή να μετριασθούν οι ποινές, στην περίπτωση που οι καταδικασθέντες έδειχναν έμπρακτη μεταμέλεια. Στις περιπτώσεις αυτές η έμπρακτη μεταμέλεια ισοδυναμούσε με την παροχή βοήθειας και συνεργασίας εκ μέρους όσων είχαν στασιάσει προς τις κρατικές Αρχές για την αποτελεσματικότερη αντιμετώπιση άλλων στασιαστών ή ληστρικών ομάδων.

Η σύσταση εκτάκτων στρατοδικείων παρουσιάστηκε με μεγάλη συχνότητα τα χρόνια 1838-1840, οπότε και η έξαρση της ληστείας ήταν ένα από τα σημαντικότερα προβλήματα που αντιμετώπιζε το ελληνικό κράτος. Τα στρατοδικεία λάβαιναν χώρα ως επί το πλείστον στη Στερεά, όπου το πρόβλημα της ληστείας, λόγω της γειτνίασης με το "τουρκικό", είχε λάβει ενδημική διάσταση. Τον Μάρτιο του 1838 συστάθηκαν δύο στρατοδικεία, το ένα στη Λαμία και το άλλο στο Μεσολόγγι. Το ίδιο

έτος εκδικάσθηκαν συνολικά 12 υποθέσεις ληστείας, το 1839, 48 υποθέσεις και το 1840, 51 υποθέσεις¹¹. Ως στρατοδίκες διορίζονταν τα πρώτα χρόνια και Βαυαροί, αν και στην πλειοψηφία τους ήσαν Έλληνες. Για παράδειγμα η σύσταση του στρατοδικείου της επαρχίας Δωρίδος και Φθιώτιδος με έδρα τη Ν. Πάτρα, το 1834, είχε την εξής σύσταση¹²:

Πιέτ Σαμπέλλι, Πρόεδρος.

Μέλη

Δημήτριος Σκορδίλης, της τακτικής δικαιοσύνης.

Βασίλειος Θεογένης, της τακτικής δικαιοσύνης.

Γεώργιος Καρατζάς, Λοχαγός 1^{ου} τάγματος πεζικού γραμμής.

Σπυρίδων Γενίσερλης, Ανθυπολοχαγός 6^{ου} τάγματος πεζικού γραμμής.

Ράλλης, Επίτροπος (Εισαγγελέας) Χαλκίδας.

Ισχύμαχος, Γραμματέας δικαστηρίου Χαλκίδας.

Παρόμοια αναλογία υπήρχε και στα στρατοδικεία που συστάθηκαν το 1836. Στο στρατοδικείο της Αιτωλοακαρνανίας (έδρα το Μεσολόγγι) διορίσθηκαν¹³:

Συνταγματάρχης Αλμείδας, Πρόεδρος.

Μέλη

Κ.Ι.Μ. Μαυρογορδάτος, δικαστής Πρωτοδικείου Μεσολογγίου.

Κ.Δ. Μιτσάκης, δικαστής Πρωτοδικείου Μεσολογγίου.

Σαμπέλ, Ταγματάρχης.

Κάιος, Λοχαγός 2^{ου} πεζικού τάγματος.

Κ.Μ. Κασιέρης, Εισαγγελέας Πρωτοδικών Μεσολογγίου.

Κ. Αντωνόπουλος, Γραμματέας Εμποροδικών Πατρών.

Το έκτακτο στρατοδικείο Φωκίδος και Λοκρίδος (έδρα Λαμία) το αποτελούσαν¹⁴:

Συνταγματάρχης Περραιβός, Πρόεδρος.

Μέλη

Πόμερ, Πρωτοδίκης Φωκίδος - Λοκρίδος.

Κάρολος Δροσόπουλος, Πρωτοδίκης Φωκίδος - Λοκρίδος.

Πίσσας, Ταγματάρχης.

Κ.Ι. Παρίσης, Λοχαγός.

Εισαγγελέας Πρωτοδικών Λαμίας¹⁵.

Κ. Περβέλης, Γραμματέας Πρωτοδικών Λαμίας.

Η σύσταση και η λειτουργία των έκτακτων στρατιωτικών δικαστηρίων εντασσόταν στα κατασταλτικά μέτρα του κράτους που αφορούσαν την

καταπολέμηση της ληστείας και τα σχετιζόμενα μ' αυτήν προβλήματα του στρατού, όπως η λιποταξία ή η στάση των ενόπλων. Οι Βαυαροί από τον πρώτο χρόνο της διακυβέρνησης αποβλέπουν, με πρωταγωνιστή τον νομομαθή Αντιβασιλέα Μάουρερ, στο να επιβληθεί ένα νέο νομικό θεσμικό πλαίσιο.

Στην προσπάθειά τους αυτή, ομολογουμένως, πέτυχαν να θεσπίσουν ένα πρωτοποριακό και για τα ευρωπαϊκά δεδομένα νομικό πλαίσιο, με τον νέο Ποινικό Κώδικα της 18 (30) Δεκεμβρίου 1833, που αντικατέστησε αυτόν του 1824¹⁶. Με τον νέο Ποινικό Κώδικα, που τέθηκε σε ισχύ από την 1^η Μαΐου 1834 καταργήθηκαν όλοι οι παλιοί νόμοι και μέσα στα πλαίσια της νέας ποινικής νομοθεσίας εντάχθηκε και η στρατιωτική δικαιοσύνη. Με τη διαφορά ότι, λόγω του χαρακτήρα του αντικειμένου της, είχε έκτακτη μορφή, εδιαφοροποιείτο από την τακτική δικαιοσύνη και προϋπέθετε την κήρυξη καταστάσεως πολιορκίας στην επικράτεια ή σε κατά τόπους περιφέρειες. Οι ποινές που προβλέπονταν αλλά και η όλη διαδικασία της δίκης συνιστούσαν ένα καθεστώς εκτάκτων μέτρων, που περιόριζαν την αμυντική θωράκιση των κατηγορουμένων. Από την άποψη αυτή η διαδικασία των εκτάκτων στρατιωτικών δικαστηρίων, διέφερε κατά πολύ από το γενικότερο θεσμικό πλαίσιο της ποινικής δικονομίας, το οποίο ήταν για την εποχή του πολύ νεωτεριστικό και φιλελεύθερο.

Βεβαίως, η αρχική βούληση του νομοθέτη για τήρηση της προβλεπόμενης (αυστηρής) διαδικασίας, πολλές φορές έμενε γράμμα κενό. Και τούτο γιατί, όπως και σε άλλες περιπτώσεις νομικής θέσμισης, η πολιτική πρακτική, αναιρούσε την προηγηθείσα νομική βούληση. Κατά τον Μάουρερ, η "απονομή χάριτος" στους καταδικασθέντες στρατιωτικούς απαγορευόταν¹⁷. Για τους λόγους, όμως, που εξηγήσαμε πιο πάνω, αυτό όχι μόνον δεν τηρήθηκε αλλά, αντιθέτως, αποτέλεσε βασικό άξονα της κρατικής πολιτικής. Και σ' αυτή την περίπτωση οι φορείς της κεντρικής - κρατικής πολιτικής προτίμησαν τους τακτικούς ελιγμούς και τις (αναγκαστικές) υποχωρήσεις, μπροστά σε μία κοινωνική πραγματικότητα που λειτουργούσε με τους δικούς της εξωθεσμικούς κανόνες. Συνεπώς, η αναίρεση στην πράξη ορισμένων νομικών και θεσμοθετημένων διατάξεων, αποτελούσε τον αναγκαίο επαναπροσδιορισμό της κρατικής πολιτικής και το παράλληλο μέσον για την επίτευξη της πολιτικής της.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Φ.Ε.Κ. της 7 Σεπτεμβρίου 1833, αρ. 28.
2. Φ.Ε.Κ. της 12 Μαρτίου 1833, αρ. 7, "διακήρυξις" της 7 (19) Μαρτίου 1833.
3. Βλ. Καίτη Τσίχλη-Αρώνη, "Η Μεσσηνιακή ...", ό.π..
4. Φ.Ε.Κ. της 22 Αυγούστου 1834, αρ. 30, διάταγμα της 13 (25) Αυγούστου 1834.
5. Φ.Ε.Κ. της 11 Οκτωβρίου 1835, αρ. 12.
6. Φ.Ε.Κ. Οκτωβρίου 1836, σ. 330.
7. Βλ. Γ. Κολιόπουλος, "Ληστές ...", ό.π., σ. 20-25.
8. Φ.Ε.Κ. της 20 Μαΐου 1837, αρ. 19, διάταγμα της 20 Μαΐου (11 Ιουνίου) 1837.
9. Φ.Ε.Κ. της 11 Μαρτίου 1837, αρ. 40, διάταγμα της 1 (13) Μαρτίου 1837.
10. Φ.Ε.Κ. της 13 Μαΐου 1838, αρ. 17, διάταγμα της 10 (22) Μαΐου 1838.
11. Βλ. Γ. Κολιόπουλος, "Ληστές ...", ό.π., σ. 33.
12. Φ.Ε.Κ. διάταγμα της 19 (31) Μαΐου 1834.
13. Φ.Ε.Κ. της 23 Φεβρουαρίου 1836, διάταγμα της 16 (28) Φεβρουαρίου 1836.
14. Στο ίδιο.
15. Δεν αναφέρεται το όνομα. Επίσης στους άλλους διορισμένους δικαστές δεν αναφέρονται πλήρως τα στοιχεία, όπως π.χ. το σώμα του στρατού που υπηρετεί ή το μικρό όνομα.
16. Γκ.Λ. Μάουρερ, ό.π., σ. 639.
17. Στο ίδιο, σ. 661.

2. ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ

Η ΣΧΟΛΗ ΕΥΕΛΠΙΔΩΝ

Για την εκπαίδευση και κατάρτιση των Ελλήνων αξιωματικών είχε ιδρυθεί το 1828 στο Ναύπλιο από τον Καποδίστρια "ο Λόχος εκγυμνάσεως Ευελπίδων". Από το στρατιωτικό αυτό σχολείο απεφοίτησαν μετά διετή εκπαίδευση οι οχτώ πρώτοι ανθυπολοχαγοί¹. Η σχολή αυτή λειτούργησε υποτυπωδώς τα επόμενα τέσσερα έτη, δεδομένου ότι οι κοινωνικές συνθήκες της εποχής δεν επέτρεψαν την ομαλή διεξαγωγή των σπουδών και την περαιτέρω ανάπτυξη της. Ένα χρόνο, σχεδόν, μετά την έλευση του Οθωνος και της Αντιβασιλείας, η νέα Αρχή έθεσε σε νέα βάση τη λειτουργία της σχολής, δημοσιεύοντας στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως το διάταγμα της 25ης Απριλίου (7ης Μαΐου) 1834 "περί διοργανισμού του στρατιωτικού σχολείου των Ευελπίδων"², από το οποίο θα αποφοιτούσαν όσοι ήθελαν να καταταγούν στον νεοσυσταθέντα ελληνικό στρατό ως αξιωματικοί. Στο μεσολαβήσαν διάστημα από την εγκαθίδρυση της βαυαρικής απολυταρχίας (Φεβρουάριος 1833) μέχρι την επανασύσταση της Σχολής Ευελπίδων, προβλέφθηκε η "προσωρινή λειτουργία του Λόχου", σύμφωνα με το διάταγμα της 2 (14 Μαρτίου) του 1833 "περί διοργανισμού του Στρατιωτικού"³.

Το διάταγμα του 1834, "περί διοργανισμού του στρατιωτικού σχολείου των Ευελπίδων", περιελάμβανε 71 άρθρα, χωρισμένα σε 7 τμήματα - θεματικές ενότητες, όπου προσδιοριζόταν με λεπτομερή τρόπο ο σκοπός της σχολής, ο τρόπος εισαγωγής σ' αυτήν, οι κανονισμοί που διείπαν τις υποχρεώσεις του προσωπικού και των σπουδαστών, το περιεχόμενο και τον χρόνο σπουδών, τα οικονομικά, μέχρι και λεπτομέρειες που αφορούσαν τη διαρύθμιση των χώρων και των οικοδομών της σχολής.

Ως σκοπός της σχολής (άρθρο 1) οριζόταν η παροχή των "απαιτούμενων" γνώσεων στους σπουδαστές έτσι ώστε όταν αποφοιτούσαν να ήταν έτοιμοι να καταταγούν στις τάξεις των αξιωματικών του στρατού ξηράς και στα υπάρχοντα στρατιωτικά σώματα όπως το πεζικό και το ιππικό "αλλά και εις τα ειδικά σώματα, ως εις το πυροβολικόν και μηχανικόν". Κάτι τέτοιο, βεβαίως, προϋπέθετε την παροχή των αντίστοιχων εξειδικευμένων γνώσεων, γεγονός που ισοδυναμούσε με ένα εγχείρημα αρκετά δύσκολο, αν ληφθούν υπ' όψη αφ' ενός τα πενιχρά μέσα και η ελλειπής έως ανύπαρκτη εκπαιδευτική υποδομή του ελληνικού κράτους κι αφ' ετέρου οι περιορισμένες οικονομικές δυνατότητες του ελληνικού δημοσίου.

Το χρονικό διάστημα των σπουδών ήταν οκτώ έτη (άρθρο 3). Στα τέσσερα πρώτα παρέχονταν "γενικές" γνώσεις σαν ένα είδος Γυμνασίου, που προετοίμαζε τους σπουδαστές για την παρακολούθηση των εξειδικευμένων μαθημάτων που ακολουθούσαν στα επόμενα τέσσερα έτη. Οι τέσσερις "προπαιδευτικές" τάξεις θεωρήθηκαν απαραίτητες για την παροχή κάποιας εγκύκλιας παιδείας, δεδομένου του χαμηλού δείκτη του επιπέδου της εκπαίδευσης που χαρακτήριζε το ελληνικό κράτος⁴. Στις "εκπαιδευτικές" τάξεις δινόταν βαρύτητα, εκτός από τα μαθήματα που αφορούσαν την κυρίως στρατιωτική τέχνη, στη θετική παιδεία και στις ξένες γλώσσες, γερμανικά και γαλλικά.

Ο αριθμός των σπουδαστών της σχολής οριζόταν στους 140 με τα εξής δίδακτρα (άρθρο 5):

50 σπουδαστές, με πλήρη υποτροφία του κράτους.

20 σπουδαστές, με 250 δρχ. ετησίως.

30 σπουδαστές, με 500 δρχ. ετησίως.

20 σπουδαστές, με 750 δρχ. ετησίως.

20 σπουδαστές, με 1.000 δρχ. ετησίως, δηλαδή ήταν υποχρεωμένοι να καταβάλλουν ολόκληρο το ποσό που αντιστοιχούσε σε κάθε ακαδημαϊκή χρονιά.

Ο αριθμός των 140 σπουδαστών της σχολής δε συμπληρώθηκε ποτέ. Στα τρία πρώτα χρόνια, μάλιστα, 1834-1837, δεν ξεπέρασε ούτε τους 80⁵. Αυτό φαίνεται περίεργο, ιδιαίτερα αν ληφθεί υπ' όψη η μεγάλη προσφορά των υποψηφίων που επεδίωκαν να εισαχθούν στη Σχολή για να ακολουθήσουν το επάγγελμα του αξιωματικού, γεγονός που αποδεικνύεται και από τον μεγάλο αριθμό των αιτήσεων που υπέβαλαν οι γονείς των υποψηφίων⁶. Η μη συμπλήρωση του προβλεπόμενου από τον νόμο αριθμού γίνεται ευεξήγητη, από τη στιγμή που σπανίως οι αιτούντες προθυμοποιούνται να καταβάλλουν όλο ή μέρος των διδάκτρων και επιδιώκουν τη χορήγηση πλήρους υποτροφίας ως ανταμοιβή για τις υπηρεσίες των οικογενειών τους στην Επανάσταση. Ακόμη, θα πρέπει να ληφθεί υπ' όψη το γεγονός ότι στη Σχολή είχαν εμπεδωθεί από την πρώτη στιγμή πολύ σκληρές συνθήκες εκπαίδευσης και τυφλής πειθαρχίας, κάτι που οδηγούσε τους "περισσότερους [Ευέλπιδες] να ζητούσι την παραίτησίν των"⁷. Ένας επιπλέον λόγος που εξηγεί τον περιορισμένο αριθμό των σπουδαστών είναι ότι όσοι σπουδαστές απορρίπτονταν στις ετήσιες προαγωγικές εξετάσεις, όφειλαν να απομακρυνθούν από τη Σχολή, βάσει διατάγματος που εκδιδόταν γι' αυτό τον λόγο. Σύμφωνα με τον Επαμεινώνδα Στασινόπουλο "ούτε οι μισοί δεν κατόρθωναν συνήθως να συνεχίσουν τις σπουδές τους ως το τέλος και να βγουν αξιωματικοί στο στράτευμα"⁸.

Από άλλα στοιχεία που βρέθηκαν⁹, 12 χρόνια μετά τη λειτουργία της Σχολής, το 1846, υπήρχαν μόλις 51 Ευέλπιδες. Συγκεκριμένα:

22, πλήρους υποτροφίας.

8, με καταβολή 250 δρχ. ετησίως.

11, με καταβολή 500 δρχ. ετησίως.

7, με καταβολή 750 δρχ. ετησίως.

3, με καταβολή 1.000 δρχ. ετησίως.

Στην αίτηση του πατέρα ή του νόμιμου επιτρόπου - κηδεμόνα του υποψηφίου για την εισαγωγή στη Σχολή, εκτός από το πιστοποιητικό υγείας και το αποδεικτικό των γραμματικών του γνώσεων, θα έπρεπε να υπήρχε, σε περίπτωση που η αίτηση αφορούσε θέση με δίδακτρα και δικαστική εγγύηση "ευπόληπτου πολίτου" για τη διασφάλιση της απρόσκοπτης και συνεχούς καταβολής ανά τρίμηνο των αναλογούντων διδάκτρων προς το κράτος (άρθρο 10). Ο υποψήφιος δε θα έπρεπε να υπερβαίνει το δωδέκατο έτος της ηλικίας του (άρθρο 8), εκτός κι αν κατείχε κάποιες γραμματικές γνώσεις, οπότε κατατασσόταν στην ανάλογη "προπαιδευτική" τάξη (άρθρο 9). Αυτές ήταν οι, τύποις παραδεκτές, προϋποθέσεις που έθετε το διάταγμα για την εισαγωγή στη Σχολή. Αμφίβολο, όμως, είναι αν τα θεσμοθετημένα αυτά κριτήρια αποτελούσαν τον γνώμονα για να κριθεί κάποιος υποψήφιος ή άλλα κριτήρια εξωθεσμικά και πάντως όχι αντικειμενικά.

Εξάλλου, η εισαγωγή γινόταν χωρίς εξετάσεις και η παραδοχή κάποιου υποψήφιου ανήκε στη διακριτική ευχέρεια του ίδιου του Οθωνος.

Η έλλειψη αντικειμενικών κριτηρίων για ένα ζήτημα μείζονος σημασίας όπως ήταν η εισαγωγή στη Σχολή Ευελπίδων και η συνακόλουθη επαγγελματική αποκατάσταση όσων αποφοιτούσαν απ' αυτήν, παρείχε ένα ισχυρό μέσο στην κεντρική εξουσία για την ενίσχυση των σχέσεων εξάρτησης μέσω των πελατειακών δικτύων. Μέσα στις συνθήκες της οικονομικής δυσπραγίας και του τεράστιου προβλήματος της επαγγελματικής αποκατάστασης των αγωνιστών του '21 αλλά και των παιδιών τους, που αφορά, στην προκειμένη περίπτωση, στο θέμα μας, το κράτος - προστάτης χρησιμοποίησε επιδέξια προς ίδιον όφελος τη θέση ισχύος έναντι των πολιτών - προστατευόμενων του. Η απόσπαση της κρατικής εύνοιας λειτουργούσε, έτσι, για τους αποδέκτες της ως μέσο λειτουργικής ενσωμάτωσης μέσα στους κρατικούς μηχανισμούς και, μάλιστα, στις κατασταλτικές τους λειτουργίες. Αυτό ισοδυναμούσε με τη δημιουργία ενός ισχυρού ερείσματος για τη νεοσύστατη κεντρική εξουσία και αντιστρόφως: η απόρριψη των υπολοίπων λειτουργούσε ως δύναμη στοιχείο αμφισβήτησής της και δυναμικής ρήξης κράτους και πολιτών που, τις περισσότερες φορές, έπαιρνε τη μορφή της ληστρικής εκτροπής.

Απόδειξη εύνοιας, ωστόσο, δεν ήταν τόσο η εισαγωγή κάποιου στη Σχολή αλλά, κυρίως, η παροχή από τον Οθωνα της υποτροφίας, πλήρους ή μερικής. Εκεί εστιαζόταν άλλωστε, σχεδόν πάντοτε, το ενδιαφέρον των αιτούντων. Από έναν κατάλογο του 1842¹⁰, βλέπουμε να εισάγονται με υποτροφία στη Σχολή, κατόπιν διαταγής του Οθωνος, οι εξής:

A) Στην 4^η κλάση (II τμήμα), ως υπότροφοι της κυβερνήσεως:

1. Βλάσιος Ιωάννου Βαλτινός.
2. Λεωνίδας Βλάσσης.
3. Σπυρίδων Νικηφοράκης.

Στην 4^η κλάση (III τμήμα), ως υπότροφοι, επίσης, της κυβερνήσεως:

4. Σπυρίδων Καραϊσκάκης.
5. Ιάκωβος Κώσσας.
6. Δημήτριος Τζαβέλλας.
7. Ιωάννης Σέχος.
8. Περικλής Χατηριάδης.
9. Δημήτριος Γρίβας.
10. Δημήτριος Κατζάκος-Μαυρομιχάλης.

B) Με πληρωμή του τεταρτημορίου των διδάκτρων, δηλαδή 250 δραχμές ετησίως:

1. Μάρκος Μοσχόπουλος.
2. Χαρίλαος Σουΐδας.
3. Ξενοφών Μωραΐτης.
4. Γεώργιος Ρικάκης.

Γ) Με πληρωμή των μισών διδάκτρων, δηλαδή 500 δραχμών ετησίως:

1. Μιλτιάδης Διοσκουρίδης.
2. Δημοσθένης Βρατζάνος.
3. Μιλτιάδης Μινώτας.

Δ) Με πληρωμή των 3/4 των διδάκτρων, δηλαδή 750 δραχμών ετησίως:

1. Γεράσιμος Μπίνης.
2. Εμμανουήλ Ζαφειρίδης.
3. Γεώργιος Πετζάλης.
4. Αριστείδης Κουτουμάς.

Σε μία ονομαστική κατάσταση του μητρώου της Σχολής του 1845¹¹ υπάρχουν τα ονόματα των εξής Ευέλπιδων, με τον τόπο καταγωγής και τις υποχρεώσεις της ετήσιας πληρωμής των διδάκτρων του καθενός:

ΟΝΟΜΑΤΕΠΩΝΥΜΟ		ΚΑΤΑΓΩΓΗ	
1.	Ι. Γενίσαρλης	Κωνσταντινούπολη	Μη πλήρη υποτροφία
2.	Α. Αποστολίδης	Κωνσταντινούπολη	
3.	Λ. Βλάσσης	Χειμάρρα	
4.	Ι. Σέχος	Χειμάρρα	
5.	Ν. Γεωργίου	Ασπροπόταμος	
6.	Ν. Χατζηπέτρου	Ασπροπόταμος	
7.	Ε. Χατζηπέτρου	Ασπροπόταμος	
8.	Χ. Σουίδας	Κρήτη	
9.	Δ. Τριτάκης	Κρήτη	
10.	Μ. Μοσχόπουλος	Σμύρνη	
11.	Σ. Καραϊσκάκης	Ακαρνανία	
12.	Δ. Γρίβας	Ακαρνανία	
13.	Κ. Δημοτσέλιος	Ακαρνανία	
14.	Σ. Αθανασίου	Ηπειρος	
15.	Ε. Κατσικογιάννης	Ηπειρος	
16.	Ι.Τ. Λάζος	Μακεδονία	
17.	Ι. Κόπας	Κεφαλονιά	
18.	Θ. Σταυράκογλους	Χίος	
19.	Οθων Μακρυγιάννης	Αθήνα	
20.	Δ. Κλίμακας	Θήβα	
21.	Δ.Ν. Κριεζώτης	Εύβοια	
22.	Δ. Τζαβέλας	Σούλι	
23.	Α. Κανάρης	Ψαρά	
24.	Μ. Κουτσούκος	Υδρα	
25.	Α. Μουλάς	Υδρα	
26.	Ι. Κριεζής	Υδρα	
27.	Ε. Μπουδούρης	Υδρα	
28.	Ι. Τομπάζης	Υδρα	
29.	Β. Βαλτινός	Αιτωλία	
30.	Α. Πετμεζάς	Καλάβρυτα	
31.	Π. Λεβέντης	Κυνουρία	
1.	Ι. Σούτσος	Κωνσταντινούπολη	250 δρχ. δίδακτρα
2.	Κ. Γεωργαντάς	Κωνσταντινούπολη	
3.	Γ. Ρικάκης	Κρήτη	
4.	Ζ. Μωραϊτης	Τρίπολη	
5.	Θ. Κολοκοτρώνης	Καρύταινα	
6.	Ι. Βαρούχας	Σούλι	
7.	Δ. Παπαγεωργίου	Αμφισα	
8.	Ζ. Βενιζέλος	Αθήνα	
1.	Ζ. Μινώτος	Αλεξάνδρεια	500 δρχ. δίδακτρα
2.	Δ. Βρατσάνος	Ψαρά	
3.	Ν. Κρίστης	Πάρος	
4.	Γ. Πετμεζάς	Καλάβρυτα	
5.	Α. Βάσος	Μαυροβούνι	
6.	Π. Μαυρομιχάλης	Λακωνία	
7.	Δ. Βλαχόπουλος	Τριχωνία	
8.	Σ. Αγαλόπουλος	Ναύπλιο	
1.	Εμμ. Ζαφειρίδης	Κωνσταντινούπολη	750 δρχ. δίδακτρα
2.	Α. Κουντουμάς	Μύκονος	
3.	Ι. Πετσάλης	Πάργα	
4.	Π. Κυργούσης	Ηπειρος	
5.	Ν.Κ. Μεταξάς	Κεφαλονιά	
6.	Α.Ι. Θεοφιλίας	Θεσσαλία	

1.	Κ. Ρώμας	Ζάκυνθος	Ολόκληρο το ποσό των διδάκτρων, δηλαδή 1.000 δρχ.
2.	Γ. Κένταυρος	Πελοπόννησος	
3.	Κ. Χριστοδούλου	Κέα	

Από τον πίνακα αυτό προκύπτει ότι ένας μεγάλος αριθμός σπουδαστών είχε το προνόμιο της υποτροφίας και, μάλιστα, στους περισσότερους παρεχόταν η εντελώς δωρεάν φοίτηση. Τούτο εξηγείται από το γεγονός ότι όλοι οι Ευέλπιδες ήταν γόνιοι οικογενειών με μεγάλη προσφορά στην Επανάσταση και που αδυνατούσαν τα πρώτα μετεπαναστατικά χρόνια να καλύψουν την οικονομική συνδρομή για τη φοίτηση των παιδιών τους. Εξάλλου, το πνεύμα που διείπε τις αποφάσεις για είσοδο στη Σχολή και παροχή υποτροφιών ήταν στενά συνδεδεμένο με την αντίληψη παροχής ευγνωμοσύνης και αμοιβής προς τις οικογένειες αυτές όπως προκύπτει και από την Εκθεση της 2^{ας} Οκτωβρίου 1845 που συνετάγη ειδικά για τον προϋπολογισμό του Υπουργείου Στρατιωτικών. Στην Εκθεση αυτή αναφέρεται ότι "(...) επειδή ο προορισμός των εκπαιδευτικών καταστημάτων της Ελλάδος είναι πλατύτερος, να διατηρήται μεν η βάση του να μην εισέρχονται υπότροφοι και ανατρεφόμενοι, ειμή μόνον οι κατά το καταστατικόν έχοντες τα προσόντα υιοί των αγωνιστών και διακεκριμένων κατά τας εκδουλεύσεις πολιτών"¹².

Για τις περιπτώσεις εκείνες που γινόταν καταβολή ολόκληρου του ποσού των διδάκτρων ο αιτών υπενθύμιζε την οικονομική δυνατότητα που διέθετε, μαζί με την παράκληση να γίνει αποδεκτή η αίτηση, λόγω της διακαούς επιθυμίας και του ενδιαφέροντος του υποψηφίου να ακολουθήσει το επάγγελμα του στρατιωτικού. Στις περιπτώσεις αυτές η αίτηση γινόταν ευκολότερα αποδεκτή και παρακάμπτονταν ορισμένα άλλα τυπικά κωλύματα. Ετσι, σε αναφορά του διοικητή της Σχολής Σπύρου Μήλιου, το 1841, προτείνεται για τον υποψήφιο Κίμωνα Νικολάου Χριστοδούλου η "παραδοχή του, μ' όλον ότι εις τας εξετάσεις εφάνη αγνοών την διαίρεσιν επί των ακεραίων αριθμών"¹³, επειδή ακριβώς ο πατέρας του ήταν διατεθειμένος να πληρώνει ολόκληρο το απαιτούμενο ποσό των διδάκτρων. Να σημειωθεί ότι το 1841 ήταν η χρονιά που θεσπίστηκε η διαδικασία των εξετάσεων για την εισαγωγή στη Σχολή Ευελπίδων, μια διαδικασία η οποία, όμως, "ήταν τυπική και τα πολιτικά μέσα έπαιζαν πρωταρχικό ρόλο"¹⁴. Στην ίδια αναφορά του Σπύρου Μήλιου γίνεται λόγος και για τον υποψήφιο Εμμανουήλ Ξένο, για τον οποίο πρότεινε την εισαγωγή του στη Σχολή με υποχρέωση καταβολής 750 δραχμών ως διδάκτρων ετησίως, "μ' όλον ότι εις τας εξετάσεις εφάνη αγνοών όλως διόλου την αριθμητικήν", επειδή ο πατέρας του ήταν πρόξενος στη Σμύρνη.

Το Δ' τμήμα του διατάγματος προσδιόριζε σε 7 άρθρα το περιεχόμενο της διδασκαλίας. Στις 4 προπαιδευτικές τάξεις οριζόταν ότι οι σπουδαστές "πρέπει να

λάβουν την αναγκαίαν προπαιδευσιν εις πάσαν εκπαιδευομένην τάξιν των πολιτών, ώστε ο μαθητής να ήναι εις στάσιν, (...) να μεταβή ή εις ανωτέραν τάξιν της Βασιλικής Στρατιωτικής Σχολής, ή εις μίαν των ανωτέρων γυμνασιακών τάξεων" (άρθρο 45). Τα μαθήματα στις 4 προπαιδευτικές τάξεις ήταν τα ακόλουθα (άρθρο 47):

1^η Τάξη.

Τα στοιχεία της παλαιάς και νέας ελληνικής γλώσσας.

Αρχές της γερμανικής γλώσσας.

Καλλιγραφία.

Ορθογραφία.

Εξήγηση διαφόρων γεωμετρικών σχημάτων.

Λογική αριθμητική.

Γεωγραφία (γενικό σχήμα της Γης).

Ιερή ιστορία.

Χειρογραφική (αρχές).

Γυμναστική, χορός, κολύμβηση.

2^η Τάξη.

Μετάφραση από "ευλήπτους παλαιούς κλασσικούς Έλληνας και απλά γυμνάσματα της γλώσσας".

Γερμανικά.

Καλλιγραφία Ελληνική, Αγγλική και Γερμανική.

Αριθμητική έως τις αναλογίες.

Αλγεβρα, εξισώσεις 1^{ου} και 2^{ου} βαθμού.

Ευθύγραμμη γεωμετρία.

Θρησκευτική διδαχή.

Γεωγραφία της Ευρώπης.

Αρχές της γενικής ιστορίας.

Σχηματογραφική και χωρογραφική.

Χορός, γυμναστική, κολύμβηση, μουσική.

3^η Τάξη.

Ελληνική μετάφραση από Ξενοφώντα και Θουκυδίδη.

Γερμανική γλώσσα και αρχές γαλλικής.

Αλγεβρα, αρχές των σειρών, λογάριθμοι, υψηλές εξισώσεις, μηκομετρία και επιπεδομετρία.

Θρησκευτική διδαχή.

Παλαιά και νέα γεωγραφία της Ελλάδος.

Παλαιά ιστορία της Ελλάδος "κατ' έκτασιν".

Σχηματογραφική, χωρογραφική και τοπογραφική.

Χορός, γυμναστική, κολύμβηση.

Μουσική, οπλασκία.

4^η Τάξη.

Ελληνική, Ομηρος και Τυρταίος.

Γερμανική και γαλλική.

Μαθηματικά, θεωρία των λειτουργιών.

Στερεομετρία και επίπεδος τριγωνομετρία.

Θρησκευτική διδασχή.

Γεωγραφία.

Στατιστική της Ελλάδος.

Σχηματογραφική, χωρογραφική και τοπογραφική.

Καταμέτρηση με τη "μετροτράπεζαν".

Χορός, γυμναστική, οπλασκία, κολύμβηση.

Στις 4 εκπαιδευτικές τάξεις που ακολουθούσαν βάσει της παρεχόμενης παιδείας ήταν οι θετικές επιστήμες (μαθηματικά, φυσική, χημεία) και οι πολεμικές τέχνες. Τα μαθήματα κάθε τάξης ορίζονταν από το άρθρο 49 ως εξής:

1^η (5^η) Τάξη.

Σύντομη επανάληψη των μαθηματικών που διδάχθηκαν στις προηγούμενες τάξεις.

Στοιχεία διαφορικού υπολογισμού, σφαιρική, τριγωνομετρία και αναλυτική γεωμετρία.

Καταμέτρηση κτιρίων και μηχανών.

Εξήγηση των ευχρηστοτέρων ξυλοδέσεων.

Οπλική.

Ευαγγελική ηθική.

Ελληνική, γερμανική και γαλλική γλώσσα.

Τοπογραφική και χωρογραφική.

Καλλιγραφία.

Χορός, οπλασκία, γυμναστική, εφίππευτική, κολύμβηση και ιππασία.

2^η (6^η) Τάξη.

Διαφορικός και ολοκληρωτικός υπολογισμός· υπολογισμοί των μεταλλαγών.

Περιγραφική γεωμετρία.

Πρακτική γεωμετρία, γεωδαισία, καταμέτρηση "με τη μετροτράπεζαν" και με τη μαγνητική πυξίδα.

Περαστική οχυρωματική.

Κατασκευή των κανονοστασίων.

Λογική.
Ελληνική, γερμανική και γαλλική γλώσσα.
Τακτική (στρατευματική).
Θεωρία της ορογραφικής.
Ορογραφική δια προτύπων.
Καλλιγραφία.
Χορός, γυμναστική, οπλασκία, εφιππευτική, κολύμβηση και ιππασία.

3η (7η) Τάξη.

Στατική και μηχανική των στερεών και ρευστών σωμάτων.
Θεωρία και πράξη της χωροσταθμίσσεως μετά από καταμέτρηση.
Φυσική.
Πολιτική αρχιτεκτονική.
Μόνιμη οχυρωματική.
Εδαφική και εφηρμοσμένη τακτική.
Πυροβολική.
Φιλοσοφία.
Ελληνική, γερμανική και γαλλική γλώσσα.
Ιχνογραφία της οχυρωματικής και αρχιτεκτονικής.
Καλλιγραφία.
Χορός, γυμναστική, οπλασκία, κολύμβηση, εφιππευτική, ιππασία.

4η (8η) Τάξη.

Φυσική και Χημεία.
Προσβολή και υπεράσπιση των φρουρίων.
Διεύθυνση των υπονόμων.
Πυροβολική.
Αναγνώσεις και στρατιωτική περιγραφή εκτάσεως τόπου.
Οδοποιία, υδροτεχνία και γεφυροποιία.
Εξακολούθηση και τέλος φιλοσοφικού μαθήματος.
Ελληνική, γαλλική και γερμανική γλώσσα.
Χορός, γυμναστική, οπλασκία, κολύμβηση, εφιππευτική και ιππασία.

Αν κρίνουμε από το αναλυτικό πρόγραμμα και των 8 τάξεων της Σχολής, διαπιστώνουμε ότι στις 4 "προπαιδευτικές" τάξεις η προσπάθεια του νομοθέτη έτεινε να καλύψει τα κενά ή την πλήρη ανυπαρξία στοιχειώδους παιδείας, που χαρακτήριζε το ελληνικό κράτος, όπως έχουμε ήδη προαναφέρει. Με τη βελτίωση του επιπέδου της στοιχειώδους παιδείας μειώθηκαν οι προπαιδευτικές τάξεις¹⁵. Στις 4 κυρίως εκπαιδευτικές τάξεις παρεχόταν, με βάση τις θετικές επιστήμες και τη

στρατιωτική τέχνη, εξειδίκευση στη γνώση. Από την άποψη αυτή μπορούμε να θεωρήσουμε τη σύσταση και τη λειτουργία της Σχολής Ευελπίδων ως την αναγκαία εκσυγχρονιστική απόπειρα, που δεν αφορούσε μόνον τον στρατιωτικό τομέα αλλά το γενικότερο πρόβλημα της ανοικοδόμησης της χώρας και της δημιουργίας έργων υποδομής, όπως κατασκευή δρόμων, λιμανιών, δημοσίων κτιρίων κ.λπ.. Εξάλλου, για τον σκοπό αυτό συστάθηκε το σώμα του Μηχανικού όπως αναλύθηκε στο αντίστοιχο κεφάλαιο. Στο σημείο αυτό να υπενθυμίσουμε ότι, από το 1836 και μέχρι την ίδρυση του Μετσόβειου Πολυτεχνείου (1887), η Σχολή Ευελπίδων χρησίμευε αποκλειστικά "δια την ανωτέραν διδασκαλίαν της αρχιτεκτονικής"¹⁶. Ακόμη, σε αντίθεση με το γενικό πλαίσιο λειτουργίας της Μέσης και Ανώτατης Παιδείας¹⁷, που ήταν διαποτισμένο από ένα πνεύμα στείρας προγονοπληξίας και απίσχνασης των θετικών επιστημών, το αναλυτικό πρόγραμμα των μαθημάτων της Σχολής Ευελπίδων αποτελούσε, τηρουμένων των αναλογιών, ένα *ex nihilo* καινοτόμο εγχείρημα συστηματικότερης και εντονότερης στροφής προς τις θετικές επιστήμες.

Το προσωπικό της Σχολής αποτελούσαν, σύμφωνα με το άρθρο 14 του διατάγματος, τα εξής στελέχη:

Διοικητής, ανώτερος αξιωματικός του στρατού.

Δεύτερος ανώτερος αξιωματικός ή λοχαγός, για την ειδική διεύθυνση της υπηρεσίας, αρμόδιος και για τα οικονομικά.

Υπασπιστής του διοικητή, υπολοχαγός.

8 αξιωματικοί της επιθεωρήσεως - 4 υπολοχαγοί και 4 ανθυπολοχαγοί.

Καταλυματίας τάγματος.

Λογιστής.

Γιατρός.

Υποίατρος.

5 καθηγητές 1ης τάξεως (για τις διάφορες επιστήμες).

5 καθηγητές 2ας τάξεως (για τις διάφορες επιστήμες).

10 δάσκαλοι για τις τέχνες.

1 επιλοχίας, βοηθός της σχολής.

14 υπηρέτες και 2 μάγειροι.

Ο Διοικητής της Σχολής ως επικεφαλής ολόκληρου του εκπαιδευτικού συγκροτήματος είχε αυξημένες αρμοδιότητες και αντιστοιχούσαν σ' αυτές που κατείχε ο Διοικητής ενός Συντάγματος ή ενός ανεξάρτητου Τάγματος των στρατευμάτων (άρθρο 15).

Υπαγόταν απ' ευθείας στη Γραμματεία των Στρατιωτικών. Κύριο καθήκον του ήταν η "διαρκής επιστασία" (άρθρο 20) της Σχολής, ένα είδος, δηλαδή, υψηλής

εποπτείας όλων των τομέων λειτουργίας της (οικονομικά, εκπαίδευση, πειθαρχία, υγιεινή και περίθαλψη κ.λπ.), ενώ παράλληλα προβλεπόταν, όποτε το καλούσε η ανάγκη, η λειτουργία του σπουδαστικού και πειθαρχικού συμβουλίου, στο οποίο προΐστατο. Το συμβούλιο αυτό το αποτελούσαν ένας δεύτερος αξιωματικός, οι καθηγητές και οι δάσκαλοι και κατά περίπτωση, ο καταλυματίας και ο γιατρός (άρθρο 16). Ο Διοικητής ήταν υποχρεωμένος να ασκεί τα καθήκοντά του μέσα στα όρια της πολιτικής που χάρασσαν τα βασιλικά διατάγματα ή "τας διαταγάς της επί των Στρατιωτικών Γραμματείας" (άρθρο 15).

Ο δεύτερος ανώτερος αξιωματικός ή λοχαγός της Σχολής φρόντιζε τις λεπτομέρειες της υπηρεσίας και προήδρευε της οικονομικής επιτροπής. Σ' αυτόν αναφέρονταν οι υπόλοιποι αξιωματικοί, ενώ ήταν ο υπεύθυνος για το νοσοκομείο, τις βιβλιοθήκες και το υπηρετικό προσωπικό (άρθρο 21).

Από το 1832¹⁸ είχε διορισθεί ως διοικητής της Σχολής ευελπίδων ο Εδουάρδος Ρέινεκ, αντικαθιστώντας τον πρώτο διοικητή Κ. Ποζιέ¹⁹. Ο Ρέινεκ ήταν Βαυαρός αξιωματικός, ο οποίος με τον βαθμό του λοχαγού είχε συμμετάσχει στους ναπολεόντειους πολέμους και από το 1822 προσέφερε τις υπηρεσίες του στην ελληνική επανάσταση. Χρησιμοποιήθηκε σε πολλές στρατιωτικές θέσεις²⁰ και από τον Καποδίστρια και από τον Οθωνα. Το 1822 έγινε ταγματάρχης, το 1824 προήχθη σε αντισυνταγματάρχη και το 1826 χαρακτηρίστηκε συνταγματάρχης.

Διετέλεσε, ακόμη, Φρούραρχος Ναυπλίου (1843) και πρόεδρος του αναθεωρητικού Στρατοδικείου (1849).

Οι Βαυαροί διατήρησαν τον Ρέινεκ ως διοικητή της Σχολής μέχρι το 1840 και παρά τις, κατά καιρούς, σοβαρές εναντίον του αιτιάσεις. Δύο φαίνονται ως πειστικότεροι λόγοι για την επιμονή των Βαυαρών στο πρόσωπο του Ρέινεκ. Ο πρώτος και σημαντικότερος συνάδει με τη γενικότερη στρατιωτική πολιτική της κεντρικής εξουσίας, που ήθελε την ανάθεση των καιρίων στρατιωτικών θέσεων σε πρόσωπα της απόλυτης εμπιστοσύνης της, ως επί το πλείστον ξένους, μη αναμειγμένους στις εγχώριες πολιτικές διαμάχες. Ο άλλος λόγος εκπηγάζει από το αδιαμφισβήτητο γεγονός ότι η διοίκηση της στρατιωτικής σχολής απαιτούσε ειδικές γνώσεις και πείρα, προσόντα που ήταν απίθανο να βρεθούν μεταξύ των Ελλήνων στρατιωτικών. Με σπουδές στην πρωσική στρατιωτική σχολή ο Ρέινεκ, βαθύτατα προσηλωμένος στην αυστηρή στρατιωτική πειθαρχία και αφοσιωμένος στον θρόνο, αποτελούσε τον εγγυητή και τον εκφραστή της κυβερνητικής στρατιωτικής πολιτικής. Η παραμονή του στη διοίκηση της σχολής χαρακτηρίστηκε από αυστηρότατο πνεύμα πειθαρχίας, κάτι που άλλοι το ερμηνεύουν θετικά²¹, ενώ άλλοι, σύγχρονοί του, όπως θα δούμε παρακάτω, πηγή ανωμαλιών και αναταραχών μεταξύ των σπουδαστών.

Στα πλαίσια της πολιτικής της Μοναρχίας για σταδιακή απομάκρυνση των Βαυαρών στρατιωτικών και μετά από την κορύφωση των αντιδράσεων σε βάρος του Ρέινεκ, ο τελευταίος αντικαταστάθηκε από τον αντισυνταγματάρχη του 4^{ου} πεζικού τάγματος Σπύρο Μήλιο²². Ο νέος διοικητής υπήρξε οπλαρχηγός κατά την Επανάσταση, με στρατιωτικές σπουδές στην Ιταλία²³ και με ευρύτατη μόρφωση, κατάφερε χάρη στο υψηλό προσωπικό του κύρος και τα ισχυρά πολιτικά ερείσματα που διέθετε να χρηματίσει αρχηγός της Χωροφυλακής και υπουργός των Στρατιωτικών (4 Απριλίου 1850)²⁴. Ο Σπύρος Μήλιος ανήκε στο "ρωσικό" κόμμα και ήταν δηλωμένος υπέρμαχος της παραχώρησης Συντάγματος από το 1843, οπότε τάχθηκε με το μέρος των "συνταγματικών" κινηματιών στο κίνημα της 3^{ης} Σεπτεμβρίου, υποκινώντας, μάλιστα και τους Ευέλπιδες. Αυτό θεωρείται και η απαρχή των παρεμβάσεων των στρατιωτικών στην πολιτική καθ' όλη την οθωνική περίοδο²⁵. Ο Σπύρος Μήλιος παρέμεινε τέσσερα χρόνια διοικητής, οπότε αντικαταστάθηκε (11 Ιουνίου 1844)²⁶ από τον Φαναριώτη Γεώργιο Καρατζά, λοχαγό υπό τον Φαβιέρο κατά την Επανάσταση²⁷ και αφοσιωμένο στον Οθωνα στρατιωτικό.

Όταν διορίσθηκε ο Καρατζάς έφερε τον βαθμό του αντισυνταγματάρχη του πεζικού και για λόγους που αφορούσαν τις υπηρεσίες του στρατεύματος τοποθετήθηκε πριν αναλάβει πλήρως τα καθήκοντά του, ως προσωρινός διοικητής ο ταγματάρχης Δημήτριος Σταυρίδης, μέχρι τότε υποδιοικητής και καθηγητής της σχολής. Ο Σταυρίδης δεν αποδέχθηκε αυτόν τον προσωρινό διορισμό και παραιτήθηκε από τη Σχολή "βλέπων (...) εαυτόν αδικούμενον έτι δε και προσβαλλόμενον"²⁸, ζητώντας να μεταταγεί στο Μηχανικό. Τελικά, μετά από έντεκα χρόνια (1855)²⁹, διορίσθηκε διοικητής της Σχολής, για να παραμείνει μόλις ένα χρόνο, οπότε επαναδιορίσθηκε ο προκάτοχός του Γεώργιος Καρατζάς. Με την εκθρόνιση του Οθωνος (1862) κρίθηκε σκόπιμο να απομακρυνθεί και ο Καρατζάς από τη διοίκηση της Σχολής Ευελπίδων, από τα πιστότερα στελέχη του οθωνικού καθεστώτος. Στα χρόνια της διοίκησής του δεν εμπεδώθηκε η απαιτούμενη πειθαρχία και οι Ευέλπιδες είχαν διαιρεθεί σε "οθωνικούς" και "δημοκρατικούς", ως άμεση αντανάκλαση των πολιτικών αντιπαραθέσεων της ελληνικής κοινωνίας.

Όπως προκύπτει από τα ανωτέρω, βασικό μέλημα της κεντρικής εξουσίας ήταν σε όλη την οθωνική περίοδο, η τοποθέτηση στη διοίκηση της Σχολής απολύτως πιστών και αφοσιωμένων στον θρόνο διοικητών. Με εξαίρεση τον Σπύρο Μήλιο, η διοίκηση του οποίου συνέπεσε και με τη συνταγματική αλλαγή του 1843-1844, οι διοικητές πληρούσαν αυτήν την προϋπόθεση, άσχετα από το γεγονός ότι πολλοί Ευέλπιδες ανέπτυξαν, κατά καιρούς, αντικυβερνητικές δραστηριότητες, οι οποίες θα πρέπει να ερμηνευθούν με βάση τις γενικότερες κοινωνικοπολιτικές αντιπαραθέσεις

της περιόδου και πάντως να μη συνδεθούν με αυτά καθεαυτά τα πρόσωπα των εκάστοτε διοικητών.

Σ' ό,τι αφορά το διδακτικό προσωπικό της Σχολής, στρατιωτικούς και πολιτικούς καθηγητές, το διάταγμα προέβλεπε ότι ήταν υπεύθυνο εκτός από τη διδασκαλία και για την εν γένει "ευταξίαν, ευπείθειαν και κοσμιότητα" των μαθητών (άρθρο 32). Στο διάταγμα δεν προσδιοριζόταν το ύψος των μηνιαίων απολαβών τους, απλώς παραπεμπόταν σε μεταγενέστερη νομοθετική ρύθμιση. Από την όλη έρευνα βρέθηκαν δύο πίνακες με τα ονόματα των διδασκόντων, ο ένας με τη μισθοδοσία ενός εκάστου. Έτσι το προσωπικό της Σχολής το 1839 απαρτιζόταν από τους εξής³⁰:

ΔΙΟΙΚΗΣΗ.

Συνταγματάρχης Ρέινεκ Εδουάρδος - Διοικητής.

Πλοίαρχος β' τάξεως Μπρόμμης Κάρολος³¹ - Υποδιοικητής.

Λοχαγός Γενατάς Πέτρος - Υπασπιστής.

Επίατρος Σαϊφέρς Αδάμ - Ιατρός.

Καταλυματίας Ράλλης Ευστράτιος - Επιμελητής.

(Ακόμη τρεις υπολοχαγοί επιθεωρήσεως).

ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΟΙ ΚΑΘΗΓΗΤΕΣ.

Ταγματάρχης Μηχανικού, Σταυρίδης Δημήτριος - Αρχιτεκτονική, Παραστατική γεωμετρία, Καταμέτρηση κτιρίων κ.λπ..

Φαρμακοποιός Τόμαν Κάρολος - Χημεία.

Υπολοχαγός Πυροβολικού Μομφεράτος Γ. - οχυρωματική και ασκήσεις Πυροβολικού.

Ανθυπολοχαγός Πεζικού Αλεξάνδρου Π. - Ασκήσεις Πεζικού.

Ανθυπασπιστής Μηχανικού Νικολαΐδης Β. - Τοπογραφία.

Λογχιστής Χόφμαν Φρειδερίκος - Γυμναστική, οπλασκία.

ΠΟΛΙΤΙΚΟΙ ΚΑΘΗΓΗΤΕΣ.

Καθηγητές I τάξεως:

Δεσποτόπουλος Δημ. - Ανώτερα μαθηματικά.

Στρούμπος Δημ. - Φυσική, Μηχανική.

Καθηγητές II τάξεως:

Κατσιφός Βασ. - ελληνικά.

Ερκουλίδης Απ. - γαλλικά.

Κιέππεν Ιουλ. - γερμανικά.

Κτενάς Θεοδ. - Θρησκευτικά.

Διδάσκαλοι:

Διγενής Δημ. - Μουσική.

Βάμβας Ιωάνν. - Γεωγραφία.

Βέδεχ Ιούλιος - Καλλιγραφία.

Ο ονομαστικός κατάλογος των διδασκόντων το 1841 μαζί με τη μισθοδοσία και το διδακτικό αντικείμενο καθενός έχει ως εξής³²:

A/A	ΒΑΘΜΟΣ	ΟΝΟΜΑΤΕΠΩΝΥΜΟ	ΜΙΣΘΟΣ (ΔΡΧ.)	ΜΑΘΗΜΑ
1	Ταγματάρχης	Δημ. Σταυρίδης	380	Αρχιτεκτονική, παραστατική
2	Υπολοχαγός		160	Οχυρωματική, τακτική, όπλα
3	Στρ. φαρμακοπ.		160	Χημεία
4	Ανθυπολοχαγός		140	Καταμέτρηση, τοπογραφ.
5	Καθηγητής I	Δ. Δεσποτόπουλος	260	Μαθηματικά
6	Καθηγητής I	Δημ. Στρούμπος	240	Φυσική, μηχανική
7	Καθηγητής II	Βασ. Κατζιφός	200	Ελληνικά
8	Καθηγητής II	Αναστ. Ερκουλίδης	200	Λογική, νέα γεωγραφία
9	Καθηγητής II	Ιούλιος Κίεππεν	160	Γερμανικά, ιστορία, γεωγρ.
10	Καθηγητής II	Θεόδ. Κτενάς	120	Θρησκευτικά
11	Διδάσκαλος	Γεώργιος*	120	Ιχνογραφία
12	Διδάσκαλος	Λουδ. Μπενάρδ	140	Γαλλικά
13	Διδάσκαλος	Δημ. Διγενής	140	Μουσική
14	Διδάσκαλος	Χριδ. Οφμαν	100	Σπαθασκία
15	Διδάσκαλος	Δημ. Κονοφάος	100	Χορός
16	Διδάσκαλος	Μάις	100	Καλλιγραφία

* Δυσανάγνωστο.

Για την ποιότητα και την επάρκεια του διδακτικού προσωπικού είχαν εκφρασθεί κατά καιρούς πολλές αμφιβολίες. Είναι χαρακτηριστικό το άρθρο της εφημερίδας "Αιών", τον Ιούνιο του 1839, στο οποίο ο αρθρογράφος αναρωτιόταν αν είναι "δίκαιον (...) ο Διδάσκαλος της Γ' τάξεως, όστις, αδύνατος να εξηγήση και τον απλούστερον κλασσικόν συγγραφέα, χωλαίνει ακόμη και το ορθογραφικόν μέρος και δαπανά την ημέραν ολόκληρον χαρτοπαίζων εις τα καφενεία;"³³. Επίσης υπήρξαν καταγγελίες - και μάλιστα από τον ίδιο τον διοικητή - για τον μεγάλο αριθμό των απουσιών που έκαναν οι διδάσκοντες από τα μαθήματα, κυρίως εκείνων που διέμεναν στην Αθήνα και όχι στον Πειραιά, έδρα της Σχολής³⁴. Πολλές φορές, βέβαια, τα παράπονα και οι αιτιάσεις για το διδακτικό προσωπικό έφθαναν στην υπερβολή και αφήνουν περιθώρια να αναρωτηθούμε για τη σκοπιμότητα των καταγγελιών. Η φιλελεύθερη και αντιπολιτευόμενη την απόλυτη Μοναρχία "Αθηνά"³⁵ αλλά και ο "Αιών"³⁶ κατήγγειλαν τον καθηγητή της Χημείας Τόμαν ότι

δίδασκε στους σπουδαστές πως η Χημεία δε συμφωνεί με την Αγία Γραφή και ότι ο Χριστός "μετέβαλε το ύδωρ εις οίνον δια χημικών μέσων". Ετσι ο Τόμαν αναγκάστηκε με επιστολή στις εφημερίδες να διαψεύσει την καταγγελία.

Οι καταγγελίες αυτές αλλά και άλλες παρόμοιες που υπήρξαν, δεν πρέπει να ήταν άσχετες με την αντίληψη που ήταν κυρίαρχη μεταξύ των αντιπολιτευόμενων κύκλων για την ανάγκη αντικατάστασης των ξένων δασκάλων και καθηγητών, οι οποίοι υπηρετούσαν "εν όσω έχουσι συμφέρον και φεύγουσιν, άμα παρουσιασθή ανάγκη"³⁷. Ωστόσο, η παρουσία διδακτικού προσωπικού από την αλλοεθνή εξηγείται από την έλλειψη αντίστοιχων ικανών και με επιστημονική κατάρτιση Ελλήνων καθηγητών. Ήδη λίγους μήνες μετά την ίδρυση της σχολής, ανώνυμος αρθρογράφος, Ψ όπως υπογράφει, παλιός αγωνιστής της Επανάστασης, επεσήμανε αυτήν ακριβώς την έλλειψη και πρότεινε τη στελέχωση της Σχολής Ευελπίδων από ξένους, με την υπόμνηση, όμως, να γνωρίζουν τον χαρακτήρα και τις ιδιορρυθμίες των Ελλήνων³⁸. Βεβαίως, με την πάροδο των ετών υπήρξε σταδιακή αποχώρηση των ξένων διδασκόντων και επάνδρωση από Έλληνες³⁹, αλλά αυτή ακριβώς η τελευταία πρόταση του αρθρογράφου που αναφέρεται στην ανάγκη γνώσεως των ιδιαίτερων συνθηκών που επικρατούσαν στην Ελλάδα, δίνει κατά τη γνώμη μας, το στίγμα του προβλήματος λειτουργίας της Σχολής Ευελπίδων, ως μέρος, εξάλλου, του συνολικότερου προβλήματος της λειτουργίας του στρατού στη συγκεκριμένη περίοδο.

Άμεσα συνδεδεμένο με το πρόβλημα δυσλειτουργίας της Σχολής ήταν και τα συχνά επεισόδια που λάβαιναν μέρος, εξ αιτίας των βίαιων αντιδράσεων των ίδιων των Ευελπίδων. Ετσι, το 1839 εκδηλώθηκαν "μικραί τινές αταξίαι" από ορισμένους Ευέλπιδες, οι οποίοι "συνέτριψαν δύο κάτοπτρα του κοιτώνος των, εξέσχισαν τας υπογραφάς του Διοικητού"⁴⁰. Από μία έμμεση αναφορά σε άρθρο του "Αιώνα"⁴¹ φαίνεται ότι παρόμοια περιστατικά συνέβησαν και το 1836. Ως αιτία των ταραχών φαίνεται ότι υπήρξε η "αυταρχική" διοίκηση του Ρέινεκ, ο οποίος, πράγματι, είχε επιβάλλει αυστηρότατους όρους εκπαίδευσης και πειθαρχίας⁴², κάτι που κατάγγειλαν οι αντιπολιτευόμενοι τότε κύκλοι.

Αλλά και οι εν γένει συνθήκες σπουδών και διαβίωσης θα πρέπει να ήταν πολύ άσχημες και να συνέτειναν ακόμη περισσότερο στην πυροδότηση των αναταραχών. Για τις συνθήκες αυτές υπήρξαν πολλές καταγγελίες. Αναφέρουμε χαρακτηριστικά: "(...) πού όμως κοιμώνται [ενν. οι Ευέλπιδες] ως μανθάνομεν; Επί ξηρών σανίδων, διότι τα χόρτα των στρωμάτων επωλήθησαν, ως παλαιά (...) δια να ανανεωθώσι και η αυτή φροντίς δεν ελήφθη εγκαίρως δια την αγοράν νέων. 'Η λόγω οικονομίας τινος οι Μαθηταί πρέπει να κινδυνεύωσι και μέχρι ζωής;"⁴³. Οπως υπήρχαν και σοβαρές καταγγελίες για τη σίτιση των σπουδαστών⁴⁴. Στη σημαντικότερη εξέγερση των

Ευελπίδων, το 1846, με προσωπική του απόφαση ο Οθων αναγκάστηκε να αναστείλει για ένα χρόνο τη λειτουργία της Σχολής. Στις 11 Απριλίου 1846 είχε ξεσπάσει ένοπλη στάση στην Ευελπίδων κατά τη διάρκεια της οποίας οι σπουδαστές διατύπωσαν τα παράπονά τους: "κακή τροφή, συνεχείς και αυστηραί ποιναί, επανειλημμένοι και αυστηραί εξετάσεις και μάλιστα τριμηνιαίαι"⁴⁵. Τελικά, η ένοπλη στάση κατεστάλη την επομένη με την παρέμβαση του υπουργού των Στρατιωτικών και αφού προηγουμένως προκλήθηκαν εκτεταμένες καταστροφές στους χώρους της Σχολής. Η πρώτη αντίδραση του Υπουργείου ήταν η οριστική απομάκρυνση όλων των σπουδαστών και του προσωπικού, γεγονός που προκάλεσε τη σφοδρή αντίδραση της αντιπολίτευσης, η οποία διέβλεψε σ' αυτήν την απόφαση την προσπάθεια να προσπορισθεί το "γαλλικό" κόμμα, που ασκούσε τότε την εξουσία, πολιτικά οφέλη, με τις θεσμοποιημένες πλέον συναλλακτικού χαρακτήρα υποσχέσεις και δεσμεύσεις, για διορισμό και εισαγωγή στη Σχολή πολιτικών πελατών. Τελικά και πριν αποφασίσει ο ίδιος ο Οθων για το κλείσιμο της Σχολής, αποβλήθηκαν μόνον εννέα Ευέλπιδες, ενώ ο αφοσιωμένος στον θρόνο Διοικητής Καρατζάς παρέμεινε στη θέση του. Τα γεγονότα αυτά στάθηκαν αφορμή για έντονες συζητήσεις και αντιπαραθέσεις στη Βουλή. Ο βουλευτής του "γαλλικού" και Γενικός Επιθεωρητής του Στρατού Θεωδωράκης Γρίβας επιτέθηκε με δριμύτητα στον Υπουργό των Στρατιωτικών, επίσης του "γαλλικού", για την πολιτική του έναντι της Σχολής και τη διατήρηση στη θέση του Διοικητή της Καρατζά. Το περίεργο, από πρώτη άποψη, είναι ότι ο αντιπολιτευόμενος βουλευτής Νικολός Μαυρομμάτης υποστήριξε τις θέσεις της κυβέρνησης, σχετικά με τη Σχολή Ευελπίδων και επιτέθηκε στον Θ. Γρίβα. Οι οξείες συζητήσεις και τα επεισόδια που ακολούθησαν μέσα και έξω από το κοινοβούλιο υποχρέωσαν τον πρόεδρο του σώματος να διακόψει τη συνεδρίαση αλλά τα διαδραματισθέντα μας οδηγούν σε κάποια συμπεράσματα: Πρώτον, ότι το συγκεκριμένο επεισόδιο επιβεβαιώνει τα υποθετικά σχήματα όπως διατυπώθηκαν στην Εισαγωγή, ότι δηλαδή μέσα σε συνθήκες υπερπολιτικοποίησης της ελληνικής πολιτικής ζωής, οι συγκρούσεις και οι πολιτικές αντιπαραθέσεις είναι κενές από άποψη πολιτικών αρχών και προγραμμάτων και τα πολιτικά κόμματα λειτουργούσαν με μία χαλαρή οργανωτική δομή, στηριγμένη αποκλειστικά στην προσωπικού και τοπικού χαρακτήρα εκλογική πελατεία. Στην προκειμένη περίπτωση, κάθε βουλευτής ένιωθε ως εντολοδόχος και προασπιστής των συμφερόντων του "πελάτη" του και όχι ως όργανο της παράταξης που ανήκε. Να σημειωθεί ότι στο συγκεκριμένο ιστορικό γεγονός οι δύο βουλευτές ανήκαν στην ίδια εκλογική περιφέρεια (Ξηρόμερο) και ότι ο Θ. Γρίβας εκινείτο από προσωπικό ενδιαφέρον, διότι ένας από τους αποβληθέντες, δια παντός, Ευέλπιδες ήταν ο γυιος του Δημήτριος⁴⁶.

Συμπερασματικά, μπορούμε να πούμε ότι η ύπαρξη και η λειτουργία της Στρατιωτικής Σχολής των Ευελπίδων εντασσόταν και υπάκουε στη γενική στρατιωτική πολιτική των Βαυαρών: μόνιμα οργανωμένος στρατός, απόλυτα πειθήνιος στην κεντρική εξουσία, σύμφωνα με τα δυτικοευρωπαϊκά πρότυπα. Για την επίτευξη αυτού του εγχειρήματος θα έπρεπε μία νέα γενιά στρατιωτικών στελεχών να επάνδρωνε τον νεοσύστατο στρατό, τα οποία προηγουμένως έπρεπε να καταρτισθούν και να γαλουχηθούν αναλόγως.

Αυτό προϋπέθετε, ωστόσο, την υπερκέραση των δυσχερειών, που ανέκυπταν από τις ιδιόζουσες συνθήκες της ελληνικής κοινωνίας, όλως διάφορες απ' αυτές της ευρωπαϊκής Δύσης. Η εκπαίδευση των νέων αξιωματικών με μία, για πρώτη φορά, εγχαρασσομένη στρατιωτική γνώση και παιδεία δυτικοευρωπαϊκού τύπου ενίσχυε αυτήν την προσπάθεια και την καθιστούσε απαραίτητη προϋπόθεση για την αναπαραγωγή της κυρίαρχης ιδεολογίας του καθεστώτος, μέσα στη δομή του ίδιου του κατασταλτικού του μηχανισμού, του στρατού. Σε κάθε περίπτωση πάντως η, όποιας μορφής, σμίλευση των αναγκαίων ικανοτήτων στους νέους αξιωματικούς, προσέκρουε στις, μακροχρόνια εμπεδωμένες, αντιλήψεις και πρακτικές της απειθαρχίας και των διαπροσωπικών σχέσεων, που χαρακτήριζαν το στρατιωτικό στοιχείο. Η εκπαίδευση, με τη νέα θεσμοθετημένη μορφή της, ως ιδεολογικός μηχανισμός του κράτους⁴⁷ θα έπρεπε να υποκαταστήσει τις παραδοσιακές μορφές λειτουργίας του στρατιωτικού μηχανισμού, παρέχοντας εγγυήσεις αφοσιώσεως στην κεντρική εξουσία και αμβλύνοντας, παράλληλα, την ισχύ της εξωθεσμικού χαρακτήρα στρατιωτικής δύναμης.

Η αποφοίτηση από τη Σχολή Ευελπίδων και η ένταξη στον τακτικό στρατό ισοδυναμούσε με την επαγγελματική και συνακόλουθη κοινωνική καταξίωση. Αποτελούσε μία ανοδική κοινωνική κινητικότητα, η οποία άλλοτε διασφαλίζει την αναπαραγωγή του "καλού" ονόματος της οικογένειας του νέου αξιωματικού, όταν πρόκειται για γόνο γνωστής οικογένειας οπλαρχηγών και άλλοτε ισοδυναμεί με ένταξη σε μία νέα κοινωνική "ελίτ"⁴⁸. Αυτό επέτρεπε την άμεση πρόσβαση στην κρατική εξουσία αλλά, κυρίως, την ίδια τη διαχείρισή της με την άμεση συμμετοχή στην πολιτική εξουσία δια μέσου του κοινοβουλευτισμού. Από τη διαπίστωση αυτή μπορεί να ερμηνευθεί το μέγεθος της σημασίας που είχε η ένταξη στη Σχολή και, κυρίως, η αποφοίτηση απ' αυτήν. Επισημαίνεται η σημασία της αποφοίτησης, διότι όχι μόνο δεν είναι αυτονόητη αλλά αντιθέτως από τους εισαγόμενους πολλοί λίγοι κατάφερναν να ολοκληρώσουν τις σπουδές και να λάβουν τον βαθμό του ανθυπασπιστή⁴⁹. Αυτό οφείλεται αφ' ενός στην αδυναμία των Ευελπίδων να ανταποκριθούν στις απαιτήσεις μιας ανώτερης μόρφωσης κι αφ' ετέρου - και σημαντικότερο - στην αδυναμία, αυτή τη φορά, αφομοίωσης του πνεύματος της

σκληρής πειθαρχίας και υπακοής. Κάτω απ' αυτό το πρίσμα θα πρέπει να ερμηνευθούν και οι αλληπάλληλες ταραχές που κατά καιρούς συνέβαιναν.

Ανεξάρτητα από τις αφορμές που υπήρξαν για να εκδηλωθούν ένοπλες αντιδράσεις, υπήρχε μία βασική και μόνιμη αιτία, που εκπορευόταν από την αντιπαλότητα των αυτόχθονων ηγέτιδων κοινωνικών δυνάμεων και των εκσυγχρονιστικών φορέων που επεδίωκαν την άμεση και άνωθεν επιβολή νέων προτύπων. Αυτό, τουλάχιστον, τα πρώτα χρόνια της οθωνικής διακυβέρνησης, διότι οι αμοιβαίες και εξ ανάγκης αναθεωρήσεις, επέτρεψαν τη σταδιακή επιβολή των νέων θεσμικών πλαισίων αλλά και την αναδίπλωση των παραδοσιακών δυνάμεων που αναπαρήγαν την ταξική τους ισχύ μέσω του κρατικού μηχανισμού. Στην περίπτωση της Σχολής Ευελπίδων, είχαμε ένα βασικό πρόκριμα για την ανάδειξη στρατιωτικών στελεχών αλλά και, μέσω αυτής της ιδιότητας, πολιτικών με σημαντική ανάμειξη στο πολιτικό γίγνεσθαι καθ' όλη τη διάρκεια του 19^{ου} αιώνα.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Βλ. Ε.Κ. Στασινόπουλου, "Η ιστορία της Σχολής των Ευελπίδων ..." ό.π., σ. 15-42, όπου περιγράφονται οι συνθήκες κάτω από τις οποίες ο Κυβερνήτης προέβη με το διάταγμα 8377 (ψηφ. ΙΗ') στην ίδρυση της Σχολής.
2. Φ.Ε.Κ. 1834, αρ. 32, παράρτημα.
3. Φ.Ε.Κ., αρ. 5 του 1833, άρθρο 13.
4. Για το ζήτημα αυτό βλ. σχετικά, Κωνσταντίνος Τσουκαλάς, "Εξάρτηση και αναπαραγωγή ...", ό.π., Β' μέρος, σ. 381-403, όπου αναλύεται ο χαρακτήρας και ο ρόλος της εκπαίδευσης από την ίδρυση του ελληνικού κράτους (1830) μέχρι το 1922. Είναι χαρακτηριστικό ότι κατά τον 19^ο αιώνα και παρά τη διείδυση της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης "σ' ολόκληρη τη χώρα με αρκετή ταχύτητα, η διείδυση αυτή δεν είναι εξαιρετική" και το ποσοστό του αναλφαβητισμού ήταν πολύ υψηλό (σ. 425). Και το ποσοστό αυτό ήταν, φυσικά, πολύ υψηλότερο στις πρώτες δεκαετίες της ζωής του ελληνικού κράτους. Σχετικά αναφέρεται ότι το 1830 φοιτούσαν 6 χιλιάδες μαθητές στα δημοτικά σχολεία, αριθμός που αντιστοιχεί σε 8% στο σύνολο των παιδιών της σχολικής ηλικίας, ενώ το 1855 ο αριθμός των μαθητών του δημοτικού αυξήθηκε σε 35 χιλιάδες, ήτοι ποσοστό 29% (Πίνακας 60, σ. 392). Για τους μαθητές της μέσης εκπαίδευσης το ποσοστό το 1830 ήταν 0,33 σε σχέση με το σύνολο του πληθυσμού και 3,6 σε σχέση με τους πληθυσμούς της αντίστοιχης σχολικής ηλικίας, ενώ τα ποσοστά το 1855 ήταν 0,48 και 4,3 αντιστοίχως (Πίνακας 65, σ. 397). Τα στοιχεία αυτά δίνουν μία διάσταση του προβλήματος της ελληνικής παιδείας τη συγκεκριμένη περίοδο και, συνεπώς, ορίζουν μία παράμετρο από τις δυσχέρειες που είχε η λειτουργία μιας ανώτατης σχολής όπως η Σχολή Ευελπίδων.
5. Βλ. Ε.Κ. Στασινόπουλου, "Η ιστορία ...", ό.π. σ. 53, καθώς και Α.Σ. Σκανδάμη, ό.π., σ. 528.
6. Βλ. ενδεικτικά, Γ.Α.Κ., Υπουργείο Στρατιωτικών, ΜΒ, Σχολή Ευελπίδων, φ. 377-378, όπου πλήθος αιτήσεων γονέων προς τον Οθωνα για να γίνουν δεκτοί οι γιοι τους στη Σχολή. Πάντοτε οι αιτήσεις συνοδεύονταν από αποδείξεις αφοσιώσεως στον θρόνο (π.χ. συμμετοχή σε εκστρατείες εναντίον των ληστών) ή συμμετοχής στον Αγώνα του '21, των ίδιων των γονέων, με σκοπό την απόσπαση θετικής, για την αίτηση, απόφασης του Οθωνος.
7. Βλ. εφ. "Αιών" της 14/2/1840, αρ. 137. Η εφημερίδα αφού διαπιστώνει ότι, πράγματι, μέχρι τότε "ποτέ δεν επληρώθη ο αριθμός", σε προγενέστερο

φύλλο της (4/2/1840, αρ. 133) αναρωτιέται γιατί συμβαίνει αυτό και υπαινίσσεται ως αιτία τις σκληρές και κακές συνθήκες εκπαίδευσης.

8. Επ. Στασινόπουλου, "Η ιστορία ...", ό.π., σ. 48.
9. Βλ. περ. "Στρατιωτικός Αγγελος", ό.π., 1/3/1846, τ. 5, σ. 319.
10. Γ.Α.Κ., Υπουργείον Στρατιωτικών, ΜΒ, φ. 380.
11. Βλ. "Πρακτικά συζητήσεων της Γερουσίας" στη ΣΔΒ' Συνεδρίαση της 2 Οκτωβρίου 1845, όπου και η έκθεση του ειδικού προϋπολογισμού του υπουργείου των στρατιωτικών, από την ειδικά συσταθείσα επιτροπή, σ. 2530-2538.
12. Στο ίδιο, σ. 2537.
13. Γ.Α.Κ., ΜΒ, Υπουργείο Στρατιωτικών, φ. 380.
14. Βλ. Ε.Κ. Στασινόπουλου, "Η ιστορία ...", ό.π., σ. 63. Είναι γεγονός ότι η ευνοιοκρατία που χαρακτήριζε την όλη διαδικασία συνεχίστηκε και μετά το 1841. Χαρακτηριστικό είναι ότι από τη χρονιά εκείνη καθιερώθηκε από τον Οθωνα ως ένα επιπλέον κριτήριο για την επίτευξη της εισαγωγής ο "βαθμός ευφυΐας". Ο συγγραφέας παραθέτει τη διαμαρτυρία της εξεταστικής επιτροπής που τόνιζε ότι "(...) είναι δύσκολον να δοθή γνώμη περί του βαθμού της ευφυΐας τινός, μάλιστα νέου, εφ' όσον δεν είχε άλλη ευκαιρίαν να γνωρίση τους υποψηφίους ει μη ολίγην ώραν κατά την εξέτασίν των" (σ. 63). Και όπως παραδέχεται, "το περίεργον είναι όμως ότι οι περισσότεροι από τους 21 εισαχθέντας στο σχολείο ήσαν ... μετρίας ευφυΐας. Ενας μάλιστα, ο Α.Γ. Πετμεζάς, ήταν από τους δύο (σ.σ. Ευέλπιδες) της "περιωρισμένης" (σ. 64). Ωστόσο ο Α.Γ. Πετμεζάς, ανήκε σε γνωστή και επιφανή οικογένεια στρατιωτικών και πολιτικών. Βλ. σχετικά και "Κατάλογος περί της ευφυΐας των μελλόντων να εισέλθουν εις την Σχολήν" Βλ. και παράρτημα, ε. 28ξ.
15. Ηδη από το 1836 κρινόταν ότι "αι κατώτεροι τάξεις του Στρατιωτικού Σχολείου καταντούν ανωφελείς", βλ. Β.Δ. "Περί του σχηματισμού των στρατευμάτων της Ξηράς", Φ.Ε.Κ. 22 Ιουλίου 1836, φ. 36. Ως πρώτο βήμα, καταργήθηκε η πρώτη προπαιδευτική τάξη, βλ. Φ.Ε.Κ. 11 Ιουνίου 1837, φ. 21. Αργότερα, το 1839, καταργήθηκε η δεύτερη και η τρίτη προπαιδευτική τάξη, βλ. Φ.Ε.Κ. 7 Ιουλίου 1839, φ. 14.
16. Βλ. Β.Δ. "περί εκπαίδευσως εις την αρχιτεκτονικήν", Φ.Ε.Κ. 31 Δεκεμβρίου 1836, φ. 82.
17. Βλ. σχετικά, Κωνσταντίνος Τσουκαλάς, "Εξάρτηση και αναπαραγωγή ...", σ. 430-448.
18. 7^ο Διάταγμα της προσωρινής κυβερνήσεως, 20 Απριλίου 1832.

19. Πρόκειται για Γάλλο λοχαγό του Πυροβολικού με σπουδές στην Πολυτεχνική Σχολή της Γαλλίας, που είχε έλθει με τον στρατό του Μαιζόν και έλαβε μέρος σε πολεμικές επιχειρήσεις στην Πελοπόννησο, βλ. σχετικά, Ε.Κ. Στασινόπουλου, "Η ιστορία ...", σ. 20-21.
20. Βλ. κατάλογο αξιωματικών του στρατού, ο οποίος φυλάσσεται στη Σχολή Ευελπίδων, χωρίς τίτλο και χρονολογία έκδοσης, σ. 33.
21. Βλ. π.χ. Α.Σ. Σκανδάμη, ό.π., σ. 526.
22. Β.Δ. 8ης Φεβρουαρίου 1840.
23. Ε.Κ. Στασινόπουλου, "Η ιστορία ...", ό.π., σ. 61.
24. Βλ. κατάλογο υποσημείωσης (20), σ. 34.
25. Βλ. Α.Σ. Σκανδάμης, ό.π., σ. 529.
26. Γ.Α.Κ., ΜΒ Υπουργείο Στρατιωτικών, φ. 372.
27. Βλ. Χρ.Α. Στασινόπουλου, "Λεξικό ...", ό.π., τ. Β', σ. 335.
28. Βλ. Γ.Α.Κ., Υπουργείο Στρατιωτικών, ΜΒ, φ. 372, παραίτηση της 23 Αυγούστου 1844.
29. Ε.Κ. Στασινόπουλου, "Η ιστορία ...", ό.π., σ. 84.
30. Στο ίδιο, σ. 58.
31. Επρόκειτο για τον Βαυαρό πλοίαρχο Κάρολο Μπρόγμαν - το γραμματικό φαινόμενο του υπεραστισμού με την ελληνοποίηση των ονομάτων ήταν σύνηθες φαινόμενο αυτή την εποχή - ο οποίος είχε αναλάβει να παραδίνει μαθήματα "ναυτικών επιστημών" στους 15 περίπου σπουδαστές που προορίζονταν για αξιωματικοί στον στόλο. Από το 1846 ιδρύθηκε το "Ναυτικόν Παιδευτήριον" που αφορούσε την αποκλειστική εκπαίδευση των αξιωματικών του ναυτικού. Βλ., σχετικά, στο ίδιο, σ. 51-52.
32. Γ.Α.Κ., Υπουργείο Στρατιωτικών ΜΒ, φ. 372.
33. Βλ. εφ. "Αιών", 7 Ιουνίου 1839, αρ. 70.
34. Γ.Α.Κ., Υπουργείο Στρατιωτικών, ΜΒ, φ. 374, καταγγελίες της 6ης Δεκεμβρίου 1849.
35. Βλ. εφ. "Αθηνά", 4 Ιουνίου 1841, αρ. 821.
36. Βλ. εφ. "Αιών", 14 Ιουνίου 1841, αρ. 237.
37. Βλ. εφ. "Αιών", 23 Αυγούστου 1839, αρ. 92.
38. Βλ. εφ. "Εποχή", 8/20 Νοεμβρίου 1834, αρ. 13.
39. Το 1859 π.χ. σε πίνακα του προσωπικού της Σχολής, υπάρχει μόνον ένας ξένος δάσκαλος, ο Θ. Μάις της Καλλιγραφίας. Βλ. Ε.Κ. Στασινόπουλου, "Η ιστορία ...", ό.π., σ. 80.
40. Οπως παρατίθενται στην εφ. "Αιών" της 21 Απριλίου 1840, αρ. 129.

41. Βλ. εφ. "Αιών", 4 Φεβρουαρίου 1840: "(...) ήτο άρα σκοπός ενοχοποιήσεώς τινός ως συνέβη και επί των 1836 κατά των μαθητών Ν. Ξάνθου και Φωτιάδου;" οι οποίοι είχαν κατηγορηθεί ως πρωταίτιοι των επεισοδίων που έλαβαν χώρα στη Σχολή. Βλ. και παράρτημα, σ 288.
42. Ο Ε.Κ. Στασινόπουλος, "Η ιστορία ...", ό.π. σ. 72, παραθέτει έναν πίνακα Ποινών του 1840, που περιελάμβανε μεταξύ των άλλων: "υστέρησις του γεύματος", "υστέρησις του γεύματος και ορθίου ισταμένου του ευέλπιδος κατά την ώραν του γεύματος", "φυλακή παιδείας τας εορτάς και τη νύκτα" κ.λπ..
43. Βλ. εφ. "Αιών", 4 Οκτωβρίου 1839, αρ. 102.
44. Στο ίδιο, 7 Σεπτεμβρίου 1839, αρ. 70.
45. Βλ. περ. "Στρατιωτικός Άγγελος", ό.π., σ. 141, όπου και η λεπτομερής περιγραφή της εξέγερσης.
46. Βλ. περισσότερα Ε.Κ. Στασινόπουλου, "Η ιστορία ...", ό.π. σ. 71.
47. Λουϊ Άλτουσέρ, "Θέσεις", εκδ. Θεμέλιο, Αθήνα 1978, σ. 82-95.
48. Βλ. Χριστίνα Βάρδα, ό.π., σ. 60.
49. Πράγματι ο αριθμός των Ευελπίδων που αποφοιτούσαν καθ' όλη την οθωνική περίοδο ήταν εντυπωσιακά μικρός. Έτσι (Ε.Κ. Στασινόπουλος, ό.π. σ. 95-96), για να αναφερθούμε μόνον στην πρώτη οθωνική δεκαετία, έχουμε:

1833.

Ελευθερίου Βασίλειος.
Καγγελάρης Ιωάννης.
Πονηρόπουλος Δημήτριος.
Δαμιανός Φραγκίσκος.
Σώκας Ιωάννης.
Φλέγκας Νικόλαος.
Μεταξάς Γεράσιμος.
Σκούφος Ιωάννης.

1834.

Ουδείς.

1835.

Ουδείς.

1836.

Νικολαΐδης Βασίλειος.
Πολιτόπουλος Αθανάσιος.
Γεωργαντάς Αλέξανδρος.
Μουσουδάκης Νικόλαος.
Πετμεζάς Γρηγόριος.

- Κορομηλάς Δημήτριος.
Σκαλίδης Δημήτριος.
- 1837.**
Ουδείς.
- 1838.**
Εξαρχος Παναγιώτης.
Ιατρίδης Δημήτριος.
Παλαμάς Νικόλαος.
Πράτσικας Γεώργιος.
Μπουγιούκας Παναγιώτης.
- 1839.**
Σούτσος Μιχαήλ.
Μουσουδάκης Μιχαήλ.
Ζυμβρακάκης Ιωάννης.
- 1840.**
Κιρχμάιρ Ιωσήφ.
Χρυσοβέργης Χαράλαμπος.
Κριτζούτας Γεώργιος.
Λεβέντης Αχιλλεύς.
Πετμεζάς Ηρακλής.
Πικέρνης Κωνσταντίνος.
- 1842.**
Κανακάρης Γεώργιος.
Σισίνης Αναστάσιος.
Ρίζος Ιωάννης.
Βλασσόπουλος Τηλέμαχος.
Πετμεζάς Σωτήριος.
- 1843.**
Ουδείς.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Κατά την οθωνική τριακονταετία (1833-1862) τέθηκαν τα οργανωτικά θεμέλια του νεοελληνικού κράτους. Η απόπειρα επιβολής εκ μέρους των Βαυαρών και η τελική επικράτηση νέων θεσμικών πλαισίων σημασιοδότησε το κοινωνικοπολιτικό γίγνεσθαι, σε τέτοιο βαθμό, που οι θεσμικές αυτές ρυθμίσεις να αποτελέσουν για πολλές δεκαετίες μια ικανοποιητική απάντηση στα ζητήματα οργάνωσης και λειτουργίας του ελληνικού κράτους. Ωστόσο, το εγχείρημα αυτό ενείχε από τη φύση του στοιχεία που το καθιστούσαν δύσκολο στην εφαρμογή, δεδομένου ότι οι επαγγελίες των Βαυαρών για την συγκρότηση του κράτους αρύονταν από τη δυτικοευρωπαϊκή κοινωνική πραγματικότητα, όλως διάφορη από την ελληνική. Το γεγονός αυτό καθιστούσε αναπόφευκτη τη δυσλειτουργία των θεσμών και δημιούργησε κοινωνικές εντάσεις, καθώς ο κοινωνικός χώρος αρνιόταν την εκ των άνω επιβολή των ξένων προτύπων και επέμενε να αυτοπροσδιορίζεται με βάση όχι την επείσακτη αλλά την εγχώρια παραδοσιακή θεσμογόνο πραγματικότητα. Η δυσπροσαρμοστικότητα αυτή των δυτικογενών θεσμικών πλαισίων στον κοινωνικό χώρο, υποχρέωνε άλλοτε τις παραδοσιακές κοινωνικές ομάδες σε αναδιπλώσεις και τακτικές υποχωρήσεις, ποτέ, όμως, δεν ακύρωναν τη βασική κατευθυντήρια πολιτική γραμμή του εκσυγχρονισμού όπως αυτός διαγραφόταν από την πολιτική βούληση των Βαυαρών. Έτσι, παρά τις αλλεπάλληλες υποχωρήσεις και αντιφάσεις της θεσμοθετημένης κεντρικής πολιτικής εξουσίας, η προικοδότηση του ελληνικού κράτους με νέους θεσμούς ήταν μία αδήριτη πραγματικότητα, που άλλαζε σταδιακά τους όρους της κοινωνικής και πολιτικής οργάνωσης.

Για να επιβληθεί η νέα θεσμική πραγματικότητα χρειαζόταν δύναμη επιβολής και τη δύναμη αυτή την προσωποποιούσε ο στρατιωτικός μηχανισμός. Χωρίς την ύπαρξη ενός κεντρικά οργανωμένου και πειθήνιου στρατού, οποιαδήποτε απόπειρα θεμελίωσης των νέων οργανωτικών δομών, στη δεδομένη συγκυρία της ελληνικής κοινωνίας, θα παρέμενε έωλη. Αυτό το γνώριζαν πολύ καλά οι Βαυαροί και προνόησαν εγκαίρως να εξασφαλίσουν για τα πρώτα δύσκολα χρόνια της Μοναρχίας αυτή τη δύναμη επιβολής. Ήταν το βαυαρικό επικουρικό σώμα, η συγκρότηση του οποίου πραγματοποιήθηκε πολύ πριν την άφιξη των Βαυαρών. Ο Οθων και η Αντιβασιλεία αποπειρώνται από την πρώτη στιγμή την εξασφάλιση της συναίνεσης για την πολιτική τους αλλά επέσειαν, παράλληλα και τις απειλές για την πάταξη οποιασδήποτε ενέργειας που αντιστρατευόταν την πολιτική τους. Πότε η πειθώ και πότε η επίδειξη της (οπλικής) ισχύος ήταν τα αποκλειστικά μέσα για την υλοποίηση των πολιτικών τους επαγγελιών.

Αν η πρηγούμενη απόπειρα της καποδιστριακής διακυβέρνησης σταμάτησε με το γνωστό βίαιο τρόπο τον Σεπτέμβριο του 1831, οι Βαυαροί διέθεταν τα εχέγγυα-στήριξη των Μεγάλων Δυνάμεων και προσωπικός στρατός που τους συνοδεύει- για να επιβάλλουν την πολιτική τους και να επιβληθούν ως η αδιαμφισβήτητη νόμιμη εξουσία. Αν κάτι αμφισβητήθηκε στην πρώτη οθωνική δεκαετία ήταν η "βαυαροκρατία", οι Βαυαροί που περιέβαλαν τον νεαρό Μονάρχη και δημιουργούσαν ένα κλειστό κύκλωμα εξουσίας, από το οποίο οι εγχώριες κοινωνικές ηγέτιδες δυνάμεις ήταν αποκομμένες. Αμφισβητείται, ακόμη, ο απόλυτος και συγκεντρωτικός τρόπος άσκησης της εξουσίας από τον Οθωνα, αλλά ουδέποτε αυτό καθαυτό το πρόσωπο του Μονάρχη, στο οποίο όλοι προσβλέπουν για να ικανοποιήσουν τις προσωπικές και πολιτικές τους φιλοδοξίες. Αλλωστε και πριν την παραχώρηση του Συντάγματος (1844) και μετά, η συμμετοχή στον κρατικό εξουσιαστικό μηχανισμό ακυρώνει οποιαδήποτε πρόθεση αμφισβήτησης του συστήματος και, αντιθέτως, αποβλέπει στην καλύτερη και αποτελεσματικότερη απόσπαση της συναίνεσης.

Το ζητούμενο στη συγκεκριμένη ιστορική συγκυρία της οθωνικής βασιλείας είναι τί κράτος ήθελαν να οικοδομήσουν οι Βαυαροί, με ποιά μέσα αλλά και ποια ήταν η εναλλακτική λύση. Στα ερωτήματα αυτά έχουν δοθεί απαντήσεις στην εισαγωγή. Εδώ να επαναλάβουμε ότι, όσον αφορά το τελευταίο ζήτημα της εναλλακτικής πολιτικής πρότασης, θα πρέπει να επαναδιατυπωθούν οι κρίσεις και οι διαπιστώσεις εκείνες που αναφέρονται στο "αντιμοναρχικό" και "δημοκρατικό κίνημα" της οθωνικής περιόδου, διαπιστώσεις που βρίθουν σε ένα μεγάλο μέρος της ελληνικής ιστοριογραφίας ως σήμερα. Πρόκειται για ιστορική αφαίρεση που αγνοεί της ολωσδιόλου διαφορετικές κοινωνικές συντεταγμένες της μετεπαναστατικής Ελλάδος απ' αυτές που υπάρχουν στη σύγχρονη ελληνική πολιτική ιστορία. Όπως δείξαμε, αμφισβήτηση του θεσμού της βασιλείας δεν υπήρξε, ενώ ο ίδιος ο Οθων απώλεσε τη συναίνεση μόλις τα τελευταία χρόνια, της βασιλείας του, για να αντικατασταθεί αμέσως από έναν άλλο στο θρόνο, τον Γεώργιο Α', της δυναστείας των Γκλύξμπουργκ. Ο περιορισμός της Μοναρχίας μέσα στα όρια μίας συνταγματικά κατοχυρωμένης πολιτικής θέσμισης ήταν αιτούμενο καθ' όλη την οθωνική περίοδο. Από κει και έπειτα το κύριο μέλημα των πολιτικών κομματικών σχηματισμών περιορίζεται και αποδύεται σε έντονο αγώνα για τη νομή της εξουσίας με βάση τη λογική εξυπηρέτησης πελατειακών αναγκών. Οι λαϊκές μάζες μένουν στο περιθώριο του πολιτικού και κοινωνικού γίγνεσθαι, παροπλισμένες και εγκλωβισμένες μέσα στα στενά πλαίσια των οργανωμένων δικτύων πελατείας-προστασίας, επιζητώντας την ικανοποίηση των προσωπικών και οικογενειακών ωφελημάτων. Έτσι εξηγείται και η παραχώρηση πρωτοπορειικών δικαιωμάτων όπως η καθολική ψηφοφορία. Με τους

όρους που διαμορφώθηκε η κοινωνική και η πολιτική οργάνωση της χώρας τέτοια δικαιώματα εξασφάλιζαν αποτελεσματικότερα της συνθήκης απόσπασης της λαϊκής συναίνεσης και αφαιρούσαν οποιαδήποτε προοπτική δυναμικής ρήξης και αντιπαράθεσης με ταξικό περιεχόμενο. Προς αυτή την κατεύθυνση λειτούργησαν και ο θεσμός των μικροκαλλιεργητών ιδιοκτητών, παραχωρημένης από το κράτος γης, και η διογκούμενη ολοένα υπαλληλοποίηση, στον δημόσιο τομέα, εργαζομένων.

Με βάση αυτή την τελευταία διαπίστωση θα πρέπει να ειπωθεί και η στρατιωτική πολιτική που εφαρμόστηκε στη συγκεκριμένη περίοδο. Η συγκεκριμένη στρατιωτική πολιτική απέβλεπε στη δημιουργία των προϋποθέσεων εκείνων που επέτρεπαν την παγίωση του καθεστώτος, ένα είδος φύλακα της εσωτερικής τάξης και σε καμιά περίπτωση δεν αποτέλεσε το μέσο για την υλοποίηση κάποιας αλυτρωτικής πολιτικής. Το ζήτημα της Μεγάλης Ιδέας απευθυνόταν κι αυτό στο εσωτερικό της χώρας και απέβλεπε περισσότερο ή μάλλον αποκλειστικά σε λόγους εσωτερικής πολιτικής κατανάλωσης. Οχι ότι δεν υπήρχε αλυτρωτικό πρόβλημα αλλά τότε δε διατυπώθηκε με σοβαρά συγκροτημένους όρους, λόγω της πασιδηλης ανικανότητας να εφαρμοσθεί, όχι βερμπαλιστικά, αλλά στην πράξη. Συνεπώς, οι Βαυαροί έθεσαν ως πρωταρχικό ζήτημα την οργάνωση του στρατού και, μάλιστα, ως ζήτημα άμεσης προτεραιότητας. Οι Βαυαροί δεν ακολούθησαν τα καποδιστριακά πρότυπα στη χάραξη της στρατιωτικής πολιτικής με βάση, δηλαδή, το σταδιακό μετασχηματισμό των υπάρχοντων στρατευμάτων αλλά προχώρησαν σε πολιτική ρήξης με το παρελθόν, επιχειρώντας την ex nihilo οργάνωση του στρατού. Από τα πρώτα μέτρα που λήφθηκαν ήταν η διάλυση των υπάρχοντων ατάκτων στρατευμάτων. Ο Οθων και η Αντιβασιλεία δεν μπορούσαν να εμπιστευθούν τους ήδη υπάρχοντες στρατιωτικούς, δεδομένου ότι οι τελευταίοι με το μεγάλο προσωπικό κύρος και την οπλική ισχύ που διέθεταν, θα μπορούσαν να αποτελέσουν αυτόνομο εξουσιαστικό πόλο μέσα στο νέο κράτος και θα έθεταν εν αμφιβόλω τη συγκροτημένη απόλυτη Μοναρχία και τη συγκεντρωτική εξουσία. Εξάλλου, οι στρατιωτικοί μόνον ως άτακτα σώματα υπήρχαν στην προοθωνική περίοδο και μετά την έναρξη των εμφύλιων συγκρούσεων του 1831 και 1832. Επιχειρήθηκε, λοιπόν, η διάλυση των δυνάμει επικινδύνων αυτών σωμάτων και ο πλήρης αφοπλισμός τους. Ακόμη, η αποκοπή από τα παραδοσιακά πελατειακά δίκτυα και η συστοίχισή τους μέσα στους νέους όρους πολιτικής οργάνωσης.

Απαραίτητη προϋπόθεση για την επίτευξη αυτού του στόχου ήταν η ύπαρξη μίας κεντρικής οργανωμένης μισθοδοσίας προς τους στρατιωτικούς, οι οποίοι απολαμβάνοντας τον κρατικό μισθό δε θα είχαν λόγους να συνεχίσουν τις παραδοσιακού τύπου έξεις και δεσμεύσεις. Οι στρατιωτικές δαπάνες στη

συγκεκριμένη περίοδο ήταν υψηλότερες βάσει των ετησίων προϋπολογισμών του κράτους, γεγονός που αποδεικνύει τη μεγάλη σημασία του τακτικού στρατού.

Ωστόσο, η επιχειρηθείσα αποκοπή των στρατιωτικών από τα οργανωτικά σχήματα του παρελθόντος (οπληρχηγοί με το συνακόλουθο προσωπικό στρατό του έκαστος και οι αμοιβαίες δεσμεύσεις) δεν είχε πάντοτε το επιδιωκόμενο αποτέλεσμα. Πολλοί στρατιωτικοί αρνήθηκαν να καθυποταγούν στα μέτρα της νέας εξουσίας, απέρριψαν τη στρατιωτική οργάνωση και πειθαρχία που ήθελαν να επιβάλλουν οι Βαυαροί και προσέφυγαν σε προσφιλείς από το παρελθόν μορφές δράσης: τη ληστεία και τηγπαρνομία. Στο σημείο αυτό θα πρέπει να διευκρινισθεί ότι η άποψη που κατά το παρελθόν επικρατούσε για την άρνηση και την αποστροφή που δημιουργούσε η τάξη και η πειθαρχία ανάμεσα στα στρατιωτικά στοιχεία ως βασική και μόνη αιτία για την προσφυγή στο ληστρικό φαινόμενο, ενώ αφενός υπεραπλουστεύει το πρόβλημα, αφετέρου, και κυρίως, αγνοεί τη βούληση της συντηρητικής πλειοψηφίας των στρατιωτικών να ενταχθούν στον κεντρικά οργανωμένο και μισθοδοτούμενο στρατιωτικό μηχανισμό όπως αποκαλύπτει η έρευνα των Αρχείων της Γραμματείας των Στρατιωτικών. Αναμφίβολα, η πειθαρχία δυτικού τύπου και η ανάλογη οργάνωση (π.χ. "στενά") ήταν ξένα προς την ελληνική ιδιοσυγκρασία και πρακτική (προεπαναστατική και επαναστατική περίοδος), προκάλεσαν αντιδράσεις αλλά, όμως, σε καμιά περίπτωση δεν δίνουν το εύρος του προβλήματος της έκνομης δραστηριότητας. Το πρόβλημα ήταν η αδυναμία απορρόφησης του συνόλου των στρατιωτικών στον νεοσυσταθέντα στρατό και εξ αυτού του γεγονότος προέκυψε η (αναγκαστική) στροφή στη ληστεία. Οι αιτήσεις για ένταξη στον τακτικό στρατό ήταν χιλιάδες αλλά μόλις ένας περιορισμένος αριθμός πρώην ατάκτων γινόταν δεκτός στα συσταθέντα σώματα. Οι απορρίψεις των αιτήσεων είχαν ως δικαιολογία ότι η υπέρβαση του προβλεπομένου αριθμού των εντασσόμενων θα δημιουργούσε πρόσθετα οικονομικά βάρη στον κρατικό προϋπολογισμό, κάτι που ήταν αδύνατο να αντέξει το πτωχό κράτος. Άλλοτε, οι απορρίψεις των αιτήσεων ήταν εκ των πραγμάτων αναπόφευκτες, δεδομένου ότι τα εκάστοτε διατάγματα έβαζαν προϋποθέσεις κατάταξης των ενόπλων, όπως ηλικία, στοιχειώδεις γραμματικές γνώσεις και, κυρίως, επίδειξη προηγούμενης νομιμόφρονος διαγωγής προς το καθεστώς. Συνεπώς υπήρχαν, πράγματι, λόγοι αντικειμενικής αδυναμίας για να αποκατασταθεί το σύνολο των στρατιωτικών.

Αλλά και από τους ήδη κατατασσόμενους στον τακτικό στρατό υπήρξε ένα μέρος που, επειδή ένιωθε να υφίσταται αδικίες ή παραγκωνισμό από την εξουσία, προτίμησε την εκούσια έξοδο από τον κρατικό στρατό και βρήκε τη λύση στην παρανομία της ληστείας. Τα παράπονα για άδικη μεταχείριση αφορούσαν, κυρίως, τους βαυαρούς εθελοντές, οι οποίοι, πράγματι, κατείχαν κατά την πρώτη οθωνική

δεκαετία τις υψηλότερες και πιό καίριες θέσεις στον στρατιωτικό μηχανισμό. Αυτό εξηγείται από την εκπεφρασμένη βούληση της κεντρικής εξουσίας να αναθέσει σε Βαυαρούς στρατιωτικούς την οργάνωση και, σε πρώτη φάση, τη διοίκηση των σωμάτων αλλά και σε έναν άλλο λόγο, που προείπαμε, ότι δηλαδή κατ' αυτό τον τρόπο η εξουσία ένιωθε ασφαλής και εκμηδένιζε τις όποιες απειλές των εγχώριων στρατιωτικών στοιχείων. Η ουσία είναι ότι από τη στιγμή που κάποιος στρατιωτικός ένιωθε "εαυτόν αδικούμενον" μπορούσε δυνητικά να περάσει στην άλλη μεριά, στην παρανομία.

Αλλά η διάρρηξη των σχέσεων του στρατιωτικού με το κράτος και το πέρασμα στην παρανομία δε δημιουργούσε σταθερά περιχαρακωμένα πλαίσια συμπεριφοράς και δράσης. Μεταξύ παρανομίας και νομιμότητας υπήρχε ανοικτός διάυλος επικοινωνίας ούτως ώστε η ματαπήδηση από το ένα στρατόπεδο στο άλλο να αποτελεί συχνό φαινόμενο. Στην προκειμένη περίπτωση ο "παράνομος" μπορούσε να διαπραγματευθεί την επανάκαμψη του στη νομιμότητα αρκεί να εξασφάλιζε αμνηστία και μιά καλύτερη, από την προηγούμενη, θέση στον τακτικό στρατό. Το κράτος αναγκάσθηκε να γίνει το ίδιο συμμετοχο σε τέτοιου είδους διαπραγματεύσεις από την αδυναμία του να περιστείλει το ληστρικό φαινόμενο. Αυτό, βέβαια, παραπέμπει σε άλλου τύπου πολιτική πρακτική, την παραδοσιακή. Οι Βαυαροί, φορείς του δυτικοευρωπαϊκού στρατιωτικού πνεύματος, αναγκάσθηκαν να μετέλθουν παραδοσιακά μέσα γιά να αντιμετωπίσουν ένα ζέον πρόβλημα. Στην πραγματικότητα το κράτος καλείται να παίξει τον ρόλο του προστάτη, παρέχοντας στον προστατευόμενο πελάτη του επαγγελματική αποκατάσταση και σταθερό μισθό. Αν τα δίκτυα πελατείας-προστασίας κατά το παρελθόν εκφράζονταν με την πυραμοειδούς τύπου σχέση καπετάνιος-παληκάρια, το κέντρο βάρους αυτών των σχέσεων μετατέθηκε στα πλαίσια του νέου κράτους προς την θεσμοθετημένη κρατική εξουσία. Κράτος-προστάτης και στρατιωτικός - πελάτης συνιστούσαν μία νέου τύπου πελατειακή σχέση και απέβλεπε σε μία εξωθεσμικού χαρακτήρα ρύθμιση, προς όφελος των θεσμοθετημένων κρατικών λειτουργιών. Αυτή είναι και η αντίφαση που διατρέχει τον πολιτικό βίο στη συγκεκριμένη ιστορική συγκυρία και η οποία έχει την εξήγησή της στην εξ αρχής δυσαρμονία που υπαινιχθήκαμε, μεταξύ επείσασκτων θεσμικών πλαισίων δυτικού τύπου και προκαπιταλιστικής παραδοσιακής κοινωνίας.

Παρ' όλα αυτά, όμως, οι Βαυαροί προχώρησαν στη σύσταση τακτικού στρατού, ο οποίος παρά τις λειτουργικές του αντινομίες και αντιφάσεις, παρά τα προβλήματα που συνάντησε, δεν απέστη από την κύρια αποστολή του: τη στήριξη του Θρόνου.

Η Χωροφυλακή ήταν το σώμα εκείνο που χακτηριζόταν, όσο κανένα άλλο, από την αφοσίωση του στο καθεστώς. Είχε στρατιωτικό χαρακτήρα και επέβλεπε, μεταξύ

των άλλων, και την πειθαρχία των υπολοίπων στρατιωματικών σωμάτων, έχοντας, θα λέγαμε σήμερα, ένα χαρακτήρα στρατονομίας. Πρωτοστάτησε στις περισσότερες επιχειρήσεις καταστολής εξεγέρσεων, ενώ ήταν το μοναδικό σώμα το οποίο όχι μόνο δε συμμετείχε στην εξέγερση της 3ης Σεπτεμβρίου του 1843, αλλ' απεναντίας προέβαλε αντίσταση.

Το Μηχανικό σώμα είχε μία ιδιόζουσα θέση στον στρατιωτικό μηχανισμό, δεδομένου ότι στις ευθύνες του δεν υπαγόταν η κατασκευή μόνον στρατιωτικών έργων αλλά και πολιτικών (κατασκευή δρόμων, κτιρίων, γεφυρών κ.λπ.). Η επάνδρωση του σε ανώτερο και ανώτατο στελεχιακό δυναμικό έγινε από Βαυαρούς αξιωματικούς, κατά κύριο λόγο, ελλείψει των αντίστοιχων Ελλήνων με σχετική κατάρτιση. Τόσο οι ικανότητες αυτών των Βαυαρών, όσο και η γενικότερη προσφορά τους, έγιναν αντικείμενο σφοδρής κριτικής από μερίδα Ελλήνων πολιτικών και δημοσιογράφων όπως εξάλλου και το σύνολο του βαυαρικού επικουρικού σώματος. Το ερώτημα είναι αν όσοι ασκούσαν τέτοια κριτική αφορμώνται από ιδιοτελείς, στενά κομματικούς, λόγους ή διαπίστωναν κάτι πραγματικό. Το σίγουρο είναι ότι παρά τα λάθη ή την άγνοια κάποιων δεδομένων της ελληνικής κοινωνίας, το Μηχανικό ερχόταν να καλύψει μία αδήριτη ανάγκη και να θέσει θεμέλια, έστω και με αργούς ρυθμούς, για τη δημιουργία στοιχειωδών έργων υποδομής.

Ενα μέρος παλαιμάχων αγωνιστών της Επανάστασης εντάχθηκε μετά το 1835 στη Βασιλική Φάλαγγα. Το τιμητικό και συνταξιοδοτικό αυτό σώμα συστάθηκε για να απορροφήσει ένα μέρος επιφανών οπλαρχηγών, οι οποίοι δεν μπορούσαν να συνεισφέρουν ουσιαστικά στον νέο στρατό, όπως πίστευαν οι Βαυαροί αλλά είχε και έναν άλλο σκοπό: θα μπορούσε να ενσωματώσει τα παλιά ηγετικά στελέχη των ατάκτων στρατευμάτων κι έτσι να αποκόψει τους παραδοσιακούς δεσμούς με τα παληκάρια. Στην ουσία απόπλιζε αυτά τα στελέχη και τα έθετε σε "τιμητικό" περιθώριο. Η προικοδότησή τους το 1838 με καλλιεργήσιμες γαίες προς την ίδια κατεύθυνση λειτούργησε. Οι περιορισμένες δυνατότητες του κράτους, όμως, και οι αντιφάσεις της λειτουργίας του, μόνο μέχρι ενός σημείου έφεραν το επιδιωκόμενο αποτέλεσμα. Το ζήτημα των φαλαγγιτών ταλάνισε επί δεκαετίες την ελληνική πολιτική ζωή κι έγινε αφορμή για οξύτερες πολιτικές συγκρούσεις. Πολλοί φαλαγγίτες πρόσφεραν υπηρεσίες από την νέα τους θέση στο κράτος, κυρίως στην καταδίωξη της ληστείας, αν και σε περιορισμένο βαθμό λόγω της φύσεως του σώματος. Άλλοι τόσοι, όμως, έμειναν έξω από τις τάξεις της Φάλαγγας και άκληροι, λόγω αδυναμίας του κράτους να τους αποκαταστήσει στο σύνολο τους είτε λόγω αδυναμίας των κληρούχων να εκμεταλλευθούν τις γαίες, γεγονός που τους υποχρέωσε να τις πουλήσουν έναντι ευτελούς τιμής σε μεταπράτες και άλλους οικονομικά ισχυρούς.

Την έλλειψη στρατιωτικής εκπαίδευσης ήρθε να καλύψει το 1834 η επανασύσταση της Σχολής Ευελπίδων, η οποία λειτουργούσε υποτυπωδώς από το 1828. Από τη Σχολή Ευελπίδων επρόκειτο να βγεί η νέα γενιά των αξιωματικών με την ευρωπαϊκού τύπου στρατιωτική κατάρτιση, που θα έμπαινε στην υπηρεσία του νεοσύστατου τακτικού στρατού. Το εγχείρημα αυτό πέτυχε και παρά τις έντονες δυσλειτουργίες της Σχολής που κατά καιρούς παρουσιάστηκαν, ο επιδιωκόμενος στόχος των Βαυαρών έφερε έναν περιορισμένο, στην αρχή, αριθμό αξιωματικών του στρατού, απόφοιτο της Ευελπίδων. Οι δυσλειτουργίες της Σχολής παρέχουν ερμηνευτικά σχήματα για την κατανόηση του προβλήματος της στρατιωτικής πολιτικής. Τα προνόμια του Μονάρχη να εγκρίνει ή να απορρίπτει την είσοδο στη Σχολή, να διατάζει την οριστική αποβολή Ευελπίδων, η απονομή υποτροφιών και ο εν γένει έλεγχος από τον ίδιο, μας κάνει να αντιληφθούμε γιά τη σημασία που έδινε στη δημιουργία πιστών, απολύτως αφοσιωμένων, στον θρόνο αξιωματικών. Οι αντιδράσεις των σπουδαστών στο ρυθμό της σκληρής εκπαίδευσης και της πλήρους πειθαρχίας ήταν μία μικρογραφία του ανάλογου προβλήματος που διέκρινε τον νεοσυσταθέντα τακτικό στρατό. Η απονομή υποτροφιών του κράτους-μάλιστα από τον ίδιο τον απόλυτο Μονάρχη - γινόταν αιτία να αναπτυχθούν πελατειακού τύπου σχέσεις και δεσμεύσεις, καθώς οι ενδιαφερόμενοι προσέβλεπαν, μέσω της εισόδου στη Σχολή, στην επαγγελματική και κοινωνική τους καταξίωση.

Η ευρωπαϊκού τύπου προσπάθεια οργάνωσης του τακτικού στρατού είχε ως πρότυπο την αντίστοιχη πολιτική της Γαλλίας¹. Στην οργάνωση της Χωροφυλακής, όπως είδαμε, έγινε πιστή αντιγραφή των γαλλικών προτύπων. Η πλήρης υπαγωγή της ανώτατης εξουσίας του στρατού στον Μονάρχη αντιστοιχούσε, επίσης, στα ευρωπαϊκά πρότυπα της εποχής. Η κατάταξη στις τάξεις του στρατού των αξιωματικών, η απονομή των βαθμών, η απόταξη ή η απονομή χάριτος ανήκε στη διακριτική ευχέρεια του ίδιου του Οθωνος. Στην προκειμένη περίπτωση επρόκειτο γιά την πλήρη εφαρμογή του "γαλλικού νόμου περί καταστάσεως των αξιωματικών της ξηράς και της θαλάσσης"². Βεβαίως, η μεταφορά των δυτικοευρωπαϊκών προτύπων και η δημοσίευση των νόμων στα φύλλα της εφημερίδας της Κυβερνήσεως με τη μορφή των Βασιλικών Διαταγμάτων δεν συνεπαγόταν την άμεση και κατά γράμμα εφαρμογή. Οι δυσκολίες που ανέκυπταν στην εφαρμογή, λόγω των ιδιαζουσών ελληνικών συνθηκών, υποχρέωναν τις κυβερνήσεις σε συχνές διαφοροποιήσεις, όταν έπρεπε να αντιμετωπίσουν στην πράξη κάποιο πρόβλημα. Σε άρθρο του "Στρατιωτικού Αγγέλου" επισημαινόταν αυτό το πρόβλημα: "(...) ουδεμία στρατιωτική αρχή διατηρεί ακριβώς τας διατάξεις του γαλλικού κανονισμού διότι άπαντες ανεξαιρέτως εσυνηθείσαμεν να γνωρίζωμεν ως νόμον την θέλησιν μας και ουχί τον νόμον, επί προφάσει ο εις ότι, "ο βαυαρικός κανονισμός θέλει τούτο", ο

άλλος ότι, "ο Χεσ έκαμεν αυτό" και ο έτερος ότι "ο Σπις έκαμεν εκείνο"³. Οι αλληπάλληλες μεταβολές στη σύνθεση και την οργάνωση του στρατού και οι συχνά δυσεφάρμοστες εξαγγελίες υποχρέωναν την κεντρική εξουσία σε αναδίπλωση και τακτικές υποχωρήσεις. Οπως σημείωνε ο αρθρογράφος της "Αθηνάς", "δεν αρκεί η καλή προαίρεσις, η θεωρητική γνώσις και της ψυχής η δύναμις χρειάζεται και γνώσις του τόπου, των περιστάσεων και του ανθρώπου"⁴. Η άγνοια του κοινωνικού χώρου ή η παρερμηνεία των διαθέσεων του λαού που ήρθαν να κυβερνήσουν, εστοίχισε στους Βαυαρούς τα λάθη που διέπραξαν. Αυτό δεν σημαίνει ότι πρέπει να τους καταλογισθεί η ευθύνη της αποτυχίας, όσον αφορά τουλάχιστον τη στρατιωτική πολιτική. Η επαγγελία τους απαντούσε σε μία αδήριτη ανάγκη του νεότευκτου ελληνικού κράτους: δημιουργία εκ του μηδενός τακτικού στρατού με κεντρική κρατική οργάνωση και καθοδήγηση, σύμφωνα με τα ευρωπαϊκά πρότυπα. Οι παλινωδίες και τα λάθη της πολιτικής τους, σε καμία περίπτωση δεν ακύρωσαν το στόχο τους, ο οποίος τελικά επιτεύχθηκε.

Δεκάδες χρόνια αργότερα (1890) αρθρογράφος αποτιμούσε αυτή την πολιτική με καυστικό τρόπο: "(...) Εν Βαυαρία εισέτι ευρισκόμενοι, και εν πληρεστάτη άγνοία όντες της Εθνικής ημών καταστάσεως. [οι Βαυαροί] ήρχισαν εκείθεν να νομοθετώσι διά την Ελλάδα, τουτέστιν ήρχισαν να κατασκευάζωσιν υποδήματα διά τους πόδας, τους οποίους δεν είχαν πρότερον μετρήση"⁵. Σ' αυτό το σημείο εντοπίζεται και το όλο πρόβλημα της στρατιωτικής πολιτικής στην πρώτη οθωνική δεκαετία. Οι Βαυαροί αγνοώντας τις ιδιαίτερες συνθήκες που επικρατούσαν στην ελληνική κοινωνία εξήγγειλαν τη στρατιωτική τους πολιτική και προχώρησαν στην εφαρμογή της επιχειρώντας την προικοδότηση του ελληνικού κράτους με δυτικοευρωπαϊκούς θεσμούς. Η αναπόφευκτη αντίδραση μεγάλου μέρους της ελληνικής κοινωνίας, ωστόσο, παρά τις αναδιπλώσεις και τις παλινωδίες της κρατικής πολιτικής, δεν ακύρωσε το, ούτως ή άλλως δυσεφάρμοστο, εγχείρημα των Βαυαρών.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. "Παρατηρούμεν ότι απ' αρχής της αυτονομίας του το Ελληνικόν Έθνος παρεδέχθη τους πολιτικούς και δικαστικούς νόμους των Ευρωπαϊκών Εθνών εις την οργάνωσιν της πολιτείας του τους δε Γαλλικούς στρατιωτικούς νόμους και διατάξεις εις τον στρατόν του (...)", βλ. άρθρο υπό Χ.[Χρήστου] Β[υζαντίου], στο περ. "Στρατιωτικός Αγγελος, Αθήνησι, 1 Μαρτίου 1844, αρ. 3, 4 και 5.
2. Βλ. περ. "Στρατιωτικός Αγγελος", Αύγουστος 1847, φ. 15, σ. 244-248.
3. Βλ. περ. "Στρατιωτικός Αγγελος", Απρίλιος 1845, φ. 9, σ. 88-89.
4. Στο, Κτενιάδης, ό.π., σ. 64.
5. Βλ. άρθρο Π.Ι.Χαλκιάδου, στο περ. "Εβδομάς", ("Επιθεώρησις Κοινωνική και Φιλολογική"), εν Αθήναις τη 28 Απριλίου 1890, έτος Ζ', αριθμός 17, "Βαυαροκρατία και Ελλάς ή πώς επαιδαγωγήθη η Ελλάς και πώς έπρεπε να παιδαγωγηθή".

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΕΓΓΡΑΦΩΝ

Ακολουθεί ένα παράρτημα με την παράθεση κάποιων χαρακτηριστικών εγγράφων από τα Γενικά Αρχεία του Κράτους (Γ.Α.Κ.), τα Φύλλα Εφημερίδος της Κυβερνήσεως (Φ.Ε.Κ.) και αποσπασμάτων από άρθρα εντύπων της οθωνικής περιόδου.

Στα παρουσιαζόμενα αποσπάσματα δεν έχει γίνει καμία παρέμβαση στη σύνταξη και την ορθογραφία, αφορούν δε τα κεφάλαια: Η Συνθήκη του 1832: Το βαυαρικό επικουρικό σώμα, Στρατιωτική δικαιοσύνη - Εκτακτα δικαστήρια, Μηχανικό, Χωροφυλακή, Βασιλική Φάλαγξ, Στρατιωτική Εκπαίδευση - Η σχολή Ευελπίδων.

Το ζήτημα της αποστολής του βαυαρικού επικουρικού σώματος στην Ελλάδα είχε προκαλέσει έντονες συζητήσεις και η χρησιμότητα της παραμονής τους ή μη έδωσε αφορμή για να γραφούν πολλά άρθρα στις εφημερίδες της εποχής. Ο ίδιος ο Οθων, που γινόταν δέκτης αυτού του προβλήματος, αναγκάστηκε με διαταγή του να αντικρούσει τις εναντίον των Βαυαρών εθελοντών επικρίσεις και να τονίσει το θετικό τους έργο.

Απαντητικό σχόλιο της φιλοκυβερνητικής εφ. "Σωτήρ" προς την αντιπολιτευόμενη εφ. "Αθηνά" περί της χρησιμότητος ή μη των βαυαρικών στρατευμάτων

"(...). Αφ' ότου η βασιλική εξουσία διά της ευεργετικής παρουσίας της έδωκε τέλος εις τα πολυειδή δεινά του αναξιοπαθούντος ελληνικού λαού αφ' ότου η ειρήνη και η ησυχία αποκατεστάθη εις τους κόλπους της ωραίας πατρίδος μας, πότε, ερωτώμεν, έπαυσεν η Κυβέρνησις να προσκαλή τους Έλληνας να καταδεχθώσιν τον χορόν των ελληνικών στρατευμάτων; Και πάλιν, πότε έπαυσαν αι ραδιουργίαι, αι μηχανορραφίαι, αι απειλαί, αι παρεξηγήσεις εκ μέρους των επιβούλων και εχθρών της πατρίδος των, διά να εμποδίσουν τας προόδους του περί στρατολογίας Β. Διατάγματος;

Και είναι πλέον παράδοξον, εις τοιαύτην στάσιν των πραγμάτων, αν η Κυβέρνησις ευρέθη ηναγκασμένη να λάβη το μόνον μέτρον, το οποίον η προδοσία και η κακοβουλία άφησαν εις αυτήν; Και είναι συγχωρημένον εις τους συντάκτας της Αθηνάς να μη γνωρίζουν, ότι οι παλαιοί αξιωματικοί Βαυαροί θέλουν μείνει εις την Ελλάδα τόσον μόνον καιρόν, όσος είναι αναγκαίος δια να διοργανισθούν, να γυμνασθούν και να παιδευθούν τα ελληνικά σώματα; Δεν ομιλούμεν περί των νεοσυλλέκτων Βαυαρών, οι οποίοι ήλθον με σκοπόν να κατοικήσουν διά παντός εις την Ελλάδα. Εις το εξής είναι Έλληνες και αυτοί. Υπόκεινται εις τα ίδια χρέη και

απολαμβάνουν τα αυτά δικαιώματα με τους λοιπούς Έλληνας. Μήπως οι συντάκται της Αθηνάς ευρίσκουν τον πληθυσμόν της Ελλάδος υπέρμετρον και έχουν όρεξιν να διώξωμεν και αυτούς! (...)».

[εφ. Σωτήρ, Ναύπλιον, 12 Ιουλίου 1834, αρ. 50]

Οι Έλληνες και οι Βαυαροί αξιωματικοί

"Μετά πολλών ετών πείραν δυστυχημάτων υψώσαμεν την φωνήν μετά της Ευρώπης και των συμπολιτών μας κατά της ανικανότητος και της ακορέστου φιλοκερδίας των ξένων Βαυαρών οι λόγοι μας παρεξηγήθησαν, και η φωνή μας υπήρξε φωνή βοώντος εν τη ερήμω. Η επικίνδυνος νόσος της βαυαροκρατίας εξηκολούθησεν ησύχως διατρέχουσα τας φλέβας του ασθενούντος κοινωνικού σώματός μας.

Ότε δε πάλιν, μετά παρέλευσιν χρόνου τινός ο Σεβαστός Βασιλεύς ημών και άπασαι αι φιλικαί της Ευρώπης Δυνάμεις ησθάνθησαν, ότι αι πληγαί της κοινωνίας μας ηύξανον οσημέρας και αποκαθίστων προβληματικώτερον το μέλλον της Ελλάδος, προσεκλήθησαν εις την διεύθυνσιν των πραγμάτων άνδρες εγνωσμένης ικανότητος και πατριωτισμού, οίτινες ήρχισαν δακτυλοδεικτούντες την βαυαροκρατείαν ως την πρότερον απασών των άλλων χρήζουσαν ετοιμής θεραπείας πληγήν. Υψώσαμεν τότε και ημείς φωνήν αλλά το Υπουργείον Μαυροκορδάτου, ανάφανεν ως μετέωρον εν τω μέσω βαθυτάτης νυκτός και τρομεράς τρικυμίας, έδυσσε μετ' ου πολύ, αι σε ελπίδες του έθνους εματαιώθησαν, και η φωνή μας υπήρξεν πάλιν φωνή βοώντος εν τη ερήμω.

Ζοφώδες νέφος εκάλυψεν εκ νέου τον πολιτικόν ορίζοντα μας, και η Βαυαροκρατεία, αντί του να περισταλή, έγινε θραυστέρα, απαλλαχθείσα μάλιστα της ηθικής ευθύνης, την οποίαν είχε πρότερον, ότε η επί των Στρατιωτικών Γραμματεία διευθύνετο παρ' ενός Βαυαρού.

(...) ότε οι Κύριοι Βαυαροί ελθόντες εις την Ελλάδα εθεώρησαν εαυτούς ως κατακτητάς του τόπου, ηδίκουν αλλ' οι αδικούμενοι ουδ' απλούν παράπονον απετόλμων να απευθύνωσιν, ελεεινολογούντες ενδομύχως την τύχην των.

Υστερον, βλέποντες οι Έλληνες, ότι οχι εκ προλήψεων αλλ' εκ συστήματος εξηκολούθουν οι Βαυαροί αδικούντες τους άνδρας του αγώνος, ανωφελώς δε κατεσπαταλώντο τα εκατομμύρια της Ελλάδος, ήρχισαν επισήμως να παραπονώνται, μ' όλον ότι προκαταλαβόντες εγνώριζον ότι τα δίκαια παράπονα των κατεπνίγοντο εντός της Γραμματείας. Μετά παρέλευσιν καιρού ήρχησαν να διαμαρτύρωνται κατά της Βαυαροκρατείας εντός των καφενείων και των ιδιαιτέρων συναναστροφών.

Μετ' ου πολύ, βλέποντες την αδικίαν κορυφούμενην, ύψωσαν φωνήν και κατά πρόσωπον εκατηγόρησαν επί αδικία τους αδικούντας αυτούς. Επί τέλους, μη δικαιούμενοι ουδέ κατ' αυτόν τον τρόπον, ήρχησαν να εκφράζωσι την αγανάκτησιν των εις τα συμπόσια και εις τας αγυιάς. Ιδού πώς από βαθμίδος εις βαθμίδα ανέβημεν όλην αυτήν την τρομεράν κλίμακα.

(...). Τι κακόν άρα έπραξαν οι εν Ναυπλίω αξιωματικοί, θελήσαντες να ευθυμήσωσι μετά των λοιπών συμπολιτών των, καθ' ην ημέραν ο Σεβ. ημών Βασιλεύς και η Ελλάς άπασα εώρταζε την παλλιγενεσίαν του Ελληνικού Έθνους; Εάν δεν ηθέλησαν να προσκαλέσωσι και τους Βαυαρούς, αλλά περιωρίσθησαν εις τους Έλληνας και τους τον αγώνα της ανεξαρτησίας αγωνισθέντας φιλέλληνας, διά να αποφύγωσι παν ενδεχόμενον σκάνδαλον και να δώσωσι χρώμα καταλληλότερον εις το συμπόσιον των ,είχον άρα δικαίωμα οι Κύριοι Βαυαροί να κάμνωσι τοσαύτας παρασκευάς, τοσαύτας παρατάξεις, τοσαύτας ραδιουργίας κατά της αθώας εκφράσεως των κατά την εθνικήν εκείνην ημέραν φυσικώς εγειρομένων πατριωτικών αισθημάτων και αναμνήσεων; Είχον το δικαίωμα να πειθαναγκάσωσι τους αξιωματικούς Έλληνας να μην ευθυμήσωσι μετά των συμπολιτών των; (...)".

[εφ. Αιών, 17 Απριλίου 1842, αρ. 347-348]

Διαταγή της ημέρας δια τον Βασ. στρατόν

ΟΘΩΝ ΕΛΕΩ ΘΕΟΥ ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Αφ' ης ημέρας αφίχθημεν εις την Ελλάδα ελάβομεν πολλάκις ευκαιρίας να βεβαιωθώμεν με πόσην αφοσίωσιν και καρτερίαν επροσπάθησαν να μας υπηρετήσουν οι εις Βαυαρίαν συλληχθέντες και εις την Ελλάδα ακολουθήσαντες Ημάς εθελονταί Γερμανοί. Είδομεν με βαθύ αίσθημα συμπαθείας αυτούς υπερασπιζόμενους τον θρόνον και τον τόπον, υποφέροντας τας μεγαλυτέρας στερήσεις και ταλαιπωρίας με αδιάκοπον ζήλον και τους διαφόρους κινδύνους με ακλόνητον γενναιότητα παρετηρήσαμεν πολλάκις με μεγίστην ευαρέσκειαν, ότι τα στρατεύματα ταύτα πάντοτε εφιοτιμήθησαν να διάγωσιν ως καλοί στρατιώται με τα ανδρεία Ημέτερα εθνικά στρατεύματα ευρισκόμενα εις όλας τας περιστάσεις εις καλλίστην αρμονίαν με τους πολυαγαπητούς Ημών υπηκόους.

Η σημερινή ημέρα καθ' ην διανέμομεν εις τους εισέτι ενταύθα εις την Ημετέραν υπηρεσίαν ευρισκομένους ανδρείους το παρ' Ημών συστηθέν νομισματόσημον των Γερμανών εθελοντών, χορηγεί εις Ημάς την επιθυμητήν ευκαιρίαν να δώσωμεν εις αυτούς δείγμα πασιφανές της Ημετέρας Β. ευαρεσκείας και να εκφράσωμεν ενταυτώ τον σκοπόν, τον οποίον έχομεν να διατηρήσωμεν τα σώματα ταύτα εις την παρούσαν των δύναμιν, καθόσον καιρόν απαιτείται η παρουσία

των διά την τακτικήν μόρφωσιν των Ημετέρων εθνικών στρατευμάτων, και διά την συμπλήρωσιν του στρατού, ήτις πρέπει να προοδεύση χωρίς να επιβαρυνθή ο εισέτι ολίγους κατοίκους έχων τόπος.

Η παρούσα ημέρα χορηγεί εις Ημάς την επιθυμητήν ευκαιρίαν, εκφράζοντες την Ημετέραν εξαίρετον Βασιλικήν ευχαρίστησιν προς όλον εν γένει τον Ημέτερον στρατόν, να τον διαβεβαιώσωμεν εν ταυτώ, ότι με μεγίστην δυσαρέσκειαν ηκούσαμεν τας συκοφαντίας και προσβολάς εφημερίδων τινών κατά ανδρών της Ημετέρας εκλογής, χαιρομένων την Ημετέραν εμπιστοσύνην και ότι θέλομεν ηξεύρει πώς να διατηρήσωμεν ανέπαφον την τιμήν εκάστου χρηστού ανδρός, και επομένως προ πάντων την των Ημετέρων γενναίων αξιωματικών τόσον των εκ της θέσεως των πλησιεστέρων Ημών, όσον και των λοιπών Ελλήνων ή ξένων.

Επιφορτίζομεν την Ημετέραν Γραμ. των Στρατ. να γνωστοποιήση τα παρόντα δι ημερουσίας διαταγής προς όλα τα σώματα του Ημετέρου στρατού.

Εν Αθήναις, την 28 (30) Σεπτεμβρίου 1837

ΟΘΩΝ

Ο επί των Στρατ. Γραμματεύς της Επικρατείας

ΣΜΑΛΤΣ

[Φ.Ε.Κ. της 22 Σεπτεμβρίου 1837, αρ. 32]

ΑΦΕΣΙΣ

Αφού η Αυτού Μεγαλειότης ο Βασιλεύς της Ελλάδος ευηρεστήθη να εγκρίνη την ταπεινώς ζητηθείσαν άφεσιν του λοχαγού του 4ου Πεζικού Τάγματος της Γραμμής Καρόλου Κάισερ εκ Ναιβούργης του Βασιλείου Βαυαρίας, από υψηλήν βασιλικήν στρατιωτικήν υπηρεσίαν κοινοποιείται προς αυτόν δια του παρόντος ενδεικτικού, ότι από 16/28 Νοεμβρίου 1833 υπηρέτησεν εις τον εν ενεργεία Στρατόν ως Αξιωματικός, και εδόθη εις αυτόν η παρούσα άφεσις εσφραγίσμένη με την σφραγίδα της επί των Στρατιωτικών Γραμματείας της Επικρατείας.

Αθήναι την 28 Ιουνίου/10 Ιουλίου 1836

[Γ.Α.Κ. ΜΒ, φ. 35]

Διάταγμα περί του μέχρι τούδε εν Μεσολογγίω εκτάκτου στρατιωτικού δικαστηρίου

**ΟΘΩΝ
ΕΛΕΩ ΘΕΟΥ
ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ**

Επί τη προτάσει των Ημετέρων επί της Διακιοσύνης, των Στρατιωτικών και των Εσωτερικών Γραμματειών της Επικρατείας διορίζομεν έδραν του μέχρι τούδε εν Μεσολογγίω εκτάκτου στρατιωτικού Δικαστηρίου την ήδη πρωτεύουσαν του νομού Φθιώτιδος και Λοκρίδος Λαμίαν, διατηρούντες αμετακίνητα τα περί δικαιοδοσίας και καθηκόντων του Δικαστηρίου ταύτου εν τω από 5 (17) Ιουλίου Τ.Ε. διατάγματι ωρισμένα αντικαθιστώμεν δε αντί των υπαρχόντων μελών του ειρημένου εκτάκτου Στρατιωτικού Δικαστηρίου, εις τα οποία κοινοποιούμεν την Ημετέραν ευχαρίστησιν διά των εκτέλεσιν των εργασιών των·

- Α)** Τον Συνταγματάρχην Περραιβόν Πρόεδρον.
Β) Δικαστάς:
1. Τον Κ. Πόμερ (Δικαστή του Πρωτοδικείου Φωκίδος και Λοκρίδος).
 2. Τον Κ. Κάρολον Δρακόπουλον (Δικαστή του Πρωτοδικείου Φωκίδος και Λοκρίδος).
 3. Τον Ταγματάρχην Πίσσαν.
 4. Τον λοχαγόν Κ. Ιωάννην Παρίσην.
- Γ)** Εισαγγελέα τον παρά τω εν Λαμία Πρωτοδικείω Εισαγγελέα.
Δ) Γραμματέα τον παρά τω εν Λαμία ωσαύτως Δικαστηρίω Γραμματέα Κ.Γ. Πέρβελην.

Εις τους Ημετέρους επί της Δικαιοσύνης επί των Στρατιωτικών και επί των Εσωτερικών Γραμματείς της Επικρατείας ανατίθεται η δημοσίευσις και εκτέλεσις του παρόντος διατάγματος.

Εν Αθήναις τη 10 (22) Δεκεμβρίου 1835

Ο Κόμης ΑΡΜΑΝΣΜΠΕΡΓ,

Αρχιγραμματεύς της Επικρατείας

Ο επί της Δικαιοσύνης Γραμματεύς και διευθύνων προσωρινώς την επί των Εσωτερ.

Γραμ. της Επικρατείας Γ. ΠΡΑΪΔΗΣ

Ο επί των Στρατιωτικ. Γραμματεύς της Επικρατείας ΣΜΑΛΤΣ

[Φ.Ε.Κ. της 23 Φεβρουαρίου 1836, αρ. 6]

Σχέδιον αποφάσεως

Επί τη αναφορά της ημετέρας επί των Στρατιωτικών Γραμματείας της 25 Ιουλίου/6 Αυγούστου διατάττομεν να επισκευασθή διά να γείνη χρήσιμος δι' άμαξας η μεταξύ Αργους και Κορίνθου οδός, κατά τον τρόπον καθ' όσον κατεσκευάσθησαν αι οδοί της Τριπόλεως και του Καλαμακίου.

Εγκρίνομεν τας παρά της επί των Στρατιωτικών Γραμματείας αποδοκιμασθείσας περί τούτου προτάσεως του Μηχανικού Αργολίδος και Κορινθίας κατά τας οποίας, διά να γείνωσι τα έξοδα και μάλιστα προς το παρόν μετριώτερα, πρέπει να αποκατασταθώσιν ασφαλή τα μέρη εκείνα της οδού, τα οποία είναι πάρα πολλά εις ανήφορον και μη έχοντα το απαιτούμενον πλάτος, είναι δύσβατα και κάποτε επικίνδυνα, καθώς και αι όχθαι των ποταμολόγκων, αι οποίαι συνεχώς βλάπτονται από τα ύδατα, διά να εκπληρωθή τοιουτοτρόπως ο κύριος σκοπός της επιχειρήσεως, να διατηρηθή δηλαδή πάντοτε χρήσιμος δι' άμαξας η οδός αύτη.

Τα παρά της επί των Στρατιωτικών Γραμματείας διά την κατασκευήν ταύτην προταθέντων εξόδων, τα οποία προσδιορίζονται εις Δρ.9.000 ανυπερβάτως εγκρίνονται, η δε ποσότης αύτη θέλει πληρωθή προς 4.500 Δ. κατά μήνα και συμπεριληφθή εις τους προυπολογισμούς Σεπτεμβρίου και Οκτωβρίου.

Αθήναι την 27 Ιουλίου/8 Αυγούστου 1836

[Γ.Α.Κ., Υπουργείον Εσωτερικών, φ. 234]

ΟΘΩΝ ΕΛΕΩ ΘΕΟΥ ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Επί τη από 24 Μαρτίου προτάσει της ημετέρας επί των Εσωτερικών Γραμματείας διατάττομεν:

- A) Δια την εξακολουθήσιν της οδού από Αθήνας εις Θήβας, δηλαδή διά την από Παλιοκούνδουρα εις το Ξενοδοχείον της Κάζας απόστασιν, εγκρίνομεν, μολονότι ο επί τούτω Προυπολογισμός δεν καθυπεβλήθη εισέτι εις την Ημετέραν Εγκρισιν, να χορηγηθή η ποσότης 6.000 δραχμών.
- B) Δια την εις το μέλλον αποφυγήν των τοιούτων εκτάκτων μέτρων θέλομεν και διατάττομεν ώστε οι τα Δημόσια έργα επιτετραμμένοι Μηχανικοί να καθυποβάλλουν εις την επί των Στρατιωτικών Γραμματείαν τον Προϋπολογισμόν της εξακολουθήσεως αυτών τρεις μήνας πριν ή λάβουν ανάγκην νέων κεφαλαίων.

Οι ρηθέντες Μηχανικοί αποκαθίστανται προσωπικώς υπεύθυνοι διά την εκ της παραβάσεως των περί της προθεσμίας ορισμών του 2 άρθρου του παρόντος Διατάγματος.

Εν Αθήναις τη 26 Μαρτίου/7 Απριλίου 1838

Οθων

[Γ.Α.Κ., Υπουργείον Εσωτερικών, φ. 236]

"(..). Η μόνη μου ευχή και επιθυμία είναι να ίδω τους αξιωματικούς των επιτελών συντάττοντας στρατιωτικούς και γεωγραφικούς χάρτας, τους αρμοδίους Μηχανικούς χαράττοντας και υψομετρούντας τας οδούς, προς δε ενασχολούμενους εις το κτηματολόγιον το δείνα σύνταγμα εναποθετημένα έχον τα όπλα πυραμιδοειδώς κατά λόχους και κατά θέσεις, εργαζόμενον με το πτύον και την αξίνην εις κατασκευήν οδών και ρυάκων συγκοινωνίας, τον δε περιηγητήν αναγινώσκοντα τους βράχους, οδός δείνος συντάγματος διοικουμένου υπό του δείνος συνταγματάρχου, αλλαχού οδός ετέρου συντάγματος κ.τ.λ. τους αξιωματικούς του πυροβολικού επί χειρός κρατούντας, ο μεν του δείνος φρουρίου, ο δε του δείνος το σχέδιον, μετά σε των υπ' αυτούς στρατιωτών ασχολουμένους εις την κατεδάφισιν των ερειπίων και ανέγερσιν νέων οχυρωμάτων και κανονιοστασίων τον Διευθυντήν του Οπλοστασίου κρατούντα το σχέδιον, μετά δε του επιτελείου του επιβλέποντα εις την ανέγερσιν καταστημάτων και εργοστασίων ανάλογα με την υπερηφάνειαν Κράτους μεγέθους και λαμπρότητος, προς δε ενασχολούμενον εις την τοποθέτησιν των μηχανών των αναπληρουσών την δύναμιν και ενέργειαν ποσού ανδρών (...)"

[Άρθρο Γ. Κακαναράκη, Υπολοχαγού του πυροβολικού, στο περ. "ΑΠΟΜΑΧΟΣ", Στρατιωτικόν Περιοδικόν Σύγγραμμα, Αθήνησι τη 30 Σεπτεμβρίου 1857, αρ. 6]

Αθήναι τη 5 Σεπτεμβρίου 1841

Ο

Υπολοχαγός του Μηχανικού Μιχαήλ Χωχ

Προς

τη Βασιλικήν 1^{ην} διεύθυνσιν του

Μηχανικού

Ενταύθα

Επειδή προ καιρού ήδη ετελείωσεν ο καιρός της υπηρεσίας μου κατά την περί στρατολογίας συνθήκην Βαυαρίαν και αι περιστάσεις του Σώματος του Μηχανικού δεν απαιτούν την διαμονήν μου εις την βασιλικήν υπηρεσίαν προσέτι δε η δυστυχία, η οποία συνέβη εις την οικογένειαν μου απαιτεί την απολύτως παρουσίαν μου εις την πατρίδα μου την Βαυαρίαν, παρακαλώ λοιπόν ταπεινώς την Βασιλικήν ταύτην Διεύθυνσιν του Μηχανικού ίνα ευαρεστουμένως ενεργήση όπου δει διά να μοι δοθή η άφεσις εκ της Βασιλικής υπηρεσίας συμφώνως με τους διορισμούς της ανωτέρω συνθήκης.

Χωχ

Υπολοχαγός

[Γ.Α.Κ. ΜΑ, φ. 337]

ΟΘΩΝ

ΕΛΕΩ ΘΕΟΥ ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Επί τη αναφορά της Ημετέρας επί των Στρατιωτικών Γραμματείας υπ' αριθ. 11819 ευδοκούμεν να εγκρίνωμεν την αίτησιν παραιτήσεως εκ της Ημετέρας Στρατιωτικής υπηρεσίας του υπολοχαγού του Μηχανικού Μιχαήλ Χώχ, συμφώνως με τας οποίας παρέχει ωφελείας η μεταξύ Ελλάδος και Βαυαρίας συνθήκη της 1ης Νοεμβρίου 1832.

Εκφράζομεν δε προς αυτόν συγχρόνως την Ημετέραν ευαρέσκειαν διά τας μέχρι τούδε καλās και πιστάς εκδουλεύσεις του.

Αθήναι τη 13/25 7βρίου 1841

Οθων

[Γ.Α.Κ. ΜΑ, φ. 337]

Γραμμ. Στρατ. Περί αιτήσεως αφέσεως του λοχ. Βάιλερ προς την Α.Μ. τον βασιλέα

Ο λοχαγός του σώματος του μηχανικού Γουλιέλμος Βάιλερ εξήτησε διά της παρακειμένης προς την επί των Στρατιωτικών Γραμματειών αναφοράς την παραίτησιν του εκ της υπηρεσίας της υμετέρας Μεγαλειότητος. Επειδή ο αξιωματικός ούτος διατελεί από το 1838 έτους μέχρι της σήμερον παρά τη Βασιλ: επί των Εσωτερικών Γραμματειών έκρινα αναγκαίον να διευθύνω την μνησθείσαν αίτησιν εις την γραμματείαν ταύτην, διά να λάβω πληροφορίας περί της υπηρεσίας την οποίαν εξετέλεσεν ούτος από την εποχήν εκείνην, και περί των προς αντικατάστασιν αυτού απαιτουμένων.

Εκ της επισυνημμένης απαντήσεως της επί των Εσωτερικών Γραμματείας προς επί των Εσωτερικών, η Υμετέρα Μεγαλειότης θέλει ευαρεστηθή να θεωρήση, ότι μόνον οι εις την αίτησιν αναφερόμενοι λόγοι, οίτινες κάμνουσι την αναχώρησιν αυτού απολύτως αναγκαίαν, παρεκίνησαν την πρώτην να ζητήση την αίτησιν ταύτην, διότι συγχρόνως νομίζει χρέος της να εκφράση την πλήρη ευχαρίστησιν αυτής διά τον ακούραστον και ευσυνείδητον ζήλον με τον οποίον εξετέλεσε ούτος την υπηρεσίαν του.

Η μνησθείσα Γραμματεία προσθέτει ενταυτώ, ότι θεωρεί τον λοχαγόν Βάιλερ άξιον, καθ' ην στιγμήν απομακρύνεται εκ της υπηρεσίας της Υ.Β.Μ. να τιμηθή με παράσημόν τι ως δείγμα της ιδιαιτέρας υψηλής ευμενείας.

Επειδή ο λοχαγός Βάιλερ, καθ' ον καιρόν υπηρέτησεν υπό την επί των Στρατιωτικών Γραμματειών από το 1834 έτος μέχρι το 1838, εδείχθη ως αξιωματικός του μηχανικού ευφυής, έμπειρος και δραστήριος και απέδειξε τούτο κατ' εξοχήν διά της διαγραφής του σχεδίου των Αθηνών και της οικοδομής του αυτόθι στρατιωτικού νοσοκομείου, η επί των Στρατιωτικών Γραμματεία της Επικρατείας συμφωνεί κατά πάντα με την γνώμην της επί των Εσωτερικών και τολμά να καθυποβάλη ευπειθώς εις την Υ.Μ. την αίτησιν όπως η Υ.Μ. ευαρεστουμένη ευδοκήση να τιμήση αυτόν τον αξιωματικόν κατά την αναχώρησιν του προς αναγνώρισιν της οκταετούς επιμελούς και επωφελούς υπηρεσίας του με τον αργυρούν σταυρόν του Βασιλ. Τάγματος του Σωτήρος (...).

Αθήναι την 30 Απριλίου 1842

[Γ.Α.Κ. ΜΑ, φ. 338]

Αθήναι τη 14/26 Αυγούστου 1841

Ο

Αντισυνταγματάρχης Μαξιμιλιανός Ρόσνερ

Αρχηγός της Β. Χωροφυλακής

Προς

Την επί των Στρατιωτικών Β. Γραμματεϊάν της Επικρατείας

Αίτησις αφέσεως

Ιδιαιτέρως οικιακοί κατεπείγουσαι υποθέσεις μ' αναγκάζουν να μεταβώ εις την πατρίδα μου.

Λαμβάνω την τιμήν, να αναφέρω τούτο προς την Β. αυτήν Γραμματεϊάν και να την θερμοπαρακαλέσω, όπως ευαρεστηθείσα καθυποβάλλει την παρούσαν μου εις την Α.Μ. τον Βασιλέα, διά να ευαρεστηθή και μου παραχωρήση την εκ της Β. Ελληνικής υπηρεσίας άφεσιν μου σύμφωνα με την περί Στρατολογίας συνθήκην μεταξύ Βαβαρίας και Ελλάδος χρονολογούμενην από Α.Νοεμβρίου 1832 και καταχωρημένη εις το 20 άρθ. της Β. εφημερίδος του έτους 1833.

Ρόσνερ
Αντισυνταγματάρχης

[Γ.Α.Κ. ΜΒ, φ. 34]

Ευαρεστηθέντες να εγκρίνωμεν την παρά του Αντισυνταγματάρχου Μαξιμιλιανού Ρόσνερ, αρχηγού του Σώματος της Χωροφυλακής από την Ημετέραν στρατιωτικήν υπηρεσίαν ζητηθείσαν άφεσιν δηλοποιούμεν ότι από 15/27 Φεβρουαρίου 1832 υπηρέτησεν ως Αξιωματικός του Ημετέρου Στρατού και εκφράζοντες προς αυτόν την Ημετέραν ευχαρίστησιν, δίδομεν το παρόν ενδεικτικόν υπογεγραμμένον παρ' Ημών και εσφραγισμένον με την ιδιαιτέραν μεγάλην σφραγίδα του κράτους.

Εκδοθέν εν τη Ημετέρα Καθέδρα
Αθήναι την 27 Αυγούστου/8 Σεπτεμβρίου 1841

[Γ.Α.Κ. ΜΒ, φ. 34]

Αθήναι τη 12 Απριλίου 1840
Το
Αρχηγείο της Χωροφυλακής
Προς
Την επί των Στρατιωτικών Βασ. Γραμματείαν της Επικρατείας
Εις Αθήνας

**Πρότασις προβιβασμού εις τον βαθμόν λοχαγού II τάξεως του λοχίου σιτιστού
Γεννοβέλη**

Λαμβάνω την τιμήν να αναφέρω προς την Βην ταύτην Γραμματείαν ότι ο λοχίας σιτιστής Αθανάσιος Γεννοβέλης διορισθείς διά της υπ αρ.15.600 και υπό ημερομηνίαν 13 8βρίου 1839 Διαταγής να εκπληροί χρέη λογιστού εις την Μοίραν των Κυκλάδων εκτελέσας μέχρι τούδε τα χρέη του με μεγίστην δραστηριότητα και επιμέλειαν και δείξας αρκετόν ζήλον και εμπειρίαν εις την υπηρεσίαν του, αποκαθίσταται αξιουσύστατος διά τον βαθμόν του λοχαγού IIας τάξεως. Οθεν παρακαλείται η Β. αύτη Γραμματεία ίνα ευαρεστηθή και ενεργήση τον διορισμόν του διά να εμπυχωθή ο δραστήριος τούτος Νέος έτι πλέον εις την πρόοδόν του και ανταμοιφθή επαξίως.

Ρόσνερ
Αντισυνταγματάρχης

[Γ.Α.Κ. ΜΑ, φ. 275]

Λαμία την 20 7μβρίου 1839
Ο
Υπομοίραρχος Αναστάσιος Πλέσσας
Προς
Την Μοιραρχίαν Φωκιδολοκρίδος
Εις Λαμίαν

Περί αρχαιότητας

Εξ αρχής του περί ανεξαρτησίας Ιερού Αγώνος υπηρέτησα Στρατιωτικός μέχρι σήμερον χωρίς διακοπήν εκτός εκείνης της διαλύσεως των ελαφρών Σωμάτων παρά της Α. Μεγαλειώτητος εις την ευτυχή άφειξιν του.

Εις το μεταξύ τούτο κατά τον μήνα μάιον του 1828 ότε έγινε ο πρώτος διοργανισμός των Ελαφρών Σωμάτων εις το Στρατόπεδον της Δυτικής Ελλάδος ετιμήθην με τον βαθμόν του εκατοντάρχου εις την υπό της Διαταγής του χιλιάρχου

Κώστα Βλαχοπούλου χιλιαρχίαν, καθώς γίνεται τούτο δήλον εκ των ανά χείρας μου αποδείξεων και της αναγνωρίσεως του περί ου ο λόγος Βαθμού μου παρά της δευτέρας εξεταστικής Επιτροπής των ελαφρών αξιωματικών.

Εις τον Βον διοργανισμόν των ελαφρών Σωμάτων εις τα Τάγματα κατά τον Δεκέμβριον Μήνα του 1830 διορίσθην υπολοχαγός εις το ΙΘ τάγμα και ο καταβιβασμός μου ούτος έγινεν παρά της τότε Διοργανιστικής Επιτροπής επί λόγω ότι οι ανώτεροι αξιωματικοί των χιλιαρχιών εκαταβιβάσθησαν εξ ενός ως δύο βαθμών εις τον ειρημένον Βον Διοργανισμόν.

Κατά δε το 1834 τον Μήνα 7μβριον διορίσθην παρά της Α. Μεγαλειώτητος Υπομοίραρχος Βας τάξεως εις το Βασιλ. Σώμα της Χωροφυλακής όπου και υπηρετώ μέχρι σήμερον με τον ίδιον βαθμόν, αλλ επειδή ένεκα των όσων ανωτέρω αναφέρω θεωρώ τον εαυτόν μου αδηκιμένον κατά την αρχαιότητα μεταξύ των Συναδέλφων μου υπομοιράρχων παρακαλώ την Μοιραρχίαν να διευθύνη ιεραρχικώς την παρούσαν μου αναφοράν προς την επί των Στρατιωτικών Βασιλικήν Γραμματείαν δια ευαρεστηθή ώστε να ενεργήσει ότι εγκρίνη.

Α. Πλέσσας
Υπομοίραρχος

[Γ.Α.Κ. ΜΑ, φ. 268]

ΟΘΩΝ
ΕΛΕΩ ΘΕΟΥ ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΤΗΣ
ΕΛΛΑΔΟΣ

Επί τη διά της αναφοράς της Ημετέρας επί των Στρατιωτικών Γραμματείας από 19/31 Μαΐου τ.ε. υπ αρ.5565 καθυποβληθείση αιτήσει του συνταγματάρχου της φάλαγγος Μακρυγιάννη, περί της κάτωθεν σημειωμένης υποθέσεως, εγκρίνομεν, παρατηρήσαντες την βεβλαμμένην αυτού υγείαν, να εξακολουθή να τω δίδωνται, ως μέχρι τούδε και μέχρι απροσδιορίστου χρόνου, αι πλήρεις αποδοχαί του.

Αθήναι την 22 Μαΐου/3 Ιουνίου 1838

Οθων

[Γ.Α.Κ. ΜΑ Υπουργείον Στρατιωτικών, φ. 567]

Η Δημογεροντία Ναυπάκτου

Δηλοποιεί

Ο Ενωμοτάρχης Κ.Δ.Γαπαρόπουλος, καθ' όλον το διάστημα της ενταύθα διαμονής του εφέρθη πάντοτε τιμίως, και η διαγωγή του είναι άμεμπτος. Επειδή εις την κατά την Ακαρνανίαν αποστασίαν έδειξε μεγάλην γενναιότητα κατά των αποστατών, εξασφάλησας του φρούριον με όλα τα αναγκαία μέτρα προς υπεράσπισιν του θρόνου της Α.Μ. του Βασιλέως, ως και το ενταύθα ταμείον έτι μάλλον συνέδραμεν από τας επιδρομάς των εντός του φρουρίου αποστατών διό τω δίδεται η παρούσα, διά να τω χρησιμεύση όπου ανήκει.

Εν Ναυπάκτω την 25 Μαΐου 1836

Οι Δημογέροντες

Α. Αναγνωστόπουλος

Κ. Τασιόπουλος

[Γ.Α.Κ. ΜΑ Υπουργείον Στρατιωτικών, φ. 567]

Βασίλειον της Ελλάδος
Εν Βονίτση την 29 Απριλίου 1836

Ο

Επαρχος Ακαρνανίας
Πιστοποιώ

Οτι ο κύριος Γιώτης Ν.Βαρνακιώτης μετά των παρά πόδας σημειωμένων πρώην στρατιωτικών όχι μόνον απεδοκίμασεν τα αναφανέντα κατά τας δύο Φεβρουαρίου εις Μύτικα και Δραγαμέστον στασιαστικά κινήματα, αλλά και τα αντέκρουσε, υπακούσας εις την παραγγελίαν μας ήλθον εις το χωρίον Κατούντας και από την 12 Φεβρουαρίου, ενωθείς με τα των λοιπών εις Μύτικα συγκεντρωθέντων αξιωματικών και λοιπών Ξηρομερητών, όπου όλοι ομού διατηρήσαντες την θέσιν υπερασπίσθησαν τας αυτοθ.Β. αρχάς ενωθείς δε με το υπό την διεύθυνσιν του Συνταγματάρχου Τσόγγα στρατιωτικόν σώμα, ακολούθησαν εις αστακόν και καθ' όλην την εις το Ξηρόμερον περιοδείαν του Συνταγματάρχου Τσόγγα εναντίον των εις [δυσανάγνωστο] και λοιπάς θέσεις ανταρτικών συμμοριών μέχρι της διαλύσεως τοιούτον λοιπόν τον συσταίνωμεν διά του παρόντος εγγράφου μας εις την υψηλήν Κυβέρνησιν διά να λάβη την ανήκουσαν εις αυτόν αμοιβήν και τιμήν.

Παντελέως Κίτσαλης
Σπύρος Περδίκης
Διονύσιος Περδίκης
Κωνσταντίνος Κράββαρης
Βασίλειος Καραγιάννης

Εν Κατούνα την 24 Μαρτίου 1836

Ο Συνταγματάρχης
Γ. Τσόγγας

Δια το ακριβές της αντιγραφής εν Βονίτση την 24 Ιουνίου 1837
Ο ειρην. ως Συμβολαιογράφος
Νικόλαος Γεροδήμος

[Γ.Α.Κ., ΜΑ Υπουργείον Στρατιωτικών, φ. 427]

ΟΘΩΝ
ΕΛΕΩ ΘΕΟΥ ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΤΗΣ
ΕΛΛΑΔΟΣ

Επιφορτίζομεν την Ημετέραν επί των Στρατιωτικών Γραμματείαν να δηλοποιήση εις τον Παύλον Ταμπακόπουλον, κατά συνέπειαν αναφοράς, εγχειρισθείσης εις ημάς, διά της οποίας εζήτηι την αναγνώρισιν των στρατιωτικών εκδουλεύσεών του, ότι, επειδή ούτε από την πρώτην, ούτε από την τελευταίαν εξεταστικήν επιτροπήν κατεχωρήθη εις κανέν των Μητρώων αλλ' ούτε δύναται να αποδειχθή ότι τω όντι παρέδосεν αποδεικτικά εις την πρώτην Επιτροπήν, επειδή από τα εις την αναφοράν του εις αντίγραφον εσωκλειόμενα αποδεικτικά, υπογεγραμμένα από πρώην τινάς οπλαρχηγούς, εξάγεται ότι από καμμίαν των προλαβουσών Κυβερνήσεων, και έτι ολιγώτερον από την κατά το 1830 και 31 έτος κατόρθωσε ν' απολαύση στρατιωτικόν τινά βαθμόν, τα δι' ανταμοιβήν δικαιώματα του δεν δύναται να ήναι, παρά τα οποία έκαστος των υπηκόων μας δύναται να έχη, όστις εις τον πολυχρόνιον υπέρ ανεξαρτησίας αγώνα εξειπλήρωσε πιστώς τα προς την πατρίδα χρέη του.

Αθήναι τη 17/29 Ιουλίου 1837

Οθων

[Γ.Α.Κ., ΜΑ Υπουργείον Στρατιωτικών, φ. 425]

ΟΘΩΝ
ΕΛΕΩ ΘΕΟΥ ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΤΗΣ
ΕΛΛΑΔΟΣ

Επί τη προτάσει της Ημετέρας επί των Στρατιωτικών Γραμματείας από 5.17 Αυγούστου, λαμβάνοντες υπ' όψιν τας κατά τον υπέρ ελευθερίας της Ελλάδος αγώνα διαφοροειδείς εκδουλεύσεις του Ιωάννου Βλάχου από Τριέζην, ονομάζομεν αυτόν τιτλοφόρον λοχαγόν της φάλαγγος.

Αθήναι την 7/19 Αυγούστου 1837

Οθων

[Γ.Α.Κ., ΜΑ Υπουργείον Στρατιωτικών, φ. 425]

Βασιλεύ,

Εάν συμφώνως με την διακήρυξιν σου πρέπει να βραβεύονται οι κατά τον Ιερόν αγώνα υπηρετήσαντες, πώς εμέ η επί των αριστείων Επιτροπή να μη δώση το χάλκινον αριστείον ενώ από το 1821, μέχρι το 1829 είμουν επί κεφαλής Στρατιωτών, ως παρά των αρχηγών μου επισυναπτόμενα έντιμα μαρτυρικά διαδηλούσι. Διό πεποιθώς εις το φιλοδίκαιον της Μεγαλειότητος Σου σε ικετεύω, Βασιλεύ, να ευαρεστηθής να διατάξης, ώστε να τιμήση και εμέ η επί των αριστείων επιτροπή με το προσήκον των αγώνων μου αργυρούν αριστείον.

Της Μεγαλειότητός Σου
Βασιλεύ

Εν Αθήναις τη 13 Ιουλίου 1837
Πιστός υπήκοος
Α. Σακελλάρης

[Γ.Α.Κ., ΜΑ Υπουργείον Στρατιωτικών, φ. 425]

Δηλοποιώ ο υποφαινόμενος ότι ο Δημήτριος Ιωάννου Ηπειρώτης ηγωνίσθη εις τον υπέρ της ανεξαρτησίας Ιερόν αγώνα από το 1821 μέχρι του 1828 ευρισκόμενος πάντοτε [δυσανάγνωστα] υπό τας διαταγάς μου υπηρέτησε πιστώς και γενναίως την Πατρίδα χωρίς να πράξη ουδεμίαν κατάχρησιν. Εφονεύθησαν κατά περίστασιν [δυσανάγνωστο] ο πατήρ και ο αδελφός του εις την τρομεράν πολιορκίαν του Μεσολογγίου. Ούτω γνωρίζων καλώς δίδω το παρόν μου προς τον Διαληφθέντα Δημήτριον Ιωάννου Ηπειρώτην κατ' αίτησίν του, ίνα τω χρησιμοποιήση όπου ανήκει.

Τη 8 Ιουνίου 1837
Εν Αθήναις
Νότης Μπότζαρης
Ι.Θ. Κίτζος

[Γ.Α.Κ., ΜΑ Υπουργείον Στρατιωτικών, φ. 427]

ΟΘΩΝ
ΕΛΕΩ ΘΕΟΥ ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΤΗΣ
ΕΛΛΑΔΟΣ

(...), παραγγέλομεν αυτήν [ενν. την Γραμματεία επί των Στρατιωτικών] να σβέση από τον κατάλογον της Φάλαγγος τα ονόματα των επιλοχιών της δευτέρας τετραρχίας της Φάλαγγος Νικολάου Στράτου και Γεωργίου Γεροθανάση, των δεκανέων Αθανασίου Κρικοχωρίτου, Κώστα Παστογεωργάκη και Κώστα Βαλιανάκου, των φαλαγγιτών Κωνσταντίνου και Δημητρίου Γερολίμων και Παναγιώτου [δυσανάγνωστο], διότι έλαβον άμεσον μέρος εις τας ταραχάς της Ακαρνανίας και ηνώθησαν μετά των αποστατών.

Εν Αθήναις την 31 Μαρτίου/12 Απριλίου 1836

[Γ.Α.Κ., ΜΑ Υπουργείον Στρατιωτικών, φ. 539]

Σε αναφορά τους προς τον Οθωνα οι κάτοικοι του χωριού Μώλος Φθιώτιδας, παραπονούνται γιά τη συμπεριφορά των ανδρών της Φάλαγγας και της Χωροφυλακής:

"(...) διότι μερική όχη όπου δεν έχουν δυνάμης να υποφείρουν βασιλικούς στρατιότας αλλά δεν ημπορούν να ηκονομείσουν την θροφήν τον παιδιόν τον διότι έως το παρόν όπου ήτον τα βασιλικά χωράφια ελεύθερα καλά εζούσαμει, τόρα πώς να ζήσομαι μεγαλιόταται, τον τόπον όπου θρέφονται ογδοήκοντα οικογένηες, τον επήραν δέκα φαλαγκήτες, λοιπόν πώς να υποφέρομαι κονάκια, αγκάργες, να έρχεται το βράδυ οπολίτης από το χωράφι βρεμένος με χιόνη, μελάσπες από τα πόδια έως το καιφάλη, και τα σπήτια τους γεμάτα από στρατιότας, και ζητούν να φάγουν και πήνουν και το πρωί μας πέρνουν και τα ζώα μας καβάλει διά την λαμίαν, διά το ταλάντι, δια τη Λιβαδιά και εις καθ υπόθεσιν του, λοιπόν μεγαλιόταται, δήμαρχο έχομαι και δήμαρχο δεν γνωρίζομαι να μας οφελέση και και να μας δικαιόση κατά τα βασιλικά διατάγματα".

Την 30 Απριλίου 1839

[Γ.Α.Κ., ΜΑ Υπουργείον Στρατιωτικών, φ.442. Ο Σμάλτς έδωσε διαταγές να γίνονται αναφορές και ανακρίσεις όπου και όποτε παρουσιάζονται παρόμοια κρούσματα τέτοιας συμπεριφοράς των ανδρών του στρατού. Στην προκειμένη περίπτωση, πάντως, αναδεικνύεται εύγλωττα το πρόβλημα της διάστασης, που κατά καιρούς συνέβαινε, μεταξύ των κατοίκων της επαρχίας και των κρατικοδίαιτων ανδρών που υπηρετούσαν στα διάφορα σώματα του κρατικού στρατού]

Λόγω της μεγάλης σημασίας που είχε η είσοδος και η φοίτηση στη σχολή Ευελπίδων υπήρξαν πολλές αιτήσεις για το σκοπό αυτό. Στη συντριπτική του πλειοψηφία οι αιτήσεις υπογράφονταν από πτωχούς αγωνιστές της Επανάστασης και χήρες αγωνιστών, που έβλεπαν την αποδοχή των αιτήσεών τους από την Αντιβασιλεία ή τον Οθωνα, ως ανταμοιβή για την υπηρεσία τους στον Αγώνα του 1821. Σε όλες τις αιτήσεις περιγράφονται με τα μελανότερα χρώματα οι άθλιες οικονομικές συνθήκες της οικογένειας του υποψηφίου Ευέλπιδος. Παραθέτουμε μία χαρακτηριστική αίτηση

Προς την υψηλήν Αντιβασιλείαν του Βασιλείου της Ελλάδος
Εξοχότατοι!

Η υποφαινομένη δυστυχής χήρα, τριών ανηλίκων ορφανών μήτηρ, τολμώ ευσεβεστάτως να προσφέρω την παρούσαν μου ταπεινήν ικετήριον εις την υμετέραν Εξοχότητα επικαλούμενη το έλεος και την φιλανθρωπίαν της εις εμέ και τα ειρημένα ορφανά μου.

Είμαι εξοχότατοι, εκ της πολυπαθούς Κρήτης, συναριθμουμένη ποτέ εις τους ευτυχεστέρους της πατρίδος μου διά την αξιόλογον κινητήν και ακίνητον περιουσίαν μου. Ο άνδρας μου, άμα ήρχισε της πατρίδος ο αγών, έτρεξε να γένη συμμετοχος τούτου, και με την περιουσίαν και με το όνομα, και με τους βραχίονάς του, την προθυμίαν του ταύτην επεσφράγισε με τον ένδοξον θάνατον, τον οποίον έλαβε μαχόμενος και έπεσεν αφήσας εμέ και τα άθλια τέκνα τους εις παντελή ένδειαν. Ολη μας η ακίνητη περιουσία, οσπήτια, αγροί, αμπελώνες κ.τ.λ. εδημεύθησαν, όσα δε πράγματα εδυνήθην να παραλάβω μαζί μου εις την φυγήν, μου τα ήρπασαν ανιλιώς και απανθρώπως οι πειραταί Κάσιοι. Ωστε αν το έλεος των προλαβουσών Κυβερνήσεων δεν επρόφθασε να επίδη και εις την ένδειαν και εις τα δίκαια μου, προ πολλού και εγώ και τα τέκνα μου ηθέλαμεν ήσθαι οικτρόν της πείνης και γυμνότητος παρανάλωμα! Εις την αυτήν κατάστασιν ευρισκομένη πάντοτε επικαλούμαι ικετικώς το Βασιλικόν έλεος. Ολοι οι συμπατριώται γνωρίζουσι και δύνανται να μαρτυρίσωσι, και την προτέραν μου ευτυχίαν, και του ανδρός μου τον υπέρ Πατρίδος θάνατον, και την παρούσαν μου κατάστασιν, εάν η υψηλή Αντιβασιλεία αξιώση να ζητήση περι τούτων πληροφορίας. Τα δύο μου ορφανά ευρίσκονται εις το εν Αιγίνη ορφανοτροφείον, έχουσιν νουν και θέλησιν να παιδευθώσιν αξίως της γεννήσεως των, Μετά δακρύων θερμών λοιπών ικετεύω την υμετέραν Εξοχότητα να αξιώση να τα μεταθέση εις το πολεμικόν σχολείον, διά να ημπορώ να ελπίσω μίαν ημέραν ανακούφισιν των δεινών μου και βελτίωσιν της δυστυχούς οικίας μου διά της

εκπαιδεύσεως και χρηστής αγωγής τούτων. Με σταθεράν πεποίθησιν εις τα πατρικά αισθήματα της υψηλής Αντιβασιλείας και ότι δι αυτά δεν θέλη παραβλέψη την ταπεινήν και ένθερμον ικεσίαν μιάς ελεεινής χήρας υπέρ των αναξιοπαθούντων ορφανών της μένω με βαθύτατον σέβας εις τας διαταγάς.

Εν Ναυπλίω την 22 Σεπτεμβρίου 1833

Ευπειθεστάτη και ταπεινοτάτη δούλη
Σμαράγδα Μαριδοπούλου
Χήρα Μιχαήλ Κριτζοτάκη

[Γ.Α.Κ., ΜΒ Υπουργείον Στρατιωτικών, φ. 377]

ΟΘΩΝ

ΕΛΕΩΙ ΘΕΟΥ ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Επί τη προτάσει του Ημετέρου Υπουργού των Στρατιωτικών, εγκρίνομεν την εις την Στρατιωτικήν Σχολήν παραδοχήν του νέου Θεοδώρου Ι. Κολοκοτρώνη με πληρωμήν του ημίσεως των διδάκτρων ήτοι πεντακοσίων δραχμών κατ' έτος κατατασσομένου εις το ΙΙΙον τμήμα της IV κλάσεως.

Αθήναι την

[Γ.Α.Κ., ΜΒ, Υπουργείον Στρατιωτικών, φ. 377]

ΟΘΩΝ

ΕΛΕΩΙ ΘΕΟΥ ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Επί τη προτάσει του Ημετέρου Υπουργού των Στρατιωτικών εγκρίνομεν την ...
εις την Στρατιωτικήν Σχολήν εκ νέου παραδοχήν του Δημητρίου Θ.Γρίβα ως
υποτρόφου, εξελθόντος εκ της Σχολής ταύτης, δυνάμει του από 14 Απριλίου Ε.Ε.
Ημετέρου Διατάγματος. Αθήναι την 4 Αυγ.1844.

[Γ.Α.Κ., ΜΒ, Υπουργείον Στρατιωτικών, φ. 378]

ΟΘΩΝ

ΕΛΕΩ ΘΕΟΥ ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΤΗΣ
ΕΛΛΑΔΟΣ

Επί αναφορά της Ημετέρας επί των Στρατιωτικών Γραμματείας από 20
Σεπτεμβρίου/2 Οκτωβρίου τ.ε. περί του κάτω σημειωμένου, θέλει δηλοποιηθή εις τον
ταγματάρχην Κ.Πετμεζάν, ότι δεν δύναται να γενή κατά το ενεστός διδακτικόν έτος
η κατάταξις των υιών του εις την στρατιωτικήν σχολήν, καθότι δεν έχουν τας
απαιτούμενας προκαταρκτικάς γνώσεις, διά το οποίον χρεωστέι να φροντίση να
προετοιμασθούν οι νέοι δια της ανηκούσης σπουδής κατά το αρ.47 της περί
οργανισμού της σχολής διατάξεως, ώστε να γενούν ικανοί προς κατάταξιν δια το
ερχόμενον διδακτικόν έτος.

Αθήναι την 24 Σεπτεμβρίου/6 Οκτωβρίου 1837

Οθων

[Γ.Α.Κ., ΜΒ Υπουργείον Στρατιωτικών, φ. 378]

Κατάλογος περί της ευφυΐας των μελλόντων να εισέλθουν νέων εις τη Σχολήν
[Ευελπίδων]

ΟΝΟΜΑ/ /ΕΠΩΝΥΜΟΝ	ΤΑΞΙΣ ΕΥΦΥΪΑΣ				ΕΤΟΣ ΣΠΟΥΔΩΝ
	ΕΞΑΙΡΕ- ΤΟΥ	ΚΑΛΗΣ	ΜΕΤΡΙΑΣ	ΠΕΡΙΟΡΙ- ΣΜΕΝΗΣ	
Σ. Νικηφοράκης	+				2 ^ο /4 ^{ης}
Σ. Αθανασίου	+				3 ^ο
Γ. Γιαννακόπουλος		+			3 ^ο
Βαρούχας		+			3 ^ο
Ι. Τόλια-Λάζου		+			3 ^ο
Ν.Χ. Πέτρου		+			3 ^ο
Γ. Φαρμάκης		+			3 ^ο
Θεμ. Σταυράκογλου		+			3 ^ο
Δ. Παπαγεωργίου		+			3 ^ο
Γ. Πετμεζάς		+			3 ^ο
Ι. Ευμορφόπουλος		+			3 ^ο
Δ. Τζόβας			+		3 ^ο (αδύνατος εις τα μαθηματικά)
Λασσάνης			+		3 ^ο (αδύνατος εις τα μαθηματικά)
Δ. Μαυρογένης		+			3 ^ο (αδύνατος εις τα μαθηματικά)
Κυργούσιος		+			3 ^ο (αδύνατος εις τα μαθηματικά)
Μ. Χρονόπουλος			+		Ανίκανος
Δ. Χριστοδούλου			+		Ανίκανος
Ν. Μακρής			+		Ανίκανος
Γ. Κένταυρος		+			Ανίκανος
Βελισάριος		+			Ανίκανος
Σαλωνιτίδης			+		Ανίκανος
Λιαπέρης		+			Ανίκανος
Θ. Πάγκαλος		+			Ανίκανος
Λ.Α. Βάθης		+			Ανίκανος
Α. Πετμεζάς				+	Ανίκανος
Κασσάλης				+	Ανίκανος
Ξεν. Βενιζέλος			+		Ανίκανος
Α.Β. Μαυροβουνιώ- της		+			Ανίκανος
Μαυρομιχάλης		+			Ανίκανος
Δ. Βλαχόπουλος		+			Ανίκανος
Καίσαρ Ρώμας		+			2 ^ο /4 ^{ης}

[Γ.Α.Κ. ΜΒ, Υπουργείον Στρατιωτικών, φ. 380]

"Μανθάνομεν μετά θετικότητος, ότι οι περισσότεροι των μαθητών της εν Πειραιεί Στρατιωτικής Σχολής ζητούσι την παραίτησιν των. Καθίσταται απερίγραπτος η κινδυνεύουσα εντελής παραλυσία αυτού του καταστήματος. Εκ των Μαθητών μέχρι των 20 δεν ακούουσι μαθήματα τακτικά, ως θέλοντες να αναχωρήσωσι μέρος εκ των λοιπών ευρίσκονται εις διηνεκή φυλακήν, και ούτως αποβαίνουσι μάταιαι και αι μεγάλοι ελπίδες και τα μεγάλα περί τούτου έξοδα του Εθνους (...)"

[εφ. "Αιών", 14 Φεβρουαρίου 1840, αρ. 137]

"Προ καιρού ήρχισαν προβαίνουσαι μικραί τινες αταξίαι εις την Στρατιωτικήν Σχολήν των Ευελπίδων, αλλά εκ της αδιαφορίας ή της αναξιότητος, του κυρίου Διοικητού, όστις δίδει τας διαταγάς του από το παράθυρον του θαλάμου του, δεν εδόθη ποτέ προσοχή εις τας διαφόρους αναφοράς των κυρίων αξιωματικών, καθώς και του Υπολοχαγού Γ. Μομφεράτου, Διδασκάλου του Πυροβολικού και λοιπών άλλων μαθημάτων. Ούτως ηύξησε το πράγμα επί τοσούτον, ώστε οι μαθηταί συνέτριψαν δύο κάτοπτρα εντός του κοιτώνος των, εξέσχισαν και τας υπογραφάς του Διοικητού και με όλα αυτά δεν επαρουσιάσθη ποτέ, να τους ομιλήση ούτος (...). Αλλά τι εσκέφθη ο βαθύς νους του κ.Ρεικέκου; Κατά την 15 του τρέχοντος εζήτησεν από το εν Πειραιεί Φρουραρχείον όλον το σώμα της φρουράς, ως και εκείνο της χωροφυλακής, και εις τας 7 1/2 προ του δείπνου, ενώ οι μαθηταί εσπούδαζον εις τας μελέτας των, απροσδοκίτως ήκουσαν προστάγματα στρατιωτικά εντός του καταστήματος, και κατά διαταγήν του Διοικητού αφωπλίσθησαν (...). Αμα έμαθεν η επί των Στρατιωτικών Γραμματεία τα διατρέχοντα ταύτα, έστειλε μίαν πενταμελή επιτροπήν διά να εξετάση των μαθητών τα παράπονα και τας αταξίας.

(...). Δεν είναι πρώτη ήδη η σκηνή των τοιούτων αταξιών και ελλείψεων. Η Γραμματεία δεν έχει μόνον τα παρόντα προ οφθαλμών, αλλά και τα του στρατηγού Πίζα έγγραφα της επιθεωρήσεως του 1836, ότε εστάλη εις Αίγινα ούτος, όπου ηκολούθησαν της αυτής φύσεως και πολλαί μεγαλήτεροι αταξίαι. Ας ηξεύρη λοιπόν η Κυβέρνησις, ότι έκτοτε δεν διευθύνθη αυτό το πολυέξοδον κατάστημα αναλόγως με τας ευχάς και τας ελπίδας της.

[εφ. "Αιών", 21 Ιανουαρίου 1840, αρ. 129]

Εν Πειραιεί την 23 Αυγούστου 1844

Ο ευπειθώς υποσημειούμενος υπηρετήσας ταύτην Σχολήν 14 έτη αδιαλείπτως πότε μεν ως Επιθεωρητής, πότε δε ως διδάσκαλος και εσχάτως ως υποδιοικητής και προσωρινός Διοικητής αυτής, βλέπων εις τον νέον διορισμόν του Διοικητού της Σχολής εαυτόν αδικούμενον έτι δε και προσβαλλόμενον αναγκάζεται να παρακαλέση το Β. τούτο Υπουργείον ίνα τον απαλλάξη από τα χρέη του Υποδιοικητού, του διευθυντού των Σπουδών και του διδασκάλου και ευαρεστηθή να τον μεταθέση εις το Μηχανικόν Σώμα, εις το οποίον ανήκει.

Δ. Σταυρίδης

[Γ.Α.Κ., ΜΒ Υπουργείον Στρατιωτικών, φ. 372]

Οι κυβερνήσεις και οι Γραμματείς επί των Στρατιωτικών τη δεκαετία 1833-1843

ΗΜΕΡΟΜΗΝΙΑ	ΠΡΩΘΥΠΟΥΡΓΟΣ	ΓΡΑΜΜΑΤΕΑΣ ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΩΝ
25 Ιανουαρίου 1833	Σ. Τρικούπης (1 ^η Κυβέρνηση)	Κ. Ζωγράφος
3 Απριλίου 1833	Σ. Τρικούπης (2 ^η Κυβέρνηση)	Α. Μαυροκορδάτος C. Schmaltz (1.6.33)
12 Οκτωβρίου 1833	Α. Μαυροκορδάτος (1 ^η Κυβέρνηση)	C. Schmaltz (11.3.34)
31 Μαΐου 1834	Ι. Κωλέττης	W. Lesuire
20 Μαΐου 1835	J. Armansberg	W. Lesuire C. Schmaltz (10.6.35)
2 Φεβρουαρίου 1837	J. Roudhart	C. Schmaltz
8 Δεκεμβρίου 1837	Οθων	C. Schmaltz
10 Φεβρουαρίου 1841	Α. Μαυροκορδάτος	C. Schmaltz Α. Μεταξάς (2.7.41)
10 Αυγούστου 1841	Α. Κριεζής	Α. Μεταξάς Α. Βλαχόπουλος (29.8.41)
3 Σεπτεμβρίου 1843	Α. Μεταξάς	Α. Λόντος

ΠΗΓΕΣ - ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

(Αναφέρονται μόνο τα έργα στα οποία έγινε παραπομπή)

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΕΣ

Γκίνης Δ.Σ., Κατάλογος ελληνικών εφημερίδων και περιοδικών 1811-1863, Αθήναι 1967. Συμπλήρωμα στο περ. Ο ΕΡΑΝΙΣΤΗΣ, Κ.Θ. Δημαράς 1(1963), σ. 51-85· Ε. Φραγκίσσης 1(1963), σ'. 243-295· Κ. Παγώνης 2(1964), σ. 249-259· Ε. Μοσχονάς 3(1965) σ. 199-214.

Γκίνης Δ.Σ., Μέξας, Ελληνική Βιβλιογραφία 1800-1863, I-III, Αθήναι 1939-1957.

Dimaras C.Th.-Koumariou C.-Droulia L., Modern Greek Culture-A selected Bibliography, Αθήνα 1970.

Καιροφύλας Κ., Ελληνική Βιβλιογραφία I-IV, Αθήναι 1946-1950.

Μάγερ Κ., Ιστορία του ελληνικού τύπου, I-III, Αθήναι 1957-1960.

Φουσαράς Γ.Ι., Βιβλιογραφία των ελληνικών Βιβλιογραφιών, 1791-1947, Αθήναι 1961.

Α. ΠΗΓΕΣ

I. Ανέκδοτες

1. Γενικά Αρχεία του Κράτους (Γ.Α.Κ.)

α) Υπουργείον Στρατιωτικών (ΜΑ, ΜΒ): Φάκελοι 34, 35, 36, 37, 38, 40, 44, 148, 234, 235, 236, 268, 269, 275, 337, 338, 372, 374, 377, 378, 379, 380, 422, 423, 425, 426, 427, 431, 434, 442, 539, 540, 545, 550, 567, 568, 569, 570, 571, 601 και 604.

β) Υπουργείον Εσωτερικών : Φάκελοι 176, 234, 236.

γ) Αρχείον Συλλογής Βλαχογιάννη: κυτίον 47

2. Εθνική Βιβλιοθήκη: Χειρόγραφα Αρχεία ΒΒΙ3

II. Δημοσιευμένες

1. Πρακτικά Συζητήσεων Γερουσίας, 1845-1856

2. Επιτομαί εγγράφων του Βρεττανικού Υπουργείου των Εξωτερικών, συνταχθείσαι υπό Γ.Γλύτση, Χ.Λούκου, Ε.Μπελιά. Γενική αλληλογραφία των ετών 1833-1835, Φακ. ΕΛΛΑΣ, εκδ. Ακαδημίας Αθηνών, Τόμος Β', Αθήναι 1979.

Β. ΤΥΠΟΣ

I. Εφημερίδες της εποχής

Φύλλα εφημερίδος της Κυβερνήσεως (Φ.Ε.Κ.): Από 8 Μαρτίου 1833, αρ.5, έως 27 Οκτωβρίου 1843, αρ.37.

ΑΘΗΝΑ, 1833 έως 1842

ΑΙΩΝ, 1839 έως 1848

ΕΛΠΙΣ, 1836-1837 και 1843-1849

ΕΠΟΧΗ, 1834-1835

ΗΛΙΟΣ, 1833

ΣΩΤΗΡ, 1834

II. Περιοδικά της εποχής

ΑΠΟΜΑΧΟΣ ("Στρατιωτικόν Περιοδικόν Σύγγραμμα"), 1857.

ΕΒΔΟΜΑΣ ("Επιθεώρησις Κοινωνική και Φιλολογική"), 1890.

ΟΝΗΣΑΝΔΡΟΣ (ή "Εφημερίς του Ξηράν και θάλασσαν στρατού και της Εθνοφυλακής"), 1864-1865.

ΠΑΝΔΩΡΑ, 1855.

ΠΑΡΘΕΝΩΝ, ("Μηνιαίον περιοδικόν σύγγραμμα"), 1871.

ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΟΣ ΑΓΓΕΛΟΣ, 1844-1847.

Γ. ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

About Edmond, Ο βασιλιάς των ορέων, εκδ. Τολίδη, Αθήνα 1990.

About Edmond, Η Ελλάδα του Οθωνος- "Η σύγχρονη Ελλάδα 1854", εκδ. Τολίδη χ.χ.

Αλτουσέρ Λουί, Θέσεις, εκδ. Θεμέλιο, Αθήνα 1978.

Αναστασίου Νικόλαος, Τα προς τους ελευθερωτάς του Ελληνικού Έθνους ΑΔΙΚΗΜΑΤΑ, εκδιδόμενα εγκρίσει και δαπάνη της Κεντρικής Ιδιωτικής Επιτροπής των ηδικημένων αγωνιστών, Αθήνησι, τύποις Ν.Παπαδοπούλου, 1869.

Αναστασίου Γιάννης, Οι σχέσεις Εκκλησίας και κράτους-η εποχή της Αντιβασιλείας και της απόλυτης Μοναρχίας του Οθωνα, στο, ΕΛΛΑΔΑ: Ιστορία και Πολιτισμός, τόμος 7ος, εκδ. Μαλλιάρης-Παιδεία, Αθήνα 1982.

Ανδρεάδης Ανδρ. Μιχ., Ιστορία των Εθνικών Δανείων-τα δάνεια της ανεξαρτησίας (1824-18250. Το δημόσιον χρέος επί της Βαυαρικής δυναστείας, μέρος Α', εν Αθήναις 1904.

Αντερσον Πέρυ, Το απολυταρχικό κράτος, εκδ. Οδυσσέας, Αθήνα 1986.

Αντωνίου Δαυίδ, Τα προγράμματα Μέσης Εκπαίδευσης (1833-1929), εκδ. Ιστορικά Αρχεία Ελληνικής Νεολαίας (Ι.Α.Ε.Ν.), Γενική Γραμματεία Νέας Γενιάς, Αθήνα 1988.

Αντωνίου Κωνσταντίνος, Ιστορία ελληνικής Χωροφυλακής, Αθήναι χ.χ.

Ανώνυμος, Αι περί Συντάγματος και περί των κατά την Ελλάδα Βαυαρών πράξεις της Συμμαχίας και της Αυλής του Μονάχου, εν Αθήναις 1843.

Ανώνυμος, Περίληψις των συμβάντων του τακτικού σώματος-απ' αρχής της πρώτης συστάσεως αυτού, μέχρι της ελεύσεως της Α.Μ. του Σεβαστού ημών ΑΝΑΚΤΟΣ, εν Ναυπλίω 1841.

- Ανώνυμος, Η στρατιωτική ζωή εν Ελλάδι-χειρόγραφον Ελληνος Υπαξιωματικού (επιμ. Mario Vitti), εκδ. Ερμής, Αθήνα 1986.
- Ασπρέας Γεώργιος Κ., Πολιτική ιστορία της νεωτέρας Ελλάδος, 1821-1921, εν Αθήναις 1922, έκδοσις Α'.
- Βακαλόπουλος Απόστολος, Τα ελληνικά στρατεύματα του 1821-οργάνωση, ηγεσία, τακτική, ήθη, ψυχολογία. Θεσσαλονίκη, 1948.
- Βακαλόπουλος Απόστολος, Νέα Ελληνική Ιστορία, 1204-1975, Θεσσαλονίκη 1975.
- Βακαλόπουλος Κωνσταντίνος Α. Η περίοδος της Αναρχίας, στο, Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, τόμος ΙΒ, εκδοτική Αθηνών 1975.
- Βακαλόπουλος Κωνσταντίνος, Η περίοδος της Αναρχίας, 1831-1833, εσωτερικός διχασμός και ξένες επεμβάσεις κατά τη μετακαποδιστριακή περίοδο, εκδ. Παρατηρητής, Θεσσαλονίκη 1984.
- Βακαλόπουλος Κωνσταντίνος, Τρία ανέκδοτα ιστορικά δοκίμια του φιλικού Γεωργίου Λασσάνη, δημοσιεύματα της εταιρείας Μακεδονικών Σπουδών, Θεσσαλονίκη 1973.
- Βάρδα Χριστίνα, Πολιτευόμενοι στρατιωτικοί στην Ελλάδα στα τέλη του 19ου αιώνα, στο περ. Μνήμων, εκδ. Εταιρείας Μελέτης Νέου Ελληνισμού, Τόμος 8ος, Αθήνα 1980-1982.
- Barrington Moore Jr., Social origins of Dictatorship and Democracy, ed. Penguin Oniversity Books, 1973.
- Βεργόπουλος Κώστας, Το αγροτικό ζήτημα στην Ελλάδα-η κοινωνική ενσωμάτωση της γεωργίας, γ' έκδοση, Εξάντας 1975.
- Βεργόπουλος Κώστας, Η δυναμική του 1821, στο περ. Θεωρία και Κοινωνία-επιθεώρηση των επιστημών του ανθρώπου-τεύχος 2, Σεπτέμβριος 1990, εκδ. Γνώση.
- Βερέμης Θάνος, Σκέψεις γύρω από τον τακτικό στρατό και το σώμα των Ελλήνων αξιωματικών (1828-1935), ανάτυπο από, Η πολιτική ζωή στη Μεσόγειο, 1981.
- Βερέμης Θάνος, Οι επεμβάσεις του στρατού στην ελληνική πολιτική, 1916-1936, εκδ. Εξάντας 1977.
- Βερέμης Θάνος, Στέφανος Παπαγεωργίου, Μακρυγιάννης: ο ένοπλος στην υπηρεσία του κράτους, στο περ. Διαβάζω, αρ.101, 5 Σεπτεμβρίου 1984.
- Βουρνάς Τάσος, Η ληστοκρατία σαν πρόβλημα των πρώτων φάσεων του ελεύθερου εθνικού μας βίου, Εισαγωγική μελέτη στο, Edmond About, Ο βασιλιάς των ορέων, εκδ. Τολίδη, Αθήνα 1990.
- Βουρνάς Τάσος, Ιστορία της νεώτερης Ελλάδας-από την επανάσταση του 1821 ως το κίνημα του Γουδί (1909), εκδ. Τολίδη, Αθήνα χ.χ.

- Βουρνάς Τάσος, Το ελληνικό 1848-αγώνες για κοινωνικό και πολιτικό μετασχηματισμό στην Ελλάδα κάτω από την επίδραση των ευρωπαϊκών αστικοδημοκρατικών εξεγέρσεων, εκδ. Τολίδη, Αθήνα 1983.
- Bower Leonard-Gordon Bolitho, Otho I: King of Greece. A biography, London 1939.
- Βυζάντιος Χρήστος Σ., Ιστορία του τακτικού στρατού της Ελλάδος από της πρώτης συστάσεως του κατά το 1821 μέχρι το 1832, εν Αθήναις, εκ της τυπογραφίας Κ.Ράλλη, 1837.
- Γενικόν Επιτελείον Στρατού, Ιστορία της οργανώσεως του ελληνικού στρατού (1821-1954), Αθήναι χ.χ.
- Γούδας Αναστάσιος, Υπόμνημα Δεύτερον προς τας προστάτιδας Δυνάμεις και προς άπαντα τον πεπολιτισμένον κόσμον, εν Κερκύρα 1862.
- Γούδας Αναστάσιος, Βίοι παράλληλοι. Οθων, τ.Ζ', Αθήναι 1875.
- Δανιηλίδης Δημοσθένης, Η νεοελληνική κοινωνία και οικονομία, εκδ. Νέα Σύνορα Χ.Χ.
- Δασκαλάκης Απόστολος Β., Ιστορία Ελληνικής Χωροφυλακής, Αθήναι 1973.
- Δερτιλής Γιώργος, Κοινωνικός μετασχηματισμός και στρατιωτική επέμβαση, 1880-1909, γ' έκδοσις Εξάντας, Αθήνα 1985.
- Diamandouros Nikiforos P, Cultural tradition and nation-building in mid-nineteenth century Greece, στο Δελτίον της Ιστορικής και Εθνολογικής Εταιρείας της Ελλάδος, τόμος 24ος, Αθήναι 1981.
- Διαμαντούρος Ν.Π., Η εγκαθίδρυση του κοινοβουλευτισμού στην Ελλάδα και η λειτουργία του κατά τον 19ο αιώνα, στο Δ.Γ. Τσαούσης (επιμ.), Οψεις της Ελληνικής κοινωνίας του 19ου αιώνα.
- Δραγούμης Ν, Ιστορικά αναμνήσεις, Αθήναι 1925, γ' έκδοση.
- Dreyfus F.G., Marx Roland, Poidevin Raymond, Η Ευρώπη από το 1789 μέχρι το 1848, εκδ. Παπαζήσης, Αθήνα 1984.
- Eihthal G., Οικονομική και Κοινωνική κατάσταση στην Ελλάδα μετά το 1821, εκδ. Μπάυρον, γ' έκδοση χ.χ.
- Ευαγγελίδης Τρύφων, Ιστορία του Οθωνος, εν Αθήναις 1893.
- Frazer Charles A, The Orthodox Church and Independent Greece, 1821-1852, Cambridge University Press, 1969.
- Geib Gustv, Παρουσίαση της κατάστασης του δικαίου στην Ελλάδα στη διάρκεια της τουρκοκρατίας και ως τον ερχομό του βασιλιά Οθωνα του Α', εκδ. Γκοβόστη, Αθήνα 1990.
- Gruthusen, Da Silva κ.α., Εκσυγχρονισμός και βιομηχανική επανάσταση στα Βαλκάνια τον 19ο αιώνα, εκδ. Θεμέλιο, Αθήνα 1980.

- Ζιώγου-Καραστεργίου Σιδηρούλα, Η Μέση εκπαίδευση των κοριτσιών στην Ελλάδα (1830-1893), εκδ. Ιστορικό Αρχείο Ελληνικής Νεολαίας (Ι.Α.Ε.Ν.), Γενική Γραμματεία Νέας Γενιάς, Αθήνα 1986.
- Ζυμβρακάκης, Αι αγορεύσεις του Ελληνικού Κοινοβουλίου.
- Hobsbawm E.J., Η εποχή των επαναστάσεων, 1789-1848, έκδ. Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, Αθήνα 1990.
- Hobsbawm E.J., Οι Ληστές, εκδ. Κάλβος, Αθήνα χ.χ.
- Θεοδώρου Θεόδωρος Ε., Η κοινωνική διάσταση της πολιτικής διαφωνίας Οθωνα και Μαυροκορδάτου το 1841, εκδ. Τολίδη, Αθήνα 1978.
- Καλλέργης Δημήτριος, Διάφορα έγγραφα και προκηρύξεις του στρατιωτικού της πρωτεύουσας Διοικητού Δημητρίου Καλλέργη, εκδίδονται παρ' υπαλλήλου τινος του στρατιωτικού Διοικητού και διά δαπάνης ενός των φίλων του υποστρατήγου Καλλέργη, εν Αθήναις, εκ του τυπογραφείου της Ελπίδος, 1844.
- Καρούζου Εύη, Ζητήματα κατοχής εθνικών γαιών (1833-1871), στο περ. Μνήμων, εκδ. Εταιρείας Μελέτης Νέου Ελληνισμού, τόμος 12ος, Αθήνα 1989.
- Κασομούλης Νικόλαος Κ, Ημερολόγιον-εξ αγνώστου και το πρώτον νυν εκδιδομένου χειρογράφου, επιμέλεια, εισαγωγή, σχόλια, Εμμ. Γ. Πρωτοψάλτη, εκδ. Ε.Γ. Βαγιονάκη, Αθήναι 1968.
- Κατσούλης Γιώργης, Νικολινάκος Μάριος, Φίλιας Βασίλης, Οικονομική ιστορία της νεώτερης Ελλάδας-από το 1453 μέχρι το 1830, τόμος Α', εκδ. Παπαζήσης 1985.
- Κιουσοπούλου Τόνια, Η εφημερίδα Εποχή-Ναύπλιο 1834-1835, εκδ.Εταιρεία Μελέτης Νέου Ελληνισμού, παράρτημα του περ.Μνήμων, αρ.3, Αθήνα 1986.
- Κιτρομηλίδης Πασχάλης Μ, Η πολιτική στάση του Μακρυγιάννη-η σημασία της μαρτυρίας του έργου Οράματα και Θάματα, στο περ. Διαβάζω, αρ.101, 5 Σεπτεμβρίου 1984.
- Κολιόπουλος Γιάννης, Ληστές, η κεντρική Ελλάδα στα μέσα του 19ου αιώνα, εκδ. Ερμής, Αθήνα 1979.
- Κολιόπουλος Ι.Σ., Νεώτερη Ευρωπαϊκή Ιστορία, 1789-1945, από τη γαλλική επανάσταση μέχρι τον Β'παγκόσμιο πόλεμο, εκδ. Βάνιας, Θεσσαλονίκη 1987.
- Κοντογιώργης Γιώργος Δ., Κοινωνική δυναμική και πολιτική αυτοδιοίκηση -οι ελληνικές κοινότητες της Τουρκοκρατίας, εκδ. Νέα Σύνορα, Αθήνα 1981.
- Κοντογιώργης Γιώργος Δ., (επιμ.), Κοινωνικές και πολιτικές δυνάμεις στην Ελλάδα, εκδ. Εξάντας, Αθήνα 1977.
- Κοντογιώργης Γιώργος Δ., Οι ελλαδικές κοινωνικές και πολιτικές δυνάμεις στην ύστερη τουρκοκρατία. Οι συνθήκες διαμόρφωσης της κοινωνικής και πολιτικής πάλης και οι μεταπελευθερωτικές συνέπειες, στο ίδιο.

- Κοντογιώργης Γιώργος Δ., Η ελλαδική λαϊκή ιδεολογία-πολιτικοκοινωνική μελέτη του Δημοτικού τραγουδιού, εκδ. Νέα Σύνορα χ.χ.
- Κοντογιώργης Γιώργος Δ., Πολιτικό σύστημα και πολιτική, εκδ. Πολύτυπο, Αθήνα 1985.
- Κοντογιώργης Γιώργος Δ., Η τοπική αυτοδιοίκηση στο κράτος (πανεπιστημιακές παραδόσεις), Αθήνα 1985.
- Κρεμμυδάς Βασίλης, Εισαγωγή στην ιστορία της νεοελληνικής κοινωνίας (1770-1821), εκδ. Εξάντας, Αθήνα 1988.
- Κροκιδάς Γ., Περί Χωροφυλακής-απάντησις εις τον Λοχαγόν Κ.Χ.Δημητρακόπουλον, Αθήναις 8 Φεβρουαρίου 1867.
- Κτενιάδης Νικόλαος Σ., Ελληνική Χωροφυλακή, β' έκδοσις, τόμος Α' χ.χ.
- Κυριακίδης Επαμεινώδας, Ιστορία του συγχρόνου ελληνισμού-από της ιδρύσεως του Βασιλείου της Ελλάδος μέχρι των ημερών μας, 1832-1892, εν Αθήναις 1892.
- Λαμπίρη Αντζελα, Ο Σπ. Τρικούπης εισηγείται στον Οθωνα την παραχώρηση Συντάγματος (Ανέκδοτο υπόμνημα του 1835) στο περ. Μνήμων, τόμος 6ος.
- Λάσκαρης Σ., Διπλωματική ιστορία της Ελλάδος, 1821-1914, Αθήναι 1948.
- Λούκος Χρήστος Κ., Η αντιπολίτευση κατά του Κυβερνήτη Ι. Καποδίστρια, 1828-1831, εκδ. Θεμέλιο, Αθήνα 1988.
- Λούκος Χρήστος Κ., Ο Κυβερνήτης Ιω. Καποδίστριας και οι Μαυρομιχαλαίοι, στο περ. Μνήμων, τόμος 4ος, Αθήνα 1974.
- Λούκος Χρήστος Κ., Η ενσωμάτωση μιας παραδοσιακής αρχοντικής οικογένειας στο νέο ελληνικό κράτος: η περίπτωση των Μαυρομιχαλαίων, στο περ. Τα Ιστορικά, τεύχος 2ο, τόμος 1ος, Δεκέμβριος 1984.
- Λύτ Χριστιάνα, Μία Δανέζα στην Αυλή του Οθωνα -μαρτυρία μιας εποχής, β' έκδοση Ερμής, Αθήνα 1988.
- Machiavelli Niccolo, Εργα, εκδ. Κάλβος, Αθήνα 1973.
- Μακρυγιάννης, Απομνημονεύματα, εκδ. Πέλλα Χ.Χ.
- Μακρυγιάννης, Οράματα και θάματα (εισαγωγή, κείμενο, σημειώσεις Αγγελου Ν. Παπακώστα) εκδ. Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, Αθήνα 1983.
- Μάουρερ Γκέοργκ Λούντβιχ, Ο ελληνικός λαός - Δημόσιο, ιδιωτικό και εκκλησιαστικό δίκαιο από την έναρξη του Αγώνα για την ανεξαρτησία ως την 31 Ιουνίου 1834, εκδ. Τολίδη, Αθήνα 1976.
- Μάνεσης Αριστόβουλος, Η εξέλιξη των πολιτικών θεσμών στην Ελλάδα: αναζητώντας μία δύσκολη νομιμοποίηση στο Les temps Modernes, Η Ελλάδα σε εξέλιξη, ελλ. έκδοση Εξάντας 1986.
- Μαργαρίτης Κ., Σύντομα τινά απομνημονεύματα της ιστορίας της Αναγεννηθείσης Ελλάδος από του 1821-1833, Αθήνησι, τύποις Κωνσταντίνου Αντωνιάδου 1853.

- Μαρκεζίνης Σπ. Β., Πολιτική Ιστορία της νεωτέρας Ελλάδος -1. Η αναγέννηση της Ελλάδος, 1828-1862, εκδ. Πάπυρος, τόμος 1ος.
- Μάρξ Κάρλ, Ο εμφύλιος πόλεμος στην Γαλλία, εκδ. Στοχαστής, Αθήνα 1976.
- Μάρξ Κάρλ, Η 18η Μπρυμαίρ του Λουδοβίκου Βοναπάρτη, εκδ. Θεμέλιο, Αθήνα 1982.
- Μάρξ Κάρλ, Φρ. Εγκελς, Η Ελλάδα, η Τουρκία και το Ανατολικό Ζήτημα (συλλογή άρθρων), επιμ. Παναγιώτης Κονδύλης, εκδ. Γνώση, Αθήνα 1985.
- Μίνογλου-Πεπελάση Ιωάννα, Παπαγεωργίου Στέφανος Π., Τιμές και Αγαθά στην Αθήνα (1834) -Κοινωνική συμπεριφορά και κοινωνικός ορθολογισμός της οικογένειας Βάσου Μαυροβουνιώτη, εκδ. Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, Αθήνα 1988.
- Μοσκόφ Κωστής, Εισαγωγικά στην ιστορία του κινήματος της εργατικής τάξης - Η διαμόρφωση της εθνικής και κοινωνικής συνείδησης στην Ελλάδα, Θεσσαλονίκη 1975.
- Νάκος Γεώργιος Π., Το πολιτειακόν καθεστώς της Ελλάδος επί Οθωνος μέχρι του Συντάγματος του 1844 -εκ των δημοκρατικών ιδεωδών της επαναστάσεως του 1821, εις την Απόλυτον Μοναρχίαν (διατριβή επί διδακτορία), Θεσσαλονίκη 1974, Επιστημονική Επετηρίς Σχολής Νομικών και Οικονομικών Επιστημών τ.ΙΖ' εκδ. Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης.
- Νέεζερ Χριστόφορος, Απομνημονεύματα, Χ.Χ.
- Νούτσος Παναγιώτης, Niccolo Machiavelli: πολιτικός σχεδιασμός και φιλοσοφία της ιστορίας, εκδ. Ζαχαρόπουλος, Αθήνα Χ.Χ.
- Παναζόπουλος Νικόλαος Ι., Η έννοια της αυθαιρεσίας και ο Καποδίστριας, στο Δελτίο της Εταιρείας σπουδών νεοελληνικού πολιτισμού και γενικής παιδείας, εκδ. Σχολής Μωραΐτη, Αθήνα 1986.
- Παπαγεωργίου Στέφανος Π., Η στρατιωτική πολιτική του Καποδίστρια -δομή, οργάνωση και λειτουργία του στρατού ξηράς της καποδιστριακής περιόδου, εκδ. Εστία, Αθήνα 1986.
- Παπαγεωργίου Στέφανος Π., Το Αρχείο Σπυρομήλιου, στο Δελτίον της Ιστορικής και Εθνολογικής Εταιρείας της Ελλάδος τόμος 24ος, Αθήνα 1981.
- Παπαγεωργίου Στέφανος Π., Ειδικά θέματα ευρωπαϊκής ιστορίας, 1789-1830 (Πανεπιστημιακές παραδόσεις), Αθήνα 1984.
- Παπαγιαννάκης Λευτέρης, Οι Ελληνικοί Σιδηρόδρομοι (1822-1910) -Γεωπολιτικές, οικονομικές και κοινωνικές διαστάσεις, εκδ. Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, Αθήνα 1982.
- Παπαθανασόπουλος Κωνσταντίνος, Ελληνική Εμπορική Ναυτιλία (1833-1856). Εξέλιξη και αναπροσαρμογή, εκδ. Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, Αθήνα 1983.

- Πετρίδης Παύλος Β., Νοελληνική πολιτική ιστορία, 1828-1843 4η έκδοση, παρατηρήσεις, Θεσσαλονίκη 1985.
- Petropoulos John, Πολιτική και συγκρότηση κράτους στο ελληνικό βασίλειο (1833-1843) εκδ. Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, Αθήνα 1985.
- Petropoulos John, The Greek economy during the first decade of Othonian rule, στο Δελτίον της Ιστορικής και Εθνολογικής Εταιρείας της Ελλάδος τόμος 24ος, Αθήναι 1981.
- Petropoulos John, Κουμαριανού Αικ., Η θεμελίωση του ελληνικού κράτους -οθωνική περίοδος 1833-1843, εκδ. Παπαζήσης, Αθήνα 1982.
- Philip Andre, Ιστορία της Οικονομικής και Κοινωνικής Αναπτύξεως, εκδ. Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών, Αθήναι 1973.
- Πιζάνιας Πέτρος, Μισθοί και εισοδήματα στην Ελλάδα (1842-1923) εκδ. Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, Αθήνα 1985.
- Πιπινέλης Τ., Η Μοναρχία εν Ελλάδι, 1833-1843, Αθήναι 1932.
- Πουланτζάς Νίκος Α., Πολιτική εξουσία και κοινωνικές τάξεις, εκδ. Θεμέλιο Χ.Χ.
- Powell J.D., Peasant Society and clientelistic politics στο, American Political Science Review, 1970 vol 64.
- Ρος Λουδοβίκος, Αναμνήσεις και ανακοινώσεις από την Ελλάδα, 1823-1833, Αθήνα 1975.
- Sabine H.G., Ιστορία των πολιτικών θεωριών, εκδ. Ατλαντίς, Αθήναι Χ.Χ.
- Scott James, Patronage or exploitation, στο, Patrons and clients in Mediterranean Societies, ed. by Ernest Gellner and John Waterbury, Duckworth in association with the center for Mediterranean Studies of American University field staff.
- Σκανδάμης Α.Σ., Η τριακονταετία της βασιλείας του Οθωνος, Αθήναι 1961.
- Σκοπετέα Ελλη, Το "πρότυπο Βασίλειο" και η Μεγάλη Ιδέα -όψεις του εθνικού προβλήματος στην Ελλάδα (1830-1880), εκδ. Πολύτυπο, Αθήνα 1988.
- Smith Adam, An inquire into the natyry and causes of the wealth of nations London, ed. G. Bell and sons, 1952.
- Σταματόπουλος Τάκης Αργ., Ο εσωτερικός αγώνας -πριν και κατά την Επανάσταση του 1821, εκδ. Κάλβος, Αθήνα Χ.Χ.
- Στασινόπουλος Ε.Κ., Η ιστορία της Σχολής Ευελπίδων -εποχή Καποδίστρια και Οθωνος, Αθήναι 1933.
- Στασινόπουλος Ε.Κ., Ο στρατός της πρώτης εκατονταετίας, Αθήνα 1935.
- Στασινόπουλος Μιχαήλ Δ., Το πρώτον σχέδιον καταστατικής μεταρρυθμίσεως της Μοναρχίας του Οθωνος, Αθήναι 1968.
- Στασινόπουλος Μιχαήλ Δ., Σελίδες από την πολιτική ιστορία του νεώτερου ελληνισμού, εκδ. Εστία 1978.

- Στασινόπουλος Χρ.Α, Λεξικό της ελληνικής επανάστασης του 1821, εκδ. Δεδεμάδη, Αθήνα Χ.Χ.
- Στρατιωτική Σχολή Ευελπίδων, Κατάστασις των αξιωματικών του στρατού Ξηράς, Χ.Χ. Strong F., Greece as a Kingdom, or a statistical description of that country, London 1842.
- Συναρέλλη Μαρία, Δρόμοι και λιμάνια στην Ελλάδα, 1830-1880, εκδ. Πολιτιστικό τεχνολογικό Ιδρυμα Ε.Τ.Β.Α., Αθήνα 1989.
- Tilly Charles κ.α., The Rebellious Century, 1830-1930, ed. J.M. Dent and Sons Ltd, Harvard 1975.
- Τίρς, ΦΡ, Η Ελλάδα του Καποδίστρια η παρούσα κατάσταση της Ελλάδος (1828-1833) και τα μέσα για να επιτευχθεί η ανοικοδόμηση της, εκδ. Τολίδη 1972.
- Τσαούσης Δημήτρης (επιμ.), Οψεις της ελληνικής κοινωνίας του 19ου αιώνα, εκδ. Εστία, Αθήνα 1984.
- Τσίχλη-Αρώνη Καίτη, Η Μεσσηνιακή εξέγερση του 1834 -αντιπολίτευση του ρωσικού κόμματος στην αντιβασιλεία του Οθωνα (διδακτορική διατριβή), Αθήνα 1984.
- Τσίχλη-Αρώνη Καίτη, Αγροτικές εξεγέρσεις στην Παλιά Ελλάδα, 1833-1881, εκδ. Παπαζήσης 1989.
- Τσουκαλάς Κωνσταντίνος, Εξάρτηση και αναπαραγωγή -ο κοινωνικός ρόλος των εκπαιδευτικών μηχανισμών στην Ελλάδα (1830-1922), εκδ. Θεμέλιο, β' έκδοση 1979.
- Τσουκαλάς Κωνσταντίνος, Κοινωνική ανάπτυξη και κράτους -η συγκρότηση του δημόσιου χώρου στην Ελλάδα, εκδ. Θεμέλιο 1981.
- Φενερλή Αγγελική, Σπουδές και σπουδαστές στο Πολυτεχνείο (1860-1870), στο περ. ΤΑ ΙΣΤΟΡΙΚΑ, τόμος 4ος, τεύχος 7ο, Δεκέμβριος 1987.
- Φίλιας Βασίλης Ι., Κοινωνία και εξουσία στην Ελλάδα. Ι. Η νόθα αστικοποίηση, 1800-1864, εκδ. σύγχρονα κείμενα, Αθήνα 1974.
- Φίλιας Βασίλης Ι., Κοινωνικές δομές του 19ου αιώνα, στο Δ.Γ. Τσαούνης (επιμ.), Οψεις της ελληνικής κοινωνίας του 19ου αιώνα, εκδ. Εστία, Αθήνα 1984.
- Φίνλεϋ Γεώργιος, Ιστορία της ελληνικής επανάστασης, εκδ. Τολίδη, Αθήναι 1972 τ.Α' και Β'.
- Finlay George, The Hellenic Kingdom and the Greek Nation. London MDCCCXXXVI.
- Finlay George, History of the Greek Revolution, William Blackwood and Sous, Edinburgh and London, MDCCCLXI.
- Φουρναράκη Ελένη, Εκπαίδευση και Αγωγή των κοριτσιών -ελληνικοί προβληματισμοί (1830-1910), Ιστορικό Αρχείο Ελληνικής Νεολαίας Αθήνα 1987.
- Χαλκιόπουλος Π.Ι., Βαυροκρατία και Ελλάς ή πως επαιδαγωγήθη η Ελλάς και πως έπρεπε να παιδαγωγηθεί, στο περ. Εβδομάς, αρ. 17, έτος Ζ' εν Αθήναις 28 Απριλίου 1890.

Χαραλάμπης Δημήτρης, Πελατειακές σχέσεις και λαϊκισμός -η εξωθεσμική συναίνεση στο ελληνικό πολιτικό σύστημα, εκδ. Εξάντας, Αθήναι 1989.

Χέγκελ Γκ., Φιλοσοφία της Ιστορίας, εκδ. Αναγνωστίδης, Αθήνα Χ.Χ.

Χόμπς Τόμας, Λεβιάθαν ή Υλη, Μορφή και Εξουσία μιας εκκλησιαστικής και λαϊκής πολιτικής κοινότητας, εκδ. Γνώση, Αθήνα 1979.

Χουμανίδης Λ.Θ., Οικονομική Ιστορία της Ελλάδος, τόμος 2ος, από της Τουρκοκρατίας μέχρι του έτους 1935, εκδ. Παπαζήση, Αθήναι 1979.